Cengiz Güneş

Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi

Direnişin Söylemi

Çeviri: Eflâ-Barış Yıldırım

dipnot

Cengiz Güneş

TÜRKİYE'DE KÜRT ULUSAL HAREKETİ
DİRENİŞİN SÖYLEMİ

*dipnot yayınları

Cengiz Güneş: Kahramanmaraş (Elbistan) doğumlu ve 1992 yılından bu yana Ingiltere'de yaşıyor. Keele Üniversitesi'nde Ekonomi ve Siyasal Bilimler alanında lisans, Londra Üniversitesi'nde Ekonomi ve Global Politika alanlarında iki ayrı yüksek lisans ve Essex Üniversitesi Yönetim Bilimi Bölümü'nde doktora derecesi aldı. Halen Open Üniversitesi'nde Siyasetbilim ve Uluslararası İlişkiler dersleri veriyor. Araştırma alanları arasında kimlik ve milliyetçilik, demokrasi kuramları, post-yapısalcı siyaset kuramları, barış ve siyasal uzlaşmanın yanı sıra Ortadoğu siyaseti ve uluslararası ilişkiler de vardır.

Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi: Direnişin Söylemi
© Cengiz Güneş
© Dipnot Yayınları
Bu kitabın Türkçe yayın hakları Dipnot Yayınları'na aittir.

■■■

ISBN: 978-605-4412-86-0
Sertifika No: 14999
Dipnot Yayınları 169
1. Baskı 2013/Ankara

■■■

Editör: Utku Özmakas
Çeviren: Eflâ-Barış Yıldırım
Kapak Tasarımı: Duysal Tuncer

■■■

Baskı Öncesi Hazırlık: Dipnot Bas. Yay. Ltd. Şti.
Baskı: Sözkesen Matbaacılık
İvedik O.S.B 1518. Sok Mat-Sit İş Merkezi No:2/40 Yenimahalle/ANKARA
Tel: (0312) 395 21 10

■■■

Dipnot Yayınları
Selanik Cad. No: 82/24 Kızılay / Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 / Faks: (0 312) 419 25 32
e-posta: dipnotkitabevi@yahoo.com
www.dipnotkitap.com

Cengiz Güneş

Türkiye'de Kürt Ulusal Hareketi

Direnişin Söylemi

İngilizceden çeviren
Eflâ-Barış Yıldırım

*dipnot yayınları

KISALTMALAR

ADYÖD	Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ARGK	Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu (Artêşa Rizgarîya Gelê Kurdistan)
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DDKD	Devrimci Demokratik Kültür Dernekleri
DDKO	Devrimci Doğu Kültür Ocakları
DEHAP	Demokratik Halk Partisi
DEP	Demokrasi Partisi
DP	Demokrat Parti
DTH	Demokratik Toplum Hareketi
DTP	Demokratik Toplum Partisi
EMEP	Emek Partisi
ERNK	Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi (Enîya Rizgarîya Netewa Kurdistan)
FKF	Fikir Kulüpleri Federasyonu
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
HÎK	İslami Kürdistan Hareketi (Herekata İslamiya Kurdistanê)
HPG	Halk Savunma Güçleri (Hêzên Parastina Gel)
HRK	Kürdistan Kurtuluş Güçleri (Hêzên Rizgarîya Kurdistan)
İHD	İnsan Hakları Derneği
KAB	Kürdistan Aleviler Birliği

KADEK Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (Kongreya Azadî û Demokrasiya Kurdistanê)
KCK Kürdistan Topluluklar Birliği (Koma Civakan Kurdistan)
KDP Kürdistan Demokrat Partisi (Irak)
KİP Kürdistan İşçi Partisi
KKK Kürdistan Birlikler Konseyi (Koma Komalan Kurdistan)
KNK Kürdistan Ulusal Kongresi (Kongreya Netawa Kurdistan)
Kongra-Gel Kürdistan Halk Kongresi (Kongra Gelê Kurdistan)
Kon-Kurd Avrupa Kürt Birlikleri Federasyonu
KPSK Kürdistan Kızıl Partizanlar Birliği (Komaleya Partizanen Sor an Kurdistan)
KUK Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları
KYB Kürdistan Yurtseverler Birliği (Irak)
MDD Milli Demokratik Devrim
MGK Milli Güvenlik Kurulu
MHP Milliyetçi Hareket Partisi
MKM Mezopotamya Kültür Merkezi (Navenda Çanda Mezopatamya)
OHAL Olağanüstü Hal Bölge Valiliği
ÖDP Özgürlük ve Dayanışma Partisi
PAJK Kürdistanlı Kadınların Özgürlük Partisi (Partiya Azadiya Jin a Kurdistan)
PÇDK Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi (Irak Kürdistanı) (Partiya Çareseriya Demokratik a Kurdistan)
PJA Özgür Kadın Partisi (Partiya Jina Azad)
PJAK Özgür Yaşam Partisi (Partiya Jiyana Azad a Kurdistanê)
PKK Kürdistan İşçi Partisi (Partîya Karkerên Kurdistan)
PSK Kürdistan Sosyalist Partisi (Partiya Sosyalista Kurdistan)
PSSK Kürdistan Devrimi'nin Kızıl Peşmergeleri (Pesmergeyan Sor en Soresa Kurdistane)
PWD Kürdistan Yurtsever ve Demokratik Partisi
SD Sosyalist Devrim
SHP Sosyaldemokrat Halk Partisi
TAK Kürdistan Özgürlük Şahinleri (Tayrêbazên Azadîya Kurdistan)
TİHV Türkiye İnsan Hakları Vakfı
TİİKP Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi

TIP	Türkiye İşçi Partisi
TKDP	Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi
TKSP	Türkiye Kürdistan'ı Sosyalist Partisi
UDG	Ulusal Demokratik Güçbirliği
YEK	Kürdistan Yezidiler Birliği (Yekîtiya Êzîdiyan Kurdistan)
YJWK	Kürdistan Yurtsever Kadınlar Birliği (Yekîtiya Jinên Welatparêzên Kurdistan)
YKWK	Kürdistan Yurtsever İşçiler Birliği (Yekîtiya Karkerên Welatparêzên Kurdistan)
YTP	Yeni Türkiye Partisi
YXK	Kürdistan Devrimci Gençlik Birliği (Yekîtiya Xortên Şoreşgerên Welatparêzên Kurdistan)

KİP ve PKK, PKK'nin adı Türkçeye çevrildiğinde aynı isme sahip. Ne var ki, ikisi birbirinden bağımsız örgütlenmelerdir. KİP'in tam ismi Türkçeden, PKK'nin tam ismi ise Kürtçeden gelir.

İçindekiler

ÖNSÖZ 11
GİRİŞ 19

I. BÖLÜM
AKADEMİK SÖYLEMLERDE KÜRT KİMLİĞİ VE MİLLİYETÇİLİĞİNİN ÇÖZÜMLENMESİ 33
Giriş 33
Türkiye'de Kürtler ve Kürt Sorunu: Çatışma Analizi ve Siyasal Tarih Literatürü 37
İdeoloji ve Kimlik 40
Kürt Yanlısı Demokratik Siyaset 48
Kürt Ulusal Hareketi ve Vaka Çalışması Olarak PKK. 51
Harekete Geçirme 52
İdeoloji ve Söylem 57

II. BÖLÜM
TÜRKİYE'DEKİ KÜRT KİMLİĞİNİ VE MİLLİYETÇİLİĞİNİ ANLAMAK 65
Söylem Teorisinin Kimlik Oluşumu Açıklaması 69
Siyasal Sınırlar 74
Kürt Milliyetçi Söylemini Anlamak: Hegemonya, Mit ve Radikal Demokrasi 78
Kürt Öznesinin ve Baskı Uygulamalarının Sorunlaştırılması 88

III. BÖLÜM

ORGANİK ENTELEKTÜELLER VE KÜRT SİYASAL AKTİVİZMİNİN 1960'LARDA YENİDEN DOĞUŞU 95
Giriş 95
Kürt Organik Entelektüelleri ve "Doğu Sorunu"nun Kamusal Tartışması 98
Doğu Sorunu'nun Kamusal Tartışması 100
Müdafi Gazetecilik: "Doğu"daki Azgelişmişlik ve Eşitsizliği Sorunsallaştırmak 103
Örgütlü Muhalefet ve Kitle Protestosu: TKDP, TİP ve "Doğu Mitingleri" 111
TKDP ve TİP 112
Doğu Mitingleri 118

IV. BÖLÜM

KÜRT SOSYALİST HAREKETİNİN DOĞUŞU 125
Giriş 125
Ayrılık İşaretleri: DDKO'nun Kuruluşu 128
DDKO'nun Kuruluşu 130
İnkâr ve Asimilasyonu Sorunsallaştırma: DDKO Aktivistlerinin Savunmaları 133
Kürt "Ulusal Sorunu" 136
Kürt Sosyalist Hareketinin Bölünmesi 142
Siyasal Grup ve Partiler 148

V. BÖLÜM

KÜRT ULUSAL KURTULUŞ SÖYLEMİ 153
Giriş 153
Kürdistan'ın Parçalanmasını Açıklamak: "Sömürgecilik" ve "Feodalizm" 156
Kürdistan: Devletler-arası Sömürge 157

Kürt Feodalizmi 162
Kürdistan'ın Ulusal Demokratik Devrimi 165
Hareket İçi Mücadele ve PKK Hegemonyası 170
Devrim Stratejisi 171
Kimlik ve Temsil 179
1980'li Yılların Başında Kürt Siyasal Aktivizmi 183

VI. BÖLÜM

"ULUSAL KURTULUŞ" SAVAŞI VE KİTLESEL HAREKETLENME 189
Giriş 189
Kürdistan İçin Savaş: "Kurtuluş Savaşı" ve Kitlesel Hareketlenme 192
Gerilla Savaşı ve Çatışmanın Yükselişi (1984-1992) 194
Ulusal Kurtuluş Cephesi: Siyasal Hareketlenme, Serhildan ve Kitle Protestoları 203
PKK Söyleminin 1980'ler ve 1990'lar Boyunca Tortulaşması 209
Kürt Kültürel Siyaseti 210
Kürdistan'ın "Kahramanları": Örnekselliğin Kuruluşu ve PKK'nin Çağdaş Direniş Miti 215

VII. BÖLÜM

YERİNDEN ÇIKMALAR VE PKK'NİN DEMOKRASİYE YÖNELİŞİ (1992'DEN BUGÜNE) 229
Giriş 229
Yerinden Çıkmalar ve Demokratik Söylemin Alternatif Olarak Doğuşu (1992-1999) 232
Ulusal Kurtuluş Söyleminin Parçalanması 233
Karşı-Şiddet, Askeri Kayıplar ve Çıkmaz 240
PKK'nin Tek Taraflı Ateşkesleri ve Siyasal Çözüm Arayışı (1993-1998) 248

PKK'nin Demokratik Söylemi (1999'dan Bugüne) 252
Öcalan'ın Yeni Paradigması: "Demokratik Birlik" Tezi 254
Stratejik ve Örgütsel Dönüşüm 257
PKK'nin Demokratik Dönüşümünü Değerlendirmek 264
Siyasal Uzlaşma İhtimalleri 271

VIII. BÖLÜM

DEMOKRASİ VE ÇOĞULCULUK MÜCADELESİ: TÜRKİYE'DE KÜRT YANLISI SİYASİ PARTİLER 283
Giriş 283
"Dahil Olma" ve "Kabul" Arayışı: HEP ve Kürt Parlamenter Muhalefetinin Doğuşu (1990-1994) 289
HEP'in Kuruluşu 290
Kürt Yanlısı Bir "Türkiye Partisi" Olmanın ve Kürtleri Temsil Etmenin Getirdiği Zorluklar 295
HEP'in Kapatılması ve Kürt Yanlısı Parlamenter Temsilin Bertaraf Edilmesi 300
Kürt Yanlısı Demokratik Hareketi Yeniden İnşa Etmek 305
HADEP ve DEHAP: Demokrasi Yanlısı Blokun İnşası (1994-2005) 306
DTP ve BDP: Kürt Parlamenter Muhalefetin Yeniden Doğuşu (2005-2011) 314

SONUÇ

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ, ÇOĞULCULUK VE KÜRT ÖZNELLİĞİ 327
Özcülüğün Ötesi 329
Türkiye'deki Kürt Ulusal Hareketi İçin Fırsatlar ve Zorluklar 334

KAYNAKÇA 343

ÖNSÖZ

Elinizdeki kitabın odak noktası 1960'ların başından Nisan 2011 tarihine kadar olan dönemdeki Türkiye'deki Kürt siyasal aktivizmidir. Bu dönem içerisinde birçok siyasal örgüt aktif durumdaydı ve Kürt ulusal hareketi karmaşık bir yörünge izledi. Geliştirdiğim "problem odaklı" yaklaşım, Kürt kimliği ve milliyetçiliğinin yorumsal bir açıklamasını sunup Kürt aktivist ve siyasal örgütlenmeleri tarafından yayımlanan geniş miktarda birincil kaynağı ele alıyor. Bu da bana 1960'tan bu yana Kürt milliyetçiliğinin doğuşu ve evriminde temel bir rol oynamış olan yapısal ve tarihsel koşullarla süreçleri analiz etme şansı sağlıyor.

Kürt ulusal hareketinin 1960'lı yıllardan bu yana yükselişe geçmesiyle Kürt sorunu Türkiye'nin siyasi gündemine oturdu. Bu dönemden itibaren yeni nesil Kürt aydınlarının (Musa Anter, Edip Karahan vd.) çabalarıyla yeniden filizlenmeye başlayan Kürt hareketinin söylemlerinde Kürtlerin talepleri ifadesini daha çok sosyo-ekonomik gelişme ve eşitlik olarak bulmuştu. Daha sonra "Doğu Sorunu ve Çözümü" çerçevesinde sorunsallaştırılan talepler ise Kürt bölgelerinin azgelişmesinin arkasında etnik bir sebebin yattığını ve mevcut ekonomik politikaların esasen Kürt halkının asimilasyonunu sağlamak için tasarlandığı ifade ediyordu.

1960'lı yılların ortalarına doğru Türkiye İşçi Partisi içerisinde örgütlenmeye başlayan Kürt öğrenci ve aydınlar, Kürt ulusal taleplerini sosyalist söylem içerisinde daha sistemli bir şekilde ifade etmeye başladılar. Bu durum 1970'li yıllarda Kürt "Ulusal

Kurtuluş" söyleminin oluşmasına ve "Doğu Sorunu" yerine "Kürt Sorunu" temasının öne çıkmasına yol açtı. Aynı zamanda 1970'li yıllar, Kürt sosyalistlerin Türk Sol hareketinden ayrılmasına ve kendi örgüt ile siyasi partilerini kurmalarına da tanıklık etti. O dönemlerde Kürt ulusal taleplerini daha açık bir şekilde dile getiren birçok Kürt sol örgütlenmelerin kurulmasına rağmen, bunlardan sadece birkaçı 1980 askeri darbesini ve sonrasında yaşanan baskıcı ortamı atlatabildi.

1980 yılından sonra Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Kürt ulusal hareketinde öncü bir konuma ulaştı ve Türkiye'de Kürt ulusal direnişinin temel aktörü oldu. Kürdistan toplumunun bölünmüşlüğünü ve yaşadığı sınıfsal ile ulusal baskılara son vermenin işçi sınıfı hegemonyasında geliştirilecek ulusal kurtuluş hareketiyle mümkün olabileceği tezini sistemli olarak formüle etti. Bu çerçevede 1984 yılında Kürdistan'ın özgürleştirilmesi için başlayan gerilla savaşıyla Kürtleri hareketlendirmeyi başararak bölgedeki mevcut devlet sistemine ve statükoya karşı ciddi bir güç olmayı başardı.

1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte sosyalist söylemin geçerliliğini yitirmesi, PKK'nin yeni ideolojik arayışlara girmesine yol açtı. Aynı zamanda savaş nedeniyle yaşanan tıkanıklık, Kürt sorununun çözümünün müzakere ve barış süreci ile çatışmaların sonlanması ve ulusal hakların kabul edilmesiyle mümkün olabileceği görüşünün benimsenmesine sebep oldu. Ne var ki barış sürecini geliştirmek için PKK'nin ilan ettiği tek taraflı ateşkesler devam eden çatışma ortamının önünü almaya yetmedi. PKK'nin lideri Abdullah Öcalan'ın yargılanırken dile getirdiği "Demokratik Çözüm" önerileri bir bakıma 1990'lı yılların başlarında dile getirilmeye başlanan çözüm denemelerinin bir devamı olarak okunabilir. Daha kapsamlı bir formülasyon ile sunulan çözüm önerileri, PKK'nin yeni dönem ideolojik ve söylemsel güzergâhına yön verdi.

PKK'nin 2000'li yıllarda geliştirdiği demokrasi söylemi, Kürt sorununun çözümünün evrensel standartlarca kabul edilmiş ulusal hakların Kürtlere de tanınması, mevcut sınırlar içerisinde devlet sisteminin demokratikleşmesi ve Kürtlerin kendi özyönetimlerini kurabilmeleriyle mümkün olabileceğini savunmaktadır. Bazı yönleriyle, PKK'nin yeni söylemi, 1990 yılından bu yana var olan yasal Kürt partilerinin çözüm önerilerine benzer talepleri dile getirmektedir. HEP ile başlayan ve Kürtleri yasal zemin içerisinde temsil etmeyi amaçlayan siyasal partiler, son yirmi yılı aşkın bir süre içerisinde, Türkiye'de demokratik sistemin oluşturulması ve anadilinde eğitim, kültürel özgürlük gibi Kürt kimlik taleplerinin kabul edilmesi için mücadele etmekteler. Genel ve yerel seçimlerde kayda değer bir başarı elde etmelerine rağmen, Türk milliyetçiliğinin şekillendirdiği dar siyasi alan ve Kürt taleplerinin devlet ile Türk toplumu tarafından meşru olarak görülmemesi, Kürt yasal siyasi hareketinin önünde engel olmaya devam etmektedir.

Yirmi birinci yüzyılın başında Kürt ulusal hareketinin yaşadığı kapsamlı ideolojik değişim süreci ve geliştirdiği yeni demokratik söylem eleştirilere maruz kalsa da Türkiye'de Kürt ulusal taleplerini ifade eden hâkim söylem olmayı başardı. 1970 ve 1980'li yıllarda Batı Marksist çevrelerinde ve özellikle Ernesto Laclau ile Chantalle Mouffe gibi siyasetbilimcilerinin çalışmalarında dile getirilmeye başlanan "radikal demokrasi" düşüncesini baz alan bu yeni çizgi, Kürt ulusal taleplerinin yanı sıra genel demokratik hakları ve Ortadoğu toplumunun bütün katmanlarının demokratikleşmesini hedef olarak önüne koymaktadır. Bu çerçevede, kadın sorunu, çevre ve sürdürülebilir gelişme ile azınlık hakları hareketin ideolojisini oluşturan bileşimler arasında yer almaktadır. Kürt hareketinin demokrasi mücadelesi Ortadoğu'da sabitleşen mevcut otoriter devlet yapısını aşıp toplumun tabandan yukarıya doğru yeniden –ve demokratik ilkeler çerçevesinde– düzenlenmesini amaçlamaktadır.

Somut olarak geliştirilen "demokratik özerklik" modeli ise Kürt toplumunun kendi öz-yönetimlerini geliştirme ve bu şekilde kendi kaderini belirlemesini amaçlamaktadır. İlk olarak 1900'lü yılların başında Karl Renner ve Otto Bauer gibi Avusturya Marksist hareketinin önde gelen liderlerinin düşüncelerinde ifade bulan "Ulusal Kültürel Özerklik" modelini Kürt sorununun çözümüne uyarlamaktadır. Bu model, devlete dayalı ulus inşası modelinden farklı olarak, bir devlet içerisinde farklı ulusların birlikte yaşayabilmesini, özgürce kendi dil ile kültürlerini geliştirebilmesini ve yönetime ortak olmasını temele almaktadır. Kürt ulusal bütünlüğünü konfederal bir yapı içerisinde kurmayı tasarlamaktadır.

Kürt milliyetçiliğini bir ideoloji olarak ele alıyorum ve Kürt milliyetçi söylemini, geçtiğimiz elli yıl boyunca devam eden ideolojik çeşitliliği ve özgüllüğünü öne çıkarmak; bu zaman diliminde ve farklı milliyetçi örgütler boyunca sergilediği çeşitlilikleri göstermek için bileşenlerine ayırıyorum. Çalışmamın ana odak noktası, Kürt ulusal taleplerini Türkiye'de dillendirmiş olan iki hegemonik söylemdir: "Ulusal kurtuluş" ve Kürt yanlısı "demokratik söylem". Türkiye'deki Kürt kimliğini dile getiren ve kimlik oluşumunun bir açıklamasını sağlayan hegemonik söylemleri incelemek, nasıl dönüştüğü de dahil olmak üzere, çağdaş Kürt kimliğine ilişkin daha iyi bir kavrayışı formüle etmeye olanak tanır. Araştırmam, özellikle de şu temel alanlara dayanıyor: Kürt kimliği ve farklılığının söylemsel inşası ve temsili, Kürt ulusal taleplerinin dile getirilmesi ve Kürt ulusal hareketinin kurmaya çalıştığı siyasal imgelem. Kürt ulusal hareketinin söylemlerinin yakından incelenmesi, Kürt milliyetçiliğinin ideolojik çeşitliliğini ve özgünlüğünü öne çıkarır.

Öncelikle analizim adım adım her söylemin doğuşu, bireyselleşmesi ve dönüşümüne odaklanıyor. Ardından değişim ve süreksizlik dönemlerini ve belirli unsurların vurgulanmasında-

ki değişiklikleri ya da yeni unsurların dile getirilmesini öne çıkarıyor. Bu yaklaşımı kullanmaktaki amacım, Kürtlerin Türkiye'deki konumları ve baskılanımlarına ilişkin kendi sorunsallaştırmalarını –kendi zor durumlarının kendi öz-yorumlamalarını– ve birçok Kürt siyasal örgütü ile partisinin sorunun çözümü için öne sürdüğü farklı siyasal tasarıları yansıtmaktır. Ayrıca, analiz her söylemin kuruluşu ve ideolojik yoğunlaşmasını, iki söylemin de sorunsallaştırdıkları toplumsal pratiklerin hangi yönlerinin tortulaştığını ve her söylemde hangi tikel unsurların dile getirildiğini göstermeyi hedeflemektedir. İkinci olarak, her söylemin Kürt siyasetine hükmetmesine yol açan süreçleri kendi dönemine göre analiz ediyorum. Özellikle, PKK'nin Kürt kimliğini hegemonik dile getirişi, 1980'lerden günümüze Kürt ulusal hareketine nasıl hâkim olduğunu ve 1990'ların başından günümüze "ulusal kurtuluş"tan "demokrasi" söylemine dönüşümü nasıl başardığını inceliyorum. Son olarak, her söylem içinde dile getirilen Kürt siyasal kimliğinin özgüllüğünü öne çıkarıyorum.

Türkiye'deki Kürt kimliğini dile getirmekte olan hegemonik söylemlerin her birinin kapsamlı bir açıklamasını yeniden inşa etmek, yalnızca birçok siyasal aktör tarafından çeşitli biçimlerde yayımlanmış geniş bir metinsel birikimin söylem analizine tabi tutulmasıyla gerçekleştirilebilirdi. Dolayısıyla, belirli bir siyasal parti ya da gruba ait olan –siyasal programlar ya da manifestolar gibi– temel metin ya da belgeleri, onların siyasal söyleminin açıklamasını yapmak için incelemenin yanı sıra, aynı zamanda Kürt mücadelesinin temsili ve daha geniş sivil topluma söylemi yaymak ve formüle etmek için çıkış noktaları olarak kullanılan siyasal dergileri, risaleleri, broşürleri, posterleri, müzik ve televizyon yayınlarını da inceledim.

Mevcut ortamda, Kürt sorunu kendisini bir çoğulculuk ve kültürel kimlik ile farklılıkların kamusal alanda tanınması sorunu olarak göstermektedir. Türkiye, son elli yıldır farklı siyasal grupları ve hareketleri içinde barındıramayan mevcut siyasal

sistem ile halk tabanı gittikçe güçlenen siyasal hareketlerin mücadelesini yaşıyor. Kürt ulusal hareketinin 1960'lı yıllardan bu yana yükselişe geçmesiyle Kürt sorunu Türkiye'nin siyasi gündemine oturmaya başladı ve son otuz yıllık dönemde Türkiye'de bir kutuplaşma süreci yaşanmaktadır. Ülkedeki demokratik rejimin sağlamlaşması, çoğulcu ve demokratik bir siyasal çerçevenin oluşturulmasına ve en önemlisi Kürtlerin temsilinin sağlanmasına bağlı. Yeni anayasa süreci, Türkiye'nin yaşamakta olduğu –Kürt sorunu gibi– derin sorunları çözmek için önemli bir fırsat yaratmaktadır; ancak bunun gerçekleşebilmesi için öncelikle hak talep eden bütün gruplarla temsilcilerinin kendilerini bu sürece özgürce ve tamamen katabilmeleri ve sesini duyurabilmeleri gerekmektedir. Bu sürecin her şeyden önce dönüştürücü bir süreç olup toplumun adalet ile eşitlik taleplerine cevap vermesi gerekiyor.

Kürt sorunu üzerine yürütülen tartışmalar, Türkiye'de süregelen –ve Kürtlerinde içerisinde yer aldığı– ideolojik mücadeleyi daha iyi kavramamıza fırsat sunuyor. Bu mücadelenin bir boyutu Kürt sorununun içeriğiyle alakalı; yani, "Kürt sorunu nedir ve nasıl bir çözüm bulunaması lazım?" sorusu. Bu kitap, Kürt siyasal hareketinin "Kürt sorunu" ve "Kürdistan sorunu" hakkında son elli yıl içerisinde geliştirdiği anlayışı ve çözüm önerilerini detaylı bir şekilde ortaya koyma çabasını somutluyor. Türkiye'nin Kürt sorununa çözüm üretebilmesi, Türkiye'de mevcut olan milliyetçi şekillenmenin kırılıp demokratik ve çoğulcu bir kültürün yerleşmesine bağlı. Mevcut dönemde Türkiye'de Kürt hakları ve talepleri, demokrasi söylemi içinde ve ulusal kültürel talepler olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle, temel olarak Türkiye sınırları içerisinde, ulusal kültürel hakları tanınmış bir grup olarak Kürtlerin varlığını tanıyan yeni bir siyasi çerçeve Kürt siyasi taleplerini tatmin edebilir. Kürtlerin meşru temsilcileri ile açık diyalog ve katılımcı bir demokratik çerçeve-

nin oluşturulması mevcut çıkmazı açabilir. Türkiye'deki çok sayıda siyasi grup tarafından talep edilen çoğulculuk anlayışı ile kültürel kimliğe ve farklılıklara saygı, anayasada yeni bir vatandaşlık kavramında ifade edilmelidir.

***

Bu kitap aslında İngilizce yazıldı ve kullanılan kuramsal çerçeve Türkçede tam karşılığı olmayan ya da sıkça kullanılmayan kavramları içerse de çevirisi kitapta sunulan düşüncelerin anlam ve içeriğine sadık bir şekilde yapıldı. Analizlerimde kullanılan Kürt siyasal söylemini aktaran alıntılar, iki tanesi hariç, tamamen Türkçe asıllarındandır.

Bu kitabın temelini oluşturan araştırma, Essex Üniversitesi'nde İdeoloji ve Söylem Analizi Programı'nda tamamladığım doktora tezimdir. Bu programın üyeleri Aletta Norval, David Howarth, Jason Glynos ve Ernesto Laclau'ya rehberlikleri ve destekleri için minnettarım. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'un *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*'sinden çok faydalandım ve onların "radikal demokrasi" kuramı benim için bu kitabın ötesinde bir esin kaynağı oldu. Doktora çalışmalarım boyunca bana verdiği destek için özellikle tez danışmanım Aletta Norval'e teşekkür borçluyum. Ayrıca, araştırmam üzerine düşünce ve izlenimlerini paylaştıkları için Yasemin Soysal ve Ephraim Ninni'ye teşekkür ederim. Ailemin çalışmalarım boyunca devam eden teşvik ve desteğine minnettarım. Ablam Hatice'ye ilk taslakları okuduğu için teşekkür ederim. Arkadaşlarım Fesih Eren ve Yu Tsai Hung'a (Evin) destekleri ve bana Kürt siyaseti üzerine pek çok faydalı kitabı nezaketle sundukları; Karen Karapetyan'a araştırmanın başlangıç aşamasındaki teşviki; Türkiye'deki Kürt siyaseti üzerine gözlemlerini paylaşan Hasan Eren'e; sürekli destekleri, sayısız sohbetleri ve kitapta geliştirilen bazı fikirleri, daha samimi bir bağlamda, tartışma ve keşfetme alanı sağladıkları için Derya Bayır ve Prakash Shah'a büyük bir teşekkür borçluyum. Ayrıca –Koma Berxwedan müzik grubunun iki

üyesi olan– Hozan Seyitxan ile Hozan Şemdin'e ve Rotinda Yetkiner'e Kürt müziği ve kültürüyle ilgili bilgi ve deneyimlerini benimle paylaştıkları için teşekkürler. Son olarak, araştırmam boyunca tanışma ve arkadaş olma zevkine eriştiğim çok sayıda Kürt insanına da minnettarım. Bu kişilerin sayısı tek tek saymak için çok fazla ve hiç beklemediğim zamanlarda bana gösterdikleri nezaket ile cömertlikleri için onlara teşekkür ederim.

GİRİŞ

Türkiye'de Kürt Sorunu

1960'lardan günümüze Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin yeniden doğuşu ve daha özel olarak da akabinde devam eden çatışma, özellikle Türkiye'nin yapıcı şekilde ilgilenmeyi güç bulduğu kayda değer bir siyasal sorun haline geldi. Kürtlerin 1960'lar ve 1970'ler boyunca meşru kanallar aracılığıyla ve taleplerini demokratik olarak yükselterek bir çözüm aramaya dönük ilk girişimleri bastırıldı ve bu durum, onların sorunlarını çözecek farklı kulvarlar aramalarına yol açtı. Türkiye'deki Kürt sorunun en hayati ifadesi, Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan, PKK) tarafından yürütülen gerilla başkaldırısı ve 1984'te başlayan çatışma oldu. Bu çatışmanın, önemli sayıda can kaybı da dahil olmak üzere büyük toplumsal, siyasal ve ekonomik sonuçları oldu. Geçtiğimiz on yılda Kürt kimliği ve kültürel haklarının sınırlı kabulü, tekçi Türk ulusal kimliğini yeniden kavramsallaştırma ihtiyacı üzerine bir tartışmayı gündeme getirmede Kürt karşı koyuşunun başarılı olduğuna işaret eder. 1999 yılının Ağustos ayında kalıcı bir ateşkes ilan edilmesi ve PKK gerillalarının geri çekilmesinden bu yana PKK'nin askeri faaliyetlerindeki kayda değer düşüş, Türkiye'nin Kürt siyasetindeki bu değişikliğe önemli bir katkı sağladı. Ne var ki genelde Kürt sorunu hâlâ kalıcı bir çözümden yoksun olmaya; çatışma da uzlaşmazlıklar ve şiddet artışının yoğunlaşmasının takip ettiği nispeten sakin dönemlerle birlikte devam etmektedir.

Türkiye'de demokratik rejimin sağlamlaştırılması, ülkenin kayda değer Kürt azınlığını kapsayan temsiliyete muktedir olan çoğulcu bir demokratik çerçevenin başarılı bir şekilde kurumsallaşmasıyla yakından bağlantılıdır. Kürtler, "Güneydoğu" ve "Doğu" Anadolu bölgelerindeki nüfusun çoğunluğunu oluşturur. Kürtler, 1920'li, 1930'lu ve PKK'ye karşı-saldırının bir parçası olarak 1990'lı yıllarda uygulanan zorunlu iç göç ve 1960'lı ve 1970'li yıllardaki gönüllü göç nedeniyle şu anda tüm Türkiye'ye dağılmış durumdadır.[1] Kürtlerin neredeyse tüm büyük kasaba ile şehirlerde yaşadıklarını görmek oldukça genel bir durumdur. Buna ek olarak, 1980'lerden bu yana Batı Avrupa'nın pek çok ülkesinde mülteci Kürt toplulukları nüfusunda sürekli bir artış olmuştur. Kürt nüfusunun tam sayısının bilinmemesine rağmen, sayılarının 15–20 milyon arasında olduğu ve Türkiye nüfusunun kabaca yüzde 20–28'ini oluşturdukları tahmin edilmektedir.[2] Bu nedenle, Türk toplumu içindeki oldukça hacimli Kürt azınlığın konumu, maruz kaldıkları dilsel ve kültürel baskı ve son kırk yıl boyunca herhangi bir başka ulusal kimlik tanımlaması ihtimalini yasaklamış olan tortulaşmış "Türk" kimliğine gösterdikleri karşı koyuş, Türkiye için büyük bir toplumsal ile

---

[1] Yerinden etme üzerine genel bir tartışma için bkz. Ayşe Betül Çelik, "Transnationalisation of Human Right Norms and :Its Impact on the Internally Displaced Kurds", *Human Rights Quarterly* 27 (2005); Bilgin Ayata ve Deniz Yükseker, "A Belated Awakening: National and International Responses to Internal Displacement of Kurds in Turkey", *New Perspectives on Turkey*, No: 32 (2005) ve Joost Jongerden "Resettlement and Reconstruction of Identity: the case of Kurds in Turkey", *Ethnopolitics*, Cilt: 1, No: 1 (Eylül 2001).

[2] Buna ek olarak Irak, İran, Suriye ve Lübnan, Kafkasya, Orta Asya'da önemli bir Kürt toplumu vardır. Nüfuslarının 25-30 milyon civarında olduğu hesaplanmaktadır. Bkz. Mehrdad Izady, *The Kurds: A Concise Handbook*, (Washington DC: Taylor ve Francis, 1992), s. 118; David McDowall, *A Modern History of Kurds*, (2. baskı) (Londra: I.B.Tauris, 2000), s. vi.

siyasal mesele olmaya devam etmekte ve Türk demokrasisinin zayıflık ve kısıtlılıklarını açık şekilde göstermektedir.

Türkiye'deki siyasal sistemin üniter ve büyük ölçüde merkeziyetçi bir cumhuriyet olarak inşası, ulusal kimliğin Türk olarak tanımlanması ve bu nedenle azınlıkların kültürel farklılıklarının kamusal ifadesinin yasaklanması; Türk milliyetçilerinin yirminci yüzyılın ilk yarısında, Türkiye'nin gerçekliği için cumhuriyetçi modelin üstünlüğü ya da daha uygun olmasından çok, kendi siyasal rakiplerini tasfiye etmek için izledikleri baskıcı uygulamaların sonucuydu. Osmanlı İmparatorluğu'nu ve onun 19. yüzyıl ortasındaki *sabık rejim*ini reforme etme girişimlerinin başarısızlığını, Osmanlı sonrası Ortadoğu'daki siyasal uzamın, yüksek ölçüde otoriter ulus devletler halinde yeniden inşası izledi. İmparatorluğu modernleştirme ve Batılılaştırmaya dönük bir girişim olarak, Osmanlı reformcuları Osmanlıcılığı "uluslarüstü bir ideoloji" öğretisi olarak formüle etti.[3] Bu öğreti, Hıristiyan, Musevi ve Müslüman topluluklara kendi öz-yönetimlerini sürdürmesi için benzersiz yetkiler sunan *millet* sistemi altında imparatorluğun bileşenleri için kullanılan daha önceki yasal tasarıların yerini alacak tek tip bir Osmanlı vatandaşlığı kavramı öne sürüyordu. Bu nedenle, siyasal reformlar imparatorluğu merkezileştirmenin yanı sıra Hıristiyan ve Türk olmayan ulus ve etnik grupların entegrasyonunu hedefledi ve yerel özerkliğin yanı sıra Kürtlerin alışkın olduğu tüm imtiyazların terk edilmesiyle sonuçlandı. Bu durum 19. yüzyıl boyunca bu durum, bir dizi Kürt ayaklanmasını tetikledi.[4]

---

[3] M. Şükrü Hanioğlu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, (Princeton ve Oxford: Princeton University Press, 2008), s.106.

[4] Osmanlı Tarihi Tanzimat Dönemi'nin kapsamlı bir tartışması için bkz.: Hanioğlu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, s. 72-108; ve Stanford J. Shaw ve Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern* Turkey. *Cilt II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1977), s. 55-171.

19. yüzyılın son dönemi boyunca yaşanan kayda değer bir gelişme, Müslüman milletler arasında milliyetçiliğin gelişmesi ve 1889'da Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin (İTC) kurulmuş olmasıydı.[5] İTC, 1908'deki Jön Türk devriminde öncü bir rol oynadı. Başlangıçta, "'Özgürlük, Eşitlik, Kardeşlik ve Adalet' sloganı altında devrim, 'kanun esasına dayalı anayasal bir monarşi' ve mutlak monarşinin yerini alacak bir parlamenter demokrasi umudu sunuyordu."[6] Gelgelelim, çoğulculuğa saygı gösteren ve imparatorluk bünyesindeki pek çok ulus arasında kardeşlik ilişkilerini teşvik eden yeni bir vatandaşlık biçiminin kurumsallaştırılması yerine, İTC tarafından kurulan yeni rejim daha büyük bir merkezileşme; Osmanlı *millet* sistemi altında azınlıkların sahip olduğu kültürel farklılıklar ve dinsel kabulün tersine çevrilmesi ve [reformların, ç.n.] 19. yüzyıl Osmanlı reformcularının sürdürmeyi tutkuyla istediğinden daha dar bir boyuta hapsedilmesiyle sonuçlandı.[7] Türk olmayanlar ve gayri Müslimler arasında Osmanlı Parlamentosu'nun yeniden kurulması tartışmaları gücünü korumaya devam etse de, bu tutumun, 1909'dan sonra Türk milliyetçiliğinin daha imtiyazlı ve saldırgan bir biçimi İTC'de egemen olmaya başladığından, Türk yetkililer arasındaki çekiciliğini giderek kaybettiği açık hale gelmişti.[8] Cumhuriyetin ilanının ardından, Türk cumhuriyetçi milliyetçiliği ya da *Kemalizm*, devletin resmi ideolojisi ve geniş ölçekli sosyo-politik reformların ardındaki yol gösterici ilke haline geldi. Ne var ki, arzulanan homojen bir Türk ulusu yaratma

---

[5] Hanioğlu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, s. 145.

[6] A.g.e., 150.

[7] Bkz, Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, s. 123-8.

[8] Cumhuriyetin ilk Cumhurbaşkanı ve kurucusu Mustafa Kemal'e, 21 Haziran 1934'te "Atatürk" ismi verildi. (Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, s. 386).

yerine, Kemalist politikaların katı uygulamaları Kürt milliyetçisi karşı tepki ve çatışmayla sonuçlandı.

Türkiye'deki siyasal tartışma sahnesinde merkezi bir yer kazanması sadece son otuz yılda gerçekleşmiş olmasına rağmen, Kürt Sorunu 20. yüzyıl boyunca ülke siyasetinin daimi bir özelliği olagelmiştir. Çokuluslu bir imparatorluğun bir ulus devlete dönüşümü, kapsamlı toplumsal ve siyasal reformlar gerektirmiş, cumhuriyetin ilk yıllarında milliyetçi seçkinler tarafından gerçekleştirilen bu reformlar, "Batılılaşmış", "laik" ve "homojen" bir Türk ulusu inşa etmek için itiraz kabul etmez bir kararlılıkla yürütülmüştür. Dolayısıyla Osmanlı imparatorluğunun tam tersi bir şekilde Türkiye, etnik-kültürel farklılık ile çeşitliliğe karşı farklı bir tavır benimsedi ve İmparatorluk'tan kalma azınlıkların güce dayalı asimilasyonla entegrasyonunu öngören tepeden inme bir siyaset izledi.[9] Ermeni ve Rum toplumlarının I. Dünya Savaşı ve hemen arkasından gelen yıllar boyunca yaşadığı geniş ölçekli yıkım, yeni cumhuriyetin demografisini önemli ölçüde değiştirmiş ve Kürtleri Türkiye'deki Türk olmayan ana grup olarak bırakmıştır.[10] Bunun sonucu olarak, devletin 1920'ler ve 1930'lardan bu yana izlediği modernleşme ve asimilasyon politikaları, Kürtleri devlet ile çatışmaya sürükledi. Kürtlerin ulusal kimlik ve kültürel haklarının tanınması talebi, acımasız biçimde bastırıldı. Ardından Kürtlerin kimliklerinin ve haklarının anayasal kabulü, talebi devlet ve Kemalist rejim tarafından sürekli reddedildi. Reddin temel gerekçesi, böylesi talep-

---

[9] Osmanlı'nın sonu ve Cumhuriyet döneminde Türkiye'de hukuk sisteminde etnik-kültürel çeşitlilik yönetiminin ve kültürel çoğulculuk sorununun Türk milleyetçi çerçevelenmesinin eksiksiz ve tutarlı bir tartışması için bkz. D. Bayır, "Negating Diversity: Minorities and Nationalism in Turkish Law", (Doktora tezi, University of London, 2010).

[10] 1923'e kadar savaş öncesi 1.8 milyon ve 1.3 milyonluk nüfustan geriye sadece 120 bin Rum ve 100 bin Ermeni kalmıştı (Shaw ve Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, s. 373).

lerin "bölücülüğü" teşvik edeceği ve tektipçi ulusal kimlik ve vatandaşlık kavrayışıyla, anayasanın korumakla görevli olduğu devlet ve ulusun bölünmez bütünlüğü ilkesiyle çelişeceğiydi.

Ne var ki, 1960'lardan bu yana Türkiye'deki çağdaş Kürt ulusal hareketinin yükselişi, Kemalist rejim için sert bir karşı koyuş teşkil etti. Aynı dönemde solcu, İslamcı ve Türk milliyetçisi hareketlerin yükselişiyle, Türkiye özellikle 1980'lerden bu yana geniş ölçekli toplumsal ve siyasal kutuplaşmalar yaşadı. 1990'lar ve 2000'ler boyunca, siyasal kutuplaşmayı aşmak, cumhuriyetçi kurumları reforme etmek ve Türkiye'deki herkesi kapsayan yeni bir "ortak kimlik" inşa etmek için farklı siyasal gruplar tarafından bir dizi siyasal tasarı öne sürüldü. Böylesi tasarılardan birisi, 1990'lı yılların başında, İslami ve Osmanlı mirası gibi ortaklıkları vurgularken, aynı zamanda ulusal kimliği kültürel farklılıklara daha duyarlı hale getirecek şekilde yeniden kavramsallaştırmak için Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından öne sürüldü.[11] Türkiye'deki demokratik standartları yükseltmek ve AB üyelik kriterlerini karşılamak için adımlar atılırken mevcut Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümeti de Kürt kimliği ve taleplerinin sınırlı tanınmasıyla sonuçlanmış olan siyasal reformlar gerçekleştirmekte. Burada da, yeni ortak kimliğin temeli olarak İslami ve Osmanlı mirası vurgulanmaktadır. Bir alternatif olaraksa –ve benim araştırmamda daha geniş ayrıntısıyla açıkladığım gibi– Kürt yanlısı demokratik siyaset, demokratik ve çoğulcu bir toplum inşa etmek ve Türkiye'de çoğulculuk ve çeşitliliği sağlayabilecek yeni bir çerçeveyi kurum-

---

[11] Necmi Erdoğan ve Fahriye Üstüner, "Quest for Hegemony: Discourses on Democracy", *The Politics of Permanent Crises: Class, Ideology and State in Turkey*, Neşecan Balkan ve Sungur Savran (ed.), (New York: Nova Science Publishers, 2002, s. 196). Ayrıca bkz. Metin Sever ve Cem Dizdar, *İkinci Cumhuriyet Tartışmaları*, (Ankara: Başak Yayınları, 1993).

sallaştırmak için bir radikal demokratik siyasal proje formülü geliştiriyor.

Ana Sorun

Çalışmamın yanıt aradığı ana sorular, Kürt siyasal kimliği ve Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin ideolojik özgünlüğü, çeşitliliği ve dönüşümüne ilişkindir. Araştırmamı yürütmek için diğerlerinin yanı sıra, Laclau ve Mouffe'un çığır açıcı nitelikteki çalışmalarında dillendirildiği biçimiyle post-Marksist söylem teorisi ve söylem analizi çerçevesinden yararlandım.[12] İkinci bölümde daha geniş ayrıntısıyla açıkladığım gibi, bu çerçeve benim 1960'lardan bu yana Türkiye'deki çağdaş Kürt ulusal hareketine daha bütünsel bir yaklaşım ve onun geniş bir açıklamasını sunmama olanak tanıdı. Çalışmamda, Kürt aktivistlerle siyasal grup ve partilerin bu dönemde yayımladığı geniş miktarda birincil kaynağı analiz ediyorum. Benim birincil kaynak ve verileri analiz ve tercih edişim, bir kriter seçimi tartışması ve kaynakların coğrafi yayılım ve mevcudiyeti de dahil olmak üzere,

---

[12] Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, (Londra: Verso, 1985) [*Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, Çev. Ahmet Kardam, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2008]; Ernesto Laclau, *On Populist Reason*, (Londra ve New York: Verso, 2005 [*Popülist Akıl Üzerine*, çev. Nur Betül Çelik, Ankara: Epos, 2007]); Ernesto Laclau ed., *The Making of Political Identities*, (Londra: Verso, 1994); Aletta J Norval, "Thinking Identities: Against a Theory of Ethnicity", *The Politics of Difference: Ethnic Premises in a World of Power* içinde, ed. Edwin N. Wilmsen ve Patrick McAlister, (Londra ve Chicago: University of Chicago Press, 1996); Aletta J Norval, "Frontiers in Question", *Filozofski Vestnik*, XVIII (2/1997); Katherine Verdery, "Wither 'Nation' and 'Nationalism'?", *Mapping the Nation*, ed. Gopal Balakrishnan (Londra: Verso, 1996); Alan Finlayson, "Ideology, Discourse and Nationalism", *Journal of Political Ideologies*, Cilt: 3, No. 1 (1998); Claire Sutherland, "Nation Building through Discourse theory", *Nations and Nationalism*, Cilt: 11, No. 2, (2005).

yine ikinci bölümdeki "Kürt Öznesinin ve Baskı Uygulamalarının Sorunlaştırılması" başlığı altında tartışılıyor.

Birinci bölümde geniş ayrıntısıyla tartıştığım gibi, Kürt kimliği üzerine yürütülen akademik tartışmaları iki baskın konum etrafında toplamak mümkün: Bu konumlar, örneğin ya Hassanpour (2003) ve Izady (1992) gibi[13] etnikçi, önceden verili ve özcü bir Kürt kimliği kavrayışı varsayar ya da White (2000) ile Kirişçi ve Winrow (1997)[14] gibi ulus olmanın zorunlu "nesnel" koşullarını karşılamadıkları gerekçesiyle Kürtlerin bir ulus olma iddiasının geçerliliğini sorgular. Kürtlerin bir "ulus" olup olmadığı gibi Kürt kimliğine ilişkin sorular yüksek ölçüde siyasal olmasına rağmen, "nesnel" bir hakikat-söyleyici konumu işgal eden akademisyenler, her tür siyasal kaygıdan azade olduğunu farz ettikleri teknik bir yanıt üretirler. Araştırmamda var olan yaklaşımlardan birisinin içine yerleşmek yerine –yani ya özcü Kürt kimliğinin izini ve evrimini araştırıp bulmak ya da Kürtlerin bir "ulus" olup olmadıkları hakkındaki sorularla ilgilenerek Kürtlerin konumunu belirlemeye çalışmak– var olan kutupsallıkları aşmak için söylem teorisi çerçevesini kullanıyorum. Kimliğin özcü kavrayışıyla, kimliği önceden verili olarak ele alan ve zaman boyunca aynı kalan istikrarlı bir öz içerdiği iddiasını varsayan her tür siyasal kimlik açıklamasını kast ediyo-

---

[13] Amir Hassanpour, "The Making of Kurdish Identity: Pre-20th Century Historical and Literary Discourse", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, ed. Abbas Vali, (California: Mazda Publishers, Inc., 2003); Izady, *The Kurds*.

[14] Kemal Kirişci ve Gareth M. Winrow, *The Kurdish Question and Turkey: An Example of Trans-state Ethnic Conflict*, (Londra: Frank Cass, 1997 [*Kürt Sorunu*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010]); Paul White, *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey*, (Londra: Zed Books, 2000).

rum.[15] Böylesi bir iddiaya karşı, ikinci bölümde daha net olarak açıklayacağım üzere, söylem teorisyenleri tüm kimlik biçimlerinin olumsallıklar çerçevesinde şekillendiğini ve siyasal söylem içinde oluşturulduğunu vurgular.

1960'lı yıllardan bu yana, Kürt siyasal aktivistleri, Kemalizme ve Kemalizm tarafından kurulan farklılık ve kimlik ilişkileri kümesine yeni bir karşı koyuş göstermeye başladı. Kürt kimliğinin Kemalist kavranışı –ya da Kürtlüğün inkârı– onun yerine yeni bir kimlik ve farklılık ilişkileri kümesi kurmuş olan siyasal öznelliğin ve Kürt kimliğinin alternatif anlayışıyla tersine çevrilmiştir. 1970'lerin ortası boyunca "ulusal kurtuluş söylemi"nin doğuşunun arka planını sergilemek için 1960'lar ve 1970'lerin başlangıç dönemi boyunca Kürt aktivist ve siyasal örgütlerin söylemlerini analiz ediyorum. Burada, "ulusal kurtuluş" üzerine sunduğum tartışma ve açıklamaların özellikle Türkiye'deki Kürt bağlamıyla sınırlı olduğu ve genel iddialar sunmaya çalışmadığının not edilmesi önem taşır. Kimlik ve farklılık temsilinin iki ayrı düzeyi vardır: Bir, Kürt ulusu ve ulusal kimliği düzeyinde ve iki, Kürt kimliğinin temsilinin mücadelesini veren örgütlenmeler düzeyinde. Analizimde bu noktayı, 1970'ler boyunca birçok Kürt siyasal parti ve grubu arasında yaşanan siyasal ve ideolojik tartışmaları vurgulayarak yansıtıyorum. 1980 sonrası döneme ilişkin analizim, Türkiye'deki Kürt direnişinin egemen unsuru olduğu için PKK'nin söylemlerine özel bir önem gösteriyor.

Kürt sorununun herhangi bir olası çözümünün, sivil toplumda demokrasiyi derinleştirmek, kültürel ve ulusal çeşitliliğe saygı ve Türkiye'deki demokratik kurumların daha da geliştirilmesi ve bu kurumların değişmesi gerektiği bugün artık pek

---

[15] Stuart Hall, "Introduction: Who Needs 'Identity'?", *Questions of Cultural Identity*, ed. Stuart Hall ve Paul du Gay, (Londra: Sage Publications, 1996), s. 3.

çok kişi tarafından, özellikle de Kürt ulusal hareketi tarafından kabul edilmektedir. Türk siyasetindeki Kürt yanlısı temsil 1990 tarihine kadar geriye uzanır ve yerel olduğu kadar ulusal düzeyde de Türkiye'deki demokrasi deneyimi üzerine önemli bir ışık tutabilecek kadar muazzam bir siyasal deneyim mevcuttur. 1990'dan bu yana var olan Kürt yanlısı siyasal partilerin söylemlerini analiz ederek ve demokrasi söylemi içinde Kürt hakları ve taleplerinin dile getirilmesine odaklanarak, önerilen demokrasinin doğası ve Türkiye'deki demokrasi için olası aksamaları ya da problemleri vurgularken onun nasıl geliştirileceği üzerine bir kavrayış geliştiriyorum. Bu bana, Kürtlerin bu süreçte oynayacağı rol de dahil olmak üzere Türkiye'de demokrasinin derinleştirilmesi hakkında önemli sonuçlar çıkarma olanağı tanıyor ve analizim özelde radikal demokrasi genelde de demokratik teori için normatif ve eleştirel bir katkı sunmaya çabalıyor. Bu nedenle, Kemalist rejime karşı Kürt milliyetçiliği tarafından formüle edilen siyasal karşı koyuş, bu kitabın da sınadığı merkezi sorular olan aşağıdaki ilginç soruları ortaya çıkarmaktadır:

- "Kürt" kategorisi Kürt milliyetçileri tarafından konumlandırılan iki söylem içinde nasıl üretildi ve yeniden üretildi? Özelde, Kürt öznelliği ve *farklılık* her iki söylem içinde nasıl inşa edildi?
- Kürt Ulusal Hareketi tarafından ne türden bir siyasal tasarı önerilir? Bu tasarı zaman içinde nasıl değişti?
- Kürt kimliği ve resmi Türk (Kemalist) kimliği arasındaki ilişki nedir?
- Demokrasi söylemi kendisinden önceki "ayrılıkçı" Ulusal Kurtuluş söyleminin yerini nasıl ve neden aldı?
- Bu demokrasi söyleminin karakteri nedir? Bu söylem, Kürt toplumunun içinde ve dışında çoğulculuk sorularının çözümüne nasıl ya da ne boyutta hitap eder?
- Bu demokrasi söylemi, genel Türk toplumundaki baskın demokrasi kavrayışlarına ne boyutta bir karşı koyuş teşkil eder?

Bu soruları cevaplayarak, Kürt milliyetçi söyleminin daha önceki hareketsiz etnik kimliği dinamik bir siyasal kimliğe dönüştürme biçimini şunları yaparak betimleyeceğim:

- Yeni bir Kürt kimliği anlayışını teşvik etmek.
- "Kürt"ün "Kemalist" kimliğin "öteki"si olarak verili kimliğini ona karşı koyarak ve onu değiştirmeyi önererek aşmak.
- "Kürt olma"yı yeniden tanımlayıp yeniden yapılandırarak Kürt kimliğini sabitleştirmek.
- Baskın düzen içinde Kürtlerin temsilini ve Türk egemenliğine Kürt toplumu ve vatandaşlığının kendine ait kavramlarını sunarak karşı çıkmak.

İzleyeceğimiz Yol

Sorunu daha geniş detaylarıyla açıklayabilmek için birinci bölümde, Kürt milliyetçiliğinin yükselişi üzerine literatürü, kısıtlarını göstermek ve var olan literatürde ele alınmayan ancak bu kitapta yanıt bulan önemli mesele ve soruları ana hatlarıyla ortaya çıkarmak maksadıyla eleştirel olarak ele alıyorum. İkinci bölümde bu araştırmayı yürütürken dayandığım kuramsal ve yöntembilimsel kaynakları daha bütünlüklü olarak tartışıyorum. Kürt ulusal hareketinin örgütsel büyümesi ve evrimini vurgulamak ve bu dönemde aktif olmuş siyasal parti ile grupların bir açıklamasını sağlamak için birincil kaynak ve materyallerin analizi, her birisi özel bir dönemi ve döneme ilişkin mesele ve sorular kümesini inceleyen altı bölüme yayılır. Bu, benim Türkiye'de Kürt ulusal hareketinin genel bir resmini ve onun doğuşu, evrimi ve dönüşümünün arka planını sunmamı sağladı.

Üçüncü bölümde Kürt aktivist entelektüellerin faaliyetleri ve söylemlerini inceleyerek 1960'lardaki Kürt siyasal aktivizminin doğuşu açıklanıyor. Bu bölüm, "Doğu Sorunu" tartışmasının içinde cereyan ettiği siyasal ortam üzerine açıklamalarda bulu-

nuyor. Bu kapsamda Türkiye'deki Kürt sorunu için farkındalık yaratmada kayda değer bir rol oynamış olan önde gelen Kürt aktivistlerin faaliyetlerinin üzerinde, mahkemeleri de dahil olmak üzere, dikkatle duruluyor. Üçüncü bölümde bu entelektüellerin yayımladıkları dergilerin ve ürettikleri kamusal tartışmanın içeriği analiz ediliyor. İlk olarak, 1960'lar boyunca, Kürt aktivistlerinin çoğu Türkiye İşçi Partisi (TİP) faaliyetlerinde yer aldılar ve eşitlik ile sosyo-ekonomik kalkınmaya dönük Kürt talepleri, Türkiye'deki daha genel eşitlik ve sosyalizm taleplerinin parçası olarak dillendirildi. Buna ek olarak, Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi (TKDP) biçimindeki bir özerklik yanlısı hareketin doğuşuna tanıklık edildi. Kürt entelektüellerin faaliyetleri Kürt nüfusu arasında güçlü bir yankı buldu ve 1960'ların sonlarındaki "Doğu Mitingleri" boyunca önemli sayıda insanı harekete geçirmeyi başardı. Ne var ki o tarihten itibaren, Kürt aktivistler ayrı Kürt siyasal örgütlenmelerin kurulmasını talep etmeye başladı ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nı (DDKO) kurdu. Bu aşamalı olarak, Kürtlerin Türk sol hareketinden ayrılmasına ve dördüncü bölümde incelenen Kürt sosyalist hareketinin 1970'lerin başındaki doğuşuna yol açtı. Buna ek olarak, 1970'lerde birçok Kürt sosyalist grubunun ve siyasal partisinin ortaya çıkışını ve Kürt kimliği ile taleplerinin Marksist söylem içinde dile getirilmesinin bir açıklamasını sunuyorum. Bu durum 1970'li yılların ortalarında Kürt ulusal kurtuluş söyleminin inşasıyla sonuçlandı.

Beşinci bölümde Kürt ulusal kurtuluş söyleminin üzerinde dikkatle durulup söylemin ideolojik yoğunlaşması sürecinin bir açıklaması yapılıyor. Özelde, Kürtlerin Kürdistan'ın bölünmesi ve parçalanmasının bir sonucu olarak yaşadığı ulusal parçalanma ve baskı ile Kürt işçi sınıfı ve köylülüğünün deneyimlediği ekonomik sömürünün sorunsallaştırılması tartışılıyor. Bu bölüm ayrıca, Kürt kimliğinin etnik temelli bir kavrayışını tem-

sil ve inşa edecek bir köken miti olarak siyasal söylemde *Newroz* mitinin konumlandırılması ve inşasını vurguluyor. Ulusal kurtuluş söyleminin teşvik ettiği siyasal pratikler ve PKK'nin 1980'lerle 1990'lar boyunca örgütsel büyümesi altıncı bölümde tartışılıyor. PKK'nin 1980'ler ve 1990'lar boyunca Kürtleri harekete geçirmek için çağdaş bir direniş miti konumlandırması ve inşasına özel bir önem veriliyor. PKK'nin Kürt kültürü ve müziğini yeniden canlandırması da Kürtlerin kitlesel harekete geçirilmesinde oynadığı rolle ilişkili olarak tartışılıyor.

Yedinci bölüm, PKK'nin yaşadığı birçok yerinden çıkmayı ve bunların ortaya çıkardığı siyasi pratiklerin, örneğin ateşkesler ve demokrasiye doğru stratejik dönüşümün bir açıklamasını sunuyor. PKK'nin yaşadığı güçlüklere ilişkin bir açıklama, siyasal yenilenme ve 1999'dan beri demokratik söyleminin evrimi vasıtasıyla örgütün bu zorlukları nasıl aşmaya çalıştığı, yeni söylemi içinde Kürt kimliği ve farklılığın temsil ve inşası ile Kürt sorununun yeniden dile getirilmesini göstermek üzere sunulur. Sekizinci bölüm, Türkiye'deki Kürt yanlısı demokratik hareketin 1990'dan bu yana ortaya çıkışını açıklıyor. Bu bölüm, Kürt yanlısı ana siyasal partilerin faaliyet ve söylemleri, Türkiye'de daha genel bir demokrasi hareketi inşa etme girişimleri ve çoğulcu ile katılımcı demokratik bir çerçevenin tesisi ve demokratikleşme aracılığıyla siyasal uzlaşma tasarıları üzerine odaklanıyor.

I. BÖLÜM

AKADEMİK SÖYLEMLERDE KÜRT KİMLİĞİ VE MİLLİYETÇİLİĞİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Giriş

Kürt tarihi ve toplumu üzerine araştırmaları koordine edecek ve mali destek sunacak akademik kurumların olmayışı, Kürtler hakkında 1980'lere kadar şaşırtıcı derecede az araştırma yapılması sonucunu doğurdu.[1] Ayrı bir Kürt "ulus"unun varlığının inkârı uzun yıllar resmi bir politika olarak izlendi ve Kürtler "Dağ Türkleri" olarak nitelendi; böylece, devlet Kürt toplumu ve kültürü üzerine çalışma alanlarını her yönden sınırlandırmış oldu. Böylesi sınırlamalarla yetinmeyen devlet, "Kürtler"in "Türklüğü"nü kanıtlama amacı güden ve Kürtlere dayatılan asimilasyonu aklamak için kullanılan çalışmaları mali olarak

[1] Basile Nikitine'in Fransız dilindeki çalışması, *Les Kurdes: etude Sociologique et Historique* (Paris, 1956) başlıklı çalışması ve Vladimir Minorsky'nin "Kürtler" "Kürtçe" ve "Kürdistan" konulu *Encyclopaedia of Islam*'da yer alan maddeleri Türkçeye çevrildi ve Türkiye'deki geniş sayıda Kürt'ün ulaşımına sunularak, 1960 ve 1970'li yıllardaki Kürtler ve Kürtçe tarihin temel kaynaklarını oluşturdu.

destekledi, üretti ve yaygınlaştırdı.[2] Bunun yanı sıra, Kürt sorununun devlet söyleminde "gerici siyaset", "bölücülük" veya "terörizm"in örneği şeklindeki hegemonik sunumunun bir sonucu olarak Kürtler üzerine yapılan akademik tartışma ve araştırmalar engellendi.[3] Bu durum, Kürtler üzerine araştırmaları, istenmeyen çalışmalar olarak sınıflandırdı ve araştırmacıları Kürtlerin devlet ve popüler medya söylemlerindeki "resmi" sunumunu sorgulamaktan veya Kürt kimliği hakkındaki sorularla ilgilenmekten alıkoyarak onlar için engeller yarattı.[4] 1960'lardan bu yanaysa, devletin Kürtler ve Kürt sorunu üzerine söylemi, Kürt aktivistlerden gelen bir dirençle karşılaştı.[5] Böylesi bir siya-

---

[2] Şu çalışmalar, söz konusu literatürün örneklerindendir: Şükrü Mehmet Sekban, *La Question Kurde: des Problèmes des Minorités*, (1933'te Paris'te basıldı); M. Şerif Fırat, *Doğu İlleri ve Varto Tarihi* (1945'te Türkiye'de basıldı).

[3] Türkiye'nin Kürt meselesini gerici siyaset ve ayrılıkçılık olarak gören çerçevesi üzerine, bkz. M. Yeğen, "The Archaeology of Republican Turkish State Discourse", (Doktora tezi., University of Essex, 1994).

[4] Türk Sosyolog İsmail Beşikçi, 1969'da *Doğu Anadolu'nun Düzeni*'ni yayımladıktan sonra Erzurum Atatürk Üniversitesi'ndeki işini kaybetti. Daha sonra Türkiye'deki devlet üniversitelerinde iş bulması engellendi ve araştırmalarına bağımsız bir akademisyen olarak devam etti. Kürtler üzerine araştırmalarının bir sonucu olarak kendisine getirilen suçlamalar nedeniyle toplamda on yedi (17) yıl cezaevinde kaldı. Beşikçi'nin çalışmaları ve davalarının daha bütünlüklü bir açıklaması için bkz. Martin van Bruinessen, "İsmail Beşikçi: Turkish Sociologist, Critic of Kemalism, and Kurdologist" (http://www.let.uu.nl/~Martin.vanBruinessen/personal/publications/ismail_besikci. htm). Akademik özgürlüğün bastırılmasının daha yakın bir örneği olarak, Nesrin Uçarlar'ın Türkiye'de Kürt dili üzerine hazırladığı doktora tezini, Türkiye'nin topraksal birliğinin bölünmesini teşvik ettiği gerekçesiyle, Marmara Üniversitesi'ne sunmasının engellenmesini verebiliriz ("Akademik Çalışmaya Bölücülük Suçlaması", *Taraf*, 7 Temmuz 2009). Uçarlar daha sonra 2009 Eylül'ünde İsveç'teki Lund Üniversitesi'nde tezini sunup savundu.

[5] Bkz. örneğin: DDKO, *Sen Faşist Savcı İyi Dinle! Dünyada Kürt Vardır (DDKO'nun Savunması)*, (Uppsala: Behoz, 1973).

sal eleştiri, Türkiye'de eleştirel Kürt çalışmalarının ana savunucularından olan sosyolog İsmail Beşikçi tarafından yürütülen etnografik araştırmalarla desteklendi.[6]

1980'lerden bu yana, Kürt ulusal hareketinin aşamalı doğuşu ve Türkiye'de Kürt siyasal aktivizmindeki yükseliş, Kürtler ve Kürt milliyetçiliği üzerine kitaplar ve makalelerde de buna tekabül eden bir artışa tanıklık etti. Genel olarak bu çalışmalar, Kürt toplumu ile siyasetinin farklı dönem ve yönlerine odaklanıp farklı farklı sorun alanlarını ele alır. Söz konusu çalışmaların ezici bir bölümü, Kürt milliyetçiliğinin Ortadoğu'daki tarihsel kökenleri ve gelişimine odaklanırken[7]; 1990'lar boyunca PKK ile Türk ordusu ve güvenlik güçleri arasındaki çatışmaların yoğunlaşmasıyla birlikte, Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin siyasal tarihi üzerine açıklamalar ve birçok çatışma analizi de yayımlan-

---

[6] Bu, şunları kapsar: İsmail Beşikçi, *Doğu Mitinglerinin Analizi*, (ilk olarak 1967'de basıldı ve sonra yeniden basıldı Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1992) ve İsmail Beşikçi, *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar: Göçebe Alikan Aşireti*, (İstanbul: E Yayınları, 1969 (yeniden basıldı, Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1992).

[7] Martin van Bruinessen, *Agha, Shaikh and State: The Social and Political Structures of Kurdistan*, (Londra: Zed Books, 1992 [*Ağa, Şeyh, Devlet*, çev. Banu Yalkut, İstanbul: İletişim, 2003]); Robert Olson, *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925*, (Austin: University of Texas Press, 1989); Gerard Chaliand, ed., *People Without a Country: Kurds and Kurdistan*, (yeni ve gözden geçirilmiş baskı, çev. Michael Pallis) (Londra: Zed Books, 1993); Entessar, Nader *Kurdish Ethnonationalism*, (Londra: Lynne Rienner Publishing, 1992); Martin van Bruinessen, *Kurdish Ethno-nationalism Versus Nation Building States: Collected Articles*, (İstanbul: Isis, 2000); Abbas Vali, ed., *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, (California: Mazda Publishers, Inc., 2003); Denise Natali, *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iran*, (New York: Syracuse University Press, 2005); David McDowall, *A Modern History of the Kurds*, (2. Baskı), (Londra: I.B.Tauris, 2000) ve Hussein Tahiri, *The Structure of the Kurdish Society and the Struggle for a Kurdish State*, (California: Mazda Press, 2007).

maya başladı.[8] Çatışmaların 1980'ler ve 1990'larda yoğunlaşmasıyla birlikte, Kürt sorununun Türk siyasetinde merkezi bir konum kazandığı ve Türkiye'nin iç politikası ile Avrupa ve Ortadoğu devletleriyle ilişkisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu düşünüldüğünde bu şaşırtıcı değildir. Ayrıca daha yakın dönemde, PKK ve Türkiye'deki çağdaş Kürt ulusal hareketine daha yakından odaklanan çalışmalar da yayımlanmıştır.[9] Ne var ki, çatışma ve siyasal şiddete nazaran, Türkiye'deki Kürt demokratik ve yasal siyasal angajman biçimi, nispeten düşük öl-

---

[8] Ömer Taşpınar, *Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey: Kemalist Identity in Transition*, (Londra ve New York: Routledge, 2005); Farhad İbrahim ve Gülistan Gürbey, ed., *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy*, (Germany: Lit Verlag, 2000); Robert Olson, ed., *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East*, (Lexington: University of Kentucky Press, 1996); Martin van Bruinessen, "Shifting National and Ethnic Identities: The Kurds in Turkey and the European Diaspora", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt: 18, Sayı: 1 (Nis, 1998); White, *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers?*; Henri J. Barkey ve Graham E. Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, (New York: Rowman and Littlefield Publishers, 1998); Kirişci ve Winrow, *The Kurdish Question and Turkey*; Michael Gunter, *The Kurds in Turkey*, (Oxford: Westview Press, 1990); Michael Gunter, *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008); Mohammed M. A. Ahmed ve Michael Gunter, ed., *The Evolution of Kurdish Nationalism*, (Costa Mesa: Mazda Publishers, 2007); ve Kerim Yıldız ile Mark Muller, *The European Union and Turkish Accession: Human Rights and the Kurds*, (Londra ve Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2008).

[9] Ali Kemal Özcan, *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, (Londra ve New York: Routledge, 2006); David Romano, *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilisation and Identity*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2006); Aliza Marcus, *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence*, (New York ve Londra: New York University Press, 2007) [*Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, çev. Ayten Alkan, İstanbul: İletişim, 2009.].

çüde dikkat çekti. Bu bölüm, araştırmamın ortaya çıkardığı soru ve sorunların –yani, Kürt milliyetçi ideolojisi ile kimliği ve hareketlenmesine ait olanların– nasıl ele alındığını görmek için var olan literatürü analiz edecektir.

Türkiye'de Kürtler ve Kürt Sorunu: Çatışma Analizi ve Siyasal Tarih Literatürü

Siyasal tarih literatürü, ağırlıklı olarak Kürt milliyetçiliğinin 1960'lardan bu yana yeniden ortaya çıkışı ve evriminin yanı sıra 1980 ve 1990'lı yıllar boyunca PKK ve Türkiye arasında yaşanan çatışmalara odaklanır. Taşpınar (2005), McDowall (2000) ve van Bruinessen (2000) gibi isimlerin siyasal tarih açıklamalarının sunduğu nedensel açıklamalar, Türkiye'deki modernleşme sürecinin bir sonucu olarak –artan şehirleşme, eğitime daha yüksek katılım düzeyi ve 1960 ile 1970'ler boyunca dış dünyayla artan temas gibi– Kürt toplumunda meydana gelen toplumsal ve ekonomik değişimlerin önemini vurgular. Benzer şekilde, Gürbey (1996; 2000), Kirişçi ve Winrow (1997), Barkey ve Fuller (1998), Gunter (1990; 2008) ve İbrahim (2000) gibi isimlerin çalışmalarında somutlaşan çatışma analizi literatürü de PKK ve Türkiye arasındaki çatışmayı tarihsel bir çerçeve içinde ele alır. Bu çalışmalar, çatışmanın kökenleriyle evrimini izler ve ekonomik geri kalmışlık, azgelişmişlik ve göç gibi çatışmaya katkıda bulunan sosyal, politik ve ekonomik faktörleri vurgular.

Siyasal tarih ve çatışma analizi açıklamalarında 1960'lar süresince yaşanan Kürt siyasal aktivizmi ile alakalı olarak sunulan tartışma, yeni nesil aktivistlere önemli bir rol belirler ve başta dergi yayımlamak olmak üzere bu aktivistlerin içinde yer aldıkları faaliyetlerden söz eder. Ne var ki bu betimleyici açıklama, Kürt entelektüellerinin yayımladığı dergilerin içeriğini incele-

mez.[10] Böylesi bir analiz, sadece Kürt aktivistlerin 1960'lar boyunca yükselttiği taleplerin özgünlüklerini detaylı ve uygun bir şekilde sunmakla kalmaz, ayrıca onların Kürt kimliğini ve farklılığını kavramsallaştırmalarına ve dergilerinde tartıştıkları kültürel ve siyasal sorunlara da dikkat çekmiş olurdu. Böylesi bir analiz –bu kitapta sunulduğu gibi– Kürt meselesi ve taleplerinin yeni Kürt aktivistinin söyleminde nasıl oluşturulduğuna ışık tutarak, bizim, Kürt entelektüellerinin 1960'lı yıllarda Kürtler arasında geliştirmeye başladığı kendilerini anlama ve kendi üzerlerine düşünme süreçlerinin daha iyi bir kavranışını formüle etmemize olanak tanıyacaktır. Söz konusu bu süreç sonraki yıllarda da Kürt kimliğinin yeniden yorumlanması ile yeniden kavramsallaştırılmasına ve onun Marksizm söylemi üzerinden dillendirilişine yol açmıştır.

Çatışma analizi ve siyasal tarih açıklamalarının ana odağı, çatışma ve 1970'lerden bu yana Kürt ulusal hareketinin evrimidir. Bu çalışmalarda özellikle, PKK'nin Kürt direnişi üzerindeki hegemonyası tartışılır; örneğin van Bruinessen PKK'nin Ortadoğu'daki diğer politik gruplar ve devletlerle ilişkilerinden, örneğin Suriye'den, önemli bir faktör olarak bahseder.[11] Başka bir şekilde bakan Taşpınar, PKK'nin Kürtler arasındaki cazibesini artıran şeyin 1980-83 arasında askeri yönetim boyunca en keskin halini alan, devletin aşırı ve genellikle de ayrım gözetmeyen güç kullanımı ile baskısı olduğunu savunur ve sıradan insanlara karşı ayrım tanımayan şiddet kullanımı ile aktivistlere yönelik

---

[10] 1960'lı yıllarda Kürt siyasal aktivizmi tartışmasında Watts, Kürt sorunuyla ilgili kamuoyu tartışmasını inceler. Ne var ki Kürt aktivistlerin o dönemdeki söylemlerinin kapsamlı bir açıklamasını sunmaz. Bkz. Nicole F. Watts, "Silence and Voice: Turkish Policies and Kurdish Resistance in the mid-20th Century", *The Evolution of Kurdish Nationalism*, ed., Mohammed M.A. Ahmed ve Michael Gunter, (CA: Mazda Press, 2007).

[11] Bruinessen, "Shifting National and Ethnic Identities", s. 44.

yaygın işkenceyi de buna dahil eder.[12] Barkey ve Fuller, öte yandan, PKK etkisini Türk ordusuyla savaşma ve kendisini silme çabalarına karşı hayatta kalma yeteneğine bağlar. PKK'nin aşiretler arasında var olan çekişmeleri sömürdüğü ve onlardan faydalandığı; "gerilla kazanma politikasını kolaylaştıran geniş bir altyapı" tesis ettiği ve sürdürdüğü savunulur.[13] Bozarslan (2000) da PKK'nin şiddet kullanımında "devlet zoru"nun oynadığı role dikkat çeker. Bozarslan, Kürtlerin ve Kürt kimliği taleplerinin, ulusal güvenliğe bir tehdit olarak inşasının Kürt taleplerinin Türk siyaset arenasına entegrasyonunu zorlaştırdığını savunur.[14]

Siyasal tarih ve çatışma analizi literatürünün 1970'lerden bu yana Türkiye'deki Kürt siyasetine genel bir bakış sunmasına rağmen, Kürt milliyetçiliğinin ideolojik özgünlüğü ve Kürt ulusal hareketinin dillendirdiği talepler yeterince dikkati çekmemiştir. Bu, yukarıda bahsedilen çalışmaların, Kürt hareketi tarafından üretilen ve yaygınlaştırılan çok büyük boyutlara ulaşan siyasal ve ideolojik literatür ile birincil kaynakları analizlerine dahil etmemelerinden kaynaklanır. Aslında, Kürt ulusal hareketinin söylemleri ve ideolojisi üzerine ya çok az ya da yalnızca yüzeysel tartışmalar mevcuttur. Kürt hareketinin söylemleri ve ideolojisi üzerine sürekli bir dikkat eksikliği, Kürtler ve Türkiye arasındaki çatışma ve uzlaşmazlığın doğasını anlamakta belirli engeller yaratır. Örneğin, Gürbey (1996), Taşpınar (2005) ve Barkey ve Fuller'in (1998) sunduğu tartışma, Kürtler ile Türkiye arasındaki uzlaşmazlığı *verili* olarak kabul eder ve uzlaşmazlığı

---

[12] Taşpınar, *Kurdish Nationalism*, s. 97.

[13] Barkey ve Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, s. 30.

[14] Hamit Bozarslan, "'Why the Armed Struggle' Understanding Violence in Kurdistan of Turkey", *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy*, ed. Farhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey, (Germany: Lit Verlag, 2000), s. 18.

mümkün kılan koşullara dikkat çeker. Bu yazarlar, Kürtlerin tepki vermesine ve karşı çıkmasına neden olan devlet şiddetine ve baskılarına tabi oluşunu betimler. Gelgelelim, bu yazarların hiçbirisi, Kürtlerin deneyimlerini *baskı* olarak nasıl yorumladıkları veya gördükleriyle, bu baskıya nasıl karşı koymayı tasarladıkları üzerine odaklanmaz.[15] Daha özel olarak, bu yazarlar Türkiye'de önde gelen Kürt siyasal grupların söylemleri içinde baskı ilişkilerinin *nasıl* oluşturulduğunu ve bu uzlaşmazlıkların inşasının Türkiye'deki Kürt kimliğini belirli bir şekilde *nasıl* kapsadığını açıklamaz. Çoğu Kürdün özellikle siyasal krizler ve askeri yönetim döneminde ayrım gözetmeyen devlet şiddetinin mağduru olmasına rağmen, bazı Kürtler Türk solu veya İslamcı gruplara yakın dururken birçok Kürt de direniş yerine asimilasyonu seçmiştir. Bu yüzden, Kürtlerin rahatsızlığına kanal olarak kullanılan ve kullanılabilecek olan başka kulvarlar da mevcuttur; ancak siyasal tarih ve çatışma analizi literatüründe konuyla ilgili olarak şu sorular tartışılmamıştır: Kürtler bastırılmalarına dönük çözümleri nasıl yorumladı ve formüle etti? Ayrıca Kürt ulusal hareketi tarafından dillendirilen talepleri alternatiflerinden *daha çekici* kılan neydi?

İdeoloji ve Kimlik

Yukarıda belirtildiği gibi, Kürt ulusal hareketinin söylemleri ve ideolojisiyle ilgili olarak yapılan tartışma genel olarak yetersizdir. Gerçekte, Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin özgünlüğü ve ideolojik çeşitliliği görmezden gelinir ve kimlik meselelerinin, özellikle de Kürt kimliğinin, Kürt ulusal taleplerini dile getiren

---

[15] Laclau and Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s. 124. Laclau ve Mouffe şunu savunurlar: "Sosyolojik ve tarihsel literatürdeki uzlaşmazlık tarifi bu ifadeyi onaylar: Uzlaşmazlığı olanaklı kılan *koşulları* açıklar ama uzlaşmazlığın aldığı biçimi neden aldığını değil".

hegemonik söylemler içinde nasıl oluşturulduğu gündeme getirilmez. Örneğin, akademisyenler sıklıkla PKK'den, bu tanımı kullanmaları için gerekli önkoşulları netleştirmeden ve PKK'nin dile getirdiği ana talepleri incelemeden, Kürt milliyetçisi bir örgüt olarak söz eder. Böylesi bir tanımlama, özellikle de PKK'nin ulusal kurtuluş söylemi analiz edildiğinde kafa karışıklığı yaratır. Barkey ve Fuller, PKK'nin "milliyetçi" ya da "sosyalist" bir örgüt olup olmadığını tartışır. Barkey ve Fuller şunları belirtir:

> PKK'nin programı aşırı Sol'un sloganlarını yansıtıyordu: Türkiye, Irak, İran ve Suriye tarafından kontrol edilen dört parçalı Kürdistan "kapitalizm zincirindeki" en zayıf halkayı temsil ediyordu ve emperyalizme karşı savaş, Kürdistan'ın doğal kaynaklarını sömürüden kurtarmak için verilen bir savaştı.[16]

PKK'nin sosyalist referanslarını ve "aşırı sol"un etkisini kabul etmelerine rağmen, PKK'nin söylemsel dönüşümünü tartışırken, yazarlar şunu savunur:

> Gerçekte, *sol retoriğin ardında,* PKK her zaman milliyetçi bir hareket olmuştur. Sömürülen Ortadoğu'yu kurtarma vaadine rağmen, onun gerçek oluşumu, Türk Solu'ndan bir kopuşu ve "ortak mücadele"nin terk edilmesini temsil eder. (...) Bu yüzden, milliyetçi imajına bakılarak öne sürülen bir varsayım, gerçekte sadece zamana uymakla kalmaz; aynı zamanda *kendi gerçek benliğine de bir dönüştür.*[17]

Buna ek olarak, Barkey ve Fuller şöyle belirtir: "PKK öncelikli olarak milliyetçi bir örgüt olmasına rağmen, onun siyasal Sol'u tamamen terk ettiğini varsaymak yanlış olacaktır. PKK'nin söylemi, sosyalist bir devletin kuruluşuna adanmış bir ulusal kurtuluş hareketinin söylemidir."[18] Hiçbir tanımlama sunma-

---

[16] Barkey ve Fuller, *Turkey's Kurdish Question*, s. 23.

[17] A.g.e., s. 24. Vurgular bana ait.

[18] A.g.e.

dıkları için Barkey ve Fuller'in "milliyetçi hareket"le neyi kast ettiğini bilmiyoruz; ancak onlar, ulusal bir hareketin "sol retoriği" kullanamayacağını veya kullanırsa da milliyetçi kalamayacağını varsaymaktadır. İkinci bölümde savunacağım gibi, milliyetçilik güçlü şekilde başka siyasal ideolojilerle bağlantılı olduğu ve milliyetçi hareketler siyasal taleplerin bazı başka yönleriyle iç içe geçtiğinden, bir hareketi "öncelikle milliyetçi" olarak tanımlamak oldukça zordur. Bu durum Kürt örneğinde açıktır; çünkü Türkiye'nin kuruluşundan beri, Kürt ulusal talepleri çeşitli söylemler içinde dile getirilmiştir; başlangıçta İslamcı-muhafazakâr söylem (erken 1920'ler), modernist bir söylem olarak (1920'ler ve 1930'lar), azgelişmişlik (1960'lar), Marksist-Leninizm (1970'ler ve 1980'ler) ve nihayet demokrasi (1990'lardan günümüze). Dolayısıyla, Kürt ulusal taleplerini Marksist ya da sosyalist bir söylem içinde dile getirmek mümkündür ve böyle yapmak, toplumsal eşitlik iddialarının, geleneksel olarak Marksizm ya da sosyalizm tarafından dile getirildiği gibi, terk edildiği anlamına gelmez; ne var ki böylesi bir dillendirme, ulusal taleplerin doğasını farklı nitelendirerek, Kürtlüğün anlamını değiştirir. Ayrıca, PKK'nin ideolojik ve söylemsel değişimlerini "kendi gerçek benliğine bir dönüş" olarak yorumlamak yerine, Kürt taleplerini farklı siyasal projeler içinde dillendirmenin Kürt kimliğini özgün bir biçimde nasıl kavramsallaştırdığına odaklanmak, çağdaş Kürt siyasal kimliğine ilişkin daha iyi bir kavrayışa ulaşmamıza yardım eder.

White'ın (2000) sunduğu PKK'nin söylemleri ve ideolojisi tartışması da benzer sınırlama ve basitleştirmelerden mustariptir. PKK'nin ideolojik karmaşıklığını ve yıllardır dillendirdiği temel iddiaları anlamaya dönük *herhangi* bir girişimde bulunmadan White şunu savunur: "PKK Marksist ve Leninist olduğunu iddia eder, ancak ideolojisi, stratejisi ve taktikleri Stalinizm

ve milliyetçiliğin bir karışımıdır".[19] Buna ek olarak, PKK'nin strateji ve taktik tartışmasında White yine "Stalinizm" ile bağlantı kurar:

> Teoride, PKK biçimsel olarak Stalinist iki-aşamalı devrimci strateji teorisine bağlı kalır; ilk aşama, bir "milli demokratik devrim" üzerinden birleşik bir demokratik ve bağımsız Kürdistan'ın (bugünkü Türkiye, İran, Irak ve Suriye'nin Kürt bölgelerini kapsayan) kurulmasıdır.[20]

White'ın iddiası, PKK tarafından dillendirilen özgün iddialar ve talepleri anlamaya çalışmadığından PKK'nin söyleminin ciddi şekilde basitleştirilmesidir. Kürt hakları ve taleplerinin özgün dillendirilişi ve Kürt kimliğinin hangi kavramlarının PKK söylemi içinde doğduğu, White'ın açıklamasında yer almaz. Bu nedenle, White'ın açıklaması, kimlik oluşumu süreci üzerine yeterli bir tartışma sunmakta başarısız olur ve PKK veya diğer Kürt örgütlerinin söylemi içinde inşa edilmiş olan çağdaş Kürt siyasal kimliğinin hatlarını tartışmaz.

Siyasal tarih ve çatışma analizi literatüründe Kürt kimliği üzerine tartışmaları iki baskın konum etrafında toplamak mümkündür: Bunlar ya Kürt ulusunun ve ulusal kimliğinin etnik temelli ve öznel bir kavramsallaştırmasını konumlandırır ya da Kürtlerin bir ulus olduğu iddiasını sorgular. Izady (1992), ilkinin iyi bir örneğidir ve yazar Kürtler ile Kürdistan'ın antik döneme kadar giden ve coğrafya, tarih, dil, kültür, ekonomik ve ulusal kimliği kapsayan tüm tarihini yeniden inşa eder. Izady, Kürtleri çok genel olarak "çok dilli, çok dinli, çok ırklı bir ulus ancak birleşik, bağımsız ve ayırt edilebilir bir tarih ve kültüre" sahip olarak tarif eder.[21] Üstelik, Izady "Kürt" kategorisini, her zaman var olmuş ve içsel olarak kurulmuş bir şey olarak inceler

---

[19] White, *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers?*, s. 136.

[20] A.g.e., s. 142.

[21] Izady, *The Kurds*, s. 185.

ve bunun sonucunda da Kürt kimliğinin, taleplerinin ya da temsillerinin yorumlanmasına çalışmasında yer vermez. Hassanpour (2003) da, öznel bir ulus anlayışı konumlandırır ve Kürt toplumunu "kendisini Kürtler olarak tanımlayan nüfus" olarak ve Kürt kimliğini de "'Kürt' denilen kolektif bir varlığa ait olma hissi, fikri ya da deneyimi" olarak tanımlar.[22] Hassanpour, bu "ayrı" Kürt kimliği ifadesinin izini sürmek için 20. yüzyıl öncesi tarihsel ve edebi söylemleri inceler; ne var ki, Kürt kolektif varlığının çağdaş dönemde nasıl tanımlandığı ya da Kürt ulusal hareketi tarafından nasıl yeniden yorumlandığı üzerine herhangi bir tartışma sunmaz.

Aksine, Kürtlerin bir ulus olarak sınıflandırılmasını sorgulayan akademisyenler, bu sorgulamayı Kürtlerin "sınırları belirli bir devlet", "tek bir ekonomi", "ortak yasal haklar ve tüm üyeler için görevler" ve "ortak bir dil" gibi zorunlu "nesnel kriterler"i karşılamadığı temelinde gerçekleştirir.[23] Kirişçi ve Winrow (1997), "'Kürtler'e belirli bir etiket tahsis etmenin uygunsuz görüneceğini (...) Kürtlerin Türk, Ermeni ve Asuri ile daha baskın Hint-Avrupa gruplarının bir karışımı olduğunu, Kürtlerin kökeninin bu nedenle muğlak olduğunu" savunur.[24] White (2000), Kürt kimliği üzerine benzer bir açıklama sunar ve "Kürtlerin kim olduğu" üzerine "akademik fikir birliği" sağlamanın zorluğuna dikkat çekerek Kürtlerin kökenleri üzerine yürütülen ve onları *tanımlamaya* çalışan akademik tartışmaları gözden geçirir.[25] White, Kürt toplumunda hüküm süren dilsel, dinsel farklı-

---

[22] Amir Hassanpour, "The Making of Kurdish Identity: Pre-20th Century Historical and Literary Discourse", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, ed. Abbas Vali, (California: Mazda Publishers, Inc., 2003), s. 108-9.

[23] Bir ulusu ve etnik grupları tanımlama kriteri üzerine bir tartışma için bkz. Kirişci ve Winrow, *The Kurdish Question*, s. 5-11.

[24] Kirişci ve Winrow, *The Kurdish Question*, s. 24.

[25] White, *Primitive Rebels*, s. 14-29.

lıkları vurgular ve bunu, "Kürt teriminin evrensel olarak üzerinde görüş birliğine varılmış, tek bir anlamı olmadığının" delili olarak sunar.[26] Üstelik, White'ın açıklaması yüksek ölçüde tartışmalı bazı iddialar içerir: "'Alevi Kürtler' ya da Anadolu Kızılbaşları denilenlerin, 'Zaza Kürtleri' denilen Anadolu'da yakın ilişki içinde oldukları, başka bir azınlık halkından daha fazla Kürt oldukları tartışmalıdır".[27] White, Alevi Kürtleri ve Zaza Kürtlerinin "Daylamitler"le ortak bir ataya sahip olduklarını ve Kürt olmadıklarını öne sürer.[28] Böylesi değerlendirmeler, sağlıklı düşünceler olmadıkları gibi, yüksek ölçüde sorunlu ve sürdürülmesi zordur. Bunun nedeni, genel olarak konuşursak, Alevi Kürtlerinin kendilerini Kürt olarak değerlendirmesi ve büyük çoğunluğunun, belki de yüzde 70'inin, *Kurmanci* –Kürt dilinin ana kolu– konuşmasıdır. Bu da onları dilsel ve kültürel olarak Daylamitlerden çok Kürtlere yakın kılmaktadır.

Gerçekte, White ile Kirişçi ve Winrow'un Kürt kimliği tartışmaları, Kürt milliyetçiliğinin başlangıcından beri karşılaştığı önemli bir meseleyi gündeme getirir, yani Kürt toplumunun dinsel, dilsel, aşiretsel ve bölgesel farklılıklar tarafından daha da derinleştirilmiş parçalanması. Gelgelelim, ne White ne de Kirişçi ve Winrow, Kürt ulusal hareketinin dile getirdiği biçimiyle bir Kürt kimliği kavrayışı ya da Kürtlerin kimlik iddialarının bir detayını sunar. Bu yazarlar, Kürtlüğün anlamını sürekli kılmada önemli olmuş pratikleri açıklamaz. Bunun yerine, Türkiye'deki Kürt ulusal hareketi tarafından direnç gösterildiği biçimiyle Kürt siyasal kimliğinden ziyade; Kürtlerin yerel, bölgesel, dinsel ve aşiretsel kimliklerine (ulus-altı kimlikler) odaklanırlar. Her milliyetçi hareket, kendi ulusunun uzun tarihini, onların bölgedeki varlığını ve ulusun nasıl var olduğunu tanımlayarak sunar.

---

[26] A.g.e., s. 43.

[27] A.g.e.

[28] A.g.e., s. 48.

Bu, sözgelimi, ulusal mitleri ve önemli tarihsel olayları da kapsayabilir. Bu yazarların açıklamalarında eksik olan, Kürt milliyetçi tarihyazımı ve kökenler mitinin tartışılması ve Kürtler arasında milliyetçiliğin gücüyle cazibesini zenginleştirmede böylesi inançların önemidir.

Var olan literatürün içinde, Kürt kimliğini, özgünlüğünü izah edecek şekilde analiz eden ya da onun dönüşümünde işler durumda olan süreçleri vurgulayan bazı çalışmalar mevcuttur. Vali (2003), Kürt kimliğinin kökenselci ve etnik temelli bir şekilde kuramsallaştırılmasının teorik bir eleştirisini sunar ve dikkatlerimizi Kürt ulusuna ve ulusal kimliğin modern doğasına çeker.[29] O'Shea (2004), Kürtlerin ve Kürtler dışındakilerin Kürdistan algılarının tarihsel bağlam içinde taslağını çıkarmak için Kürdistan'ın sosyal coğrafyası üzerine çalışır. O'Shea, Kürtlerin grup birliğini ve bir aidiyet duygusunu inşa etmek ve sürdürmek için ulusal mitolojilerle haritaları nasıl kullandığına dikkat çeker.[30] Hirschler (2001), 1990'lar boyunca Türkiye'deki Kürt milliyetçi tarihyazımını ele alır.[31] Van Bruinessen (1998), Batı Avrupa'da Kürt kurumları tarafından yürütülmeye çalışılan *Kurmanci* Kürtçesinin standartlaştırılması çabasının etkisini inceler.[32] Uçarlar (2009), Türkiye'deki Kürt dili haklarının ve sürülmüş Kürt entelektüel ve yazarlarının Kürt dili ile edebiyatının gelişimine yaptığı önemli katkılara ilişkin özgün ve detaylı bir

---

[29] Abbas Vali, "Genealogies of the Kurds: Constructions of Nation and National Identity in Kurdish Historical Writing", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism* ed. Abbas Vali, (California: Mazda Publishers, Inc., 2003).

[30] Maria T. O'Shea, *Trapped Between the Map and Reality: Geography and Perceptions of Kurdistan*, (Londra ve New York: Routledge, 2004).

[31] Konrad Hirschler, "Defining the Nation: Kurdish Historiography in Turkey in the 1990s", *Middle East Studies*, Cilt: 37, No. 3 (Temmuz 2001): 145-66.

[32] Van Bruinessen, "Shifting National and Ethnic Identities", s. 42-6.

çalışma sunar.[33] Watts (2004), Batı Avrupa'daki ulus-ötesi Kürt kültürel, siyasal ve yasal örgütlerin ve ağların etkinliklerine bakar ve onların etkisini değerlendirir.[34] Aksoy (1998), *Newroz* bayramının mitsel kökenlerinin tarihsel ve kapsamlı bir açıklamasını sunar.[35] Buna karşılık, Aydın (2005) Kürt milliyetçilerinin Kawa Efsanesi etrafında inşa ettikleri köken ve direniş miti ile bir Kürt ulusal bayramı olarak *Newroz* bayramını kendilerine mal edişlerinin daha sistematik bir incelemesini sunar.[36] Çağlayan (2007), Türkiye'deki Kürt ulusal hareketinin söylemlerini, kadın kimliğinin söylemsel inşasını açıklamak için inceler.[37] Gündoğan (2007), özellikle 1980'lerin başında *Kawa* hareketi davası için hazırladığı savunmasına referansla, 1920'lerden bu yana Kürt siyasal aktivistlerinin Türk mahkemelerinde sunduğu savunmaları inceleyerek, Kürt ulusal hareketi tarafından konumlandırılan söylemlerin evrimi üzerine çalışır.[38] Bu açıklamalar Kürt kimliğinin ve onun sabitleşmesinde kilit önemde rol oynamış olan süreçlerin söylemsel inşası üzerine önemli düşünme pratikleri sağlarken, 1970'li yıllar boyunca Türkiye'de

---

[33] Nesrin Uçarlar, "Between Majority Power and Minority Resistance: Kurdish Linguistic Rights in Turkey", (Doktora tezi, Lund University, 2009).

[34] Nicole F. Watts, "Institutionalizing Virtual Kurdistan West: Transnational Networks and Ethnic Contention in International Affairs", *Bounderies and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practice* içinde ed. Joel Migdal, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

[35] Gürdal Aksoy, *Bir Söylence Bir Tarih: Newroz*, (Yurt Yayınları: Ankara, 1998).

[36] Delal Aydın, *Mobilizing The Kurds in Turkey: Newroz as a Myth*, (Yüksek lisans tezi., Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2005).

[37] Handan Çağlayan, *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*, (İstanbul: İletişim, 2007).

[38] Cemil Gündoğan, *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği*, (İstanbul: Vate Yayınları, 2007).

Kürt toplumu mitinin yeniden yüzeye çıkmasının ve ardından 1980'ler ve 1990'lı yıllar boyunca yaşanan kitlesel hareketlenmenin arkasında yatan nedenlerin detaylı bir analizini de kapsayan Kürt milliyetçi söyleminin sistematik ve geniş kapsamlı bir analizini sunmaz.

Kürt Yanlısı Demokratik Siyaset

Kürt ulusal talepleri ve hak arayışları 1990'dan bu yana, PKK tarafından gerçekleştirilen radikal ve şiddetli ortaya çıkışa ek olarak, aynı zamanda çeşitli Kürt yanlısı siyasal partiler tarafından yasal kanallar aracılığıyla da dile getirildi. Kürt yanlısı demokratik hareketin 1990'da doğmuş olmasına ve o zamandan beri Türk siyasetinin bir özelliği olmuş olmasına rağmen, Kürt demokratik siyaseti üzerine şaşırtıcı derecede az sayıda akademik çalışma gerçekleştirilmiştir.[39] Varolan çalışmalardan, Ölmez'in (1995) ve Demir'in (2005) Türkçe yayımlanan kitapları Türkiye'deki Kürt yanlısı demokratik hareketin evrimi ve ortaya çıkışının detaylı bir kronolojik açıklamasını sunar. Her iki çalışmada da Kürt yanlısı siyasal partiler tarafından dile getirilen talepler, detaylı bir tartışmaya girilmeksizin aktarılır. Ne var ki, bu çalışmaların hiçbirisi, Kürt yanlısı siyasal partilerin söyleminin,

---

[39] Osman Ölmez, *Türkiye Siyasetinde DEP Depremi* (Ankara: Doruk Yayınları, 1995); Eyyüp Demir, *Yasal Kürtler*, (İstanbul: Tevn Yayınları, 2005); Mahmut Alınak, *HEP, DEP ve Devlet: Parlamento'dan 9. Koğuşa*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996). Yukarıdakilerin dışında Kürt demokratik siyasetiyle ilgili diğer makaleler: Nicole F. Watts, "Activists in Office: Pro-Kurdish Contentious Politics in Turkey", *Ethnopolitics*, Cilt: 5, No. 2 (Haziran 2006); Nicole F. Watts, "Allies and Enemies: Pro-Kurdish Parties in Turkish Politics, 1990-94", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt: 31, No. 4 (Kasım 1999); Aylin Güney, "The Peoples Democracy Party", *Turkish Studies*, Cilt: 3 (1) (2002); Henri J. Barkey, "The People's Democracy Party (HADEP): The Travails of a Legal Kurdish Party in Turkey", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt: 18, No. 1 (Nisan 1998).

onların Türkiye'de demokrasi kavrayışını, bu partilerin Kürt haklarını dile getirişini ve Türkiye'de siyasal değişim için daha geniş bir demokratik hareket oluşturma girişimini vurgulamak üzere detaylı bir analizini vermez. 1991'den 1993'e kadar Demokrasi Partisi'nden (DEP) milletvekilliği yapan Almak (1996) partinin faaliyetlerinin ilginç ve derinlikli bir açıklamasını sunar. Çağlayan (2007), 1990'lardan itibaren Kürt yanlısı siyasal partilerin içindeki kadın hareketliliğinin açıklamasını ve kadınların söylemlerinde cinsiyet eşitliği için kadın hakları ve taleplerinin bir dillendirilmesini sunar. Ne var ki Çağlayan'ın tek odak noktası Kürt ulusal hareketinin söylemi içinde kadınların siyasal kimliğinin inşası ve kadın hareketlenmesi üzerinedir.

Watts (1999), 1990-1994 arasında Türkiye'deki Kürt yanlısı siyasal aktivizmin doğuşu ve devletin onu bastırma çabalarının bir açıklamasını sunar. Kürt aktivizminin doğası üzerine, Kürt yanlısı partiler, çeşitli devlet aktörleri ve diğer anaakım Türk siyasal partileri arasındaki ilişkilerin karmaşık ve kaygan doğasını gösteren aydınlatıcı bir içgörü sağlayarak Watts, Türkiye ve siyasal elitin ulusal siyasal alanda Kürtlerin varlığıyla ilgilenmesi ve taleplerini kapsaması için Kürt yanlısı siyasal partilerin önündeki zorlukları vurgular. Ayrıca, devletin Halkın Emek Partisi'ne (HEP) karşı izlediği baskıcı politikalarını ve Kürt yanlısı siyasal partilerin katılımını sınırlandırmasını listelerken, "geleneksel olarak devlet destekli Türk milliyetçiliği ve devletin benimsediği demokratikleşmeye bağlılık arasındaki uzlaşmazlıklar"ı gösterir.[40]

Watts (2006), Kürt yanlısı demokratik hareketin değerlendirmesini sürdürüp özellikle Kürt yanlısı partilerin Türk siyasetine katılmasının Türkiye'deki Kürt ulusal hareketi üzerinde genel olarak sahip olduğu etkiyi inceler. Watts, Kürtlerin Türk siyaset arenasına katılımının Kürtlüğün kamusal alandaki "nor-

[40] Watts, "Allies and Enemies", s. 650.

malleşmesine" yardım ettiğini ve nispeten istikrarlı mücadele alanlarının sağlamlaştırılmasına yol açtığını, Türkiye'de Kürt yanlısı hareketin devamlılığını geliştirdiğini, "meclisin 2000-2004 yılları arasında onayladığı hükümet reformlarının altyapısını oluşturduğunu ve Kürt kimliğinin kolektif kamusal ifadeleri üzerindeki kısıtlamaları gevşettiğini" savunur.[41] Watts, Türkiye'nin AB'yle artan entegrasyonu, demokrasiyi sürdürme arzusu ve bölgesel gelişmeleri –özellikle de Irak Kürdistanı'ndaki Kürt öz-yönetiminin kabulü– Kürtlerin Türkiye'deki seçim mücadelesinin yükselmesi ve Kürtlere demokratik süreci kendi çıkarları için kullanma şansı vermesi üzerinde etkisi olan faktörler olarak sıralar.[42] Kürt yanlısı hareketin *Newroz* gibi ulusal bayramları, Kürt kültürünü yeniden canlandırması, Türkiye'deki Kürt simgesel siyaseti için yeni fırsatlar yarattı. Kürt simgesel siyaseti "bir iktidar ilişkisini dönüştürmek ya da sürdürmek için temsil –anlatı, sembol ve gösteri– kullanımı" olarak tanımlanmakla birlikte bir bütün olarak harekete yeni bir itici güç ve süreklilik kazandırdı; ayrıca hareketin Kürtlerin kültürel farklılıklarını tarif etmesine yardımcı oldu.[43]

Çalışması Kürtlerin Türkiye'deki daha geniş bir demokrasi hareketinde yer alma konusunda yaşadığı zorlukların genel bir resmini vermesine ve Kürt yanlısı temsilin meşruluğu hakkında Türkiye'de yaşanan kamusal tartışmalara dikkat çekmesine rağmen Watts'ın sunduğu açıklama, Kürt yanlısı hareket tarafından önerilen demokrasi kavrayışının tartışmasını, bunun çoğulculuk sorunlarına –hem Kürt toplumunun içinde hem de dışında– getirdiği çözümü ve bu demokrasi söyleminin Türkiye'deki kurulu demokrasi ve vatandaşlık kavramlarına ne bo-

---

[41] Watts, "Activists in Office", s. 126.

[42] A.g.e., s. 130-1.

[43] A.g.e., s. 137.

yutta karşı koyduğunu kapsamaz. Bu nedenle, Kürt demokratik söyleminin yeni bir Kürt kimliği anlayışını nasıl beslediği ve Türkiye'de kendi ulusal kimlik ile vatandaşlık kavramlarını inşa etmek ve sunmak aracılığıyla tortulaşmış "Türk" kimliğine nasıl bir karşı koyuş önerdiğini vurgulamak için bu kitapta yapıldığı türden kapsamlı bir Kürt yanlısı siyasal partilerin söylem analizi gereklidir.

Kürt Ulusal Hareketi ve Vaka Çalışması Olarak PKK

Türkiye'deki Kürt milliyetçiliği üzerine son dönemde yayımlanmış iki vaka çalışması, Özcan (2006) ve Romano'dur (2006).[44] Bunlardan ilki, PKK'yi bir hareket olarak ve Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin üzerinde sahip olduğu etki bakımından inceler ve PKK'nin söylemleri ile amaçları, üyelerini nasıl motive ettiği ve içsel yapısı da dahil olmak üzere çeşitli yönlerini açıklar. İkinci çalışma ise, birinci olarak, "insanların etnik milliyetçi örgütlerde nasıl harekete geçirildiklerini" anlamak için kaynak seferberliği ve rasyonel seçim teorilerini kullanan, ikinci olarak devlet otoritesine etnik milliyetçi karşı koyuşların içinde cereyan ettiği "siyasal-yapısal bağlamı" inceleyen ve son olarak da "ihtilaflar, çıkarlar ve hedefler"i anlamak için "kimlik siyaseti"ne odaklanan bir teoriyle hareket eder.[45] Romano'nun çalış-

---

[44] Bu bölüm, Aliza Marcus'un *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence* adlı kitabının bir değerlendirmesini içermeyecek. Bunun nedeni, söz konusu çalışmanın sadece muhalif eski PKK üyeleriyle yaptığı görüşmelere dayanması ve çalışmasını PKK'yi bir hareket olarak anlamak yerine sadece PKK muhaliflerin anlattığı şekliyle hareket içerisinde yaşadıkları muamelelerle sınırlandırması. Röportajlarda sağladığı kişisel açıklamaların bilgilendirici olmasına rağmen, Marcus'un muhalifler tarafından öne sürülen açıklamaları doğrulamak gibi hiçbir çabası yoktur ve kitleleri kimlik ve ideoloji gibi benim araştırmamda öne çıkarılan sorunlara ilişkin hiçbir meseleyle ilgilenmez.

[45] Romano, *The Kurdish Nationalist Movement*, s. 2.

ması PKK'nin bir hareket olarak ayrıntılı ve kapsamlı bir açıklamasına ulaşmasına rağmen, onun odak noktası Özcan'ınkine kıyasla daha geniştir ve İran ile Irak'taki Kürt hareketi üzerine de bölümler içerir. Bu bölümde, bu çalışmalarda sunulan Kürt milliyetçi hareketlenmesi, Kürt siyasal kimliği, PKK hâkimiyeti ve 1990'lardan bu yana söylemsel dönüşümleri açıklamalarını eleştirel bir şekilde gözden geçireceğim.

Harekete Geçirme

Romano'nun Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin yeniden doğuşuna yönelik açıklaması, "yapısal koşullar" ile "siyasal fırsat yapıları"nı inceler ve 1960'ların demokratik başlangıcı, ekonomik kalkınma ve Kürtlerin kırsal alandan şehirlere göçünün önemine vurgu yapar. Romano'nun açıklamasına göre bu faktörlerin karışımı, 1960'lar ve 1970'ler boyunca Türkiye'deki Kürt hareketine ön ayak olmuş "geleneksel olmayan bir Kürt milliyetçi eliti" yaratmıştır.[46] Eğitim aracılığıyla, Kürtler milliyetçilik ve sosyalizm fikirlerine ulaşmış ve kendilerine devlete olan muhalefetlerini ifade etmek için bir platform sunduğundan, Türkiye'deki sol harekete katılmışlardır.[47] Romano, öncü Kürt aktivistlerinin siyasal hareketlenmesini açıklarken, ekonomik fırsatların yokluğunu vurgular:

> Yüksek işsizlik seviyesi, artık modern medya ve iletişim sayesinde etraflarındaki zenginlik ve olanakların farkına varmış olan artan sayıda eğitimli Kürdü hayal kırıklığına uğrattı ve amaçları için daha iyi seçenek arayışına yöneltti. Nüfusun bu katmanı, 1960'larla 1970'lerde pek çok sol ve Kürt milliyetçi hareketinin yeni elit liderliği olarak ortaya çıkacaktı.[48]

---

[46] A.g.e., s. 41.

[47] A.g.e., s. 43.

[48] A.g.e., s. 42.

Bu, Kürtlerin radikalleşmesine ve 1960'lardan bu yana Kürt özgürlük davasını üstlenmelerine neden olan şeyin ekonomik fırsat yokluğu olduğu iddiasını genelleştirir. Romano'nun Kürt ulusal hareketinin yükselişinde önemli bir rol oynadıklarını söylediği 1960'lar ve 1970'lerin öncü Kürt aktivistleri, ya toplum içerisinde yer edinmiş seçkin meslek sahipleri ya da varlıklı çevrelerden gelen öğrencilerdir: Sözgelimi, 1960'lar boyunca önde gelen Kürt aktivistler arasında bulunan *Musa Anter* seçkin bir entelektüel, iş adamı ve gazeteci; *Naci Kutlay* bir doktor, *Kemal Burkay* bir avukat; *Sait Elçi* ise bir muhasebeciydi. Üstelik, Türkiye'nin önde gelen üniversitelerinden pek çok hukuk, tıp ya da iktisat öğrencisi vardı ki bunlar milletvekili ve hatta bakan olarak kendilerini önemli bir kamusal ya da özel konuma ulaştırabilecek konumdadırlar ve de ulaştırmışlardır. Ayrıca, bu yeni Kürt elitinin üstlendiği dergi ve kitap yayımlamak gibi faaliyetleri inşa etmesi ve sürdürmesi, gelecekte onlardan büyük miktarda paralar elde etmeyi beklemeksizin önemli ölçüde mali kaynak gerektiriyordu. Gerçekte, Kürt milliyetçi faaliyetlerinde yer alarak, bu kişiler kendi profesyonel konum ve statülerini tehlikeye atmışlardır; çünkü bu tür etkinliklerde yer almak, genellikle Türk toplumu içinde ilerlemek için bir engel olarak görülür. Bunların tümü, ekonomik fırsat yokluğunun bu önde gelen aktivistleri harekete geçirmede önemli bir rol *oynamadığını* gösterir.

1960'lar boyunca çok sayıda Kürt aktivist, Türk sol gruplarının faaliyetlerinde yer almış ve ortak bir sosyalist programa bağlı görünmüştür; ancak, 1970'lerin ortası boyunca Türk soluna verdikleri desteği geri çekmiş ve kendi özgün Kürt devrimci grup ve partileri kurmaya başlamıştır. Çok sayıda yeni Kürt siyasal örgütünün ortaya çıkışı, "siyasal fırsat yapıları" aracılığıyla açıklanır.[49] "Siyasal fırsat yapılarına dayalı bir perspektiften,

[49] A.g.e., s. 47.

çok sayıda sol Kürt milliyetçi grubunun ortaya çıkışı bir şekilde kafa karıştırıcıdır" kabulünden sonra, Romano 1970'ler boyunca Kürt taleplerinin karşısında siyasal sistemin kapalı doğasına dikkat çeker. Bu da mevcut sistemin kurumları içerisinde Kürt milliyetçilerinin amaçları sürdürmeyi imkânsızlaştırmıştır.[50] Kürtlerin dillendirdiği taleplerin, Türk solu tarafından reddedilmesinin ya da Türk solunun özgün Kürt taleplerini gündemlerine dahil etme konusundaki isteksizliğinin, Kürtlerin kendi bağımsız örgütlerini kurma kararı üzerindeki etkisini haklı olarak vurgulamasına rağmen, Romano'nun açıklaması ne Kürt aktivistlerin yükselttiği özgün talepler üzerine *herhangi* bir ayrıntı sunar ne de Kürt aktivistlerin kendi ayrı örgütlenmelerini savunmak için belirttiği nedenleri tartışır. Üstelik, Romano ne Kürt sosyalistlerin konumunun Türk sosyalistlerininkinden nasıl bir farklılık gösterdiğini açıklar ne de Türkiye sosyalist hareketi içinde 1960'lar ve 1970'ler boyunca yaşanan, sayısız ideolojik ile siyasal farklılıklar açığa çıkaran ve Kürt ulusal özgürlük söyleminin doğuşu için bir açıklama sağlayan tartışmalar üzerine herhangi bir detay sunar. Aslında, Kürt sosyalistleri tarafından yükseltilen ve 1970'ler boyunca giderek radikalleşen talepler, Kürtlerin Türk solundan ayrılmasında önemli bir rol oynamıştır; çünkü bu talepler, Türkiye sosyalist hareketinin programı içine kendilerini dahil ettirememişlerdir. Kürt sorunu 1970'ler boyunca, bir sömürgecilik ve ulusal kurtuluş sorunu olarak yeniden formüle edilmiştir.

Romano'nun PKK'nin yükselişini açıklaması, harekete geçirme sürecine dayanır: Özelde, Romano dikkatlerimizi, PKK'nin kullandığı ve bir kitle hareketine dönüşmesini mümkün kılan stratejilerin, taktiklerin ve kaynakların harekete geçirilmesindeki etkinliğe çeker. Zaten varolan ağları kullanarak ve

[50] A.g.e., s. 48.

toprak sahipleriyle köylüler arasındaki anlaşmazlıklardan faydalanarak –köylü haklarını savunmak için toprak sahiplerine karşı savaşarak– PKK'nin ilk dönem öncü kadroları ("öncelikli motivasyon aracı kendi çıkarı olmayan ve genel nüfus kadar riskten kaçmayan bireyler" olarak tanımlanan "siyasal girişimciler") hareketin üs ve operasyonlarını zenginleştirmiş ve köylülerin sempatisini kazanmayı başarmıştır.[51] PKK'nin yerel siyaseti kendisine avantaj sağlayacak şekilde kullanma stratejisi, Romano tarafından başarısındaki temel faktör olarak tanımlanır.[52] Buna ek olarak, PKK'nin Türk ordu ve güvenlik güçlerine dönük devletin kontrol sınırlarını gösteren saldırıları, ona duyulan güveni daha da güçlendirmiştir. Savunulan şudur:

> İnsanlar için önemli olan amaçlar, seçici teşvikler ya da caydırıcı önlemler, zekice organizasyon ve koordinasyon sunarak; ideoloji, kendini adama ve Türk güvenlik güçlerine karşı ikna edici eylemler aracılığıyla yerel Kürt nüfusla güvenilirliğini tesis ederek, PKK kurucuları hareketlerini devlete karşı kitle temelli önemli bir karşı koyuşa dönüştürebildi.[53]

Romano'nun harekete geçirme sürecine aşırı odaklanması, PKK'nin stratejisini ideolojisi ve söyleminden ayırarak bir başına inceler ve Kürtlerin ulusal taleplerinin PKK tarafından dile getirilmesini göz ardı eder. PKK'nin Romano'nun da vurguladığı köylü-toprak sahibi ihtilafında yer alması, sadece köylülerin mücadele içindeki konumunu güçlendirmekle kalmadı, aynı zamanda ihtilafın doğasını da değiştirdi. Bu durum Kürt köylülerinin konumunun, Kürt feodal elitleri ve yabancı burjuvazinin ekonomik sömürüsünü ve kültürel baskı ile asimilasyon dayatmasını vurgulayan yeni bir anlayışını sunmuş ve taleplerini Kürdistan'ın özgürleşmesinin parçası olarak yeniden yorumla-

---

[51] A.g.e., s. 72-4.

[52] A.g.e., s. 73.

[53] A.g.e., s. 92.

yıp dile getirerek mücadelelerine yeni bir politik anlam vermiştir. Bu, köylülerin eylemlerini toprak sahibi bireylere ve böylesi bir baskıya izin veren sisteme karşı yöneltti: Köylüler artık toprak sahiplerinin baskıcı ve sömürücü uygulamalarına tabi olan tek tek kişiler olarak değil; ama kendi politik amaç ve hedeflerine sahip bir ulus ve sınıfın parçası olarak tanımlanıyordu. Bu nedenle, PKK'nin söylemleri Romano tarafından herhangi bir düzeyde ayrıntıyla incelenmemekle birlikte söylem içerisinde Kürt feodalizminin pratiklerinin nasıl sorunsallaştırıldığını ve feodal baskı ilişkilerinin nasıl inşa edildiği açıklanamamaktadır.

Üstelik, Kürtlerin PKK tarafından harekete geçirilmesinin diğer çeşitli önemli yönleri de Romano'nun siyasal harekete geçirme açıklamasında yer bulmamaktadır. PKK'nin mücadelesinin Kürt mücadelesinin cisimleşmesi olarak söylemsel inşası ve onun kendi söylemi içinde, müzik aracılığıyla ve çeşitli anma etkinliklerinde Kürt halkının genel mücadelesi olarak temsil edilmesi, *Newroz* mitinin çağdaş bir direniş miti oluşturmak için yeniden canlandırılması da dahil –ki bu mücadelesinin temsilinde yoğun şekilde kullanıldı– Romano tarafından hiçbir şekilde incelenmez. Benzer şekilde, Romano, PKK'nin bağlı kurumları aracılığıyla teşvik ettiği Kürt kültürel canlanma ve gelişmesi ile hem Türkiye hem de Avrupa'da Kürtleri harekete geçirmesinde Kürt kültürel siyasetinin oynadığı rolü incelemek için herhangi bir girişimde bulunmaz. PKK'nin, Kürtleri harekete geçirmesinin iki önemli yönü olan ve mali, siyasal ve insan kaynağına önemli katkılarda bulunmuş Avrupa'daki Kürt Diasporası ve Kürt kadınlarını harekete geçirmesinin açıklaması da Romano'nun çalışmasında *büsbütün* eksiktir. Buna ek olarak, 1990'lardan bu yana Türkiye'deki Kürt yanlısı siyasal partiler serisi tarafından Kürtlerin harekete geçirilmesi ve böylesi bir hareketlenmenin Kürtlerin genel harekete geçişinde oynadığı rol de Romano'nun açıklamasında yer almaz. Harekete geçirme sü-

recini ideoloji ve söylemden ayırması, Romano'nun daha bütünlüklü bir harekete geçirme açıklaması sunmasını imkânsız hale getirir; çünkü Romano, PKK söyleminin *etkisi* ve *cazibesini* ve dile getirdiği Kürt taleplerinin Kürtler için neden daha ikna edici olduğunu incelemez. Oysaki bu durum, PKK'nin hegemonik çekim gücü ve Kürtleri başarılı şekilde harekete geçirmesinde temel bir role sahiptir. Bu nedenle, Romano'nun açıklaması bize Kürt ulusal hareketinin Türkiye ve Avrupa'da Kürtleri harekete geçirmesinin tam bir resmini sunmaz. Benzer şekilde, PKK'nin hegemonyasının arkasındaki nedenler, PKK'nin mücadelesinin söylemi aracılığıyla ve sanatsal biçimlerdeki temsili, PKK'nin Kürt toplumunun özgün kesimlerini harekete geçirmek için kullandığı özgün stratejiler ve teşvik ettiği kültürel ile siyasal canlanma, ki bunların tümü de 1980'ler ve 1990'lar boyunca PKK'nin Kürtleri harekete geçirmesinde merkezi bir rol oynamıştır, Özcan'ın çalışmasında sistematik ve anlamlı bir tavırla ele alınmamıştır.

İdeoloji ve Söylem

Özcan, PKK'nin başlangıçtaki siyasal hedefinin, devrimci faaliyet yoluyla bağımsız bir sosyalist Kürdistan'ın yaratılması olduğunu ve içsel olarak örgütün demokratik merkeziyetçilik ilkesi etrafında örgütlendiğini belirtir. PKK üyeliği, davaya tüm zamanını veren bir bağlılığı gerektirir ve kadroların "özel yaşam" ya da "bireysel inisiyatif"lerinden vazgeçmelerini talep eder.[54] 1980'lerin başından başlayarak, PKK lideri Abdullah Öcalan "karizmatik otorite"sini daha fazla güçle geliştirmeye ve genişletmeye başladı. Özcan'a göre bu durum "Kürt yığınları arasında ve parti örgütlenmesi içinde etkin bir motivasyon kaynağı" olmuştur.[55] Ne var ki Özcan'ın konumlandırdığı dar

[54] Özcan, *Turkey's Kurds*, s. 156.

[55] A.g.e., s. 180.

odaklanma ve Kürt sorununu etnik bir sorun olarak sınıflandırması, genel Kürt sorununu ve onun PKK'nin söylemi içinde nasıl inşa edildiğini göz ardı etmesine yol açar. Çalışmasındaki incelemenin altında yer alan temel başlıklardan biri olarak belirtilmiş olmasına rağmen bu unsur göz ardı edilir.[56] Özcan, PKK'nin söylem ve ideolojisine uzunca bir bölüm ayırır. Ne var ki "söylem" veya "ideoloji" gibi anahtar kavramların gönderme yaptığı unsurların neler olduğuna işaret etmez. Yukarıda tartışılan siyasal tarih ve çatışma analizi literatürü örneğinde olduğu gibi, bu netlik yoksunluğu, Özcan için zorluklar yaratır; çünkü onun PKK'nin söylemi ve ideolojisine yönelik açıklaması, çeşitli basitleştirme ve karışıklıklar içerir. Örneğin, Özcan, PKK programının şöyle olduğunu belirtir:

> [PKK'nin programı] (...) bir ulusun "ulusal" kurtuluşunu nihai sosyalist devrimin "ilk aşama"sı olarak gören geleneksel komünist partilerin programının "Kürtleştirilmiş" bir kopyasıdır. PKK'nin bu ilk adımının amaçları ve hedeflerini formüle ettiği ideoloji, geleneksel Marksist sosyalizmin Ortadoğu için uyarlanmış bir tercümesidir.[57]

Buna ek olarak, PKK ve 1970'lerde aktif olan diğer Kürt partileri arasındaki ideolojik benzerlikleri tartışırken Özcan, "çarpıcı noktanın, şimdiye kadar öne sürülen görüşlerin, tespitlerin, önerilerin, amaç ve hedeflenenlerin emsal niteliği taşıyan ve Kürt ulusal ve sosyal kurtuluşu vaadinde bulunan tüm diğer siyasal inisiyatiflerin programlarının basit şekilde yapılmış bir kopyası" olduğunu belirtir.[58]

PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin, komünist ve diğer Kürt partilerin programlarının basit bir *kopya*sı olarak sınıflandırılması, öncelikle 1970'li yılların başlangıç dönemi boyunca ulusal

---

[56] A.g.e., s. 1.

[57] A.g.e., s. 20.

[58] A.g.e., s. 101.

kurtuluş söyleminin bireyselleşmesine yol açan süreci ve ikinci olarak da 1970'lerin sonundan bu yana PKK tarafından dillendirilmesini basitçe göz ardı eder. Kürt partileri tarafından yayımlanan ana metinlerde *kayda değer* benzerlikler olmuş olsa bile – bu şaşırtıcı değildir; çünkü ulusal kurtuluş söylemi baskındı ve çoğu Kürt siyasal parti ve grubu değişen derecelerde Kürtlerin kurtuluşuna ve sosyalizme bağlıydı– yine de, strateji üzerine ve pratikte önemli farklılıklar var olmaya devam etti; ayrıca böylesi meseleler hakkında Kürt örgütleri arasında 1970'lerin sonu boyunca canlı bir tartışma vardı. Dolayısıyla, Özcan'ın çalışmasının ana kısıtı, onun PKK söylemleri tartışmasının, PKK'nin amaç ve hedeflerinin kuruluşundan bu yana *nasıl* evrildiğini göstermek için Öcalan'ın birçok kitabının ve PKK ana yayımlarının sadece bir gözden geçirilmesine dayanmasındadır. Bunu takip eden tartışma, PKK tarafından dillendirilen Kürt ulusal taleplerinin özgünlüğünün bir anlayışına ya da ondan doğan Kürt kimliği kavramına ulaşmayı hedeflememektedir. Üstelik, Özcan'ın açıklaması, PKK'nin siyasal söyleminde Kürt ulusunun birliğini kavramsallaştırmasını ve "tahayyül etmesini" mümkün kılmış bir "köken miti" olarak *Newroz* inşası da dahil olmak üzere, PKK söyleminin Kürt ulusu kavrayışının *herhangi* bir tartışmasını sunmaz.

Özcan, PKK'nin Kürt hakları ve talepleriyle ilgili politikasını nasıl değiştirdiğini, vurgunun "bağımsız, birleşik ve demokratik Kürdistan'dan çok daha kaygan bir terim olan 'özgür Kürdistan'a kaymasını" vurgulayarak inceler ve "birleşik-bağımsız Kürdistan"ın 1980'lerin sonuna doğru neredeyse terk edildiğini savunur.[59] Özcan ayrıca, PKK söylemindeki Marksist unsurun "mutasyon"unun ve PKK lideri Öcalan'ın fikirlerinin aşamalı olarak ve "insanlaşma", "toplumsallaşma", "insan özgürlüğü" ve "özgürleşmiş kişilik" gibi kavramlar üzerinden nasıl Mark-

[59] A.g.e., s. 104.

sizmin yerini aldığının izini sürer. Özcan, Öcalan'ın konuşmalarının analizine dayanarak, PKK'nin sosyalizm ve Marksizmden tümüyle nasıl geri çekildiğinin kısa bir tarifini sunar ve Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile Doğu Bloku'nun yıkılışından sonra kapsamlı bir ideoloji yerine sadece ideolojik bir kılavuz haline geldiğini ifade eder.[60] Özcan, bu mutasyonun, yeni bir strateji benimseyen ve PKK'nin yeni siyasal programına dönüşen Öcalan'ın hukuki savunmalarıyla yeni bir görünüm aldığını savunur. PKK'nin şu anki söylemi içinde vurgu "Demokratik Cumhuriyet", "Özgür Birliktelik" ve "Demokratik Çözüm" gibi kavramlar üzerinedir. Kürt sorununa Türkiye'nin mevcut sınırları içinde demokratik bir çözüm öngörülür.[61]

Özcan'ın PKK'nin söylemindeki böylesi önemli değişimlerin arkasındaki nedenler üzerine yürüttüğü tartışma oldukça muğlaktır. Özcan, "mücadele ilerlerken, kitle katılımı ve karşı koyuşların kendiliğinden artışı nedeniyle dönüşümler, değişiklikler, düzeltmeler, başkalaşımlar cereyan eder" diye belirtir.[62] Özcan, Öcalan'ın Sovyet Sosyalizmi analizini ve çöküşün nasıl yorumlandığını tartışmasına rağmen, bunu Öcalan'nın kült kişiliğinin gelişimi temelinde yapar. Bu girişim, ne böylesi kapsamlı bir söylemsel değişimin arkasındaki nedenler için ikna edici bir açıklama sağlar ne de Kürt hakları ile taleplerinin demokrasi söylemi içinde nasıl dillendirildiğinin bir izahını sunar. Yapmamız gereken sadece bu değişikliklerin ölçeğini değil, aynı zamanda varolan söyleminde dillendirilmekte olan belirli unsurların ("Kürt ulusu", "sosyalizm" ve "demokrasi") doğası ve kavrayışının nasıl değiştiğini ve hareketin karşı karşıya geldiği

[60] A.g.e., s. 121.

[61] A.g.e., s. 124.

[62] A.g.e., s. 121.

içsel ve dışsal yerinden çıkmalar da dahil olmak üzere böylesi değişikliklerin neden meydana geldiğini göstermektir.

Romano'nun çalışmasında PKK'nin ideoloji ve söylemleri, "Kürt kimlikleri ve Türkiye'deki kültürel avadanlık" tartışmasında ele alınır ve bu, Romano'nun çalışmasının önemli bir kısmını oluşturur. Romano, kültürel avadanlık kavramını, "verili bir nüfus içinde genelleştirilmiş tutum ve fikirler" olarak tanımlar ve odak noktasını "incelediğimiz örgütlü grupların bilinçli stratejik çabaları aracılığıyla değil, zamanla nüfus içinde yaygın hale gelmiş kültürel çerçeve"ye yöneltir.[63] Romano'nun PKK tarafından kullanılan kültürel çerçeveleme stratejileri tartışması, başından itibaren, genel iddiaları ve hedefleri yansıtmada kullanışlı görünür. Romano şöyle der: "PKK'nin çerçeveleme çabası ve ideolojisi, Kürtlere karşı işlenen insan hakları ihlalleri üzerine bir odaklanma ve Kürt milliyetçiliğiyle düzenlenmiş bir Marksist-Leninist söylemi kaynaştırdı. Seyirciye bağlı olarak, bu unsurların biri ya da üçü birlikte vurgulanacaktı".[64]

Romano, Kürtleri devlete karşı harekete geçirmek ve Kürt kimliğini siyasallaştırmak için PKK'nin Kürtlere uygulanan baskıyı kendi çerçeveleme stratejisinde kullandığını belirtir.[65] Buna ek olarak, Romano, milliyetçi iddialarını güçlendirmek için PKK'nin "ulusal Kürt ortak ata mitlerini ve bölgedeki diğer gruplardan geçmişteki farklılaşmaları" kullandığından söz eder.[66] Ne var ki, Romano'nun açıklamasında, PKK'nin söylemindeki ortak ata miti konumlandırmasının PKK'nin Kürt ulusu için olan iddialarını nasıl güçlendirdiğine ilişkin *herhangi* bir tartışma yoktur; örneğin, Kürtlerin köklerini belirli bir toprak bölgesine dayandırmak, Kürt farklılığını inşa ve temsil etmek ile

---

[63] Romano, *The Kurdish Nationalist Movement*, s. 101.

[64] A.g.e., s. 129.

[65] A.g.e., s. 131.

[66] A.g.e.

Kürt kimliğini ve Kürtlüğün anlamını sabitleştirmek gibi. Romano'nun Kürt hareketini analiz etmek için kullandığı "kültürel avadanlık" kavramı, PKK'nin söylemini basitleştirir ve Kürt kimliğinin özgünlüğünü ve onun içinde dillendirilen talepleri vurgulamakta yetersiz kalır. Bu nedenle, söylem teorisinin sağladığı –ikinci bölümde daha bütünlüklü olarak tartışılan– *söylem* kavramı için yeterli bir karşılık olamaz. Özelde, Romano PKK'nin söylemlerindeki "değişim" ve "süreklilik" sorunlarını sistematik bir biçimde ele almaz yanı sıra PKK'nin "ulusal kurtuluş" ve "demokratik" söyleminin ve bileşiminde ve ideolojik yoğunlaşmasında yer alan çeşitli aşamaların bir izahını sunmaz.

Ayrıca, Romano Kürt milliyetçi ideolojisinin özgünlüğünü ve PKK söylemi içinde inşa edildiği haliyle Kürt ulusal taleplerinin doğasını tartışmaktan kaçınır. Örneğin, Romano, Kürt ulusal iddiaları ve taleplerine, Marksist-Leninist söylemle dillendirildiklerinde *ne* olduğunu ya da Kürt milliyetçiliğinin Marksist-Leninizmi *nasıl* "nitelendirdiğini" göstermez. 1993'ten bu yana PKK'nin söylemindeki değişiklikleri açıklamak için Romano, *siyasal fırsat yapılarındaki değişimler* üzerine, özellikle de Türkiye'de soruna bir çözüm bulmaya istekli olan bir elitin ortaya çıkışına (Cumhurbaşkanı Turgut Özal da dahil olmak üzere) ve PKK'nin "imajını geliştirme ve daha fazla müttefike ulaşma" ihtiyacına odaklanır. Romano, PKK'nin Kürtlerin yaşadıkları sıkıntıları giderek artan şekilde insan hakları söylemi içinde ve Kürt taleplerini de demokrasi ve azınlık hakları talepleri olarak çerçevelediğini ve "terörist imajı"nı arkasında bırakma çabalarını yoğunlaştırdığını savunur.[67] Romano'nun PKK'nin yaşadığı değişimleri bir stratejiden diğerine değişimler olarak sınıflandırması da sorunlu görünmektedir; çünkü PKK'nin stratejisindeki dönüşüm çok daha kapsamlıdır ve Kürt ulusal hareketinin hedef ve amaç-

[67] A.g.e., s. 145.

ları ile üstlendiği siyasal projeyi yeniden tanımlamıştır. Romano'nun açıklaması ayrıca, bu tür köklü değişimlerin altında yatan nedenleri sunmaz; ancak sadece PKK'nin stratejisini formüle etmede sağlayabileceği çıkarlar ve niyetler üzerine spekülasyonda bulunur.

PKK'nin söylemleri üzerine baştan sona odaklanamayışı Romano'yu PKK söyleminde ortaya çıkan Kürt kimliği kavramını kavramaktan alıkoyar. Kürt kimlik siyasetine ilişkin açıklaması "ülkedeki Kürtlerin değerleri, amaçları ve hedefleriyle birlikte Türkiye'deki Kürt etnik milliyetçi muhalefetin neden ortaya çıktığını" izah etmek için tasarlanmış olmasına rağmen, Romano'nun Türkiye'deki Kürt kimliği sınıflandırması bir hayli bulanıktır.[68] Çalışması boyunca, Romano Kürt kimliğini tanımlamak için sık sık değiştirerek "etnik milliyetçi", "milliyetçi", "etnik" ve "siyasallaşmış etnisite" tanımlarını kullanır. Romano, Kürt kimliğinin daha yüksek bir biçiminin varlığını (siyasallaşmış etnisite) vurgular ve bunun çeşitli dinsel, aşiretsel ve dilsel ayrımlara rağmen geçtiğimiz birkaç yüzyıl boyunca Kürtler arasında var olduğunu savunur.[69] Romano ayrıca, özellikle de 1920'ler ve 1930'larda birçok denemeye rağmen, Kürt milliyetçilerinin bir "siyasallaşmış etnik kimlik" duygusu üretmede başarısız olduğunu, çeşitli ayrımların Kürt milliyetçiliğinin çekim gücünü tüm Kürtlere genişletmesinin önünde yarattığı zorlukları kabul eder.[70] Romano siyasallaşmış Kürt kimliğinin, PKK'nin yükselişiyle birlikte bu ayrımlarla yer değiştirdiğini ve PKK'nin Türkiye'ye karşı çıkışı ile daha yüksek bir düzeye ulaştığını ve çok sayıda insanın bilincinde önplana çıkardığını savunur.[71] Bu değerlendirme, kimlik üretmede işleyen bir süreci

---

[68] A.g.e., s. 99.

[69] A.g.e., s. 101.

[70] A.g.e., s. 102-8.

[71] A.g.e., s. 172.

ve milliyetçi hareketin kimlik geliştirmede oynadığı rolü kabul eder; ancak, yukarıda tartışıldığı gibi Romano sadece hareketlenme süreçlerine odaklanır ve PKK ile geçmişteki Kürt milliyetçilerinin homojen bir Kürt ulusu imajı sunarak, Romano'nun bahsettiği ortak ata ve köken miti de dahil olmak üzere, bu derin ayrımların nasıl üstesinden gelmeye çalıştığını tartışmaz.

Ayrıca, yukarıda tartışılan siyasal tarih açıklamalarına benzer şekilde, Romano'nun Kürt kimliği tartışması, Kürt ulusal hareketi tarafından mücadelesi verilen ya da temsil edilen Kürt siyasal kimliğinden çok Kürtlerin zaman içinde kazandığı kimliklerle sınırlıdır. Bunun sonucu olarak Romano, 1960'larla 1970'ler boyunca Kürt aktivistler tarafından ve 1980'lerle 1990'lar boyunca PKK tarafından kimlik üzerine sunulan Kürt söylemleri ve formüle edilen Kürt milliyetçi tarihyazımı hakkında bir tartışmaya girmekten sakınır. Gerçekte, Romano'nun çalışmasının ciddi bir kısıtı, 1960'lar ve 1970'lerde Kürt aktivistler ve siyasal gruplar, 1980'lerden bu yana da PKK tarafından yayımlanmış *herhangi* bir birincil kaynağa *neredeyse hiç* başvurmamış olmasıdır. Bu durum Romano'nun Kürt kimliğini anlamasında ciddi engeller yaratır; zira Kürt hareketinin kimlik söylemleri üzerine hiçbir tartışmaya girmez. Bu nedenle, Kürt kimliğiyle ilgili bir dizi soru ortaya çıkar ancak bunlar yanıtlanmamış olarak kalır. Bu sorulara örnek bazı sorular şunlardır: Kürtler için Kürtlüğün ya da Kürt olmanın anlamı neydi/nedir? Kürt kimliği neyi gerektirir? Tüm bu ayrımların ortasında, PKK kapsayıcı bir Kürt ulusal kimliğini geliştirmeyi ya da inşa etmeyi ve temsil etmeyi nasıl başardı? Farklı Kürt kimliklerinin varlığı, Kürt milliyetçileri tarafından nasıl açıklanır?

II. BÖLÜM

TÜRKİYE'DEKİ KÜRT KİMLİĞİNİ VE MİLLİYETÇİLİĞİNİ ANLAMAK

Birinci bölümde mevcut literatür üzerine yapılan eleştirel gözden geçirmenin açığa çıkardığı gibi, genel olarak Kürt ulusal hareketi özelde de PKK'nin söylemleri, ideolojisi ve çağdaş Kürt siyasal kimliğinin analizi hâlâ yapılmayı beklemektedir. Bu bölümde, Türkiye'de Kürt kimliği, milliyetçiliği ve kitlesel harekete-lenmesinin daha detaylı ve bilgi açısından daha donanımlı bir anlayışını sunmak için kullandığım teorik ve yöntembilimsel çerçeveyi tartışıyorum. Burada genel hatlarını çizdiğim bu çerçeve, bir söylem olarak milliyetçilik çalışması üzerine odaklanıyor ve ideolojik doğası ile dile getirdiği belirli unsurları vurgulayarak milliyetçiliğin özgünlüğü ve özelliğini öne çıkarmaya çalışıyor. Benzer bir çerçeveye dayanan var olan çalışmalar, "tekil milliyetçiliklerin daima genel kültürü ve 'ulusal' halk değerlerini tanımlamayı amaçlayan ve dolayısıyla böylesi değerlerin siyasal ideolojik düzlemlerin içinde inşa edilmesi ve konumlandırılmasına dayanan çok özgün bir 'içerik' taşıdıklarını" vurgular.[1] Bu anlamda milliyetçilik, "en temel düzeyde özsel olarak homojenleştirici, farklılaştırıcı veya sınıflandırıcı bir söylem" ve

[1] Finlayson, "Ideology, Discourse and Nationalism", s. 99.

"çağrısını ortak şeylere sahip olduğu farz edilen insanlarla birlikte herhangi bir karşılıklı bağı olmadığı düşünülen insanlara karşı da yönelten bir söylem" olarak görülür.[2] Analizimizi, milliyetçiliğin özgün "içeriğini" açıklığa kavuşturmaya, belirtmeye ve vurgulamaya odaklamak, bizim milliyetçiliği "daha dar ve özel bir düzeyde" anlamamıza olanak sağlayacaktır.[3] Bu, tekil bir milliyetçilik tarafından dile getirilen özgün ulusal iddiaları ortaya çıkarır ki bu büyük bir öneme sahiptir; çünkü milliyetçilik "her zaman özgünlüğü belirleme ve tanımlama sürecinde yakalanan (...) çok renkli bir olgudur".[4] Milliyetçiliğin içerik ve karakterini belirleyen ve ulusal topluluğa özel bir anlam ile kimlik sunarak, onu özel bir şekilde tanımlayan milliyetçi söylem içinde dillendirilen ana nitelikteki ulusal iddialara odaklanmak, milliyetçiliğin "özel konjonktürlerin, siyasal ya da toplumsal pratiklerin özel anlarında" aldığı tam anlamı açığa çıkaracaktır.[5] Milliyetçiliğin içeriğinin açıklanması, onun ideolojik yapısını öne çıkaracaktır:

> Milliyetçiliğin hangi biçimlerde kendine has bir ideolojik söylem olarak işlediğini vurgular; Milliyetçilik sadece olaylara ve dışsal toplumsal güçlere yanıt veren değil de aynı zamanda böylesi olayları yorumlama sürecinde "öncedenvar olan" ya da öngörülen ulusal topluluktan bir halk inşa etmede ve tanımlamada da aktif olarak yer alan bir söylemdir.[6]

Dolayısıyla, Finlayson'un savunduğu gibi, "Milliyetçi hareketleri saf ve basitçe milliyetçi olan değil; ancak daha ziyade si-

---

[2] Verdery, "Wither 'Nation' and 'Nationalism'?", s. 227.

[3] Finlayson, "Ideology, Discourse and Nationalism", s. 100.

[4] A.g.e., s. 103.

[5] A.g.e.

[6] A.g.e., s. 105.

yasal taleplerin bazı diğer yönleriyle iç içe geçmiş hareketler olarak görüyoruz. Bu nedenle, birçok milliyetçi hareket doğası gereği diğer ideolojilerle içiçe geçmiştir."[7] Bu "milliyetçiliğin her zaman diğer siyasal ideolojilerle bağlantılı olduğu" anlamına gelir ve "siyasal ideolojiler her zaman ulus ile birlikte çağrışım kurarak meşrulaşır."[8]

Milliyetçiliğin ideolojik doğası, Freeden'de de vurgulanır (1998) ve milliyetçiliğin farklı bir ideoloji olup olmadığı iddiası değerlendirilir.[9] Freeden, milliyetçiliğin kapsamlı bir ideoloji olduğu iddiasını reddeder; çünkü onun "kavramsal yapısı anaakım ideolojilerin konu edindiği toplumsal adalet, kaynakların dağıtımı ve çatışma yönetimi sorunlarına kendi başına bir çözüm üretmeye muktedir değildir."[10] Bunun yerine Freeden, milliyetçilik ve diğer "ev sahibi" ideolojiler arasındaki güçlü bağlantıya ve farklı türlerdeki milliyetçilik literatüründe ("liberal", "radikal bağnaz", "ılımlı", "saldırgan') yapılan ayrımlara dikkat çeker. Milliyetçiliği "zayıf-merkezli bir ideoloji" –"kendisini daha geniş düşünsel bağlamlardan bilinçli bir azletme ve kavramların yer değiştirmesiyle ayıran" bir ideoloji– ile liberalizm ve muhafazakârlık gibi diğer ideolojilerin unsuru olan bir ideoloji arasındaki bir salınım olarak karakterize eder.[11]

Kimliği siyasal mücadelenin merkezine yerleştirerek, Verdery de (1996) "ulus ve kimlik hakkındaki fikirlerin siyasal bir mücadelede merkezi unsurlar olarak nasıl üretildiği ve yeniden üretildiğini" açığa çıkarmaya çalışan bir çerçeve geliştirir.[12] Böy-

---

[7] A.g.e., s. 109.

[8] A.g.e. s. 105.

[9] Michael Freeden, "Is Nationalism a distinct Ideology?", *Political Studies*, Cilt: 46, No. 4 (1998).

[10] A.g.e., s. 751.

[11] A.g.e., s. 751.

[12] Verdery, "Wither 'Nation' and 'Nationalism'?", s. 230.

lesi bir yaklaşım milliyetçiliği ne siyasal ne de kültürel olarak ele alır; ancak onu, "söylem ve siyasal etkinlik aracılığıyla sembol ulusun siyasal kullanımı ve bunun yanı sıra, insanları bu sembolün kullanımına yanıt vermeye çeken duygu" olarak tanımlar.[13] Ulus bir sembol olarak işlev görür; çünkü, birincisi, onun anlamı "belirsiz"dir –böylelikle de farklı siyasal aktörler tarafından farklı şekillerde yorumlanabilir– ve ikincisi, "onun kullanımı, ulus inşası denilen on yıllar boyunca ulusla ilişkisinde oluşturulan duygular ve konumsuzlaşmalara neden olur."[14] Ulus, "toplumsal güçlerin değişen dengesiyle kaymalar" anlamına gelen bir toplumsal inşa olarak görülür.[15]

Dolayısıyla, Kürt milliyetçiliğine bir söylem olarak odaklanmak ve Kürt kimliğini dile getiren hegemonik söylemlerin bireyselleşmesi ve ortaya çıkışının kapsamlı bir incelenmesini gerçekleştirmek, bir kimlik oluşumu açıklaması sunmamı ve hegemonya, kitlesel hareketlenme ile siyasal dönüşüm meselelerini açıklamamı mümkün kılar. Bu çerçeve, Türkiye'de Kürt milliyetçiliği ve kimliği çalışmasına yeni bir boyut geliştirmek için kullanılabilir. Laclau ve Mouffe'un söylem teorisi bu çalışma için yüksek ölçüde uygulanabilir ve uygundur; çünkü bana çağdaş Kürt siyasal kimliğinin, onu doğuşuna yardımcı olan ve 1960'lardan bu yana geçirdiği evrim üzerinde etkili olan tarihsel ve yapısal koşulları inceleyen tarihsel bir çerçeve içine yerleştirerek, eleştirel bir analiz yürütmemi mümkün kılan değerli bir çerçeve ve zengin bir teorik repertuvar sunuyor. Laclau ve Mouffe'un söylem teorisi, "Marksist, post-yapısalcı, post-analitik ve psikanalitik teorideki son dönemdeki gelişmelerin özgün bir birleşimidir" ve "toplumsal pratiklerin, söylemsel bir alanda

---

[13] A.g.e., s. 227.

[14] A.g.e.

[15] A.g.e.

mevcut olan bir dizi rastlantısal gösteren unsuru birlikte telaffuz ederek öznelerin ve nesnelerin kimliklerini sistematik olarak oluşturma biçimini soruşturur."[16] Söylem teorisyenleri, "kimlik oluşumu, özgün ideolojilerin üretimi, toplumsal hareketlerin mantığı ve toplumların toplumsal bir tahayyüller çoğulluğu tarafından yapılandırılması meselelerinin söylem teorisi için merkezi inceleme nesneleri olduğunu" vurgular.[17] Kitabın geri kalanında analiz ettiğim önemli meseleleri betimlemek için Kürt ulusal hareketinin söylemlerinin bazı önsel açıklamalarını sunmadan önce, analizimde kullandığım anahtar kavramları öne çıkaracak ve toplumsal ile siyasal kimliklerin doğasını tartışacağım.

Söylem Teorisinin Kimlik Oluşumu Açıklaması

Söylem teorisinin kimlik oluşumu açıklaması, özcü toplumsal ile siyasal kimlik açıklamalarını reddeder ve bunun yerine kimliği *ilişkisel* ve *rastlantısal* olarak ele alır. Bunun nedeni, "farklılıkların nesnel ve kapalı bir sistemi" olarak tanımlanan toplumun, nesnelliğin herhangi bir formunu çevreleyen radikal olumsallık nedeniyle imkânsız olmasıdır. Laclau, "bizim [toplumsal aktörler] bulduğumuz şeyin, nesnelliğin *kısmi şekilde* oluşturulduğu ve *kısmi şekilde* ele alındığı sınırlı ve verili bir durum" olduğunu belirtir.[18] Bu, toplumsal ilişkilerin kendilerini içsel bir yasanın zorunlu anlarına indirgeyecek olan nihai bir gerçeklikten yoksun olduklarına işaret eden" "sembolik" ve aşırı-belirlenmiş

---

[16] David Howarth ve Yannis Stavrakakis, "Introducing Discourse Theory and Political Analysis", *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies, and Social Change*, ed. David Howarth, Aletta Norval ve Yannis Stavrakakis, (Manchester: Manchester University Press, 2000), s. 7.

[17] A.g.e., s. 2.

[18] Ernesto Laclau, *New Reflections on the Revolution of Our Time*, (Londra: Verso, 1990), s. 27.

doğası nedeniyledir.[19] Aslında, toplumsal nesnelliğe nüfuz eden radikal olumsallık nedeniyle, toplumsal kimlikler tam bir kapalılık ya da tümüyle istikrarlılık veya sabitlik kazanmaya muktedir değildir: "[Toplumsal, ç.n.] ilişkiler kapalı bir sistem oluşturmadığından, elde ettiğimiz şey basitçe, kendilerini asla tam olarak oluşturmayı başaramayan bir ilişkisel kimlikler alanıdır".[20] Kimliklerin olumsallığı, bir kimliğin kuruluşunun başarısızlığını sembolize eden olumsuzluk aracılığıyla açığa çıkarılır.[21] Bu, kimlik kendi dışında bulunan, benlik kimliğinin karşıtı olduğu gösterilen bir "öteki"ye referansla ve benlik kimliğinin anlamının kısmi olarak sabitlenme sürecine ilişkisi içinde var olduğu anlamına geldiğinden, tüm kimliklerin oluşumu için önemlidir.[22] Benliğin ötekiyle sahip olduğu ilişki, olumsuz ya da uzlaşmazdır; çünkü öteki bir tehdittir ve onun varlığı benliğin özdeşliğinin olumsallığını açığa çıkarır. Laclau bunun iki önemli sonucunu öne çıkarır: İlkin, "kimlikler ve onların varlık koşulları ayrılmaz bir bütün oluşturur" ve ikinci olarak, uzlaşmaz güç aynı zamanda, kuruluşunu engelleyerek onun olumsallığını gösterdiğinden o kimliğin "varlık koşulları"nın bir parçası olur.[23] Laclau'nun uzlaşmazlık tartışmasında, bu ilişki "kurucu dışsallık" olarak kavranır ve dikkat "içerideki" kimliğin kuruluşunda oynadığı role verilir:

> "İçeri"nin kimliğini engelleyen bir dışarısıdır (ve yine de, aynı zamanda onun kuruluşu için bir önkoşuldur). Uzlaşmazlıkla, yadsıma kimliğin kendi "içerisi"nden değil, ancak, en radikal anlamında, dışarıdan kaynaklanır; bu yüzden ge-

---

[19] Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s. 98.

[20] Laclau, *New Reflections*, s. 20-1.

[21] A.g.e., s. 38.

[22] Norval, "Thinking Identities", s. 65.

[23] Laclau, *New Reflections*, s. 21.

riye, altta yatan herhangi bir rasyonaliteye gönderme yapamayan bu saf hakikattır.[24]

Uzlaşmazlık, şu anlamda kurucudur: İçerinin kimliği, dışarısındaki bir güç tarafından yadsındığından kurulabilir olamaz ve uzlaşmazlıkla ifade edilen içerisinin kimliği değil, ancak "onun kuruluşunun imkânsızlığı"dır.[25] Bir yandan, toplumsal olanı tam birliği içinde kurmaya dair sürekli bir gereksinim duyulan bir durumla karşı karşıya kalırız, ancak bu başarılması imkânsız bir hedeftir. Öte yandan, toplumsal olanı kendi birliği içinde kurmaya dair sürekli bir gereksinim olduğundan, daima onu kurmaya dönük bir girişim de olacağı için, toplumsal olanın kuruluşunu mümkün kılan, toplumsal olanı kurmanın imkânsızlığı olur. Bu bakımdan, kimliğin bireyleşmesi, kimliğe önsel olarak var olan ya da onun kuruluşunu belirleyen "öz" ya da "olumlu karakteristikler" temeline dayanmaz.[26] Aksine, kimlik çeşitli "unsurların" birlikte dillendirilmesi aracılığıyla var olur: "Tüm kimlik, gösteren unsurların dile getirilmesi ya da yeniden dile getirilmesi aracılığıyla açığa çıkar".[27]

Kimliğin *sınırlandırılması*, çeşitli unsurların, "bir söylemde tikel bir anlam sistemi ya da 'anlamlandırma zinciri'ni birbirine bağlayan (...) ayrıcalıklı gösterenler ya da referans noktaları" olarak tanımlanan bir "düğüm noktası" etrafında eklemlenmesi aracılığıyla sağlanır.[28] Düğüm noktalarının bir söylem içindeki

---

[24] A.g.e., s. 17. Vurgular orijinal metne ait. Laclau "kurucu dışsallık" terimini, sözcüğü Derrida'nın "bulunuş metafiziği" tartışmasıyla ilişkisinde kullanan Henry Staten'dan ödünç almıştır. Bkz. Henry Staten, *Wittgenstein and Derrida*, (Oxford: Blackwell, 1985), s. 20.

[25] Laclau, *New Reflections*, s. 17-8; ayrıca, Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s. 122-7.

[26] Norval, "Thinking Identities", s. 64.

[27] Howarth ve Stavrakakis, "Introducing Discourse Theory", s. 7.

[28] A.g.e., s. 8.

inşası önemlidir; çünkü bu noktalar aracılığıyla uzlaşmazlıklar inşa edilir ve kimlikler ya da anlamlar istikrar kazanır veya kısmi olarak sabitlenir: "Bu nedenle farklılıklar oyununu, kimliği *olmadığı şeyden* sınırlamayı durdurmak için bir dillendirme ilkesi gereklidir".[29] *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*'de Laclau ve Mouffe *dillendirmeyi* "dillendirme pratiğinin bir sonucu olarak unsurlar arasında kimlikleri değişerek bir ilişki kuran her türlü pratik" olarak tanımlar.[30] "Dillendirme pratiğinden doğan yapılaşmış bütünlük" ise *söylem* olarak tanımlanır ve dillendirme pratiği *unsurları* aracılığıyla –ki bu unsurlar "söylemsel olarak dillendirilmemiş farklılık" olarak tanımlanır– bir söylemin ya da "bir söylem içinde dillendirilmiş görüldüğü sürece farksal konumlar'ın *anlarına* dönüştürülür".[31] "Nesnelerin oluşunun içinde kurulduğu teorik ufuk" *söylemsel alan* olarak tanımlanır ve "*tüm* nesneler söylem nesneleri olur; çünkü onların anlamları toplumsal olarak kurulmuş kurallar sistemine ve kayda değer farklılıklara dayanır."[32]

Daha dar bir anlamda, söylem, "toplumsal aktörlerin tanımlayabileceği (özne) konumları sağlarken, farklı nesneler ve pratikler arasında bir ilişkiler sistemi tesis eden toplumsal ve siyasal inşa" olarak görülebilir.[33] Bununla birlikte, verili bir zamanda, bir aktör çeşitli başka konumlar içinden tikel bir özne konumuyla tanımlamayı seçer ya da kendisinin başka konumlardan daha çok bir özne konumuyla tanımlanmasını vurgular. Bireylerin tikel bir özne konumuyla nasıl tanımlandığı ya da neden bir özne olarak harekete geçtikleriyle ilgili meseleleri soruş-

---

[29] Norval, "Frontiers in Question", s. 60. Vurgular orijinal metne ait.

[30] Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s. 105; Ayrıca Howarth ve Stavrakakis, "Introducing Discourse Theory", s. 8.

[31] Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s.105.

[32] Howarth ve Stavrakakis, "Introducing Discourse Theory", s. 3.

[33] A.g.e., s. 3-4, 13.

turabilmek için, söylem teorisi *siyasal öznellik kavramını* kullanır. Var olan düzene karşı koyan yeni siyasal öznelerin doğuşunu belirleyebilmekten için kapsamlı bir ortam ve bağlam analizi gereklidir. Bununla birlikte, daha genel bir düzeyde, söylem teorisi yeni siyasal öznelliklerin doğuşunun bir açıklamasını sağlarken –"söylemsel yapıların rastlantısallığını görünür kılan sürece göndermede bulunan"[34]– yerinden çıkma kavramını kullanır:

> Burada yerinden çıkma, öznenin oluş tarzının bir bozulma olarak deneyimlendiği bir an olarak anlaşılabilir. Bu anlamda, o halde, yerinden çıkmaların bir öznenin toplumsal ilişkilerin olumsallığıyla diğer zamanlardan daha doğrudan karşı karşıya gelmeye çağrıldığı durumlar olduğunu söyleyebiliriz.[35]

Yerinden çıkmalar, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimlerin çöküşü gibi özel olaylardan ya da kapitalizmin gelişmesi, sosyo-ekonomik modernizasyon ve eğitimin yaygınlaştırılması gibi daha genel süreçlerden yola çıkarak kavranılabilir. Özgün yerinden çıkmalar meselesi ve yeni siyasal öznelerin doğuşu üzerine Laclau şunları belirtir:

> Böylelikle, yapısal yerinden çıkmanın doğrudan sonucu olan tarihsel eylem için yeni bir olasılıklar kümesi elde ederiz. Dünya daha az verilidir ve giderek artan şekilde inşa edilmek zorundadır. Ne var ki bu, sadece dünyanın değil, aynı zamanda kendilerini dönüştüren ve bir sonuç olarak yeni kimlikler oluşturan toplumsal aktörlerin inşasıdır.[36]

Dolayısıyla, kimliğin kuruluşunun meydana geldiği çerçeve düşünüldüğünde, elde edilen sonuç, toplumsal ve siyasal kim-

---

[34] A.g.e., s. 13.

[35] Jason Glynos ve David Howarth, *Logics of Critical Explanation in Social and Political Theory*, (Routledge Innovations in Political Theory: Oxford, 2007), 110.

[36] Laclau, *New Reflections*, s. 40.

liklerin daima ilişkisel oldukları ve asla kendilerini tam olarak kuramayacaklarıdır. Çeşitli unsurların dillendirilmesi aracılığıyla "içeridekiler" ve "dışarıdakiler" arasına farklılaştıran *siyasal sınırlar* çekerek bir araya getirilen siyasal hareketler birbirinden farklı çeşitli gruplar için "ortak bir kimlik" inşa eder.[37] Bir kimliğin kuruluş sürecinde benlik için uzlaşmazlığın oynadığı bu rol, yukarıda vurgulanmıştır. Özel olarak, [uzlaşmazlık, ç.n.] *uzlaşmaz* bir ötekiyi dışsallaştırma aracılığıyla kimliğin bireyleştirilmesinde kayda değer bir rol oynar. Bu, siyasal kimliklerin kuruluşunda yaşamsal bir rol oynayan siyasal sınırların tesisi aracılığıyla başarılır: "Genelde söylemsel biçimlenişin daha özel olarak da toplumsal ve siyasal kimliklerin kurulduğu ya da parçalandığı siyasal sınırların tahkimi ya da dağıtılması aracılığıyla."[38]

Siyasal Sınırlar

Sınırlara odaklanmak, kimlik sınırlandırmalarını anlamamıza olanak tanır ve bir grup için başkalarının değil de neden belirli unsurların kurucu nitelikler olarak işlev gördüğünün bir açıklamasını sağlar.[39] Kimliğin bireyleşmesinde birincil bir işlevi yerine getirmenin yanı sıra siyasal sınırlar, siyasal alanın düzenlenmesinde de önemli bir rol oynar. *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*'de Laclau ve Mouffe siyasal sınırların inşasını analiz etmek için *siyasal mantıklar* kavramını kullanır. Yazarlar iki tür siyasal mantık öngörür: *Eşdeğerlik mantığı* ve *farklılık mantığı*.[40] Eşdeğer-

---

[37] Howarth ve Stavrakakis, "Introducing Discourse Theory", s. 3-4.

[38] Aletta J. Norval, "Trajectories of Future Research in Discourse Theory", *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies, and Social Change*, ed. David Howarth, Aletta Norval ve Yannis Stavrakakis, (Manchester: Manchester University Press, 2000), s. 220.

[39] Norval, "Thinking Identities", s. 64-5.

[40] Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s. 130.

lik mantığının, "siyasal pratiklerin, eski toplumsal yapılara bir ideal ya da ilke adına (yeni bir içermeler ve dışlamalar setine işaret ederek) karşı koymak için yeni sınırların kuruluşunu gerektirmesinin"; farklılık mantığının da "var olan toplumsal yapıları (böylece eski içermeler ve dışlamalar dağılımını yeniden elde ederek) sürdürmek için bu sınırlarla bir kopuşun" baskın olduğu durumları ifade ettiği söylenebilir.[41] Eşdeğerlik mantıkları, "onlar" ve "biz" arasında bir kutupsallık yaratarak denksel kimliklerin gelişimini besler ve "siyasal alanın basitleşmesine" yol açarken; farklılık mantıkları daha geniş bir siyasal hareket ya da ittifak oluşturarak halihazırda kurulu olan ayrımları ve kimlikleri zayıflatmaya çalışır ve siyasal alanın "genişlemesi ve artan karmaşıklaşmasına" yol açar.[42]

Eşdeğerliğin siyasal mantığı, ulusal kurtuluş söyleminde baskındır; çünkü Kürtlerle Türkiye ve kırsal köylü, işçi ve öğrenci Kürt kitleleriyle Kürt feodal elitleri arasında uzlaşmaz bir ilişkiyi beslemiştir. Eşdeğerlik ilişkileri, beslediği siyasal pratikler Kürdistan'ı birleştirme ve sosyalist bir toplum kurma amacı taşıdığından ulusal bir temel üzerine inşa edilmiştir. Öte yandan, Kürt yanlısı demokratik söylem ve PKK'nin demokratik söyleminde hedef, uzlaşmazlıkları zayıflatmak ve Türkiye'de demokrasi ve siyasal uzlaşıyı teşvik etmek olduğundan farklılık mantıkları baskındır. Vurgu, Türk ve Kürt "halkları"nın tarihsel birliği ve daha özel olarak da o dönemki Osmanlı toprakları içinde yaşayan hem Türkler hem de Kürtler için bir yönetim şekli tahayyül eden ve hem Kürtleri hem de Türkleri "Kurtuluş Savaşı"nda topraklarını savunmak için harekete geçiren 1920'nin Misak-ı Milli'si üzerinedir. Demokratik söylem, bazı sendikalar, insan hakları örgütleri, sosyalist ve feminist gruplar, AB yanlısı liberal gruplar vs. gibi siyasal değişim ve demokrasi-

---

[41] Glynos ve Howarth, *Logics of Critical Explanation*, s. 106.

[42] Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s. 130.

yi savunan Türkiye'deki diğer gruplarda eşdeğer bir zincir oluşturmayı öngörür. Cumhuriyetin dışlayıcı, otoriter, homojenleştirici ve anti-demokratik karakterini sürdürmeyi isteyen mevcut Kemalist elitle uzlaşmaz bir ilişkiyi besler. Siyasal mantıkların ikiye ayrılması, onların karşılıklı olarak birbirlerini dışlayıcı oldukları anlamına gelmez; verili her siyasal pratikte onlardan sadece birisinin baskın olmasına rağmen, gerçekte siyasal pratikte, bunların işleyişi eşzamanlıdır.[43]

"Frontiers in Question"da Norval, söylem teorisinde, özellikle de Laclau ve Mouffe'un siyasal sınırlar kavramsallaştırmasında, kimliğin bireyleşmesinde olumsuzluğun oynadığı rol üzerine aşırı bir vurgu olduğunu savunur.[44] Bu, teorik açıdan, *eşdeğerlik* mantığının *farklılığınki* karşısında imtiyazlı bir konuma geçmesine yol açar. Norval, kimliğin bireyleşme sürecini siyasal sınırların tesis edilmesinden ayırma ve her sürecin bağımsız bir açıklamasını sağlama ihtiyacını savunur. Bu gereklidir; çünkü Laclau ve Mouffe'un açıklamasında iki sürecin biraradalığı kimlik oluşumunun karmaşıklığının feda edilmesine yol açar ve siyasal sınırların tam karmaşıklığına ulaşamaz.[45] Wittgenstein'ın "aile benzerlikleri" tartışması ve Derrida'nın "tekrarlanabilirlik" tartışmasını tasvir ederek, Norval kimlik inşası için özcü karşıtı konumu sürdüren bir çerçeveyi öngörür; ancak uzlaşmazlık ya da dışlama ânına bir imtiyaz tanımaz.[46] Bu yeniden formüle etmede, kimliğin farklılık boyutu da vurgulanır ve *benlik* ile *öteki* arasındaki ilişkinin çoklu formları gözler önüne serilir, ki bu *farklılığı ötekilik* olarak karakterize eden uzlaşmaz dost/düşman ayrımından çok daha karmaşıktır.

---

[43] Norval, "Trajectories of Future Research in Discourse Theory", s. 220.

[44] Norval, "Frontiers in Questions", s. 57.

[45] A.g.e., s. 67.

[46] A.g.e., s. 68.

Popülizm üzerine son dönem çalışmasında Laclau, eşdeğerlik mantıklarının ortaya çıkışını açıklamak ve siyasal kimlikler ile hareketlerin şekillendirilmesine dahil olan süreçlerin daha etraflı bir açıklamasını sunmak için *talep* öğesini ileri sürer.[47] Laclau özellikle, "yalıtılmış taleplerin nasıl ortaya çıktığına ve kendi dillendirme süreçlerini nasıl başlattıklarına" bakar.[48] Böyle bir kuramsallaştırmaya göre, *özgün* bir talep, ya *farksal* bir biçimde tatmin edilerek var olan düzen içinde emilebilir ya da tatmin edilmemiş olarak bırakılabilir. İkinci durumda, tikel bir talep, kendi olumsuz boyutları –talepleri tatmin etmekte başarısız olmuş varlık– temelinde bir araya getirilmiş olan karşılanmamış başka taleplerden oluşan bir seriyle *eşdeğer bir zincir*e eklenebilir. Tikel bir talebin eşdeğer bir zincir içinde dillendirilmesi, kurucu şekilde ayırarak o talebin doğasını değiştirir: "Bir yandan o kendi tikelleştirilmiş benliğidir ve diğer yandan, eşdeğer bağlantılar aracılığıyla, diğer taleplerin bütünlüğüne işaret eder (...) Her talep aslında buz dağının görünen yüzüdür".[49]

Popüler taleplerin bu eşdeğer şekilde telaffuz edilmesi, toplum içinde bir "içsel sınır" tesis eder ve toplumsal alanın dikotomikleşmesine ve yeni siyasal öznelliklerin ortaya çıkışına yol açar.[50] Laclau, eşdeğer zincirin temsili ve yeni siyasal öznelliklerin doğuşunu açıklamak için "boş gösteren" (*empty signifier*) kavramını ileri sürer.[51] *Boş gösteren* "bütünlüğün bir eksikliğinin, yokluğunun" göstereni olarak tanımlanır ve işlevi kapalılık ya

---

[47] Laclau, *On Populist Reason*; Ernesto Laclau, "Populism: What's in a Name?," *Populism and the Mirror of Democracy*, ed. Fransisco Panizza, (Londra ve New York: Verso: 2005).

[48] Laclau, *On Populist Reason*, s. 73

[49] Laclau, "Populism: What's in a Name?", s. 37

[50] Laclau, *On Populist Reason*, s. 73-4.

[51] Ernesto Laclau, "Why do Empty Signifiers matter to Politics?", *Emancipation(s)*, Ernesto Laclau, (Londra ve New York: Verso, 1996).

da sabitliğin nihai imkânsızlığını sağlamaktır.[52] Ne var ki, bir gösteren boş gösteren olarak doğmadan ve eşdeğer bir zinciri temsil etme işlevini var saymadan önce, ona ait tüm "tikel, farksal gösterilen"in boşaltılması gerekir.[53] Popülizm bağlamında boş gösterenler tartışmasında, Laclau "temsilin, sadece tikel bir talebin, kendi tikelliğini tümüyle terk etmeksizin, aynı zamanda bir bütünlüğün zincirini temsil eden bir gösteren olarak işlev göstermeye başlıyorsa mümkün olduğunu" belirtir.[54] Yukarıda tartışılan kavramlar ve teorik kategorilere ek olarak, 1980'ler ve 1990'lar boyunca Kürt ulusal hareketi ve Kürtlerin kitlesel harekete geçişinin iki egemen söylemine dönük analizim, *hegemonya* ve *mit* kavramlarını ve aşağıda daha detaylı tartışacağım Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi kuramını da kullanacaktır.

Kürt Milliyetçi Söylemini Anlamak: Hegemonya, Mit ve Radikal Demokrasi

Hegemonya kavramı, Marksist teorisyen Antonio Gramsci'den gelir ve "etik, ahlaki ve siyasal liderliğe" göndermede bulunur.[55] Burjuvazinin siyasal iktidarına karşı çıkmak için, Gramsci işçi sınıfının kendi hegemonyasını kurması ve ulus ile toplumsal sınıflar üzerinde içsel bir kontrol sağlaması gerektiğini savunur. Bir sınıfın egemen hale gelmesi ve iktidar tesis etmesi için diğer sınıf ya da grupları zorlama ya da onlara hükmetmeye ek olarak, ideolojik liderlik ve mücadele sağlamaya ihtiyacı vardır. Burada ideoloji bir grubun sivil toplum içindeki diğer gruplara

---

[52] A.g.e., s. 42.

[53] A.g.e.

[54] Laclau, "Populism: What's in a Name?", s. 39; Bunun daha detaylı bir açıklaması için ayrıca bkz. Laclau, *On Populist Reason*, s. 93-100.

[55] Aletta J. Norval, *Aversive Democracy: Inheritance and Originality in the Democratic Tradition*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), s. 46.

hükmetmek için kullandığı araç olarak görülür.[56] *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*'de Laclau ve Mouffe, Gramsci'nin kavramlarını yeniden formüle ederler:

> Gramsci'nin tarihsel blok olarak isimlendirdiği şey, göreceli olarak düğüm noktalarının tesisi ve ilişkisel kimliklerin eğilimsel biçimde kuruluşu aracılığıyla birleştirilmiş toplumsal ve siyasal bir alandır. Tarihsel blokun farklı unsurlarına katılan bağlantı türü –herhangi bir tarihsel önsel formundaki birlik değil, ancak dağılımdaki düzenlilik– bizim söylemsel oluşum kavramımızla çakışır. Tarihsel bloku içinde kurulduğu uzlaşmaz düzlemin bakış açısından değerlendirdiğimiz sürece, onu hegemonik oluşum olarak isimlendireceğiz.[57]

Ne var ki, Laclau ve Mouffe, Gramsci ve diğer Marksist teorisyenlerin sürdürdüğü temel bir sınıf ile hegemonik bir güç arasındaki bağıntıyı can alıcı bir şekilde çözümlerler. Norval'e göre, böyle bir kuramsallaştırmayla hegemonya, "siyasal bir gücün birliğinin, zorunlu olmayan bir sınıf aidiyeti taşımayan unsurların bir dillendirme süreci aracılığıyla içinde kurulduğu bir toplumsal ilişkiler formu haline gelir".[58] Daha özel olarak, hegemonya "farklı kimlikler ve siyasal güçleri ortak bir proje içinde birlikte bağlantılandırmaya ve türlü dağınık unsurların çeşitliliğinden yeni toplumsal düzenlerin yaratılmasına" göndermede bulunur.[59] Kimliğin hegemonik bir dillendirmesi mümkündür; çünkü, yukarıda tartışıldığı gibi, toplumsal olan açık ve tamamlanmamıştır, üstelik var olan toplumsal düzenin olum-

---

[56] Antonio Gramsci, *Prison Notebooks*, ed. ve çev. Quintin Hoare ve Geoffry Nowel Smith (Londra: Lawrence and Wishart, 1971), s. 12, 57-8. [*Hapishane Defterleri*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Belge Yayınları, 2009.]

[57] Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s. 136, vurgular özgün metne ait.

[58] Norval, *Aversive Democracy*, s. 46.

[59] David Howarth, *Discourse*, (Buckingham: Open University Press, 2000), s. 109.

sallığı yerinden çıkmalar ve olayların yerinden çıkarıcı etkileri aracılığıyla açığa çıkar.[60] Hegemonik bir telafuz aracılığıyla, dağınık unsurlar arasında yeni bir ilişkiler kümesi tesis edilir ve unsurlar, bir söylemin anları içine dönüştürülür. Laclau ve Mouffe, dillendirici bir pratiğin hegemonik olarak değerlendirilmesi için, onun "uzlaşmaz dillendirici pratiklerle karşı karşıya gelme aracılığıyla meydana gelmesi gerektiğini; bir başka deyişle hegemonyanın uzlaşmazlıklar tarafından çapraz çizgilerle kesilen bir alanda doğması ve dolayısıyla eşdeğerlik olgusu ve sınırlar etkisini varsayması gerektiğini" savunur.[61] Bu açıklamada, ne uzlaşmazlıklar ne de toplumsal olanın iki karşı tarafa bölünmesi önceden verilidir; ancak onlar hegemonik dillendirmenin etkileridir.[62]

Yeni siyasal öznelliklerin doğuş koşullarını yaratmada yerinden çıkma kavramının önemi yukarıda vurgulanmıştı. Yerinden çıkmaların önemli bir sonucu, alternatif toplumsal nesnellik *mitlerinin* doğması ve var olan toplumsal nesnelliğe karşı koymasıdır. Laclau, miti, "baskın 'yapısal nesnellikle' süreklilik ilişkisi taşımayan temsil alanı" olarak tanımlar ve mitlerin yerinden çıkmaların bir sonucu olarak doğduğunu belirtir.[63] Mit, "yerinden çıkmaların ve toplumsal taleplerin üzerinde oluşturulabileceği bir yüzey" sağlayarak önemli bir işlevi yerine getirir.[64] Üstelik, "mit olası herhangi bir toplumun kurucusudur"; çünkü "yeni bir temsil alanı" kurarak yerinden çıkarılmış alanın bir araya toplanmasına izin verir: "Mitin etkinliği asli biçimde hegemoniktir: O, yerinden çıkarılmış unsurların yeniden dillen-

---

[60] Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s. 134.

[61] A.g.e., s. 135-6.

[62] A.g.e., s. 137.

[63] Laclau, *New Reflections*, s. 61.

[64] A.g.e., s. 64.

dirilmesiyle yeni bir nesnellik oluşturmasını sağlar."[65] Hegemonyayı tesis etme pratiği –hegemonik hale gelmenin bir pratiği– Laclau'nun kuramında tortulaşma sürecinin tartışılmasıyla açıklanır:

> Bir tesis edimi başarılı olduğu sürece, bir "kökenlerin unutulması" meydana gelme; olası alternatifler sistemi yok olma ve kökensel rastlantısallıkların izleri solma eğilimi gösterir. Bu şekilde, tesis edilmiş olan salt bir nesnel mevcudiyet formu varsaymaya eğilim gösterir. Bu, tortulaşma anıdır.[66]

Kürt toplum miti, siyasal söylemi yapılandırmak ve yerinden çıkmaları kaydedecek bir alan olarak Türkiye'de 1960'lar ve 1970'ler boyunca aşamalı biçimde gün yüzüne çıkmıştır. Kürt kimliğinin etnikçi bir kavramsallaştırması, dönemin Kürt entelektüellerinin ve siyasal örgütlenmelerinin söylemlerinde yerini almıştır. 1960'lar boyunca Kürt siyasal ve ekonomik talepleri, baskın olarak sosyalist hareketlerin söylemleri içinde eşitlik için çeşitli taleplerin parçası olarak farklı şekillerde dile getirilmiştir. Ne var ki, 1970'ler boyunca, Kürt taleplerinin eşdeğer bir dillendirilmesine ve Kürt "ulusal kurtuluş" söyleminin kuruluşuna tanıklık ederiz. Bu kısmen, 1970'ler boyunca Türk sosyalist hareketinin uzlaşmazlıklar inşasının "anti-empeyalizm" boyutunu vurgulaması ve Kürtler de dahil olmak üzere toplumun farklı bölümlerinin sahip olduğu eşitlik taleplerini göz ardı etmesinden kaynaklıydı. 1970'lerden günümüze, yeni oluşturulmuş Kürt siyasal partileri ve gruplarının söylemlerindeki farklılık ilişkilerinin inşası –ve alternatif Kürt toplumunun temsili– *Newroz* miti temelinde gerçekleştirildi. Bu, Kürt ulusal hareketinin Kürtlerin izlerini antik Medlere kadar dayandırmasına ve *Newroz* ve Kawa Efsanesi'ni köken miti olarak yeniden etkinleştirmesine/yaratmasına olanak tanımıştır.

---

[65] A.g.e., s. 67 ve 61.

[66] A.g.e., s. 34.

Gerçekte, 1970'lerin sonunda Kürt ulusal kurtuluş söyleminin mücadele halinde olan iki biçimi mevcuttur. Bu iki alternatif, yerinden çıkmış alanı birleştirmeye dönük farklı girişimleri ve Türkiye'deki Kürt ulusal taleplerini temsil eder. Özellikle Türkiye Kürdistan'ı Sosyalist Partisi (TKSP) ve DDKO/KİP'in (Devrimci Doğu Kültür Ocakları/Kürdistan İşçi Partisi) söylemlerinde, vurgu Türk sosyalist hareketi ve Kürt ulusal hareketi arasında daha büyük bir işbirliği üzerine yerleştirildiğinden, burada farklılık mantıkları baskındı. Bunun aksine PKK, *Kawa, Rizgarî* (Kurtuluş) ve *Ala Rizgarî* (Kurtuluş Bayrağı) söylemlerinde eşdeğerlik mantıkları baskındı ve vurgu, Kürdistan'ın birleştirilmesi ve Kürt toplumunun yeniden inşası üzerine yerleştirilmişti. Bu nedenle, 1970'li yılların son dönemi boyunca çok sayıdaki siyasal parti ve grubun Kürt kimliği ve talepleri üzerine verdikleri mücadelenin analizi ve 1980'lerin başından günümüze PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin hegemonyası, bu araştırmanın önemli bir kısmını oluşturur. Bu soruna ilişkin açıklamam, PKK'nin ulusal kurtuluş söylemindeki "kurtuluş" düğüm noktasının neden "boş gösteren" haline geldiğine ve ayrıca Kürt işçi sınıfı ve köylülüğün taleplerinin nasıl ve neden Kürt ulusal talepleriyle eşanlamlı hale geldiği ve Kürtlerin kurtuluş talebini temsil etmeye başladığı üzerine odaklanır.

Rakiplerine kıyasla, PKK'nin söyleminde Kürt kimliğinin temsili ve uzlaşmazlıkların inşası daha açıktır. Bu, günümüzün modern Kürtleriyle Medler arasında güçlü bir bağıntı kurulması üzerinden Kürt kimliğin homojen bir kavrayışı inşa ve temsil etmek için Kürt ulusunun tarihsel bir "altın çağı"na göndermede bulunarak ve Kürtlerin mevcut olmayan tamamlanmışlığının tasviri aracılığı ile yapılmıştır. Dahası, genellikle 1980'lerin başlarında Diyarbakır Cezaevi'nde ve devam eden mücadelesi boyunca PKK tutsaklarının direnişi üzerinde merkezileşen çağdaş bir direniş mitini inşa etmek için PKK *Newroz* mitini yeniden et-

kinleştirmiştir. PKK'nin mücadelesini temsil etmek için çağdaş bir Kürt direniş miti inşası ve devlete karşı gerilla savaşını romantize edişi, direniş mitini gerçeklik haline getirerek hegemonik çekim gücünü zenginleştirmiştir. Romantize etmekle ifade edilen, PKK'nin gerilla mücadelesini hedef kitlesine temsilinde kullanılan idealize etme yoluyla PKK mücadelesinin Kürt halkı arasında çekici kılınmasıdır. Vurgulanmak istenen, gerillanın halk arasında algılanma biçiminin ve gerillaya katılımında duyguların ve kahramanlık hikâyelerinin önemli ve etkili olduğudur.

Bu nedenle, PKK'nin çağdaş direniş mitinin kapsamlı bir tartışması üzerinden, araştırmam PKK'nin ulusal kurtuluş söylemine *etki* ve *güç* katmış olan faktörleri öne çıkarıyor. *Örnekler*in inşası da dahil olmak üzere söyleminde çağdaş direniş mitinin konumlandırılması ve inşası, PKK'nin Kürtleri kitlesel olarak harekete geçirişi ve onun ulusal kurtuluş söyleminin pratikte tortulaşması sürecini anlamamız için kayda değerdir. Bunun nedeni, mücadelesini Kürt ulusal mücadelesinin *cisimleşmesi* olarak daha geniş Kürt toplumuna temsil etmek amacıyla diğer sanatsal formların yanı sıra, direniş mitinin de PKK'nin siyasal söyleminde kapsamlı şekilde kullanılmasıdır ki, bu unsur PKK'nin kitlelere yönelimini de zenginleştirmiştir. 1990'ların başları boyunca, *Newroz* bayramı ve Kürt siyasal takvimindeki diğer önemli günlerde Kürt kent ve kasabalarında, özellikle de Diyarbakır'da kitlesel toplantılar düzenlemek Kürt popüler direnişinin sembolü olarak *Newroz*'u yaratmıştır.

Buna ek olarak, Laclau ve Mouffe'un hegemonya kavramını kullanarak, PKK'nin başarısının aynı zamanda onun, öğrenciler, yeni şehirleşmiş Kürt işçiler ve en başta da yerinden çıkmaları deneyimleyen, özellikle de tarımın makineleşmesi ve kapitalizmin gelişimi nedeniyle geleneksel yaşam tarzlarının erozyonu çok daha ciddi olan —en büyük grup—Kürt köylüleri de dahil olmak üzere Kürt toplumunun çeşitli bileşenlerinin taleplerini

dillendirme yeteneğinden kaynaklandığını savunuyorum. PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin bu gruplar tarafından yaşanan sorunları ele alması ve onların durumlarının ikna edici bir yorumunu sunmaya uygunluğu, bu söylemin Kürt direnişinin devlete karşı hegemonikleşmesini mümkün kılmıştır.

Ne var ki, bir mit özü itibariyle tamamlanmamıştır ve onun içeriği sürekli olarak yeniden kurulur ve yeri değiştirilir.[67] Mitin etkisi gerileyebilir ve hatta bu çözülmesine yol açabilir. Bu sorun üzerine Laclau şunu belirtir:

> Mitsel alan daha az toplumsal talebi içine almaya başladığı ve o temsil alanına dahil edilemeyen yerinden çıkmaların sayısı arttığı sürece, alan, deyim yerindeyse, yeniden sözselleştirilir; metaforlaştırma gücü düşer ve yatay boyutu böylece kaybolur.[68]

Araştırmam, Kürt ulusal hareketinin yaşadığı yerinden çıkmalar, –örneğin Avrupa'daki sosyalist sistemlerin çöküşü, PKK'nin maruz kaldığı askeri kayıplar, siyasal kutuplaşma, çatışmanın bir sonucu olarak deneyimlenen Türkiye'deki siyasal kurumların ve sivil toplumun zayıflaması, Türkler ve Kürtler arasında bir "iç savaş" olasılığı yaratan devletin Türk millyetçisi grupları Kürtler ve PKK'ye karşı harekete geçirmesi, PKK lideri Abdullah Öcalan'ın yakalanması– konumlandırılan ulusal kurtuluş söyleminin artık dönemin gerçeklerine uygun düşmediği ve Kürtlerin taleplerini yansıtmadığı anlamına geldiği iddiasını savunur. Bu etmenler, PKK'nin hegemonikleşme ve Türkiye'deki Kürt kimliğini yeniden tanımlama yetisini sınırlayarak ideolojik bir çıkmaza yol açmıştır.

Söylem teorisini kullanarak ulusal kurtuluş söylemi mirasının kaybının bıraktığı boşluğu doldurmak için farklı söylemle-

---

[67] A.g.e., s. 64.

[68] A.g.e., s. 65.

rin hem *mevcudiyeti*'ni hem de *uygunluğunu* analiz ediyorum. Demokratik hakların içinde kilit bir rol oynadığı Türkiye ve genel olarak Avrupa'daki siyasal ve insan hakları örgütleriyle var olan bağlantılar, ulusal kurtuluş söyleminin bıraktığı boşluğu doldurmak için demokrasi söylemini bir aday haline getirmiştir. Bu ayrıca, Kürtlerin ulusal ve uluslararası arenada destek kazanmasına olanak tanımıştır. Dahası, demokrasiye dayanan bir söyleme kayma, ki ben bu noktayı savunuyorum, Kürtlerin toplumsal ve siyasal durumu için demokrasi söyleminin daha uygun olmasına mal edilebilir. Yani, Kürt öznelliğini demokrasiye referansla dile getirmek, potansiyel olarak Kürt toplumu içindeki dinsel ve dilsel farklılıklar açısından daha kapsayıcıdır; bu yüzden de homojen bir "Kürtlük" kavramını sorguya açar. Buna ek olarak, tüm Türkiye'ye dağılmış olan Kürt nüfusu Türkiye'nin vatandaşları ve sakinleri olarak kendi konumlarından ödün vermek zorunda kalmaksızın bir demokrasi hareketinde temsil edebilecektir. Ne var ki, PKK'nin kendisini demokratik bir harekete dönüştürme çabaları, büyük zorluklarla karşılaşmaktadır. PKK'nin söylemsel dönüşümü ve ona eşlik eden zorluklar, PKK'nin demokratik dönüşümü değerlendirmemde öne çıkarılıyor. PKK'nin Türkiye'deki uzlaşmaz devlet ilişkilerini aşma yetisizliği, Türk milliyetçiliğinin yönelimi ve Türkiye'de Kürt sorununun bir "tehdit" ve bir "terörist" ya da askeri olarak mücadele edilmesi gereken bir "güvenlik" kaygısı şeklindeki hegemonik sunumlarından kaynaklanmaktadır. Kürt sorununun Türkiye'deki bu hegemonik sunumu, Kürt yanlısı demokratik hareketin başarısı için de aynı zamanda tökezletici bir engel olagelmiştir.

Türkiye'de Kürt kültürel hakları ve Kürt kimliğinin tanınması için bir dizi Kürt yanlısı siyasal parti tarafından sunulan siyasal karşı koyuşu ve onların Türkiye'de yeni bir demokratik öznellik tesis etmeye dönük girişimlerinde yaşadıkları zorlukları açıklamak ve anlamak için Laclau ve Mouffe'un "radikal de-

mokrasi" kuramını kullanıyorum.[69] Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi kavrayışı sosyalizm ve demokrasi arasındaki bağlantının yeni bir formülasyonunu gerektirir ve ileri endüstrileşmemiş toplumlarda siyasal öznelerle yeni uzlaşmazlıkların doğuşu ve siyasal kimliklerin "geleneksel" formlarının gerileyişi tarafından karakterize edilen Yeni Sol bir hareket için önerilerini dile getirir.[70] Radikal demokratik bir proje, toplumun demokratik dönüşümünü sağlamak için baskıya karşı farklı mücadeleleri birleştirmeye çalışır.

Bu radikal demokrasi kavrayışı, Laclau'nun daha sonraki yazılarında daha detaylı bir şekilde açıklanır. "Democracy and the Question of Power"da Laclau şunu belirtir: "Bir yanda demokrasi, siyasal alanı hiyerarşiler ve ayrımlar olmaksızın, topluluğun *evrenselliği* etrafında örgütleme girişimiydi. Jakobenizm, *tek* halk kurmaya dönük bu girişimlerin en erken ve en aşırısının ismiydi."[71] Pek çok heterojen unsurdan tek halk (Türk) inşa etmeye çalışan bir elit tarafından yürütüldüğünden Türkiye'nin ulus inşa etme deneyimi de bu geleneğin içine girer. Homojenleştirilmiş kamusal alanda alternatif kimlik tanımlamalarının ya da grup çıkarlarının temsili yadsınmıştır. Kürt yanlısı siyasal partiler tarafından yükseltilen Kürtlerin kimlik ve kültürel farklılıklarının kabulü talepleriyse alternatif demokrasi geleneği içine girer; Laclau'nun kelimeleriyle söyleyecek olursak, bu gelenek "eşdeğerlik mantığını, giderek artan daha geniş toplumsal ilişkiler –toplumsal ve ekonomik eşitlik, ırksal eşitlik, cinsiyet

---

[69] Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s 149-195; Chantal Mouffe, *Democratic Paradox*, (Londra ve New York: Verso, 2000) [*Demokratik Paradoks*, çev. A. Cevdet Aşkın, Ankara: Epos Yayınları, 2009]; Norval, *Aversive Democracy*.

[70] Laclau ve Mouffe, *Hegemony and Socialist Strategy*, s. 166.

[71] Ernesto Laclau, "Democracy and the Question of Power", *Constellations*, Cilt: 8, Sayı: 1 (2001), s. 4. Vurgular özgün metne ait.

eşitliği vs.– alanına genişletme" girişimlerinde bulunur. "Bu bakış açısından, demokrasi kurucu olarak farklılığa saygıyla iç içe girer."[72]

Laclau ayrıca dikkatlerimizi, "siyasal bir rejim olarak demokrasiden bir sapmaya yol açan" iki eğilimden herhangi birinin "tek yanlılığına" dikkat çeker;[73] çünkü bu durum ya toplulugun evrenselliğini tikel bir unsur etrafında inşa etmeyle ya da kültürel toplulukları oldukları gibi kabul etmeyle sonuçlanır, ki bu da demokrasi pratiği ya da normlarıyla uygun olmayan gelenekler ya da pratikleri göz ardı etmeye yol açabilir. Bir radikal demokrasi projesi, bu iki geleneği de birleştirerek ve etnik ile ırksal azınlıklar ve işçi sınıfı mücadelesi içindeki kadınlar gibi farklı grupların siyasal talepleri ve "çeşitli boyunduruk formları"nı eklemleyerek, iki eğilimin tek yanlılaştırılmasının gizli tuzaklarından kaçınmaya çalışır. Bu biçimde eşitlik ve özgürlük mücadelesi ortak bir proje içinde genelleştirilir ve ayrıca birleştirilir. Dolayısıyla, bu demokrasi kavrayışının merkezinde, farklı kimlikler ve siyasal öznellikleri kapsayan "popüler bir konum" inşa etme ve devlet düzeyinde siyasal iktidara itiraz eden farklı siyasal mücadeleleri "birleştirme" girişimi bulunur. Farklı taleplerin eşdeğer şekilde dillendirilmesi, demokrasinin başarısı için asli olan "popüler-demokratik öznelerin" inşasını vurgular: "Demokrasi sadece, ortaya çıkışı eşdeğer talepler arasındaki yatay eklemlemeye bağlı olan demokratik bir öznenin varlığı üzerinde temellendirilir. Boş bir gösteren tarafından dile getirilen bir eşdeğer talepler topluluğu, bir 'halk'ı oluşturan şeydir."[74]

Türkiye'deki anaakım siyasal partiler tarafından marjinalleştirilen ve göz ardı edilen talepleri dillendiren, Kürt yanlısı partiler, odak noktasını Kürtlerin ve diğer azınlıkların marjinalleşti-

---

[72] A.g.e.

[73] A.g.e.

[74] Laclau, *On Populist Reason*, s. 166.

rilmesi ve bastırılmasıyla mücadeleye yönelten ve Türkiye'deki çeşitli grupların ekonomik, siyasal ve cinsiyet eşitliği taleplerini başlıca "barış", "demokrasi" veya "özgürlük" gibi gösterenler etrafında birleştirmeye çalışan "radikal demokratik" bir siyasal proje öne sürer. Merkezileşmiş ve yüksek ölçüde elitist siyasal yapıya bir alternatif olarak, Kürt yanlısı siyasal partiler Türkiye'de insan haklarına saygı gösteren ve barış içinde bir arada yaşamayı teminat altına alan, açık, katılımcı ve çoğulcu bir demokratik toplumu geliştirecek yeni bir siyasal çerçeve öngörür. Öngörülen yeni çerçeveyi kurmak için söz konusu partiler verili siyasal çerçeveyi ve Türkiye'deki tortulaşmış vatandaşlık kavramının, Kürtlerin kültürel farklılığının ulusal olarak temsil edilmesi ve tanınmasını mümkün kılacak şekilde değiştirecek ölçütler öne sürer.

Kürt Öznesinin ve Baskı Uygulamalarının Sorunlaştırılması

Söylem teorisinin yöntembilimsel çerçevesi, şu çalışmalarda detaylı bir şekilde açıklanmıştır: Glynos ve Howarth (2007), Howarth (2000; 2005), Howarth ve Stavrakakis (2000).[75] Bu çalışmalar, söylem teorisinin konumlandırdığı ve teorik söylem araştırması için başlangıç noktasının, "var olan siyasal ve etik sorunları ortaya çıkaran tarihsel ve yapısal koşulları incelerken, eleştirileri ve sınır aşımı için araçlar sağlayan", "bu sorunları vurgulayan bir küme" olduğunu belirten (genellikle "yöntem odaklı" ya da "teori odaklı" yaklaşımıyla karşılaştırılan) "prob-

[75] Glynos ve Howarth, *Logics of Critical Explanation*; Howarth, *Discourse*; David Howarth, "Applying Discourse Theory", *Discourse Theory in European Politics*, ed. David Howarth ve Jacob Torfing, (Londra: Palgrave, *2005)*; Howarth ve Stavrakakis, "Introducing Discourse Theory".

lem odaklı" yaklaşımı vurgular.[76] Bu yöntem, Foucault'un "arkeolojik ve soykütüksel analiz yöntemlerini sentezlemiş olan" "sorunsallaştırma" tekniğiyle çok fazla ortaklık taşır.[77] Böylesi bir sentez, bize sadece varlıkların aldığı "formlar"ı inceleme olanağı sunmakla kalmaz, ayrıca "onların olumsal doğuşu ve üretimi"nin de bir açıklamasını sunar.[78]

Araştırmamda Kürt siyasal pratiklerinin yeni bir siyasal topluluk inşa etmeyi öngörüp üstlenerek –hareketin ilk yıllarında birleşik, sosyalist ve bağımsız bir Kürdistan ve şu anda da Türkiye'yi demokratik bir cumhuriyete dönüştürmeye çalışarak– var olan Kemalist "rejimi" ve Kemalizmin toplumsal pratikleriyle Kürt "feodal" toplumsal pratiklerini nasıl sorunsallaştırdığını ve değiştirdiğini analiz ediyorum.[79] "Verili" Kürt kimliğini yeniden tanımlayarak Kürtlerin Türkiye'deki konumunu sorunsallaştıran ve yeni bir siyasal yapı, yani bağımsız bir Kürt devleti tesis etmek ya da Türkiye'nin mevcut kurumsal düzenini, Kürtlerin ulusal bir grup olarak Türkiye'nin var olan sınırları içinde kabulü ve temsilini kapsayacak şekilde değiştirecek öneriler öne sürmek aracılığıyla Kemalist "rejim" ve onun "toplumsal pratiklerini" değiştirmeye ya da dönüştürmeye çalışan söylemler ve siyasal pratikler, "Kürt" söylemleri ya da siyasal pratikleri olarak tanımlanır. "Toplumsal pratikler", "insan ve toplumsal yapısı, örgütlenmesi ve işlemesiyle ilgili yeniden üretimin de-

---

[76] Howarth, "Applying Discourse Theory", s. 318.

[77] A.g.e., Ayrıca, Glynos ve Howarth, *Logics of Critical Explanation*, s. 167. Foucault'un arkeolojik ve soykütüksel analiz yöntemlerinin kapsamlı bir betimi için bkz. Howarth, *Discourse*, s. 48-85.

[78] Howarth, "Applying Discourse Theory", s. 318.

[79] Rejim, "pratikleri yapılandıran" bir varlığa göndermede bulunur ve rejimler ayrıca "pratikler tarafından üretilen" varlıklardır (s. 125). Rejimler üzerine tartışmalarının bir açıklaması için bkz. Glynos ve Howarth, *Logics of Critical Explanation*, s. 120-7.

vam eden rutinleştirilmiş pratikleri" olarak tanımlanır.[80] Oysa, "siyasal pratikler" bir ideal ya da ilke adına var olan normlar, kurumlar ve pratikleri –belki de rejimin kendisini bile– dönüştürmeye ve onlara karşı koymaya çalışan mücadelelere" göndermede bulunur.[81] Siyasal ve toplumsal pratikler arasındaki fark, Glynos ve Howarth tarafından şu şekilde formüle edilir: "Açıkçası, o halde, siyasal hareketler yeni bir şey adına normlara ve kurumlara karşı koymada başarılı oldukları sürece, siyasal pratikler var olan toplumsal pratikler üzerine dönüştürücü bir etkiyi beraberinde getirir."[82]

Glynos ve Howarth tarafından açıklandığı gibi, teorik söylem araştırmasının temel birimi *mantıklar*dır. Mantığın tanımı şudur: "*Bir pratiğin mantığı, pratiği hem olası hem de savunmasız kılan koşullar* kadar *pratiğin gramer ya da kurallarından oluşur.*"[83] Söylem teorisi, kendi eleştirel açıklamasını "rejimlerin ve toplumsal pratiklerin dönüşümü, istikrarlılaştırılması ve sürdürülmesini karakterize ve izah etmek için" uygulanan "toplumsal, siyasal ve fantazmatik[84] olmak üzere üç uçlu mantıklar tipolojisinin" bir kullanımı aracılığıyla öne sürer ve dile getirir.[85] Bu mantıkların her birisi, sorunsallaştırılmış olgu için eleştirel bir açıklama formüle etmede önemli bir rol oynar: "Tüm boyutlar bir pratik ya da rejimde bir düzeye kadar mevcut olduğundan, eksiksiz açıklayıcı bakış açısıyla bizi donatmada her mantığın oynayacak bir rolü vardır."[86] Mantıklar bunu, sorunsallaştırılmış

---

[80] Glynos ve Howarth, *Logics of Critical Explanation*, s. 104.

[81] A.g.e., s. 105.

[82] A.g.e.

[83] A.g.e., s. 136. Vurgular özgün metne ait.

[84] A.g.e., s. 106.

[85] A.g.e., s. 133.

[86] A.g.e., s. 134.

bir olguyu analiz ederken kendimize sorduğumuz "ne", "nasıl" ve "neden" sorularını ele alarak yapar:

> Eğer toplumsal mantıklar, bir pratiğin ne olduğunu karakterize etmede yardım ediyor ve siyasal mantıklar da ona nasıl karşı konduğunu ve onun nasıl savunulduğunu gösteriyorsa, o zaman fantazmatik mantıkların, pratiklerin neden sürdürüldüğü ya da dönüştürüldüğünün gerekçelerini ürettiği söylenebilir. Bunların tümü de sorunsallaştırılmış bir olgunun her açıklamasında zorunludur ve bu yüzden de bir diğerini içerir. Ne var ki, sezgisel olarak, onları eleştirel bir açıklamanın farklı yönlerini ayırt eden [unsurlar, ç.n.] olarak düşünmek bazen yardımcı olur.[87]

Bu nedenle, "Bu karmaşık mantıklar, bize pratikleri ve rejimleri karakterize etmek, onların diyalektik ilişkisini açıklamak ve onların nasıl ve neden değiştikleri ya da değişime neden ve nasıl direndiklerini açıklamak için bize teorik kaynaklar sağlar."[88]

"Bir pratik veya rejimin sabit gramer kurallarını oluşturduğundan", toplumsal mantıklar tartışması, "belirli bir toplumsal pratik veya rejimi karakterize etme" amacını taşır".[89] Toplumsal mantıkların tanımlanması (analist de onları belirleyebileceğinden, öyle olmaması gerekmesine rağmen) toplumsal aktörlerin öz-yorumlamalarına da dahil olur.[90] Toplumsal mantıklar bu çalışma bağlamında, Kemalist rejimi ve onun pratiklerini ve Kürt ulusal hareketinin dönüştürmeye çalıştığı Kürt "feodal" pratiklerini karakterize etmek için kullanıldı. Zorunlu olarak, toplumsal mantıklar bir rejimin ve pratiklerinin kavramsal tarifiyle iç içe geçer ve bunlar "belirli tarihsel ve siyasal durumlardan do-

---

[87] A.g.e., s. 108, vurgular özgün metne ait.

[88] A.g.e., s. 106.

[89] A.g.e., s. 137 ve 106.

[90] A.g.e., s. 138.

ğan daima kavramsal varlıklardır".[91] Örneğin, toplumun modernleşmesine ve Batı'nın yakalanmasına doğru zorunlu olumlu adımlar olarak Kemalist seçkinler tarafından savunulan "Batılılaşma" ve "laikleşme" toplumsal mantıkları, tek kabul edilebilir kimlik laik Türk ulusal kimliği olduğundan, Kürtler için asimilasyon ve inkâr anlamına gelmiştir. Bu nedenle, kimliğin dışlayıcı terimlerle tanımlanması, Türkiye'yi homojenleştirmek ve arzulanan Türk ulusunu yaratmak için diğer kültürel ve ulusal tanımlamaların varlığı olasılığını inkâr etmektedir. Bu durum, diğer şeylerin yanı sıra, şu pratiklere yol açmıştır: Yaygın olarak bilinen kasabaların, köylerin ve dağların Kürtçe isimlerini Türkçe isimlerle değiştirmek ve Kürt bölgelerinde Türk milliyetçiliğinin sembollerini inşa etmek; Kürtleri Kürtçe öğrenmek ve konuşmaktan alıkoyarak Türk dilini dayatmak; "Kürdistan" ve "Kürt" gibi sözcüklerin kullanımını yasaklayarak Kürt özne konumunu kullanılamaz kılmak ve bunun yerine "Doğu" ve "Doğulu" gibi küçümseyici alternatifleri yaygınlaştırmak. Benzer şekilde, Kürt feodalizmini karakterize etmiş olan "aşiretçilik" ve "dini tarikatlar"ın tortulaşmış ve benimsenmiş pratikleri, Kürt ulusal hareketi tarafından büyük toprak sahipleri ve topraksız köylü kitleleri arasındaki eşitsiz iktidar ilişkilerinin köksel nedeni olarak kabul edilmiş ve Kürt ulusunun parçalanmasına yol açtığı ve topraksız köylülüğün büyük toprak sahipleri tarafından ekonomik sömürüsünü onayladığı için bu unsurlara karşı konulmuştur.

Buna karşılık siyasal mantıklar, "bir toplumsal pratik ya da rejimin, nasıl kurul*muş* olduğu ya da ona nasıl itiraz ediliyor veya onun nasıl oluşturulu*yor olduğu*nu" anlamada bize yardımcı olur.[92] Bunu yaparken, siyasal mantıklar bize "toplumsal ilişki-

---

[91] A.g.e., s. 137.

[92] A.g.e., s. 106. Vurgular orijinal metne ait.

lerin siyasal boyutlarının ortaya çıkması ile zemini hazırlanmış kolektif harekete geçiş süreçlerini yakalamamızı, mesela yeni sınırların kuruluşu, savunulması ve doğallaştırılması gibi süreçleri anlamamızı" mümkün kılar.[93] Bu nedenle, yukarıda "Siyasal Sınırlar" altbölümünde açıklandığı gibi, siyasal mantıklar toplumsal uzlaşmazlıkların kuruluşunu anlama ve siyasal sınırların oluşturulmasının merkezidir. Daha önce söz edildiği gibi, söylem teorisinde, *yerinden çıkma* en önemli unsurdur; çünkü var olan toplumsal düzenin olumsallığını açığa çıkarır ve yeni siyasal pratikler ve kimliklere neden olan koşulları beraberinde getirir.[94] Türkiye'deki Kürtlerin durumunda, kapitalizmin gelişimi, Kürtlerin Batı Türkiye'ye göçüne neden olan tarımın makineleşmesi, 1946'da çok partili demokrasiye geçiş, 1960'lar boyunca sol tandanslı muhalefetin yükselişi, Kürtlerin yaşadığı baskı ve ayrımcılık ve Türkiye'de eğitimin yaygınlaşması gibi çeşitli gelişmelerin yerinden çıkarıcı etkileri, Kürtlüğün inkârı ve dayatılan asimilasyon gibi Kemalist pratikleri sorunsallaştırmaya başlayan bir Kürt ulusal hareketinin gelişimi ve doğuşu için koşulları yaratmıştır. Bu, 1970'ler boyunca, karşı-hegemonik bir düzen inşa etmek için öne sürülen Kürt ulusal kurtuluş söyleminin doğuşuna yol açmıştır. Yukarıdaki gelişmeler ayrıca Kemalizm üzerinde yerinden çıkarıcı bir etkiye sahiptir ve onun Türkiye'deki hegemonik cazibesinde kayba yol açmıştır.

---

[93] A.g.e., s. 141.

[94] Howarth ve Stavrakakis, "Introducing Discourse Theory", s. 13.

III. BÖLÜM

ORGANİK ENTELEKTÜELLER VE KÜRT SİYASAL AKTİVİZMİNİN 1960'LARDA YENİDEN DOĞUŞU

Giriş

Bu bölüm, çağdaş Kürt ulusal hareketinin şekillendiği yıllara odaklanıyor. Kürt aktivistlerin davalarıyla başlayarak, 1960'ların başları "Doğu Sorunu"nun yaygın şekilde tartışılmasına tanıklık etmiştir. 1960'ların sonlarında, "Doğu Mitingleri" süresince, Kürt siyasal aktivizmi çok sayıda Kürdü harekete geçirmede başarılı olmaya başlamıştır. Türkiye'de ve Kürt bölgelerinde kapitalizmin gelişmeye başlaması, 1946'da çok partili sisteme geçiş ve eğitimin yaygınlaşmasının sarsıcı sonuçları bir araya gelerek 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca Kemalizmin birçok baskıcı pratiğine karşı koyan yeni muhalif söylemlerin doğuşu için koşulları yaratmıştır. Kürtlerin durumunda, eğitimin yaygınlaşması, Türkiye'deki Kürt kültürel ve siyasal aktivizminde öncü bir rol üstlenmiş bir aktivist entelektüeller grubunun doğuşuyla sonuçlanmıştır. 1961 Anayasası'nın sağladığı sınırlı özgürlükler, Kürt aktivistler tarafından taleplerini yükseltmek ve Kürtlerin bazı sorunlarını seslendirmek için kullanılmıştır. Kürt talepleri-

nin dile getirilmesini ana hatlarıyla tasvir edebilmek ve "Doğu Sorunu"yla ilgili Türkiye'de yaşanan kamusal tartışmaların doğasının izini sürebilmek için öncelikle 1960'lı yıllar boyunca Kürt "organik entelektüelleri" tarafından Kürt taleplerinin dile getirilişi ve Kürt siyasal aktivizminin doğuşunun bir açıklamasını sunacağım.[1] Kürt entelektüellerin ve daha geniş anlamda Kürt toplumunun 1960'lı yıllar boyunca yaşadığı kendilerini anlama ve kendi üzerlerine düşünme biçimlerini yansıtmak için, Kürt organik entelektüellerinin yayımladığı dergilerin içeriklerinin bir analizini sunuyorum. İkinci olarak, 1960'ların ikinci yarısı boyunca Kürt siyasal aktivizminin bir açıklamasını sunup 1967'de pek çok kasaba ve kentte düzenlenen "Doğu Mitingleri" boyunca Kürt siyasal ve ekonomik taleplerinin popüler ifadesini analiz ediyorum.

Laclau'nun *talepler* tartışması, tekil taleplerin nasıl doğduklarını ve dillendirilme süreçlerini nasıl başlattıklarını tarif etmeye çalışır. Bir talep, eğer *farksal* olarak tatmin edilirse var olan düzen içinde soğurulabilir; aksi takdirde tatmin edilmemiş olarak kalır. Kürt entelektüellerinin yükseltmeye başladığı ve daha sonraki yıllarda Kürt halkında yankısını güçlü şekilde bulacak sosyo-ekonomik talepler, birbirini takip eden Türk hükümetleri tarafından göz ardı edilmiştir. Aslında, böylesi talepleri tatmin etmek, büyük ölçüde olasılık dışı ve güçtü; çünkü ciddi bölgesel sosyo-ekonomik eşitsizlik ve azgelişmişlik, yetkililer tarafından

---

[1] Antonio Gramsci terimi, hâlâ kırla ya da köylü kitleleriyle güçlü bir bağlantıyı sürdüren kırsal ve geleneksel geçmişten gelen entelektüelleri tanımlamak ve onların siyasal harekette oynadıkları önemli rolü vurgulamak için kullanır: "Ekonomik üretim dünyasında asli bir işlevin özgün alanında varlık bulan her toplumsal grup, kendisiyle birlikte, organik olarak, kendisine homojenlik ve sadece ekonomide değil ancak aynı zamanda toplumsal ve siyasal alanlarda da kendi işlevinin farkındalığını veren bir ya da daha çok entelektüel tabakası çıkarır (Gramsci, *Prison Notebooks*, s. 4).

yıllarca sürdürülen ihmalin sonucuydu. Bu nedenle, çok sayıda Kürdün karşı karşıya kaldığı sosyo-ekonomik koşulları tersine çevirmek, ancak bölgenin altyapısında uzun dönemli yatırım ve önemli bir politika değişikliğiyle başarılabilirdi. Daha önemlisi, Kürt entelektüellerinin başlattığı tartışma, yapıcı bir diyalogla değil, baskı ve retle karşılandı; çünkü onların dile getirdiği talepler, bölücülükle eşdeğer olarak görülüyordu. Pek çok Kürt için böylesi bir tutum, birbirlerini izleyen çeşitli Türk hükümetlerinin katı politikasının tipik bir örneğiydi. Bu nedensel anlayış, "Doğu"nun yaşadığı bölgesel azgelişmişlik, eşitsizlik ve ihmalin arkasında yatan nedenleri giderek artan şekilde sorgulayan Kürt organik entelektüellerinin söylemlerinde yansıtılır. Kürt organik entelektüelleri, Kürt kimliğinin inkârı ve Kürt kültürüne uygulanan baskının Doğu'nun azgelişmişliğinin arkasındaki nedenler olduğunu savunmaya başladı. Yasal kısıtlamalar nedeniyle, "Kürt", "Kürtçe" ya da "Kürdistan" kelimelerini kullanmak mümkün değildi. "Doğu" ve "Doğulu", "Kürdistan" ve "Kürt" yerine ikame olarak kullanılıyordu. 1960'ların ikinci yarısı boyunca Kürtlerin talepleri, sosyal ve ekonomik eşitlik talepleri biçiminde ilk olarak TİP içinde aktif olan Kürt sosyalistleri tarafından *farksal olarak* dile getirilmeye başlandı. Buna ek olarak, 1960'lı yılların sonu, 1965'te kurulan ancak aşağıda tartışacağım üzere, Türkiye'deki Kürt siyasetinde çok fazla temel bulmayı başaramamış olan TKDP formunda "özerklik yanlısı" bir Kürt hareketinin doğuşuna tanıklık etmiştir. Bununla birlikte, dördüncü bölümde daha detaylı bir şekilde açıklanacağı üzere, ne TİP ne de başka bir Türk sosyalist grup, Kürt sorunu üzerine tutarlı bir politika formüle etmiş ve Kürt taleplerini programlarına dahil etmiştir.

Kürt Organik Entelektüelleri ve "Doğu Sorunu"nun Kamusal Tartışması

Bu bağlamda özel olarak önemli olan, Kürt organik entelektüellerinin faaliyetleridir; çünkü bu entelektüeller, 1960'lı yıllarda Kürt taleplerinin dile getirilmesinde ve Türkiye'deki Doğu sorununun kamusal tartışmasında temel bir rol oynamışlardır. Organik entelektüellerin sayısı 1940'lı ve 1950'li yıllar boyunca İstanbul ve Ankara'daki üniversitelere ve diğer yüksek eğitim kurumlarına daha fazla sayıda Kürdün devam etmeye başlamasının bir sonucu olarak artmıştır. Türkiye'deki –İran, Irak ve Suriye'den gelenlerin yanı sıra– çeşitli kasabalardan gelen Kürt öğrenciler arasındaki etkileşim, bu öğrenciler arasındaki yoldaşlık duygusunu güçlendirerek, "ortak" Kürt kimliğinin ve ulusal bilinçlerinin artması konusunda daha büyük bir farkındalığa yol açmıştır. Kürt öğrencilerin 1941'de bir Kürt aktivistler grubu tarafından kurulan *Dicle Talebe Yurdu* ve 1943'te de Musa Anter tarafından kurulan *Fırat Talebe Yurdu* gibi belirli öğrenci yurtlarında yoğunlaşması bu süreci kolaylaştırmıştı.[2] Bu yeni nesil öğrenci ve aktivistler, Batı Türkiye'ye sürgün edilmiş olan Kürt aktivist ve entelektüellerle temas kurmaya başladı. Yeni aktivist entelektüellerin önde gelen üyeleri arasında Musa Anter, Edip Karahan, Ziya Şerefhanoğlu, Yusuf Azizoğlu, Mehmet Emin Bozarslan, Faik Bucak, Sait Kırmızıtoprak ve Sait Elçi de bulunuyordu. Bu isimlerden son ikisi daha sonra 1965'te TKDP'nin kuruluşunda yer aldı. Edip Karahan ile Musa Anter, Kürt siyasal dergisi *Dicle-Fırat* ve *Deng*'i yayımladı ve Mehmet Emin Bozarslan Kürt destanı *Mem û Zin*'i çevirdi. Kemal Burkay, Tarık Ziya Ekinci, Mahmut Baksi ve Canip Yıldırım'ın da aralarında bulunduğu diğer isimlerse TİP içinde aktiflerdi ve daha sonra da 1960'lı yılların sonu boyunca "Doğucu" hareketin oluşu-

[2] Musa Anter, *Hatıralarım* (İstanbul: Avesta Yayınları, 1999), s. 63 ve 112.

munda öncü bir rol oynadılar.[3] Türkiye'de Kürt siyasal aktivizminin yeniden doğuşu aynı zamanda Irak Kürdistanı'ndaki Kürt hareketinin ve Avrupa'daki Kürt öğrenci aktivizminin yeniden canlanmasıyla örtüşmüştü. 1950'li yılların sonu ve 1960'lı yılların başından itibaren, Avrupa'daki Kürt siyasal aktivizmi, "*Kürdistan*" isimli bir dergi yayımlayan Avrupa Kürt Öğrenci Topluluğu'nun ve 1961'de Hollanda'da Kürt kültürü ve siyasal mücadeleyi teşvik etmeyi amaçlayan Uluslararası Kürdistan Topluluğu'nun kurulmasıyla yükselmeye başladı. Bu kurumun ana faaliyeti, 1961 ve 1970 arasında (bazen düzensiz de olsa) Kürt toplumu, kültürü ve dilinin çeşitli yönlerini kapsayan ve Kürt mücadelesi ve Kürtlerin yaşamları üzerine haber ve analizler sunan aylık bir haber dergisi olan "Kürt Gerçekleri ve Batı-Asya İlişkileri"nin çıkarılmasıydı.

Bu nedenle, 1960'lı yıllar en başta dergi yayımlamak olmak üzere, kültürel faaliyetlerde kayda değer bir artışa tanıklık etti. Yeni anayasanın –Ekim 1961'de demokrasiye geçiş için bir temel sunacak olan 1961 Haziran referandumunda kabul edilen– sağladığı "diğer sivil hakların yanı sıra düşünce, ifade, örgütlenme ve yayımlama özgürlüğünü" kapsayan yeni siyasal özgürlükler ve haklar, faaliyetlerdeki bu artışı kolaylaştırmıştı.[4] Üstelik, yeni anayasayla üniversitelere daha fazla özerklik tanınmış ve daha önemlisi işçilerin "grev hakkı" kabul edilmişti. Böylesi özgürlükler, taleplerini ifade etme ve endişelerini dile getirme konusunda muhalif gruplara daha fazla alan tanıyordu. İşçilerin ve

---

[3] Üstelik, Musa Anter 1940'ların ortasında Kürtleri Kurtarma Cemiyeti'nin kuruluşunda yer almasını şöyle tanımlar: Cemiyet'in amacı Kürt öğrenciler arasında ulusal bilinci ve dilleri, kültürleri ve Türkiye'deki konumları hakkında farkındalığı artırmaktı. (Anter, *Hatıralarım*, s. 61-8; Naci Kutlay, *49'lar Dosyası*, [İstanbul: Fırat Yayınları, 1994], s. 234).

[4] Feroz Ahmad, *The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975*, (Londra: C Hurst, 1977), s. 129. [*Demokrasi Sürecinde Türkiye, 1950-1975*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil, 2010.]

köylülerin çıkarlarını koruyacak örgütlenmeler oluşturulmuş; işçi sınıfının sayısındaki artış, 1960'lı yıllar boyunca işçi sınıfı hareketinin radikalleşmesinde bir artışla el ele gitmişti.

Doğu Sorunu'nun Kamusal Tartışması

1950'li yılların sonu ile 1960'lı yılların başında, Kürt aktivistlerin tutuklanması ve yargılanması gibi, dikkatleri Türkiye'deki Kürt sorununa çeviren, medyada dinamik bir tartışmaya yol açan ve gündemi sarsan olaylar gelişmişti. Bu tartışmalar, giderek artan bir şekilde, Kürtler ve Türkiye arasındaki ilişkilerin baskıcı niteliğini öne çıkarmaya başlamış ve Kürtlerin yaşadığı ayrımcılık üzerine odaklanmıştı. Kürt yazar Musa Anter'e *İleri Yurt* gazetesindeki köşe yazıları için birçok dava açılmış, özel olaraksa 31 Ağustos 1959'da Musa Anter'in halktan oldukça ilgi gören Kürtçe şiiri *Qimil*'i yayımladığı için *İleri Yurt* gazetesine de dava açılmıştı.[5] Türkiye'de ulusal gazetelerde yazan çok sayıda yorumcu, Kürt dilinde bir şiir yayımlanmasına dinmeyen bir öfke göstermişlerdi. Ne var ki, bu durum ters bir etki yaparak gazete ve Musa Anter'e destek verme konusunda birçok Kürt'ü harekete geçirmiş, özellikle Türkiye'nin batısındaki Kürt öğrenciler destek telgrafları göndermiş ve halktan birçok kişi duruşma süresince moral desteklerini göstermek için mahkeme salonunun önünde toplanmışlardı.[6]

Doğu sorununa halkın dikkatini çeken ilk büyük olay, 17 Aralık 1959'da tutuklanan ve davaları 1967'ye kadar süren, başlangıçta sayıları elli olan Kürt öğrenci ve aktivistleri (biri gözaltı sırasında ölmüştür) kapsayan "49'lar olayı" olarak bilinir. Kürt öğrenci ve aktivistlerin tutuklanması, bölgede artan Kürt milli-

---

[5] Anter, *Hatıralarım*, s. 143; Ayşe Hür, "'Kımıl' olayından 49'lar Davası'na", *Taraf*, 13/07/2008.

[6] Anter, *Hatıralarım*, s. 143-44.

yetçiliği tehdidinin önünü almak için olası bir ölüm cezasıyla çok sayıda Kürt'ü cezalandırmak için bir hükümet komplosuyla bağlantılıydı. Hükümet, Milli İstihbarat Teşkilatı'na (MİT), bir "Kürt raporu" hazırlaması için "gizli" talimatlar vermiş, raporda bin ve iki bin beş yüz arasında Kürdün ayrılıkçı faaliyetleri nedeniyle yargılanması ve idam edilmesi tavsiye edilmişti. Rapor, şüphelilerin Türkiye'de "bölücüler", yabancı medyada ise "komünistler" olarak ilan edilmesi tavsiyesinde bulunmuştu.[7] Tutuklanma için kullanılan kolaylaştırıcı neden, Türk milliyetçi siyasetçi Asım Eren'in 1959'da yaptığı bir yorumu kınayan 102 Kürt öğrenci tarafından imzalanan bir kamusal bildiriydi. Basının oldukça ilgisini çeken bir konuşmasında Eren, Irak Kürtlerinin Kerkük'teki Türkmenlere saldırısına karşı misilleme için Türkiye'deki Kürtlere intikam saldırısını savunmuştu. Tutuklanan Kürt aktivistler, "Kürtçülük" ya da Kürt milliyetçiliğini teşvik etmekle suçlanmış ve "devlet topraklarının ayrı kısımlarını ve devletin birliğini zayıflatma faaliyetlerinde, yabancı devletlerin yardımıyla, yer almak" ve "ulusun birliğini zayıflatacak faaliyetlerde yer almak"tan yargılanmışlardı.[8] Gözaltına alınanlar, delil yokluğundan Ocak 1961'de serbest bırakıldı. Sürüncemeli bir yasal sürecin ardından, sanıklar nihayet 1964'te suçsuz bulundu. Bununla birlikte, yargılananlar ulusal duyguları zayıflatmak için bir örgüt oluşturmakla suçlandıklarından, bu davanın sona erdiği anlamına gelmiyordu.[9] Uzun süreli "49'lar" davası ve yaygın medya yayını, Kürt meselesine kamu ilgisi çekmişti. Bu, 1938'deki Dersim İsyanı'nın merhametsizce bastırılmasının ardından, Türkiye'de Kürtlerin yer aldığı en dikkat çe-

---

[7] Ayşe Hür, "Kürtleri 'imha etmek' fikri kime aitti?", *Taraf*, 3.08.2008.

[8] Kutlay, *49'lar Dosyası*, s. 7 ve 11.

[9] A.g.e., *49'lar Dosyası*, s. 217.

kici hadiseydi ve yukarıda bahsedilen, oldukça tanınmış Kürt aktivist ve kişileri de kapsıyordu.

Keyfi tutuklama ve siyasal baskının benzer örnekleri, 1960'lı yılların başında da devam etti. 27 Mayıs 1960'taki ilk askeri darbeden kısa süre sonra, dört yüz seksen beş Kürt aşiret lideri ve büyük toprak sahibi gözaltına alındı ve ardından bu kişilerin elli beşi Güney ve Batı Türkiye'ye sürgün edildi. Bunu 29 Haziran 1963'te yirmi üç Kürt aktivistinin gözaltına alınması ve tutuklanması izledi.[10] Tutuklananlar arasında çeşitli Irak Kürtleri ve Sait Elçi, Medet Serhat, Yaşar Kaya, Musa Anter, Ziya Şerefhanoğlu ve Edip Karahan gibi "49'lar Davası"nın parçası olarak yargılanan aktivistlerin bazıları da bulunuyordu ve bu kişiler, "devletin birliğine zarar vermek ve tehlikeye atmakla devletin egemenliği altındaki toprakları parçalara ayırma faaliyetlerinde yer almak"la suçlanıyordu.[11]

YTP'nin (Yeni Türkiye Partisi) kurulması, saflarında eski Demokrat Parti (DP) üyesi olan birçok Kürt siyasetçi de bulunduğundan kayda değer bir gelişmeydi. YTP, siyasal kutuplaşmaya karşı çıkan merkez bir siyasal partiydi ve Türkiye'de istikrarlı bir demokrasi tesis etmek için kişisel özgürlükler ve demokratik normlar inşa etme ihtiyacını savunuyordu.[12] Demokratik rejimi güçlendirmeye bağlılık, pek çok dengesizlik ve eşitsizliğin çözümü için ekonomik büyümeyi teşvik etmek amacıyla devletin ekonomiye müdahalesine bir bağlılıkla birleşmişti.

---

[10] Yaşar Karadoğan, "Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı: 1967-1969 Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanışı", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 5 (Yaz 2006): s. 256-8.

[11] Yaşar Kaya, *23 Kürt Aydını*, (Köln: Mezopotamya Yayınları, 1998), s. 47.

[12] Bkz. parti programı: Yeni Türkiye Partisi (YTP), *Tüzüğü ve Programı 1961*, (Ankara: Nebioğlu Yayınevi, 1961); Yeni Türkiye Partisi (YTP), *Tüzüğü ve Programı 1963*, (Ankara, 1963) (Yayıncı belirtilmemiş).

YTP siyasal programında Kürt taleplerini alenen dile getirmese de, safları arasında sayısız Kürt'ü kapsamayı ve Kürtlerden geniş bir destek kazanmayı başarmıştı. Parti 1961 genel seçimlerinde ulusal oyların yüzde 13.73'ünü almayı başarmış, parlamentoda elli dört sandalye kazanarak 1962-1965 yılları arasında hükümetin küçük koalisyon ortağı olmuştu.[13] Parti, altı bakanlıktan sorumluydu ve Sağlık Bakanı da Doğu ve Türkiye'nin geri kalanı arasındaki eşitsizlik hakkında medyaya çeşitli açıklamalarda bulunmuş ve daha fazla devlet yatırımı gerektiğini belirtmiş olan Yusuf Azizoğlu'ydu.[14] Buna ek olarak, Doğu'yu kalkındırma ihtiyacı, 1969 seçimleri için partinin vaatlerinden birisiydi.[15] Sosyo-ekonomik eşitlik ve Kürt bölgesinin gelişimi için benzer talepler, yayımladıkları dergilerde en dikkat çekici şekilde Kürt entelektüelleri tarafından seslendiriliyordu.

Müdafi Gazetecilik: "Doğu"daki Azgelişmişlik ve Eşitsizliği Sorunsallaştırmak

1950'li yıllar boyunca, 1948'te kısa bir dönem (tümü de Diyarbakır'da) yayımlanan *Dicle Kaynağı*, 1954'te *Şark Postası* ve 1958-59'da yukarıda bahsedilen *İleri Yurt* gibi çeşitli bölgesel gazeteler ve siyasal dergiler yayımlanmıştı. 1960'lı yılların başı, yeni nesil Kürt aktivistler tarafından yayımlanan Kürt siyasal ve kültürel dergilerinde bir artışa tanıklık etmişti. *Dicle-Fırat (1962-1963), Deng (Ses-1963), Reya Rast (Gerçek Yol), Roja Newe (Yeni Gün, 1963) ve Yeni Akış (1966)* dahil bu yayınlar, Türkiye'deki Doğu sorunu ve Kürtlerle ilgili kamusal tartışma ve münazaraları sü-

---

[13] http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=4 Erişim tarihi: 12.04.2008.

[14] Kendal Nezan, "Kurdistan in Turkey", *A People Without a Country: The Kurds and Kurdistan*, ed. Gerard Chaliand, (Zed Books: Londra, 1992), s. 66-7.

[15] Yeni Türkiye Partisi, *1969 Seçim Bildirisi* (Basım yeri ve zamanı belirtilmemiş), s. 6.

rekli bir şekilde artırmayı başarmıştı. Buna ek olarak, 1960'lı yılların sonuna doğru ortaya çıkan başka yayınlar da mevcuttu: 1965'te bir Kürtçe gramer kitabı, 1967'de (Musa Anter tarafından hazırlanmış) bir Kürtçe-Türkçe sözlük ve 1968'de Kürt dili üzerine bir kitap (Mehmet Emin Bozarslan'ın), Kürt ulusal destanı *Mem û Zin* 1968'de Türkçe çevirisi ve Latin harflerinin kullanıldığı Kürtçe aslıyla birlikte yeniden basıldı (hem orijinal Kürtçe hem de Türkçe çeviri Mehmet Emin Bozarslan tarafından gerçekleştirildi).[16] Aynı zamanda, döneminde Türkiye'deki Kürtler arasında oldukça popüler olan 1966'da *Doğu'nun Sorunları* isimli bir kitap yazmış olan Mehmet Emin Bozarslan tarafından 1960'lı yılların sonu boyunca Kürt tarihi üzerine başka çeşitli kitaplar da çevrilmiş ve yayımlanmıştı.[17]

Bu bölümde, sekiz sayı çıkabilmiş (ve 1997'de İsveç'te yeniden basılan) ve en uzun ömürlü dergi olmasından dolayı detaylı bir şekilde *Dicle-Fırat* üzerine odaklanıyorum. Kürt aktivistlerinin "Doğu sorunu" mücadelesi ve farkındalık yaratmak için ana materyali olarak *Dicle-Fırat*, bölgenin acil siyasal ve sosyoekonomik sorunlarını yansıtan Doğu'nun "sesi" olmayı arzuluyordu. Gazetenin editörü Edip Karahan, başlangıç başyazısında *Dicle-Fırat*'ın amaçlarını, "Doğu'nun kültürel ve ekonomik gelişimine doğru çalışmak ve sorun üzerine doğabilecek görüş farklılıklarını birleştirmek ve ele almak" olarak belirtmiştir.[18] Dergi, bölgesel meseleler üzerine fikirler sunmanın yanı sıra sorunların daha geniş boyutta tartışılması için bir platform oluşturmak için

---

[16] Bkz. Kendal Nezan, "Kurdistan in Turkey", s. 66-8; Karadoğan, "Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı", s. 258-9.

[17] Hamit Bozarslan, "Some Remarks on the Kurdish Historiographical Discourse in Turkey (1919-1980)", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, ed. Abbas Vali, (California: Mazda Publishers, Inc., 2003), s. 37.

[18] Edip Karahan, "Niçin Çıkıyoruz", *Dicle-Fırat*, Ekim 1962, s. 4.

çabalamaktaydı. Bu nedenle, esas olarak bölgenin azgelişmişliği ve ekonomik geri kalmışlığı üzerine odaklanmış makaleler yayımlanmıştı. Buna ek olarak dergide, Kürt dili, edebiyatı, şiiri, tarihi ve Kürtlerin kökeni üzerine de çeşitli makaleler bulunuyordu. Tarih ve Kürtlerin kökenleri üzerine makaleler, akademik bir tarzda kaleme alınmıştı ve asıl olarak çoğunlukla İngilizce, Fransızca ve Arapça kaleme alınmış yazılı tarih üzerine akademik çalışmaların gözden geçirilmesinden oluşuyordu. Bu makaleler, devletin Kürtlerin *aslen* Türk kökenli olduğu iddiasına karşı çıkıyor ve bölgedeki Kürt varlığının izlerini, MÖ sekizinci yüzyıldan günümüze Urmiye Gölü (Batı İran) ve Kuzey Mezopotamya'da yaşayan "Kordukiler" ve "Gutiler"e kadar götürüyordu.[19] Böylesi antik gruplarla bağlantı, aynı zamanda dil aracılığıyla da kurulmuş ve Kürtçe'nin Hint-Avrupa dil ailesi içinde farklı bir dil olması Türk kökene karşıt olarak Kürtlerin bir Hint-Avrupa kökeni taşıdığına işaret ettiği şeklinde yorumlanmıştır.[20] Üstelik Kürt dili, edebiyatı ve şiiri üzerine makaleler, Kürt dilinin ayırt edici farklılığını göstermenin yanı sıra, aynı zamanda Kürtlerin kendi miras ve kültürleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olmalarını sağlamıştır.

Organik entelektüellerin söylemi, asıl olarak Kürtlerin yaşadığı bölgeler ile Türkiye'nin geri kalanı arasındaki ekonomik eşitsizliğe odaklanmıştı ve yaygın eşitsizliğin varlığının, Doğu'nun geniş ölçüde bir "mahrumiyet bölgesi" olarak kabul edilmesi anlamına geldiğine dikkat çekiyorlardı. Bu, ulusun birliğinin ve devletin tüm vatandaşları arasında siyasal eşitliğin var olduğu iddiasının altını oyuyordu. Organik entelektüeller, genel

---

[19] "Kürtlerin Menşei", *Dicle-Fırat*, Ekim 1962, s. 3.

[20] Ortadoğu bağlamında "Aryen" bölgenin İslam öncesi kültürüne göndermede bulunur ve Avrupa'da olduğu gibi anti-semitik ve ırkçı bir anlama sahip değildir. Ayrıca o bölgenin Hint-Avrupa dillerini (Farsça, Kürtçe, Dari vs.) Arapça ve diğer Semitik dillerden farklılaştırmak için kullanılır.

olarak Doğu Bölgelerini geliştirmek ve sosyo-ekonomik ve bölgesel eşitsizliği çözmek için acil ve kapsamlı devlet yatırımının gerekli olduğu iddiasını sıklıkla yineliyordu. Bölgenin geri kalmışlığının nedenleri, açık bir şekilde, özellikle de eğitim ve sağlık altyapısı alanlarındaki, devlet yatırımının yokluğu ve bölgenin toplumsal gerçeklerini göz ardı eden politikalar izlemek olarak belirtiliyordu.[21] Aslında, Doğu'nun azgelişmişliği, devletin bölgedeki bilinçli ihmalinin bir sonucu olarak görülüyordu:

> Doğu yüzyıllardan beri ihmal edilmiş, bu ihmal neticesinde bir mahrumiyet bölgesi haline gelmiştir. Bu ihmal, Cumhuriyet devrinde de devam etmiştir. Hangi partiye mensup olursa olsun gelmiş geçmiş bütün politikacılar, Doğu halkını ve aydınlarını sindirmek için Doğu'yu, sistemli ve maksatlı olarak Türk ve Dünya efkârına taassup, cehalet ve medeniyet düşmanı bir yer gibi göstermişlerdir.[22]

Doğu'nun bilinçli ihmalinin, devletin izlediği ekonomik kalkınma politikaları gibi, Doğu halkının kültürel asimilasyonunu kolaylaştırma amacını taşıdığı savunuluyordu:

> Kalkınma maddi ve manevi cepheleriyle bir bütün teşkil eder. Birini diğerine feda etmeye imkân yoktur. Geçmişte Doğulu anadilni, örf ve âdetlerini unutsun diye Doğu ihmal edildi. Günümüzde aydınlar ve politikacılar bir an önce Do-

---

[21] Beş yıllık kalkınma planı üzerine bir makalede Yaşar Kaya, devletin sadece ekonomik sektörlere odaklanması ve bölgeleri göz ardı etme politikasını eleştirdi. Kaya mevcut kalkınma planının, Doğu ve Güneydoğu bölgelerine özgü meseleleri ele alan bir bölgesel kalkınma planıyla desteklenmesi gerektiğini savundu (Yaşar Kaya, "Bölge Planlaması ve Beş Yıllık Plan", *Dicle-Fırat*, Şubat 1963, s. 6).

[22] Karahan, "Niçin Çıkıyoruz", s. 1.

ğu'nun kalkınmasını istemektedirler. Burada da gaye yine Doğu'yu massetmektir.[23]

Üstelik, devletin Doğu'nun kalkınmasıyla ilgili her tartışma ve müzakereyi bastırması, ayrımcılığın bir başka formu olarak yorumlanmış ve eleştirilmiştir. Özellikle de, Doğunun her bölgesel talebi bölücülükle yaftalanmış ve Türkiye'deki diğer bölgelerin değil de neden sadece Doğu'nun kalkınmasının savunulmasının bölücülük olduğu soruları yükseltilmiştir.[24]

Dergilerin teşvik etmeye çalıştığı tartışma –başyazılarda olduğu kadar çeşitli makalelerde de– ekonomik kalkınmanın toplumsal ve kültürel yönlerini sorunsallaştırıyordu. Özellikle de bölgenin ekonomik gelişiminin onun kültürel ve toplumsal gelişiminden ayırılamayacağı savunuluyor ve devlet, toplumun yalnızca ve yalnızca maddi kalkınmasına odaklanmakla eleştiriliyordu. Edip Karahan'ın kelimeleriyle söylersek, ekonomik kalkınma, Doğu halkının "dilini, geleneklerini ve bölgesel farklılıklarını, kısaca etnik ve dilsel varlığının yıkımı"nı hedeflememelidir.[25] Bu argüman, devletin asimilasyon politikalarının eleştirisi ve Kürt kültürel ile dilsel farklılıklarının kabulü çağrısını birleştiriyordu. Bununla birlikte, eleştiri, Kemalizmin ve uygulamalarının detaylı bir eleştirisine dönüşmüyor; ancak Türk medyasındaki yazarlarla Türk milliyetçisi siyasetçiler tarafından yapılan ve kültürel asimilasyonu kalkınmanın bir önkoşulu olarak gören açıklamalara bir yanıt olarak geliştiriliyordu. *Milli Yol* ve *Ötüken* gibi milliyetçi yayınlar, Kürt toplumunu eleştiren ve Kürtleri aşiret ile gerici ve Türkiye'nin kalkınmasına bir engel olarak gören makaleleri düzenli olarak basıyordu. Sözgelimi, *Milli Yol,* Kürtlerin topraklarından sürülmesi ile Kırgızistan ve

---

[23] Edip Karahan, "Doğu Kalkınması ve Yanlış Görüşler", *Dicle-Fırat,* Kasım 1962, s. 4.

[24] A.g.e.

[25] A.g.e.

Kazakistan'dan etnik Türklerle değiştirilmesini önerecek kadar ileri gitmişti.[26] Böylesi görüşler, çeşitli üst düzey politikacılar tarafından da tekrarlanmıştır. Örneğin, Adalet Partisi'nin kurucusu ve eski Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala, Kürt toprak sahipleri ile şeyhlerinin Kürt toplumu üzerindeki etkisini kırmak ve Kürt bölgelerinde Türklüğü geliştirmek amacıyla asimilasyon çabalarını yoğunlaştırmak için devletin sert önlemler alması gerektiğini savunmuştu.[27] Böylesi –"ırkçı" ya da "Doğu karşıtı" olarak tanımlanan– açıklamalara karşı koymak ve Kürt eşitlik iddialarını desteklemek için organik entelektüeller "ulusun birliği"nin Türk milliyetçi yorumunu eleştirmişti:

> Bir bölge halkının Türklük camiası içinde dilini konuşması, diliyle yazıp okuması neden bu kadar tehlikeli görülüyor, anlamıyoruz. Modern millet telâkkileri münhasıran tek dili gerektirmez. Tek dil konuşan toplumlar olduğu gibi çok dil konuşan toplumlar da vardır. Kesret içinde vahdet pekâlâ mümkündür. Dahası, bu vahdet tek dil konuşan toplumların meydana getirdikleri vahdetten daha az kuvvetli değildir. [28]

Onların görüşüne göre, Kürt kültürel farklılıklarına saygı göstermek, kalkınma ve entegrasyon politikalarını daha başarılı kılacaktır. Sol eğilimli haftalık gazete *Yön*'de yayımlanan ve *Dicle-Fırat*'ın Nisan 1963 sayısında yeniden basılan makalesinde Sait Kırmızıtoprak –"Doğu"nun gelişmesiyle ilgili olarak yanlış varsayımlara ilişkin olarak– Kürtleri Türk toplumuna entegre etmek istiyorsa, devletin zora dayalı asimilasyon politikasına bir son vermesi gerektiğini belirtmişti. Asimilasyon politikası, bek-

---

[26] *Milli Yol*, 20 Nisan 1962; Edip Karahan, "Hukuk Devleti", *Dicle-Fırat*, Aralık 1962, s. 4; Sait Elçi, "Irkçıların Doğu Düşmanlığı", *Dicle-Fırat*, Ocak 1963, s. 2.

[27] Aktaran: Gümüşpala, Sait Kırmızıtoprak, "Doğunun Baş Düşmanı Faşizm I", *Dicle-Fırat*, Aralık 1962, s. 2.

[28] Edip Karahan, "Doğu Kalkınması", *Dicle-Fırat*, Kasım 1962, s. 4.

lenen sonuçların hiçbirisini üretmemişti ve devlet, devletin Kürt halkına mesajını iletmeyi kolaylaştıracağından toplumsal ve ekonomik modernleşmeyi başarılı bir şekilde sürdürmek için Kürt dilinin kullanımına izin vermeliydi. Her şeyin ötesinde, Kırmızıtoprak Kürt dilinin yasaklanmasının, sosyo-ekonomik kalkınmanın başarmayı hedeflediği siyasal, toplumsal ve ekonomik eşitlik ilkeleriyle çeliştiğini savunmuştur. Bu nedenle, ekonomik kalkınma politikalarının başarılı olabilmeleri için kültürel ve toplumsal faktörleri göz önüne alması gerektiği ifade edilmiştir.

Ayrıca, Edip Karahan Türk milliyetçisi medyanın Kürtlere karşı yaptığı çeşitli açıklamaları kınamadan önce ulusal birlik ve beraberlik kavramından ne anladığını netleştirmiştir:

> Bize göre birlik ve beraberlik mefhumları şöyle tarif edilebilir: Bir kısım vatandaşların diğer bir kısım vatandaşlar üzerinde tahakküm tesis etmelerine meydan vermemek; bütün vatandaşları ırk, din, mezhep, dil farkı gözetmeksizin kanun karşısında müsavi kılmak; vatanın bütünlüğünü ve millet fertlerinin kardeşçe yaşama halini ihlâl eden hareketleri mevki ve mansıba bakmaksızın tecziye etmek.[29]

Bu okuma, Kemalizmi Kürt hakları ve taleplerini kabul etme yetisine sahip *yurttaşlık milliyetçiliği* olarak kabul eder ve Kemalizmle, Kürtleri reddeden ve "Doğu"yu ilkesel düşman olarak gören Türk milliyetçiliği akımlarının çok daha dışlayıcı pan-Turancı biçimleri arasında bir ayrım yapar.[30] Bu ayrım, Türk

---

[29] Edip Karahan, "Birlik ve Beraberliğe Dair", *Dicle-Fırat*, Ocak 1963, 1.

[30] Milliyetçilik üzerine literatürde, genellikle "sivil milliyetçilik" ve "etnik-kültürel milliyetçilik" arasında ayrımlar yapılır. İlkinde, ulus "insanları üzerinde yaşadıkları toprağa, devlet ve sivil toplumun kamusal kuruluşlarına ortak bir bağlılık ve bunlardan duyulan gurur bakımından tanımlanır. Ulus böylece, tüm vatandaşların etnik kökenlerinden bağımsız olarak paylaştıkları bir ortak kamu kültürü, bir yaşam tarzı, ulusal bir karakter tarafından birleştirilmiş olarak tarif edilir." İkincisindeyse, ulus "üyelerinin or-

milliyetçiliğinin bu akımının (onlar tarafından bir "faşizm" biçimi olarak tanımlanan) temsil ettiği tehlikelere dikkat çekmiş olan Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak tarafından çeşitli makalelerde kapsamlı şekilde açıklanmıştır. "Faşizm"in tehlikeleri hakkında alarma geçme ihtiyacı gazetelerin çeşitli başyazılarında ve ayrıca diğer makalelerde yankılanmış, aynı zamanda Kürt halkının 1946'da çok partili demokrasiye geçişten bu yana demokratik hareket içerisinde oynadığı önemli rolü vurgulanmıştır: "(...) Doğulular, faşizme ve faşist anti-demokratik yasalara karşı mücadelelerinde Türkiye'nin demokratik güçlerini desteklemelidir."[31] Böylesi bir ifade, organik entelektüellerin dile getirdiği Kürt taleplerinin demokratik doğası üzerine vurgusunu göstermek bakımından önemlidir. Üstelik bu yaklaşım, Kürtleri, sosyalistleri, işçileri ve gençliği ("Faşist" ya da "Turancı" olarak tanımlanan) Türk milliyetçilerine karşı demokratik bir harekette bir araya getirmeyi amaçlayan bir siyasal sınır çizimini gösterir:

> Kısaca Türkiye'deki seyrine değindiğimiz ırkçı faşizm saldırgan, despot ve vurguncu mahiyeti icabı Doğu insanlarına düşmandır. Bu itibarla halkçı, devrimci aydınlar, gençlik ve işçiler kadar Doğulular da ırkçı faşizme karşı uyanık bulunmak, antifaşist demokratik cephede savaşa hız vermek zorundadırlar. [32]

Bu tanımlama, birçok Kürt entelektüelinin demokratik yönelimini ve demokrasi için daha geniş bir hareketin, yükselişi çok

---

tak atasından gelen etnik-kültürel aynılık tarafından birleştirilmiş" olduğunu vurgulamak için kullanılır (David Brown, *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural Politics*, (Londra ve New York: Routledge, 2000) s. 34-5).

[31] Kırmızıtoprak, "Doğunun Baş Düşmanı Faşizm I", s. 2; Ayrıca, Edip Karahan, "Demokratik Cephe", *Dicle-Fırat*, Nisan 1963, s. 1.

[32] Sait Kırmızıtoprak, "Doğunun Baş Düşmanı Faşizm II", *Dicle-Fırat*, Ocak 1963, s. 2.

fazla uyarı işaretiyle gözlemlenen anti-demokratik ve Kürt karşıtı unsurların yenilmesi için vazgeçilemez olduğu yönündeki ortak görüşlerini açığa çıkarır. Türkiye'nin ilerici siyasal güçleriyle yakın bir ilişki kurmaları, Kürt aktivistlerin daha genel bir demokratik harekete ve demokratik bir Türkiye içinde hakları ve taleplerine erişmeye olan bağlılıklarına işaret eder. Kürt taleplerinin siyasal eşitlik için talepler olarak algılandığını fark etmek ayrıca ilginçtir. Bununla birlikte, Kürt aktivistlerinin bu aciliyeti, müttefikleri olarak tanımladıkları diğer Türk gruplarının çoğu tarafından paylaşılmamıştır ve kitle tabanlı geniş bir demokratik hareketi inşa etme görevinin çok daha güç ve beklendiğinden daha zorlu olduğu görülmüştür.

Örgütlü Muhalefet ve Kitle Protestosu: TKDP, TİP ve "Doğu Mitingleri"

1960'ların ikinci yarısının ayırıcı özelliği, Kürt aktivizminin daha örgütlü bir forma doğru evrimleşmesidir. Irak'ta Kürt ulusal hareketinin canlanması, bu gelişme üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Bu durum Irak'taki Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) gibi benzer bir özerklik yanlısı programı savunan TKDP'nin kuruluşuyla tanıtlanmıştır. TKDP, 1960'larda Türkiye'de kurulmuş ilk gizli partidir. Ama, kuruluşundan kısa süre sonra parti içsel bölünmeler yaşamış ve Ocak 1968'de çok sayıda önde gelen üyesi tutuklanmıştır. TKDP'nin "Kürt ulusu"ndan açık bir şekilde söz etmesine ve Kürt taleplerini daha açık kılmasına rağmen, bu unsurlar "eşitlik" talepleri olarak formüle edilmiş ve aşağıda tartıştığım üzere aynı zamanda Kürtlerin taleplerinin demokratik doğası güçlü şekilde vurgulanmıştır. Bu nedenle, Kürt ulusunun daha açık bir vurgusu, TKDP'nin söylemlerinde Kürt kimliğinin eşdeğer bir dile getirilişiyle sonuçlanmamıştır. 1960'lardaki Kürt aktivizminin bir diğer kaynağı TİP ve genel olarak sosyalist hareketti. TİP'teki Kürt aktivistler,

Kürt sorunu üzerine yapılan tartışmaya kayda değer bir katkı sunmuşlardır. Bu tartışma, aşamalı olarak Kürt aktivistlerin Marksist söylemi benimsemesine ve Doğu sorununun, ulusal baskı bakımından Kürt sorunu olarak kavramsallaştırılmasına yol açmıştır.

TKDP ve TİP

Kürt entelektüelleri tarafından tartışıldığı haliyle azgelişmişliğe ilişkin fikirler ve Kürt kültürel gelişimini besleme ihtiyacı, TKDP'nin siyasal programının önemli bir parçasını oluşturmuştur. Bu durum Sait Elçi ve Sait Kırmızıtoprak gibi bazı entelektüellerin partinin kuruluşunda yer alması nedeniyle şaşırtıcı değildir. TKDP'nin faaliyetlerinin boyut ve detayları çok iyi bilinmemektedir ve parti hiçbir zaman Kürtler arasında güçlü bir şekilde tutunmayı başaramamıştır; ancak, parti şehir merkezlerinde küçük bir ölçekte örgütlenmeyi başarmıştır. Parti lideri Faik Bucak'ın 1966'da suikastle öldürülmesi ve partinin öncü üyelerinin tutuklanmış olması partinin güçlü bir karşı koyuş formüle etme yetisini ciddi ölçüde zayıflatmıştır. Önde gelen üyelerden Sait Kırmızıtoprak'ın aynı baş harfleri taşıyan Türkiye'de Kürdistan Demokrat Partisi'ni kurmak için ayrılmasının ardından, parti daha da zayıflamıştır. 1971'de hareketin iki kolunun liderleri Irak Kürdistanı'ndaki gizemli olaylarda ölmüştür. Parti, 1970'lerin ikinci yarısının ardından sınırlı da olsa yeniden canlanmıştır.

TKDP'nin programı, Türkiye'nin toprak bütünlüğü içindeki Kürt halkının siyasal, ekonomik ve kültürel haklarının kabulü için talepler öne sürmüştür. Program, Türkiye içinde Kürtlerin çoğunluk oluşturduğu bölgeleri kapsayan ayrı bir Kürt idari bölgesinin kurulmasını savunmuştur. Daha özel olarak, böylesi bir çerçeve içinde, Kürt ulusal kimliği için anayasal bir tanınma ile millet meclisinde ve "bakanlar konseyi"nde temsil edilmeyi

talep etmiştir. Kültürel haklar bakımından, Kürt dilinin Türkiye'de öngörülen Kürt idare bölgesinin, eğitimde kullanılacak resmi dili olarak tanınmasını öngörmüş ve Kürtçe yayım ve yayın yapma hakkını ihlal eden tüm engellerin kaldırılmasını öngörmüştür. Buna ek olarak, parti Kürt halkının mağduru olduğu geniş ölçekli yoksulluk ve bölgesel eşitsizliğe son vermek için devletin çiftçilere kredi ve toprak sağlayarak bölgenin ekonomik kalkınmasında daha etkin bir rol almasını, bölgenin kentsel merkezlerinde iş yatırımın artırmasını, küçük ve orta ölçekli işletmelere sağlanan kredi miktarını artırmasını ve Kürt bölgelerine yatırım yapmasını talep etmiştir.[33]

Bunun dışında, partinin fikirleri ve Kürt kimliğini dile getirişi hakkında daha geniş detay, partinin önde gelen üyelerinden Şakir Epözdemir'in 1968'deki duruşma süresince mahkemeye sunduğu savunmalardan elde edilebilir. Her şeyin ötesinde, savunma Kürtlerin cumhuriyet dönemi boyunca maruz kaldıkları devlet baskısını eleştirmiş ve devletin Kürt meselesini "bölücülük" olarak tanımlamasını reddetmiştir. Savunma, "ayrı" bir Kürt ulusunun varlığını müdafaa etmiş ve Kürt ulusal haklarının mevcut Türkiye sınırları içinde tanınmasını talep etmiştir.[34] Kürt hakları ve talepleri, azınlık siyasal, ekonomik ve kültürel haklar olarak, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü riske atılmaksızın çerçevelenmiştir.[35] Türkiye'nin ulusal çeşitliliğini kabul zorunluluğu, Kürtlerin "en azından ana vatanları üzerine Türklerle aynı haklara sahip ve *Türkiye'nin kurucu unsuru*" olması nedeniyle vurgulanmıştır.[36] Bu nedenle, Türkiye'nin Kürtlerin anavatanı olduğu fikri değil; ancak özel olarak Türk temelli bir

---

[33] Şakir Epözdemir, *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi: 1968/235*, Antalya Davası Savunması, (İstanbul: Peri Yayınları, 2005), 102-3.

[34] A.g.e., s. 26.

[35] A.g.e., s. 18.

[36] A.g.e., s. 26. Vurgular bana ait.

ulusal kimlik kavramsallaştırılması reddedilmiştir. Üstelik, organik entelektüellerin söylemlerine benzer bir şekilde, Kürt mücadelesi daha geniş bir eşitlik mücadelesi içine yerleştirilmiş ve "aşırı" Türk milliyetçilerine karşı bir cephe tesis edilmiştir: "Birçok kez belirttiğimiz gibi, sadece eşitlik ve kardeşlik istiyoruz. Bu taleplere karşıt olarak, şövenistler bizi 'Kürtçü' olarak nitelendiriyor. Onların mantığına göre, bölgeler arasında eşitlik ve denklik talep etmek ırkçılık, bölücülük ve bölgeselciliktir."[37]

1960'lı yıllar süresince Kürt aktivizmi için bir diğer yönelim, 1961'de on iki sendikacı tarafından, sosyalizme parlamentarist ve evrimci bir rota çizen bağımsız bir sosyalist parti olarak kurulan TİP tarafından sunulmuştur.[38] 1960'lı yıllar boyunca Kürtler, genel olarak Türk sol eğilimli örgütlenmelerle, özel olaraksa TİP'le ilişkilerini artırmışlardır. Kürt aktivistleri, sol hareketi müttefikleri olarak görmüş ve özelde de TİP'in eşitlik çerçevesi içinde Kürt halkının bazı taleplerini yükseltmeye istekli olması ve anayasal haklara saygısı, çok sayıda Kürt'ü onlara çekmiştir. Musa Anter tarafından ifade edildiği gibi, Kürtler sosyalistleri en yakın siyasal ittifakları olarak görmüşlerdir; çünkü sosyalistler, bazı Kürt hak ve taleplerini kabul etmeye istekliydiler:

> Türkiye'nin diğer siyasal grupları faşistlerdi ve Kürt sorununa karşı ortak bir düşmanlık paylaşıyorlardı. Turancılar ve Kemalistler, aynı görüşteydi. Onlar en azından [sosyalistler], gerçek ya da değil, "Eğer gelecekte seçim kazanırsak, haklarınızı vereceğiz" diyordu. En azından onlar, bizden zorla alınan haklarımızın varlığını kabul etmişlerdi.[39]

Özel olarak, Doğu'nun azgelişmişliği ve Kürtlerin karşılaştığı ayrımcılık, TİP'in çözmek için arzulu olduğu bir sorundu.

---

[37] A.g.e., s. 19.

[38] Sadun Aren, *TİP Olayı 1961-1971*, (İstanbul: Cem Yayınevi, 1993), s. 31.

[39] Musa Anter, *Anılarım*, s. 210-1.

1964 Şubat'ında İzmir'de Birinci Kongre'de kabul edilen ilk parti programında şunlar belirtilmiştir:

> Bugün Doğu ve Güneydoğu illerimiz büyük vatandaş ve memur kitlesi gözünde bir mahrumiyet bölgesidir. Kamu hizmetleri bu bölgede yok denecek kadar azdır. Bölgenin ekonomik geriliğine paralel olarak buradaki vatandaşlar toplumsal ve kültürel bakımdan geri durumdadırlar. Üstelik bu vatandaşlarımızdan Kürtçe ve Arapça konuşanlar veya Alevi mezhebinden olanlar bu durumları sebebiyle ayrıma uğramaktadırlar.(...) Anayasa'da tanınan hak ve hürriyetlerden bu yurttaşlarımızın da yararlanması sağlanacaktır.[40]

TİP'in Doğu'nun azgelişmişliğine gösterdiği ilgi, aşağıda daha detaylı bir şekilde tartışılan, 1967'de Kürt ana kent ve kasabalarında düzenlenen Doğu Mitingleri'ne desteğinde de görüldü. Buna ek olarak, TİP'in çeşitli üyeleri, Kürt sorunu üzerine kamusal tartışmalara ciddi katkılar sağladılar ve Kürt halkının bazı talep ile endişelerini dile getirdiler. Sözgelimi, 1970'de TİP lideri Mehmet Ali Aybar, devletin "Doğu"da yürüttüğü ve ayrım gözetmeksizin Kürt nüfusunu hedef alan komando operasyonlarını parlamentoda kınayan bir konuşma yaptı. Aybar, hükümetin bu tür eylemlerin açıklamasını yapması ve buna bir son vermesini isteyerek, aksi taktirde "sanırım, koruyucu bir önlem olarak [düşünülen, çn.] bu terör politikası, kaçınılmaz olarak ulusal birlik davasına hizmet etmeyecek tepkilere neden olacaktır"[41] demişti. Aybar konuşmasında ayrıca şunları belirtmişti:

> Cumhuriyet'in kuruluşundan beri, Doğu ve Güneydoğulu hemşehrilerimiz asla eşit vatandaşlar olarak muamele gör-

---

[40] Aren, *TİP Olayı*, s. 70-1.

[41] Mehmet Ali Aybar alıntısı, İsmet Şerif Vanlı, *Survey of the National Question of Turkish Kurdistan with Historical Background* (Roma: Hevra Organisation of the Revolutionary Kurds of Turkey in Europe, 1971), s. 50.

> memişlerdir. Kürtçe konuşan bu hemşehrilerimiz, üçüncü sınıf vatandaşlar olarak özel bir muameleye tabi tutulmuştur ve şimdiki hükümet, onlara karşı böylesi bir politika yürüten ilk hükümet değildir. Terör politikası Doğu ve Güneydoğu'da hep olmuştur ancak problem bu şekilde çözülememektedir. Terör politikası, bizi böylesi önlemleri yürütenlerin umut ettiklerinin aksine bir duruma sokacaktır(...) Bu politikaya bir son verilmelidir ki Doğulu hemşehrilerimiz kendilerini bu ülkeye ve bu ulusal topluluğa ait hissedebilsinler.[42]

1965'teki parlamento seçimlerinde TİP ulusal oyların yüzde 2.83'ünü alarak millet meclisinde, üçü Doğu'dan, Diyarbakır (Tarık Ziya Ekinci), Şanlıurfa (Behice Boran) ve Kars (Adil Kurdel), seçilmiş olmak üzere, on beş temsilci kazanmıştı.[43] TİP bir süre için etkili muhalefet sağlayabilmiş ve işçilerle köylülerin taleplerini dillendirebilmişti. Ne var ki, TİP'in 1969 seçimlerinde aldığı yenilgi, parti lideri Mehmet Ali Aybar ile Sadun Aren ve Behice Boran'ın liderliğindeki muhalefet arasında parti liderliği için hizipsel bir mücadeleye yol açmıştı. Hizipsel parti içi mücadele, Türkiye'de özellikle "ulusal sorun" üzerine odaklanmış devrim stratejisi üzerine daha genel bir mücadelenin parçasıydı. Bu tartışma, Lenin ve Stalin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve ulusal sorun üzerine kitaplarının çevirisi tarafından desteklenmiştir ve esasen iki konum öne çıkar: Milli Demokratik Devrim (MDD) tezi ve Sosyalist Devrim (SD) tezi. 1960'lı yılların ortasından bu yana, TİP'in Sosyalizme "Türk" ve "Demokratik" rotayı savunma resmi stratejisi, "ilk aşaması MDD olan ve sadece ikincisi SD olan iki aşamalı bir devrim öngören" bir stratejisinin karşı koyuşuyla karşılaşmıştı.[44] MDD tezi, Türki-

---

[42] Aybar alıntısı, Vanlı, *Survey of the National Question*, s. 52.

[43] Igor P. Lipovsky, *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980*, (Leiden: Brill, 1992), s. 103.

[44] A.g.e., s. 109.

ye'yi Batı emperyalizminin ekonomik olarak bağımlı bir yarısömürgesi olarak tanımlıyordu ve Türkiye'nin siyasal ve ekonomik bağımsızlığa ulaşmasını gerekli olarak görüyordu. TİP'in 29–31 Ekim 1970 tarihleri arasında toplanan Dördüncü Kongresi'nde, iki aşamalı devrim stratejisi reddedilmiş ve savunucularının partiyle ilişkisi kesilmiştir. Ne var ki bu hizipsel mücadeleler ve strateji üzerindeki anlaşmazlık, partinin birliğini tehdit ederek partiyi krize sokmuştur.

TİP'in Dördüncü Kongresi'nde meydana gelen bir diğer önemli gelişme, partinin Kürt delegeler tarafından öne sürülen "Doğu"da "Kürt halkı"nın varlığının tanınması ve onların cumhuriyetin kuruluşundan bu yana maruz kaldıkları baskıya dikkat çeken önergeyi kabul etmesiydi. Önerge, Kürt sorununu sadece bir azgelişmişlik sorunu olarak değil, ama aynı zamanda etnik ve ulusal bir sorun olarak görmüş ve Doğu'nun baskın olarak Kürt olduğu için azgelişmiş olduğu görüşünü yansıtmıştı. Üstelik, parti mücadelelerinde demokratik taleplerini ve anayasal haklarını elde etmesi için Kürt halkını desteklediğini belirtmişti.[45] Bu kabul önemliydi; çünkü ilk defa yasal bir siyasal parti açık olarak Türkiye'deki Kürt halkının varlığını kabul etmiş ve onların yaşadığı ulusal baskıya dikkat çekmişti. Ne var ki, TİP'in Kürtlerle Kürt sorununu kabulü ve Kürt haklarının sınırlı dile getirilişine rağmen, 1970'li yılların başlarında MDD tezi Türk sosyalist hareketinde baskın hale gelmişti. Bu da Kürt aktivistlerden tepki görmüştü; zira MDD stratejisi Kürt taleplerini göz ardı ediyor ve buna karşılık Kürt aktivistleri Kürtlerin maruz kaldığı ulusal baskı sorununu yükselterek ve sosyalist programın parçası olarak Kürt ulusal taleplerini dile getirme ih-

---

[45] Vanlı, *Survey of the National Question*, s. 53; Önergenin tüm metni için bkz. Vanlı, *Survey of the National Question*, s. 53-4; ve ayrıca *Aren, TİP Dosyası*, s. 71-2. Aslında bu önerge, partinin 1971'de kapatılması için bahane olarak kullanılacaktı.

tiyacını vurgulayarak eleştirilerini yoğunlaştırıyordu. Kürt aktivistler, "ezilen ulusların" milliyetçiliği ve "ezen ulus" milliyetçiliği arasında bir ayrım geliştirmeye başladı ve Kürdistan'ın ulusal sorununu çözmek için bağımsız Kürt devrimci örgütlerin kurulmasını savundu. Türk sosyalistleri genel olarak Kürt hakları ve taleplerine ilgisiz kaldı; çünkü bu hak ve talepleri, Türkiye'deki işçi sınıfı ve sosyalist hareketin birliği için bir tehdit olarak algılıyordu. Bu tartışma 1960'lı yılların sonlarında başlamış olmasına rağmen, 1970'li yılların ortası boyunca Türk sosyalistlerinin konumuna ilişkin pek çok eleştirel makale Kürt aktivistleri tarafından yayımlanan dergilerde görülmeye devam ettiğinden, 1970'li yıllar boyunca da sürmüştü. Bazı Kürt aktivistleri, 1980'li yıllara kadar Türk solunun birçok örgütlenmesi içinde aktif olmaya devam etti; birçoğu ise 1960'lı yılların sonundan itibaren özel olarak Kürt örgütlenmelerini tesis etme ihtiyacını dile getirmeye başladı. Siyasal ayrımlar ve TİP'in sosyalist programı içinde Kürt taleplerini formüle etme konusundaki kararsızlığı Kürt aktivistlerinin bağımsız bir yörünge arayışına yol açtı. Bu arayış, dördüncü bölümde tartışılan DDKO'nun kuruluşuyla sonuçlandı.

Doğu Mitingleri[46]

"Doğu Mitingleri" 1960'lı yılların sonunda Kürt aktivizmin zirvesi olarak değerlendirilir. 13 Ağustos 1967'de Silvan'dan başlayarak, 3 Eylül 1967'de Diyarbakır, 24 Eylül 1967'de Siverek, 8 Ekim 1967'de Batman, 15 Ekim 1967'de Tunceli, 22 Ekim 1967'de Ağrı'da "Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinin Geri Kal-

[46] "Doğu Mitinleri"nin daha kapsamlı bir açıklaması için, bkz. A. Z. Gündoğan, "The Kurdish Political Mobilization in the 1960s: The Case of 'The Eastern Meetings'", (Yüksek Lisans tezi., Orta Doğu Teknin Üniversitesi, 2005).

mışlığına Karşı Protesto Mitingleri" adı altında bir dizi gösteri düzenlendi.[47] Bu mitingler, TİP ve TKDP içindeki Kürt aktivistlerden oluşan bir komite tarafından örgütlenmişti. Mitinglerin örgütlenmesinde öncü bir rol oynamış olan aktivistler Mehdi Zana, Tarık Ziya Ekinci, Kemal Burkay, Edip Karahan, Sait Elçi ve Naci Kutlay'dı, ki bu isimler de aslen aktif olarak TİP içindeydi. Üstelik, Ali Beyköylü tarafından *Koma Azadixwazên Kurdistan* (Kürdistan Özgürlük Savunucuları Grubu, KAK) isimli bir grubun da mitinglerin örgütlenmesinde öncü bir rol oynadığı iddia edilir. Bu grubun 1965 ya da 1966'da kurulduğu ve *Ötüken*'in Kürt karşıtı ifadelerini protesto eden bir bildiri yayımladığı belirtilir.[48] Bu mitingler, Türkiye'deki Kürt aktivizmi için önemli bir kavşağa işaret eder; çünkü mitingler başta Diyarbakır, Silvan, Siverek ve Batman olmak üzere geniş sayıda Kürt'ü harekete geçirmiştir. Ayrıca, bölgesel eşitsizlik, Doğu'nun ihmali ve kültürel ve siyasal baskı gibi entelektüeller tarafından yükseltilen talepler sıradan insanlar arasında güçlü bir yankı bulmuştur. İsmail Beşikçi'nin "Doğu Mitingleri" çalışmasına göre, mitinglerde ifade edilen asıl talepler bölgenin ekonomik kalkınması ve Batı'yla aynı düzeyi yakalamak için devlet yatırımı talepleriydi; "Batı için Kalkınma, Doğu için sömürü", "Batı"ya fabrikalar ve yol, Doğu'ya komando ve karakol, "Jandarma değil öğretmen istiyoruz", "Karakol değil okul istiyoruz" yazılı afişlerle talepler temsil ediliyordu. Bu afişler, asıl olarak jandarma karakolları ve cezaevleri inşa edilen bölgeye dönük devlet yatırımlarının doğasının bir eleştirisini içermesine rağmen, "Kürtçülük"

---

[47] DDKO, *Sen Faşist Savcı İyi Dinle! Dünyada Kürt Vardır: DDKO'nun Savunması* (Uppsala: Bahoz, 1973), s. 182. Mitinglerin tarihlerinde çelişen bilgiler sunan kaynaklar mevcuttur, İsmail Beşikçi, *Doğu Mitinglerinin Analizi* (Yurt Kitap Yayin: Ankara, 1992), s. 15.

[48] Ali Beyköylü, "Koma Azadixwazên Kurdistan: Hodri Meydan", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 5 (Yaz 2006), s. 199.

ya da "bölücülük" suçlamasından kaçınmak için özel bir çaba gösterir. Bu bakımdan, çeşitli pankartlarda "Biz bölücü değiliz. Eşitlik istiyoruz", "Doğulular! Anayasal haklarınızı almak için çok çalışın. Haklarınızı talep etmek, [ulusal] birliği tehdit etmez" ya da "Hedefimiz eşitlik ve mutluluğu gerçekleştirmektir" yazılıdır.[49] Aşırı sağ gazetelerdeki Kürt karşıtı çeşitli makalelerin de (aynı zamanda Çingeneler gibi diğer azınlıkları da hedefleyen) bu mitingler boyunca Kürtleri harekete geçirmede kayda değer bir rol oynadığı iddia edilir.[50] Bu nedenle, bu mitinglerin karmaşık siyasal boyutları ve arka planı vardı.

Ötüken gazetesindeki bir makalede "pan-Türkçü" Türk milliyetçisi Hüseyin Nihal Atsız saldırgan ve düşmanca ifadeler kullanarak Kürtlere karşı sürgün ve etnik temizleme tehditlerinde bulunmuştur. 16 Haziran 1967'de yayımlanan "Kızıl Kürtlerin Yaygarası" isimli makalesinde, Atsız Kürtlerin Doğu'nun azgelişmişliği üzerine farkındalık artırma girişimini "Kürtçülük" olarak karakterize etmiş, Kürtlerin bir ulus değil Perslerin "ilkel bir" kolu olduğunu iddia etmiş ve onların "kültür" ya da "tarih"ten yoksun olduklarını savunmuştur.[51] Böylesi saldırılar, açık bir sürgün tehdidinde doruğa ulaşmıştır:

> Onun için Türk milletinin başını belaya sokmadan, kendileri de yok olmadan çekip gitsinler. Nereye mi? Gözleri nereyi görür, gönülleri nereyi çekerse oraya gitsinler. İran'a, Pakistan'a, Hindistan'a, Barzani'ye gitsinler. Birleşmiş Milletlere başvurup Afrika'da yurtluk istesinler. Türk ırkının aşırı sabırlı olduğunu, fakat ayranı kabardığı zaman Kağan Arslan

---

[49] Beşikçi, *Doğu Mitinglerinin Analizi*, s. 33.

[50] A.g.e., s. 260-1, 65; Vanlı, *Survey of the National Question*, s. 43.

[51] Atsız'dan aktaran, Karadoğan, "Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı", s. 265.

gibi önüne durulmadığını, ırkdaşları Ermenilere sorarak öğrensinler de akılları başlarına gelsin.[52]

Bu makaleler, Kürtlerden ciddi bir tepki gördü. 1967 Ağustos'unda çeşitli Kürt kasaba ve kentlerini temsil eden on dokuz Kürt öğrenci örgütlenmesi tarafından imzalanmış "Kim kimi kovuyor: Hodri Meydan" isimli bir bildiri Cumhurbaşkanı ve Başbakan'a gönderilmiş ve halka dağıtılmıştı.[53] "Kürtçülük" suçlamalarını reddettikten ve Kürtlerin Türkiye'nin birliğine bağlılığını yeniden vurguladıktan sonra bildiri şunları belirtiyordu: "Antik zamanlardan bugüne bu topraklarda yaşayanları sürmeye muktedir bir güç ne vardır ne de olacaktır. Sürülecek olanlar, halklar arasında çatışma yaratmayı hedefleyen hayalcilerdir."[54] Bildirinin, Kürt faaliyetlerinin Kürtçü olarak tanımlanmasını ve Türk milliyetçilerinin Türkiye hakları arasında yaratmaya çalıştığı düşmanlığı reddettiğinden söz etmek önemlidir. Bunun yerine bildiri, Kürtlerin anayasaya ve Kürtlerin anayasal haklarını kazanmasına desteğini vurgulamıştı. Doğu mitinglerini örgütleyen komite böylesi provokasyonlara karşı Kürtleri protestoya çağırmıştı; sözgelimi, halkı Silvan'daki mitinge katılmaya teşvik eden bir afişte şunlar yazıyordu:

> Hükümet bizi her yıl aldatıyor ve bize sadece kırıntıları bırakıyor. Doğulu kardeş!.... Kürtçe konuştuğunuz ve Kürt olduğunuz için Faşist Turancılar sizi atalarınızın ülkesinden sürmek istiyor... Doğulu Kardeş! Size etnik kökeniniz ve diliniz nedeniyle hor görerek bakanlara bir yanıt vermelisi-

---

[52] Atsız'dan aktaran, Vanlı, *Survey of the National Question*, s. 44.

[53] Beyköylü, "Hodri Meydan", s. 199. Türkçe başlık şöyleydi: "Kim kimi kovuyor: Hodrimeydan". Bir Kürt aktivisti Ali Beyköylü, bu bildirinin Koma Azadixwazen Kurdistan tarafından hazırlandığını ve İstanbul, İzmir, Ankara, Diyarbakır ve başka yerlerde de halka açık bir şekilde dağıtıldığını ve medyadan çok ilgi gördüğünü iddia eder.

[54] Aktaran, Nezir Şemmikanlı, "Geçmiş Olmadan Gelecek Olamaz", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 5 (Yaz 2006), s. 80.

> niz... Siz en az başkaları kadar onurlusunuz ve diliniz de en az öteki diller kadar saygıdeğer. Ötekilere, dilinizin saygıdeğer olduğunu ve sizin de onurlu bir insan olduğunuzu söylemelisiniz.[55]

Böylelikle, Kürt taleplerinin demokratik doğasını vurgulamakla birlikte, Türk milliyetçilerine muhalefetle, Kürtler ve aşırı Türk milliyetçileri arasında uzlaşmaz bir sınırın doğuşunu görürüz. Bu, Türk milliyetçilerinin Kürtleri dışlama ve hedef gösterme girişimlerine karşı koymuş ve Kürtleri kendi haklarını "faşist" saldırılar olarak algılanan şeyden korumaya çağırmıştır.

Bunun yanı sıra, 1969 süresince 27 Temmuz 1969'da Hilvan, 2 Ağustos 1969'da Siverek ve 24 Ağustos 1969'da Lice gibi çeşitli kasaba ve kentlerde benzer birçok miting düzenlendi.[56] Bu mitingler, yine Doğu ve Türkiye'nin diğer bölgeleri arasındaki eşitsizliği ve geçmiş boyunca Doğu bölgesine gösterilen ihmali vurguluyordu. Bununla birlikte, Kürtlerin cumhuriyetçi dönem boyunca karşı karşıya kaldıkları ulusal baskı meselesini gündeme getirmek için çok daha detaylı bir girişim görürüz. Ulusal baskı, çok sayıda Kürdün Türkler ve diğerlerinin yanında işgale karşı savaştığı kurtuluş savaşı geçmişi içerisinde yükseltilmişti. Sözgelimi, Hilvan mitinginde konuşan Kürt sosyalist aktivist Mehdi Zana şunları belirtmişti:

> Ama bakıyoruz ki, İstiklal Harbleri'nde, Çanakkale'de Sakarya'da şurada burada canını veren doğulu Kürt kardeşlerimiz, henüz lisanları ile konuşamamakta, radyo hakkı ve-

---

[55] Aktaran, Vanlı, *Survey of the National Question*, s. 46.

[56] Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi, *DDKO Dava Dosyası (Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Ocakları'na Ait Davanın Gerekçeli Kararı* (Tarih, yer ve yayıncı belirtilmemiş), 199-220; Karadoğan, "Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı", s. 279.

> rilmemekte, basın, okul hakkı verilmemekte, neden acaba? Onlara soralım, bizler mi art niyetliyiz, onlar mi?[57]

Gelgelelim, bu Kürt bölücülüğü ya da "bağımsız" Kürt örgütlenmeleri için taleplere yol açmadı; Kürt hakları ve talepleri hâlâ var olan anayasal çerçeve içinde mümkün görülüyordu. Bu durum bir başka aktivist, Mehmet Sözer'in Lice'deki mitinginde yaptığı konuşmada açıktır:

> Yılmayacağız, korkmayacağız, Anayasa'nın tastamam uygulanması için sonuna kadar mücadele verip, haysiyetimize kavuşacağız. Kürt olmak suç değil, Kürtçe konuşmak kabahat değildir. Anayasanın 12. maddesi açıktır. Dilimize kültürümüze mani olunuyor.[58]

Kürtlerin 1920'ler süresince Türkiye'nin ulusal kurtuluş savaşına katılımı, birçok diğer konuşmada vurgulanmıştır. Kürtlerin cumhuriyet dönemindeki deneyimleri, özellikle kendilerine karşı uygulanan baskı ile şiddetin ve haklarının bastırılmasının birçok örneklerine vurgu yapıldığı ve yukarıdaki alıntıların açıkça gösterdiği gibi, eziyet olarak yorumlandığı açıkça ortaya çıkmaktadır.

---

[57] Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi, *DDKO Dava Dosyası*, s. 202.

[58] A.g.e., s. 208.

IV. BÖLÜM

KÜRT SOSYALİST HAREKETİNİN DOĞUŞU

Giriş

Üçüncü bölümdeki tartışmanın ortaya koyduğu üzere, Kürt siyasal ve ekonomik talepleri, 1960'lı yıllarda Kürt organik entelektüelleri, TKDP ve TİP tarafından farksal bir şekilde dile getirilmişti. Bu dile getiriş asıl olarak, azgelişmişlik ve bölgesel eşitsizlik bağlamı içinde meydana gelmiş ve devletin Kürtlere karşı kullandığı baskıcı pratiklerin kapsamlı bir eleştirisiyle ilişkili şekilde ele alınmıştı. Bununla birlikte, bunu izleyen dönemde, Kürt kimliği ve talepleri Kürt sosyalistleri tarafından giderek artan bir şekilde eşdeğer bir temel üzerinde dile getirilmeye başlamıştı. Kürt sosyalistlerin söylemi, çok daha radikalleşmiş ve Kürtlerin maruz kaldığı bastırma pratiklerini ve ulusal hak ihlallerini çok daha kapsamlı bir tarzda sorunsallaştırmaya başlamıştır. Gerçekte, 1960'lı yıllar boyunca Kürt "organik entelektüel"lerinin söyleminde "Doğu Sorunu"nun etnik, kültürel ve siyasal boyutlarına giderek artan şekilde yapılan vurgu, Türk sosyalist hareketinin Kürt taleplerini dile getirme yetisindeki sınırları ve isteksizliği göstermişti. Kürtlerin maruz kaldığı bastırma pratikleri ise, kendileri de Marksist söylemi uyarlamaya

başlayan Kürt aktivistlerin söyleminde aşamalı biçimde temel unsur olarak ortaya çıkmıştı. Böylesi bir dile getirme, bir azgelişmişlik sorunu olarak "Doğu Sorunu"nu "Kürt Sorunu"na ve bir ulusal baskı sorununa dönüştürmüştü. Dolayısıyla, "eşitlik" boş göstereni, 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başı boyunca Kürt ve Türk sosyalistleri arasında bir uyumsuzluk ve ayrım kaynağı haline gelmeye başlamış olan özgün Kürt taleplerini temsil etme yetisine sahip değildi.

Bu uyumsuzluk, 1960'lı yılların sonu boyunca Kürt organik entelektüelleri ve genç kuşak Kürt sosyalistleri tarafından dile getirilen taleplerin daha da radikalleşmesiyle giderek artmış ve Türk sosyalist hareketinden bağımsız bir çizgiye "ayrılma" çağrılarına yol açmıştır. Böylesi çağrılar, 1969'da İstanbul ve Ankara'da kurulan, yasal olarak örgütlenen, demokratik amaçlara sahip olan ve asıl olarak Kürt öğrencilerden destek bulan DDKO merkezlerinin kurulması ve Doğucu hareketin doğuşuyla doruğa ulaşmıştır. Ayrılmaya ve özel olarak Kürt örgütlenmelerine doğru yönelim, 1970'li yıllar boyunca sürmüş ve Kürt bölgelerinde 1970'lerin ortasına kadar birçok Kürt devrimci grup hasıl olmuş ve aktif şekilde faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu kayma, ayrıca Kürt örgütlenmelerinin söylemlerinde Kürt kimliğinin etnik temelli bir kavrayışının kurulması ve konumlandırılmasıyla sonuçlanmıştı. *Newroz* "miti" ve Kawa Efsanesi kendi alternatif Kürt toplumlarının bir temsilini inşa etmek ve Kürtlerin kökenlerinin izini antik Medlere kadar götürmek amacıyla yeni oluşturulan Kürt örgütlenmelerinin söylemlerinde Kürt ulusunun bir köken miti olarak kurulmuş ve konumlandırılmıştı. Üçüncü bölümde tartıştığım gibi, Kürt organik entelektüellerinin söylemleri "Gutiler" ve "Kardukiler"e Kürtlerin ataları olarak göndermede bulunmasına rağmen, ne Medlerle açık bir bağlantı tesis etmişler ne de söylemlerinde *Newroz* "miti"ni konumlandırmışlardır.

Kürtlerin "ulusal sorunlarını" çözmeleri için kendi örgütlenmelerini kurma ihtiyaçları güçlendiğinden, 1970'li yılların ortası Kürt ulusal hareketi için temel öneme sahip bir dönemdi. Dolayısıyla, bu bölümün ana odak noktası ayrılma, Kürt sosyalist hareketinin doğuşu ve yeni kurulmuş örgütlenmelerin dile getirdiği ulusal taleplerin radikalleşmesi meseleleridir. Ayrılma sürecinin dengeli bir genel görüntüsünü sunabilmek için, birinci kısımda, DDKO'nun doğuşu ve içinde yer aldığı faaliyetlerin bir açıklamasını ve önde gelen üyelerinin 1972'deki yargılamalarda mahkemeye sunduğu savunmaların bir analizini sunuyorum. Savunmalar, Kürt aktivistlerinin Kürtlerin maruz kaldığı ulusal bastırılma pratiklerini vurgulama açısından, en erken girişimleri temsil eder ve Kürt sosyalistlerinin, Türkiye'deki "ulusal sorunlar" ile ilgili olarak almaya başladığı konum hakkında yüksek ölçüde bilgilendirici bir nitelik taşır. Daha sonra, ikinci kısımda, Türkiye'de Kürt hareketinin doğuşu ve parçalanmasının bir açıklamasını sunuyorum. İlk olarak, 1970'li yıllardan günümüze kadar Türkiye'de Kürt kimliğini ve ulusal taleplerini iddia etmeye başlamış olan çok sayıdaki Kürt sosyalist parti ve siyasal grupların kuruluşuna bakıyorum. Marksist söylemin uyarlanması sürecinde, Kürt sosyalistleri "ezilen ulus" milliyetçiliği ile "ezen ulus" milliyetçiliği arasında bir ayrım geliştirdi ve Kürtlerin ulusal birleşmesinin onların sosyalist bir topluma dönüşümü için zorunlu bir önkoşul olduğu görüşünü savundu. Kürt sosyalisti Kemal Burkay'ın 1970'lerin başında geliştirdiği Türk sosyalist söyleminin eleştirisini, o dönemde Kürdistan'ın bölünmesiyle parçalanması ve Türkiye'deki Kürtlerin maruz kaldığı ulusal bastırılma pratikleri olarak doğan "Kürt sorunu" anlayışını analiz etmek için değerlendiriyorum. Kürt ulusal taleplerinin Marksist söylem içinde dile getirilmesi, 1970'lerin ortası boyunca "Ulusal Kurtuluş Söylemi"nin kurulmasına yol açmıştı, ki bu noktayı beşinci bölümde analiz ediyorum.

Ayrılık İşaretleri: DDKO'nun Kuruluşu

Kürtlerin Türk sosyalist hareketine yönelik hoşnutsuzluklarının temel kaynakları, üçüncü bölümde kısaca tartıştığım Türkiye'deki sosyalist hareketin MDD-SD ekseninde yaşadığı ayrımlar ve kopuş ile daha önemli olanı Kürt hak ve taleplerini dile getirmeye dönük ikircikli tutumlarıydı. Sosyalist hareket, Türkiye'deki azınlıkların ulusal problemi üzerine Kemalist çizgiden büyük bir sapma sergilemeye hazır değildi ve Kürt ulusal taleplerini kabul etmeye ya da Kürt sorununu temel ilgi alanlarından birisi haline getirmeye gönülsüzdü. Kürt sosyalistlerinin aşağıda analiz ettiğim düşüncelerinin de doğruladığı gibi, genellikle Kürt sorununun tam olarak ancak Türkiye'de sosyalist dönüşümün meydana gelmesiyle çözülebileceği düşünülüyordu.[1] Aslında, Kürt sorunun varlığının kabulü ve Kürt taleplerinin sınırlı biçimde dile getirilişi, üçüncü bölümde tartışıldığı gibi, Kürt aktivistlerin sorunu sosyalist hareket içinde yükseltme girişimlerinden kaynaklanıyordu. Bazı Kürt taleplerini seslendirir gibi görünse bile, yeni Kürt aktivistler kuşağının yükselttikleri Kürt kimliği taleplerinin dile getirilmesine, sosyalist hareket genel olarak çekimser kalmıştı. TİP içindeki kendi deneyiminden söz eden TKSP kurucusu Kemal Burkay şunları belirtir:

> Bizim farkımız kuşkusuz Kürt olmaktan geliyordu. Parti içinde Kürt sorununu gündeme getirenler bizdik. Diğer partililer çoğunlukla bu sorunun yeni yeni farkına varıyorlardı. Parti'de genel olarak bizimle Türk arkadaşlar arasında, ortak sosyalizm ideallerini savunmaktan ve yanyana kavga etmekten gelen karşılıklı bir güven vardı. Ama Kürt sorununa karşı bir kuşku da, kadroların en azından bir bölümünde her zaman var oldu. Türk yoldaşların çoğu için Kürt sorunu, devrimden sonra, sosyalizm koşullarında çözülecekti ve

[1] Lipovsky, *The Socialist Movement in Turkey*, s. 78.

> şimdiden onu daha fazla öne çıkarmaya gerek yoktu. Yani bunlar Kürt halkını devrimden yana kazanmak için Kürtler üzerindeki baskılara karşı çıkmanın ve demokratik bir program içinde sorunun çözümünü göstermenin önemini anlamıyorlardı.[2]

Benzer duygular, yine Türkiye'deki sosyalist hareketin Kürt ulusal taleplerini dile getirmesini savunmuş olan Musa Anter tarafından da dile getirilmişti:

> Ben ise, bu arkadaşlara, Kürt sorununun Türkiye'nin temel sorunu olduğunu, daha baştan bu sorun ele alınmazsa, başka hiçbir sorunun çözülmeyeceğini ve aynı zamanda dinamik Kürt milli potansiyelinin kazanılmayacağını savunuyordum.[3]

Dolayısıyla, artan söylemsel parçalanma ve Kürt sorunu üzerine tutarlı bir politika formüle etmeme, çok sayıda Kürt aktivistin Türk sosyalist hareketiyle ilgili olarak giderek artan bir şekilde hayal kırıklığına uğramasına yol açtı. Bir başka önde gelen Kürt aktivisti Naci Kutlay tarafından ifade edilen görüşlerin de onayladığı gibi, bu Kürt sosyalistlerini ayrı ve bağımsız bir yörünge arayışına itti:

> Gençlik örgütü olan Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ve sosyalist TİP ve sendikalardaki Kürtler, bu örgütlerde yeterince temsil edilmedikleri ve demokratik haklarının yeterince dikkate alınmadığı gerekçesiyle giderek "ayrı örgütlenme" anlayışını yer yer dile getirdiler. En canlı tartışmalar FKF'de oldu. Kürt kökenli gençler giderek ayrı örgütlenme noktasına geldiler.[4]

---

[2] Kemal Burkay, *Anılar Belgeler: Cilt 1*, (Stockholm: Roja Nû Yayınları, 2001), s. 277-8.

[3] Anter, *Hatıralarım*, s. 210.

[4] Naci Kutlay, "Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Öncesi", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 5 (Yaz 2006), s. 163. Ayrıca, bir başka aktivist Ümit Fırat şöyle belirtir: "Bu konjönktürde Kürtler arasında –ulusal duyguların gelişmesinin bir sonucu olarak– sorunların hepsinin bir devrimle çözülemeye-

Kürt aktivistlerin arayışı, onların Doğucu hareketi ve 1969 Mayıs'ında Ankara ve İstanbul'da DDKO merkezlerini kurmalarına yol açtı. İnşa ettikleri kuruluşlar, Kürt aktivistlerinin Türk sosyalist hareketinden ayrılması için ilk büyük adımı temsil etti.

DDKO'nun Kuruluşu

1970'li yılların başında Türkiye'deki "ulusallıklar sorunu" Kürt sosyalist aktivistleri meşgul ederken, onların söylemleri de ekonomik azgelişmişlik, Kürtlerin Türkiye'de karşılaştığı sömürü ve ulusal baskıyı sorunsallaştırdı. DDKO merkezleri, resmi olarak birbirlerinden bağımsızdı ve amaçlarını yerine getirmek için yasal faaliyetlerde yer alıyorlardı. Bu amaçlar şöyle tanımlanmıştı:

> Türkiye'nin metropol merkezlerindeki üniversite gençliğini belli bir Kültür çalışması içerisine almak, aralarında maddi dayanışmayı kolaylaştırmak, Türkiye'deki ırkçı-şoven ve faşist şartlandırmaları kırmak, halkların kardeşçe ve eşitçe yaşamalarını, daha mutlu olmaları yolunda mücadele veren devrimci demokrat kuruluşlar yelpazesinde yerini almak.[5]

1970 yılının Ekim ve Kasım aylarında Diyarbakır, Batman, Ergani, Silvan ve Kozluk'un kent merkezlerinde beş DDKO merkezi daha kuruldu.[6] DDKO üyelerinin tamamı olmasa da

---

ceği ve gelecekte gerçekleşmeyebilecek bir devrime çok fazla beklenti yüklemelerinin yeterli olmadığı görüşü gelişmeye başladı. Bu gelişmeler, elbette yeni türde bir örgütlenme için kendilerine yeni bir anlayış getirdi ve bunun sonucu olarak, cumhuriyet tarihinde ilk kez, Kürtler yasal bir örgüt arayışına girdiler" ("Ümit Fırat ile DDKO Söyleşisi", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 5 (Yaz 2006), s. 177-8.

[5] Mümtaz Kotan, "Tarihin Karartılması Eylemi Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 6 (Kış 2007), s. 45.

[6] Ali Buran, "DDKO İlk Ulusalcı, Demokratik ve Ayrı Örgütlenmeyi Hedefleyen Kürt Demokratik Gençlik Örgütüydü", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 6 (Kış 2007), s. 103.

asıl kısmı solcu etkiler taşıyan Kürt öğrencilerdi. DDKO eğitimsel faaliyetinin bir parçası olarak, Mart ve Mayıs 1970'te Ankara'da "İdealizm-Materyalizm" tartışması (4 Mart 1970), "artı değer kavramı" (7 Mart), "sosyalizm" (20 Mayıs), "kültür" (15 Mart) ve "faşizm" (23 Mayıs) üzerine olmak üzere yedi seminer düzenledi.[7] Bu seminerlere ek olarak DDKO, "Doğu Sorunu" (12 Mart) ve "Doğu'yla ilgili Örgütlenme ve Meseleler" (1-2 Mayıs 1970) gibi Kürtlerle ilgili özel meseleler üzerine olanların yanı sıra, "Anayasa ve Politik Özgürlükler" (9 Mayıs) ve "Grup ve Sınıfların Analizi" (17 Mayıs) gibi daha genel meseleler üzerine de konferanslar düzenledi.[8] Kürtlerin karşılaştığı meseleleri dile getirmenin ve "Doğu Meselesi" üzerine bir tartışmayı ateşlemenin yanı sıra, böylesi etkinlikler Kürt öğrenci ve aktivistler içinde bir toplanma noktası sağlamıştı.

DDKO'nun daha önemli bir faaliyeti, okurlarına Türkiye ve dünyada meydana gelen önemli olaylar hakkında haber ve analizler sağlayan, aylık bir haber bülteni (*DDKO Bülteni*) yayımlamaktı. 1970 Mart'ı ile 1971 Mart'ı arasında toplamda, özellikle Kürtleri doğrudan ilgilendirenler başta olmak üzere, ulusal ve bölgesel olayların analizi ve DDKO faaliyetleri üzerine haberler sunan dokuz bülten yayımlanmıştı. Bültenin özellikle ikinci ve dördüncü sayıları Kürt ya da sosyalist aktivistlerin keyfi şekilde tutuklanması hadiselerine ve davalarına, Kürt sivillerine karşı şiddete –özellikle de Türkiye'nin Doğusu ve Güneydoğusu'nda meydana gelen "komando operasyonları" süresince yaşanan– ve anayasada önemli bir yeri olan politik özgürlüklerin ihlaline dikkat çekmişti. Bu meseleyle ilgili olarak, bültende şiddete maruz kalmış insanlardan gelen mektuplarla birlikte devlet yetkililerinin gaddarca özel edimleri üzerine haberler yayımlamıştı.

---

[7] Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi, *DDKO Dava Dosyası*, s. 175.

[8] A.g.e., s. 186.

Nüfus sayımları ve genel sayımlar süresince sayısız kültürel asimilasyon örnekleri haber edilmişti. Bunlar arasında devlet yetkililerinin insanların taleplerine rağmen onların anadil seçeneğini Kürtçe olarak kaydetmemesi de vardı. Türkçe bilsin ya da bilmesinler, bu insanların anadilleri Türkçe olarak kaydedilmişti.

Buna ek olarak, bültenler Türkiye'nin batısına sermaye akışında siyasal baskının oynadığı role dikkat çekmeye devam ederken, Doğu'nun azgelişmişliğiyle ilgili analizler aynı "müdafi gazetecilik" ruhuyla ele alınmıştı; zira sermayenin Batı'ya akışı Doğu'da yaşayan insanların yaşam standardını düşürmüş ve yoksulluğu artırmıştı.[9] Kürt sorunu üzerine TİP'in Dördüncü Kongresi'nde kabul ettiği önerge hakkında tatmin edici makalelerin yanı sıra Kürtlere Türk medyasında yer verilmesi de sık sık görülen bir olguydu. Haber bültenlerinin dolaşımı ve tirajı üzerine çok fazla bilgi olmamasına rağmen, DDKO merkezlerinin bölgedeki çeşitli kasaba ve kentlerde kurulu olduğu düşünüldüğünde, bu bültenlerin geniş şekilde dağıtılmış olması muhtemeldir. Bununla birlikte, daha önemlisi bu Kürt aktivistlere popüler talepleri ve kaygıları seslendirme fırsatı vermiştir.

DDKO bunların dışında, Doğu'da hüküm süren sorunlar, özellikle de devletin baskıcı pratikleri, ancak aynı zamanda Kürtlerin içinde yer aldığı özel etkinlik ve gelişmeler üzerine genel kamuoyunu bilgilendirmeyi hedefleyen çok sayıda basın açıklaması yayımlamıştı. Bu bildirilerde anti-emperyalist retoriğin artan kullanımı ve başka yerlerdeki ulusal kurtuluş mücadelelerine destek verilmesi, Türkiye'deki Kürt sosyalist aktivistlerin radikalleşmesi ve Marksist söylemi benimsemesinin işareti niteliğindeydi. Mart 1971'deki askeri darbe siyasal baskıyı yoğunlaştırdı ve DDKO ve onunla somutlaşan Kürt siyasetinin

[9] Kotan, "Tarihin Karartılması", s. 48.

"yasal demokratik" formuna ani bir son verdi. DDKO'nun önde gelen üyeleri "ulusal duyguları zayıflatmak ve yok etmeyi hedefleyen bir örgütlenmenin faaliyetlerinde yer almak ya da bulunmak"la suçlandı.[10] DDKO'luların duruşmaları Aralık 1971'de başladı ve 11 Aralık 1972'de karar verildi. Aktivistler, iddianamede getirilen iddialara karşı koyan iki ayrı ortak savunma sundular.

İnkâr ve Asimilasyonu Sorunsallaştırma: DDKO Aktivistlerinin Savunmaları

DDKO aktivistlerinin savunmalarının büyük bir bölümü, mahkeme iddianamesinde yapılan özel yorum ve iddialara verilen yanıtları kapsamış ve genel olarak, Kürtlerin kökeni ya da Kürt dilinin konumu gibi özel meselelere cevap vermek üzere tasarlanmıştı. Kürtleri aslen Türk kökenli olarak ve Kürt dilini de Farsça, Türkçe ve Arapçadan gelen sözcüklerin bir karışımı olarak gören askeri mahkeme tarafından propagandası yapılan görüşün aksine, DDKO üyeleri Kürtlerin Türk değil, Hint-Avrupa kökenli olduklarını savunmuş ve Kürt halkının kökenlerinin izini Kardukiler (İÖ 2000) ve Medlere kadar geri götürmüşlerdir.[11] DDKO savunmasında, bölgedeki Kürt varlığının, Türklerin Anadolu'ya ulaşmasından önce olduğu savunulmuştur: "Türkler Anadolu'ya gelmeden önce, Kürtler Doğu Anadolu'da yaşıyorlardı; Van Gölü'nün civarındaki bölge, Kürtlerin gerçek anayurdudur."[12] Savunma, bu ifadeyi oluştururken, Arapça ve Farsça olduğu kadar, Batı dillerindeki birçok kaynaktan da beslenmişti. Kürtlerin varlığı, "nesnel ve sosyolojik bir gerçeklik" olarak görülüyor ve Kürt toplumunun evrimi, ortaçağ döne-

---

[10] Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi, *DDKO Dava Dosyası*, s. 3.

[11] DDKO, *Sen Faşist Savcı*, s. 52-6.

[12] A.g.e., s. 58-9.

minden bu yana tarihsel bir arkaplan içinde sunuluyordu.[13] Üstelik, Osmanlı İmparatorluğu içindeki özerk Kürt Beyliklerinin varlığına dikkat çekiliyordu. Gerçekte, Mustafa Kemal'in çeşitli ifadeleri ve telgraflarında açık olduğu gibi, Kürtlerin ve onların ulusal hak ve taleplerinin varlığının, "Kurtuluş Savaşı" süresince Türk ulusal hareketi tarafından dahi kabul edildiği savunuluyordu.[14] Buna ek olarak, savunma, Kürt dilinin "gelişmemiş" ve diğer dillerin bir karışımı olduğu iddiasını reddetmek için Kürt dilinin ayrıntılı bir çalışmasını kapsıyordu (sentaks, fonetik yapı, kelime bilgisi).[15] Mahkemeye sunulan savunma, Kürt dilinin uzun bir dönem boyunca bir iletişim aracı olageldiği gerçeğini onaylıyor ve dilsel baskıya rağmen, kendi ayırt ediciliğini sürdüren klasik bir Kürt edebiyatının varlığına dikkat çekiyordu.

Dolayısıyla DDKO aktivistleri, iddianamede bulunulan Kürt kimliğinin aslında Türk olduğu yönündeki iddianın *ideolojik* olduğunu ve 1923'teki cumhuriyet ilanından sonra formüle edildiğini savundu:

> Ancak Cumhuriyetin ilanından sonraki dönemlerde durum tamamıyla değişmiş, Kürt halkının objektif varlığı, anayasal demokratik hakları, dil ve kültürü reddedilerek, hızlı bir asimilasyon başlamıştır.(...) Özellikle 1925 yıllarından sonra, üniversiteler ve çeşitli siyasal kurumlar yanında Türk ocağı da, Kürtlerin Türk olduğu görüşünü işliyor, bunu geniş halk kitlelerine mal etmeye çalışıyordu.[16]

Savunma aynı zamanda Kürt özerkliğinin erozyonu ve Kürt kimliğinin inkârının, Türk milliyetçiliğinin kültürel ile ulusal

---

[13] A.g.e., s. 52.

[14] A.g.e., s. 77-88.

[15] A.g.e., s. 108-130.

[16] A.g.e., s. 88-9.

farklılığı sınırlayıcı ve baskıcı tavrından kaynaklandığını belirtiyordu. Bu duruma Kürtler 1920'ler ve 1930'lar boyunca bir dizi başkaldırıyla karşı koysa da sonuç, devletin gaddarlığı ve baskısındaki artış olmuştu. Kürtlerin bastırılması demokratik dönem süresince bile tartışılmamaya devam etmişti. Savunmalar, Kürt bölgesinin bilinçli olarak ihmal edildiği ve onun azgelişmişliğinin, devlet politikasının sonucu olduğunu tekrarlıyordu:

> Siyasal iktidarlar ve egemen sınıflar, bölgede gereken yatırımları yapmamış, kapitalist ilişkilerin doğuşu ve gelişmesi engellenerek, feodal yapının ayakta kalması sağlanmıştır. Feodal yapının ayakta kalması Doğu Anadolu'yu geri bırakan en önemli etkenlerden biridir. Bu yapı var oldukça bu bölgenin geri kalması zorunlu olacaktır.[17]

Savunmalarda Kürt toplumunun kapsamlı bir Marksist analizi ve Kürdistan'ın azgelişmişliği ve parçalanması sorununun bulunmamasına rağmen, analizin radikalizmi, azgelişmişlik sorununun karakterize edilme biçiminde açık olarak görülür. Savunma, azgelişmişlik sorununun siyasal, ekonomik, sosyolojik ile ideolojik boyutları olduğunu ve sadece egemen sınıfları değil, kitleleri temsil eden siyasal bir otorite tarafından çözülebileceğini belirtmişti. Buna ek olarak, ulusallıklarla ilgili olarak Marksist hareket içinde yaşanan geniş ölçekli tartışmalar da Türkiye içindeki ulusların kardeşlik ve eşitliğini kabul etme ihtiyacını vurgulamak amacıyla savunmalarda belirtilmişti.[18] Bunun yanı sıra, devletin Kürtlerin eşit muamele ile saygı taleplerini ve onların demokratik, insani ve kültürel haklarını Kürtçülük olarak tarif etmesi ve Kürtçülüğü de bir azınlık ırkçılığı biçimi olarak nitelemesi aynı zamanda DDKO üyelerinden sürekli bir eleştiri almıştır. Savunma, özel olarak, savcının Kürt milli-

---

[17] A.g.e., s. 100.

[18] A.g.e., s. 136-137.

yetçiliğini ya da Kürtlerin demokratik taleplerini ırkçılıkla "kasıtlı şekilde karıştırmasını" reddetmiş ve şunu belirtmiştir:

> Henüz anadilini bile serbestçe konuşamayan bir halkın, ya da bu halkın somut sorunlarından bahsedenlerin "ırkçı" olmaları mümkün değildir. Egemen sınıfların ve faşist ideolojiyi yönetenlerin ve bunların besledikleri kurum ve kişilerin, öne sürdükleri taktikler ve politikalar sonucu mesele bu denli anlamsız ve karışık yerlere bilinçli olarak sürüklenmektedir.[19]

Sonraki yıllarda böylesi bir argüman, "ezilen" uluslar ve "ezen" ulusların milliyetçiliği arasında daha genel bir ayrım halini alırken, 1970'li yıllar boyunca yeni Kürt sosyalist grupların söylemlerinde bu noktaya özel bir dikkat gösterildi. 12 Mart 1971'deki askeri darbenin ardından neredeyse tüm Kürt aktivistlerin tutuklanmasına rağmen, onlardan bazıları –Kemal Burkay gibi– Avrupa'ya çıkmayı başardı, ki bu onlara Kürt ulusal sorunu üzerine görüşlerini ve Türk sosyalist hareketinin eleştirilerini yayımlamanın yanı sıra oradaki Kürt aktivistlerle bağlantılar kurma fırsatını verdi.

Kürt "Ulusal Sorunu"

Türk sosyalist söyleminin ilk genel eleştirisi, Avrupa'da 1973 ve 1974'te yayımlanan iki broşürde görüldü. İlk broşür, Hıdır Murat takma adı altında yayımlanırken, diğeri de "Hevra-Avrupa'daki Devrimci Kürtler Örgütü'nün bir yayınıydı; bununla birlikte bu iki yayının da yazarlığı daha sonra Kemal Burkay'a atfedildi.[20] Bu broşürlerde ifade edilen fikirler, Kürt mücadele-

---

[19] A.g.e., s. 134.

[20] Hıdır Murat, *Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi*, [Zürih: Ronahi Yayınları, (2. Baskı 1977)]; Hevra: Devrimci Türkiye Kürtleri Örgütü, *Türkiye Şartlarına Ters Düşen Bir Tez: Milli Demokratik Devrim* (Zürih:

sinin doğası ve Türkiye için doğru devrimci strateji üzerine kapsamlı açıklamalar getiriyordu. Özelde, Burkay MDD tezini eleştiriyor ve Türkiye'nin bir "yarı-sömürge" olarak nitelenmesini reddediyordu.[21] Burkay, Türkiye Kürdistan'ı istisnasıyla, Türkiye'de yaygınlaşan kapitalist ekonomik ilişkiler ve Türkiye'de yeni bir ulusal demokratik devrim tasarısının, Kürtleri Türk ulusunun bir parçası olarak gördüğünden, "Kürt sorunu"nu tamamen göz ardı ettiğini savunuyordu:

> Türkiye'nin şartlarını inceleyen her kişi bunu göz önüne almak zorundadır. Türkiye'de iki ulus yaşıyor. Türkiye Kürdistan'ı ülkenin üçte birini meydana getiriyor. Bu gerçeği doğru değerlendirmiyen hiç kimse, Türkiye için doğru bir strateji çizemez, devrimci bir program yapamaz. Bay Belli'nin de hatası başlıca buradan gelmektedir. Ve o, bu konuda yalnız da değildir. Kürdistan gerçeğini, baskı altındaki Kürt Ulusu'nu görmezlikten gelmek, pekçok kişinin teorik sakatlığının başlıca nedenidir.[22]

"Kürdistan gerçekliğini" belirtmek, Kürtlerin maruz kaldığı baskının toplumsal, kültürel ve ekonomik yönlerini sorgulamaya yol açmıştı ve Burkay'a göre bölge, Kürt ulusal bilinçliliğini ve Kürtlerin demokratik hak mücadelesini boğmak için ekonomik ve kültürel bakımdan geri bıraktırılmıştı:

> Türk hükümetleri, Kürt halkının uluslaşma sürecini, ekonomik ve kültürel bakımdan engellemişler, geciktirmişler. Bu halkın özgürlük mücadelesi her keresinde kanla terörle ezilerek, Türkiye Kürdistan'ı silah zoruyla baskı altına alınmış ve Kürt halkının demokratik devrimi engellenmiştir.

Ronahi Yayınları, 1974). Bu bölüm boyunca başlık ve yazara orijinal baskıda göründüğü gibi gönderme yapacağım.

[21] Hevra, *Milli Demokratik Devrim*, s. 14.

[22] Ibid., 20; Benzer bir argüman şurada ileri sunulur: Hıdır Murat, *Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi*, s. 43.

> Türk burjuva hükümetleri Kürdistan'ı bir sömürge statüsüne sokmuşlardır.[23]

Burkay, Kürt ulusal sorununun emsalsiz olduğuna dikkat çekmiş ve Kürtleri "bağımlı bir ulus" olarak tanımlayarak, Kürtlerin ülkesini şöyle tarif etmiştir:

> Emperyalist, ırkçı, feodal gerici güçlerin ortak çabalarıyla ülkesi bölünmüş ve zorla boyunduruk altına alınmıştır. Bu yüzden Kürdistan'da feodal ilişkiler yenilgiye uğratılamamış, demokratik burjuva devrimi başarılamamıştır. Bu nedenle de Kürt halkı için temel çelişki ulusal çelişkidir.[24]

Kürdistan'ın azgelişmişliğinin arkasındaki siyasal motifleri vurgulamak, Burkay gibi Kürt aktivistlerin Kürt sorununun ekonomik azgelişmişlik şeklindeki dar karakterizasyonuna karşı çıkmasını ve Kürtlerin maruz kaldığı baskıcı pratikleri ve ulusal yönleri gündeme getirmelerini mümkün kılmıştır. Yukarıdaki alıntıda Burkay tarafından ifade edilen görüşler, çok sayıda Kürt aktivist tarafından paylaşılıyordu ve bu aktivistler 1960'lı yılların sonundan itibaren Kürt sorununu giderek artan bir şekilde ulusal bir sorun olarak görmeye başlamıştı. Burkay, Lenin'in ulusların kendi kaderini tayin hakkına verdiği desteği hatırlatmış ve onun her ulusun sahip olduğu "mutlak" ve "koşulsuz" bir hak olduğunu savunmuştu.[25] Üstelik, farklı milliyetçi hareketler arasında bir ayrım yapma ihtiyacı gelişmişti: "Milliyetçilik ya da ulusal sorun olarak bilinen ideolojiye, soyut bir kavram olarak bakmamak gerekir. O, zamanı ve koşulları içinde değerlendirilmelidir."[26] Burkay, milliyetçiliğin her belirişinin zorunlu olarak gerici olduğu iddiasını reddediyordu:

---

[23] Hevra, *Milli Demokratik Devrim*, s. 19.

[24] A.g.e., s. 28.

[25] A.g.e., s. 29.

[26] A.g.e., s. 84.

> O halde milli ideolojinin her olayda niteliğini saptarken onun hangi amaç için kullanıldığına bakmalıyız. Eğer bu ideoloji toplumun ileriye açılmasına, özgürleşmesine yardımcı oluyorsa, bu amaçla kullanılıyorsa devrimcidir. Eğer başka sınıfları ve halkları baskı altında tutmak için, saldırı ve sömürü politikasının bir aracı olarak ve sömürü politikasının bir aracı olarak kullanılıyorsa gericidir.[27]

Milliyetçiliğin her iki bağlamda da oynadığı özel rolü anlama ihtiyacı, Burkay'ın karşı çıktığı Türk sosyalistlerine bir cevap niteliği taşıyordu; çünkü Türk sosyalistleri, Kürt milliyetçiliğini, Türk milliyetçiliğinin hizmet ettiği aynı gerici amaçlara hizmet ediyormuş gibi görüyor ve Türkiye'deki ulusallıklar sorununu iki farklı "şovenizm" arasındaki bir çatışma olarak ele alıyordu. Gerçeklikte, Burkay'ın vurgulamaya istekli olduğu gibi, Kürt ve Türk milliyetçilikleri arasında önemli farklılıklar vardı:

> Bugün Türk milliyetçiliği, Türk burjuvazisinin, hem Kürt milletini boyunduruk altında tutmak, hem de işçi sınıfı, köylüler ve orta tabakalar üzerindeki sömürüsünü gizlemek için başvurduğu bir silahtır; bu nedenle şovenisttir, ırkçıdır. Kürt milli hareketi ise, Kürt halkını boyunduruk altında tutan Türk, Arap ve Acem şovenizmlerine, ırkçılıklarına karşı, Kürt halkının kendini koruma ve özgürlük mücadelesinin bir ifadesi niteliğindedir. Bu hareket bir ırk üstünlüğü iddiasında değildir, Kürtler için imtiyazlar istemektedir ve başka halkları boyunduruk altına alma amacını da taşımamaktadır.[28]

Ezilen ulusların milliyetçiliğini, ezen uluslarınkinden ayırmak ve farklılaştırmak, Burkay'ın Kürt ulusal hareketinin yükselttiği güncel taleplerin doğasını ve dile getirdiği sorunları öne çıkarmasını mümkün kıldı. Burkay'a göre, Kürt örneğindeki temel çelişki "ulusal" olduğundan, ulusu birleştirmek, feodal

---

[27] A.g.e., s. 85.

[28] A.g.e., s. 86.

ilişkilere bir son vermek ve Kürdistan'da kapitalizmin gelişmesine yol açmak için ilk olarak milli bir demokratik devrim gerekliydi. Kürt milliyetçiliği ilerici olduğu gerekçesiyle savunuluyordu; çünkü bölgedeki kapitalist ilişkilerin gelişmesinin yolunu hazırlayabilirdi ve bunu başarması Kürt toplumunu da sosyalist aşamaya hazırlayacaktı. İki broşürde sunulan tartışma, yüksek ölçüde alakalıydı; çünkü bu tartışma, 1970'li yılların ilk yarısı boyunca Kürt aktivistlerin görüşleri üzerine bir düşünmeyi sunuyordu. Bununla birlikte, Burkay'ın Kürdistan'ın ulusal sorununu çözmek için –Türkiye'deki sosyalist bir devrimden ayrı– bir Kürt milli demokratik devrim ihtiyacına olan vurgusu, onun Türk sosyalist hareketi ve Kürt ulusal hareketi arasında tam bir ayrım öngördüğü anlamına gelmiyordu. Aslında, onların yakın işbirliği ve bütünlüğü mümkün ve gerekliydi; çünkü iki hareket de ortak çıkar ve hedeflere sahipti:

> Türk halkı demokratik bir yönetimin kurulmasını istemektedir. Kürt halkı da kendi açısından aynı şeyi istemektedir. Kürt halkı kendi üstündeki her türlü ulusal baskının kalkmasını ve Türk halkıyla eşit haklara sahip olmayı istemektedir.[29]

Üstelik, Kürtlerin ulusal kendi kaderlerini tayin hakkı, Türkiye'deki sosyalist hareketle daha yakın bir dayanışmayla kazanılabilirdi. Kürt ulusal istekler, Türkiye'nin geri kalan kısmı onların kendi bölgesel devleti içinde eşit ortaklar olarak kalmasıyla tanınabilirdi. Devrimci hareketler arasındaki daha büyük işbirliği, iki devrimin de olasılıklarını yükselteceğinden, en üretken strateji olacaktı.[30]

Türk sosyalistlerinin, Kürtlerin ulusal haklarını savunduğu nadir durumlardan birisinin, Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Parti-

---

[29] A.g.e., s. 182-3.

[30] Hevra, *Milli Demokratik Devrim*, s. 44.

si'nin (TİİKP) Haziran ve Temmuz 1974'teki duruşmalarında askeri mahkemeye sunduğu kolektif savunma sırasında yaşandığını belirtmek önemlidir. TİİKP'nin savunmasında, Kürt sorunu aynı zamanda ulusların kendi kaderini tayin hakkı ve Kürt toplumunun daha geniş bir sosyo-politik ve tarihsel analizi etrafında formüle edilmişti. Dikkat, özellikle devletin Kürtlere karşı yürüttüğü ulusal baskıya ve buna eşlik eden tüm ayrımcı pratiklere çekilmişti ve bu pratikler, geniş ölçüde yaygın ekonomik eşitsizlikleri de kapsıyordu. Kürtler Ortadoğu'nun "en eski uluslarından" birisi olarak niteleniyor ve onların zengin kültürel ve dilsel mirasına dikkat çekiliyordu. TİİKP savunmasının önemli yönü, Kürtlerin kendi kaderini tayin hakkını, siyasal ayrılmayı da kapsayacak şekilde kabul etmesiydi. Bununla birlikte TİİKP, iki ulusa da eşit hak ve özgürlükler sağlayacak olan Türkiye'deki demokratik bir halk cumhuriyetinin içinde iki ulusun gönüllü birliğini savunuyordu.[31] Kürt sorunun bu şekilde nitelenmesi, sadece bir istisnaydı ve Türk sosyalist hareketinin çoğunluğu, Türkiye'de ortak sosyalizm mücadelesi için parçalayıcı olarak gördükleri Kürt taleplerine eleştirel yaklaşıyorlardı.[32] Gerçekte, 1970'li yılların sonunda, TİİKP Kürt taleplerinin tam bir inkârı politikası izlemeye başladı. 1970'li yıllar boyunca Kürt ulusal hareketi ve Türk sosyalist hareketi arasındaki mesafe açıldı ve iki hareket de bölünmeler yaşadı.

---

[31] TİİKP, *Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Dava Dosyası* (Ankara: Töre Devlet Yayınları, 1973), s. 433.

[32] Ayrıca, 1990'lı yılların başında (TİİKP'nin devamı olarak görülen) Aydınlık grubu, Kürt taleplerine sempatik görünen bir yaklaşım içindeydi. Ne var ki 1990'ların sonundan başlayarak, Türk solu içindeki en milliyetçi gruplardan birisi olacak düzeyde Kemalizmden çok sayıda unsuru bünyesine kattı. Kürt sorununun Türk sol söylemi içindeki temsilinin geniş bir tartışması için bkz. Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2006), s. 145-194.

Kürt Sosyalist Hareketinin Bölünmesi

1974 ve 1980 arasındaki dönem, çoğu yeni kurulan sosyalist gruplar tarafından olmak üzere Kürt siyasal aktivizminde önemli bir artışa tanıklık etti. 1970'li yılların ikinci yarısındaki Kürt sosyalistlerinin söylemi daha çok yoğunlaştı; "ulusal baskı", "sömürgecilik" ve "ulusal kurtuluş" gibi kavramlar vurgulanmaya başladı ve bu üslup, Kürt siyasal gruplarının ve gizli siyasi partilerin siyasal dergilerinde geniş ölçüde yaygınlaşmaya başladı. Bu süreçte yer alan yeni grupların ana faaliyetleri, fikirlerini yaygınlaştırmak için dergi yayımlamaktı. Bu, onlara görüşlerini ifade edecekleri ve kendi siyasal konumlarını aydınlatmak için Türk sol gruplarıyla ideolojik ve teorik tartışmalara girecekleri bir platform sunmuştu. Aynı zamanda, dergiler, belirli bir grubun ya bir başka Kürt grubu ya da Türk sosyalist gruplarının Kürt ulusal sorunuyla ilgili bir eleştirisini sunduğu polemik amaçlı makaleler yayımlıyordu. *Özgürlük Yolu* yaklaşık dört yıl boyunca hayatta kalmayı başarmıştı, ancak *Kawa, Rizgarî, Denge Kawa, Jîna Nû* (KİP/DDKD) gibi dergilerin çoğu çok daha az sayı çıkabilmiş ve 1980'den önce düzensiz aralıklarla yayımlanmıştı. Bu yayınlar, Türkiye'deki Kürt meselesinin kamusal tartışmasına önemli katkılar sağlamıştı.

Bu tartışmalarda, özellikle de Türk sosyalistlerinin Kürt sorunu üzerine "belirsiz" tutumu ve Kürtlerin maruz kaldığı ulusal baskı üzerinde yeterince düşünmedeki başarısızlıkları, şiddetli eleştiriler alıyordu. Yukarıda tartıştığım, Burkay'ın dile getirdiğine benzer argümanlar, yeni gruplar tarafından tekrarlanıyor ve detaylandırılıyordu. "Ulusal sorun" tartışmalarında, Türk sosyalistleri milliyetçiliği, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa'sındaki burjuva milliyetçiliğiyle eşitliyorlar ve onu kapitalizme sıkıca bağlı olarak görüyorlardı. Öte yandan Kürt grupları, sömürge ve Üçüncü Dünya bağlamlarındaki ulusal hareketlerden besleniyor ve Kürtlerin Türkiye'de maruz kaldıkları

"ulusal baskı"yı vurguluyorlardı. Milliyetçiliğin her göstergesinin birbiriyle bağlı olduğu Türk sosyalist iddiasına karşı çıkmak için, Kürt grupları sömürgecilik karşıtı durumda milliyetçilik pratiğinin her milliyetçi gösterge ve hareket arasında önemli farklılıklar olduğunu açığa çıkardığını savunuyordu.

Örneğin, 28 Ocak 1976 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bir makalesinde İlhan Selçuk, Irak'taki Kürt hareketinin lideri Mustafa Barzani'yi, Türk aşırı milliyetçi lider Alparslan Türkeş'e benzetmişti. Buna bir yanıt olarak *Rizgarî* ezen ulusların milliyetçiliği –burjuvazinin elinde kitlelerin sömürüsünü meşrulaştırmak için kullanılan gerici bir güç olarak– ve sömürgelerde olduğu gibi anti-emperyalist bir karakter taşıyan ve ezilen halkın taleplerini dile getiren ezilen ulusların milliyetçiliği arasındaki ayrımı hatırlatmıştı. Böylesi bir benzeşim temelinde, *Rizgarî* şunu savunmuştu:

> Gasp edilmiş ulusal demokratik hakları için mücadele edenlerle, o hakları gasp edenler veya gasp eylemini sürdürmek ve meşru göstermek isteyenler bir ve benzer olamaz. Bir bölgeyi, bir ulusu sömürgeleştirenlerle, sömürgeciliğe karşı duranlar bir olamaz.[33]

Dolayısıyla milliyetçilik, sömürgecilik bağlamında –Kürt sosyalist grupları ve siyasal partileri tarafından Kürdistan durumunda geçerli olduğu savunulan da buydu– devrimciydi çünkü o "ulusal baskı" ve "sömürgeci sömürü"ye karşı mücadele ediyordu. Bu iddia, Kürt gruplar tarafından ulusal talepleri olumsuz terimlerle yaftalamaksızın dile getirmek için kullanıldı. Kürt ulusal talepleri, proleter devrimci konum için *tamamlayıcı* olarak görüldü ve Kürt ile Türk sosyalistleri arasında var olan görüş farklılığı Türk sosyalist hareketlerinin "sosyalist hareketi lekeleyen ve ona zarar veren milliyetçi değerleri ve sosyal şöve-

[33] *Rizgarî*, Mart 1976, s. 18-9.

nizmi"yle açıklandı.[34] Aslında, Türk sosyalist hareketinin Kürt haklarını kabul etme ve savunmadaki başarısızlığı, Kürt gruplarının Türk sosyalist hareketini, Kürtleri Türk ulusunun parçası olarak ele almaya devam ettiği ve daha önemlisi de Kürtlerin maruz kaldığı ulusal baskıyı kabul etmediği için "sosyal şovenist" olarak yaftalayan hararetli eleştiriler geliştirmelerine yol açtı:

> Çünkü, sosyal-şovenizmin proleter devrimci önderlik "adına" öne sürdüğü program, ya Kürt halkının mücadelesine pragmatik bir anlayışla yaklaşmak ya da sömürgecilik karşıtı potansiyelleri kötürümleştirmek gibi sorumluluğu ağır olan oportünist önermelerle şişirilmiş bir programdır.[35]

Kürt gruplar, her ülkenin kendisine uygun olan devrimci stratejiyi formüle etmek için kendi özgün koşullarının incelenmesi gerektiğini ve Kürdistan'ın kendisini içinde bulduğu koşulların, onun devrimini ayrıca örgütlemesini zorunlu kıldığını savundu. Beşinci bölümde daha detaylı olarak tartışıyor olduğum gibi, Kürdistan'ın kendine özgü koşullarını analiz etmek, onun bir sömürge olarak nitelenmesine yol açtı. Dolayısıyla, Kürt sosyalistlerinin Türk sosyalistleriyle birlikte yer aldığı tartışma, ulusal kurtuluş söyleminin kuruluşu ve özgünleşmesi hakkında, bu söylemin 1970'li yılların sonu süresince evrimi

---

[34] *Rizgarî*, Mart 1976, s. 10.

[35] *Rizgarî*, Haziran 1978, s. 10; Ayrıca Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) konumunu eleştiren iki makale *Özgürlük Yolu*, Ekim 1977, sayı 29 ve *Özgürlük Yolu*, Kasım 1977, sayı 30; Devrimci Yol'un konumunu eleştiren makaleler de *Özgürlük Yolu*, Ağustos 1978, sayı 39; *Özgürlük Yolu*, Eylül 1978, sayı 40 ve *Özgürlük Yolu*, Kasım 1978, sayı 42'de yayımlandı. Benzer şekilde PKK şunu savundu: "Aralarında bulunan tüm çelişkilere rağmen – TKP'den TDKP'ye [Türkiye Devrimci Komünist Partisi] kadar– bu gruplar sosyal şovenisttir; çünkü onlar Kemalizm'in inceltilmiş bir versiyonu olmanın ötesine geçemezler" [PKK, *Kuruluş Bildirisi* (Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş), s. 43].

hakkında faydalı içgörüler sunmasının yanı sıra bilgilendiricidir.

Yeni Kürt grup ve partiler, kökenlerini 'Doğucu Hareket'e götürdüler ve esas olarak Sovyetler Birliği yanlısı ve Marksist-Leninist olduklarını iddia ettiler. Ne var ki, Sovyetler Birliği'nin 1970'li yılların başındaki Kürt isyanı sırasında Irak'taki Baasçı rejime destek vermesi bazı Kürt sosyalistleri arasında hayal kırıklığına neden olmuş, onlar da Çin Komünist Partisi ya da Arnavutluk Emek Partisi tarafından savunulan "bağımsız" çizgiyi desteklemeye başlamıştır. Böylesi kısa bir dönemde birçok grubun varlığı ve çoğalması, bir bütün olarak Kürt hareketinin parçalanması ve ayrımına işaret eder. Bu durum, Kürt hareketini 1970'ler boyunca devlete sağlam bir karşı koyuş örgütlemekten alıkoydu. Strateji ve taktikler etrafındaki meselelerin yanı sıra Sovyetler Birliği ya da Irak'taki Kürt hareketine alınan tavırdaki farklılıklar da hareketin parçalanmasına katkı sağladı. Ayrıca, bu ayrım ve parçalanma, belli bir boyuta kadar Türk sosyalist hareketinin 1970'lerin sonu boyunca yaşadığı ayrım ve parçalanmanın bir yansımasıdır.

Türkiye'deki Kürt aktivistler arasında sosyalist fikirlerin popülerliği bir yığın etmene bağlanabilir: İlk olarak, çok sayıda Kürdün Türk sosyalist hareketine katılımı, Kürt aktivistlerin Marksizmle zaten tanışıyor ve onu Kürt ulusal sorunu için benimseyecek bir konumda olmaları anlamına gelmişti. İkinci olarak KDP'nin 1975'te Irak'taki Baasçı rejim karşısında aldığı yenilgi, Türkiye'deki çok sayıda Kürt aktivistin gözünde Kürt milliyetçiliğinin "muhafazakâr" akımına güvensizlik yaratmış ve çok sayıda aktivisti, "emperyalist" güçlerin desteğine dayanmanın başarısızlığa mahkûm olduğuna ikna etmişti. Bu nedenle, Kürt hak ve taleplerini Marksist söylem içinde dile getirme arayışı, bir hareket için yeni bir alan yaratmıştı. Üçüncü olarak, sosyalist hareketlerin dünya çapındaki popülerliği, özellikle de Afrika ve Asya'daki başarılı anti-emperyalist

mücadeleler Marksizm-Leninizmin ezilen uluslar için bir ideoloji olarak uygulanabilirliğini ve geçerliliğini göstermişti. Sosyalist fikirlerin Kürt aktivistler arasındaki popülerliği, özellikle de üyeleri 1970'li yılların ortalarında sol eksenli KUK (*Kürdistan Ulusal Kurtuluşçuları*), KİP/DDKD ve *Kawa* gruplarını kurmuş olan eski muhafazakâr TKDP'nin ideolojik evriminde görülebilir. Son olarak, Kürt toplumunun nüfus olarak en kalabalık kesiminin –yaşam koşulları kapitalist gelişme ve tarımın makineleşmesinin bir sonucu olarak bozulan topraksız köylülüğün– taleplerinin sosyalist bir söylem tarafından yansıtılabileceği ve dile getirilebileceği gerçeği, ulusal kurtuluş söyleminin uygunluğunu zenginleştirmişti.

Kürt organik entelektüellerinin ve DDKO aktivistlerinin söylemleri, Kürtlerin ayrı ve Türk olmayan kökenlerini vurgulamış ve Gutiler ile Kardukiler gibi Ortadoğu'daki antik gruplarla bağlantılar kurmuştu. 1970'li yılların ortasından günümüze doğru giderek artan bir şekilde, Kürt sosyalist grupları, Kürt farklılığı ve siyasal öznelliğini kurmak için söylemlerinde Kawa Efsanesi'ni ve *Newroz* mitini konumlandırmaya başlamıştır. Özellikle de *Newroz*, Kürt hareketine bağımsız Kürt kimliğini belirtme ve farklılaştırmada konumlandırılmış bir köken miti ve Kürtlerin bir ulus olarak doğuşunun bir anlatısını sağlamıştı. *Newroz* mitine işlev kazandırılması önemli ve yeni bir gelişmeydi; çünkü ne DDKO'nun ne de TKDP'nin söylemleri ne *Newroz*'dan ne de Kawa Efsanesi'nden söz ediyordu. Bahar ve ekinoksla çakışan *Newroz* geleneksel olarak 21 Mart'ta Ortadoğu'da bir Yeni Yıl bayramı olarak kutlanagelmiştir ve tarihsel ya da mitolojik kökenleri genellikle antik döneme kadar uzanır.[36] Köken mitini *Newroz* bayramı

[36] Newroz'un Yakın ve Ortadoğu'da yaklaşık üç bin yıldır kutlandığı genel olarak kabul edilir. Newroz'un Zerdüştlük ve Fars mitolojisiyle güçlü

etrafında, bir ulusal bayram olarak kurmaya dönük Kürt milliyetçi girişimleri, yirminci yüzyılın başına kadar geri gider. *Newroz*'un Kürtler tarafından yüzyıllardır yeni yılları (*Sersal*) olarak kutlandığı gerçeği, *Newroz* kutlamasından söz eden klasik Kürt edebiyatı içindeki çeşitli kaynakların varlığı tarafından da onaylanır.[37] Köken mitinin kuruluşu yirminci yüzyıl başında ilk Kürt milliyetçileri tarafından başlatılmış ve çeşitli aşamalardan geçmiş olmasına rağmen, İran ve Irak'taki Kürt hareketi 1970'lere kadar *Newroz* bayramı ve Kawa Efsanesi arasında bir birliktelik kurmuşlardı.[38] Çağdaş Kürt milliyetçileri tarafından dile getirildiği biçimiyle *Newroz* miti, Asur Kralı Dehak'ın Demirci Kawa (*Kawayi Hesinkar*) tarafından liderlik edilen bir halk ayaklanması tarafından devrilmesini anlatır. Anlatıya göre MÖ 21 Mart 612 tarihindeki ayaklanmada Kawa, Medlere önderlik eder ve Asur İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratarak Dehak'ı öldürür ve Medleri –Kürtlerin atalarını– uzun süreli baskı ve tiranlıktan kurtarır. Halka zaferini haber vermek için Kawa bir dağın zirvesinde bir şenlik ateşi yakar. Yeni sosyalist grupların

---

bağları vardır; ancak yine Hititler ve Babiller gibi antik toplumlar tarafından kutlanan çeşitli diğer antik festivaller de vardır ve kökeni onlarada dayandırılır (Aydın, "Mobilizing The Kurds", s. 46; Gürdal Aksoy, *Bir Söylence*, s. 21-23).

[37] Aydın, "Mobilising the Kurds", s. 46.

[38] A.g.e., s. 71. Üstelik Aydın, Newroz'un bir köken miti olarak kurulmasının genişletilmiş bir tartışmasını sunar. Aydın, Kürt gazetesi *Jîn*'de 1918-19'da çıkan, Kürtlerin ulusal tatili olmadığına vurgulayan çeşitli tartışmalara dikkat çeker ve Kawa Efsanesi'nin bir Kürt ulusal figürü olarak kurulması bu çerçevede ele alınır (60). Ancak, başlangıçta bir ulusal tatil kutlaması 21 Mart'a karşı 31 Ağustos için öngörülmüştü. Daha sonra Kawa Efsanesi'nin köken miti olarak kurulmasının çabaları 1930'larda Ağrı İsyanı lideri İhsan Nuri tarafından devam edildi. Nuri, Kawa Efsanesi'ni Newroz'dan çok Tolhildan festivaliyle eş tuttu; çünkü Newroz zaten İran'da ulusal bir karakter kazanmıştı ve güçlü şekilde Fars Cemşit Efsanesi'yle eş tutuluyordu (A.g.e., s. 66-68).

söylemlerinde, *Newroz*, Kürtlerin özgürlük için uzun mücadelesini sembolize etmek için kurulmuştur. Şenlik ateşi yakma pratiği, çağdaş dönemdeki her *Newroz* kutlamasında tekrarlanır.

Siyasal Grup ve Partiler[39]

İlk Kürt sosyalist grup, TİP'in ("Doğululer Grubu" olarak bilinen) Kürt üyeleri tarafından 1974 Aralık'ında kurulmuş olan TKSP'ydi. TKSP, 1970'li yılların ortaları boyunca en güçlü gruplardan birisiydi. Fikirlerini yaygınlaştırmak, bu fikirlerin propagandasını yapmak ve kitleler arasındaki örgütsel temelini geniş letmek için Haziran 1975 ve Ocak 1979 arasında yasal bir aylık dergi olan *Özgürlük Yolu* ve Eylül 1977 ile 1979 arasında da on beş günlük ve iki dilli *Roja Welat* (*Vatanın Güneşi*) dergisini yayımladı. 1977'de üyelerinden birisi olan Mehdi Zana, bağımsız aday olarak katıldığı seçimlerde Diyarbakır Belediye Başkanı olarak seçildi, ki bu seçim sonucu, Kürt hareketinin bölgedeki çekim gücünün kuvvetini gösterir. 1979'da TKSP'nin bazı üyeleri *Kürdistan Halk Partisi*'ni, 1986'da da *Tevgera Sosyalista Kurdistan*'ı (Kürdistan Halk Partisi) oluşturmak için ayrıldı. Bu iki parti, halka dayanan bir temel tesis etmeyi ya da varlıklarını sürdürmeyi başaramadı. 1992'de Üçüncü Kongresi'nde TKSP ismini *Partiya Sosyalista Kurdistan*'a (Kürdistan Sosyalist Partisi, PSK) olarak değiştirdi.

Bir diğer grup, *Rizgarî* (Kurtuluş) hareketi de kökenlerini "Doğucu hareket"e götürdü ve kendisini DDKO'nun devamı olarak gördü. DDKO'nun önde gelen üyeleri, 1975'te Kürt tarihi, siyaseti ve kültürü üzerine kitaplar yayımlamak üzere, *Komal Yayınevi* adıyla bir yayınevi kurdular, yayımlanan kitaplar arasında Kürt aktivisti Edip Karahan'ın makalelerinden oluşan bir

---

[39] Kürt siyasal gruplarının bir "aile ağacı" için bkz. Rafet Ballı, *Kürt Dosyası*, (İstanbul: Cem Yayınları, 1991), 48-9.

derleme ve Türk sosyolog İsmail Beşikçi'nin Türkiye'deki Kürt toplumu üzerine kitapları da bulunuyordu. Mart 1976'da, aynı grup *Rizgarî* dergisini yayımlamaya başladı ve 1980 askeri darbesinden önce pek çok sayı çıkarmayı başardılar. Takip eden dönemde, dergi etrafındaki aktivistler, siyasal bir gruba dönüştü.[40] 1978'in sonuna doğru, daha "güçlü" bir stratejinin savunucuları *Rizgarî* grubundan ayrılıp, demokratik merkeziyetçilik ilkesi temelinde örgütlenen devrimci bir parti geliştirme ihtiyacını vurgulayan *Ala Rizgarî*'yi kurdu.[41]

Kürt siyasal aktivizmine kanal sağlayan bir diğer kuruluş da *Devrimci Demokratik Kültür Dernekleri* (DDKD) oldu. DDKD, 1974'te Diyarbakır, Ankara ve İstanbul dahil olmak üzere Türkiye'deki çok sayıda kent ve kasaba merkezlerinde kurulan yasal merkezleri ve Kürt aktivistlerin 1975'te yeniden örgütlenmesini başlatan eski TKDP üyeleriyle bazı öğrencileri kapsayan geniş bir bölümünü temsil ediyordu. Üç grup, *Kawa*, KİP/DDKD ve KUK, DDKD hareketinden doğmuştu.[42] DDKD'den ayrılacak ilk grup, 1976'da Maoist bir devrimci grup olarak kurulan *Kawa* hareketiydi. KUK, 1977'de TKDP'nin sosyalist kanadı tarafından kurulmuştu; grubun geri kalan üyeleri de KİP/DDKD adı altında örgütlenmişti ve halk arasında popüler olarak *Devrimci Demokratlar* olarak biliniyorlardı. *Kawa* hareketi 1978'de bölündü ve bir başka grup olan *Denge Kawa*, Kürt siyasal sahnesine girdi. Bu grupların hiçbirisi askeri darbenin etkilerinden sonra hayatta kalamadı. *Kurtuluş* ve *Halkın Kurtuluşu* hareketlerindeki Kürt aktivistler tarafından sırasıyla 1976'da ve 1978'de kurulan *Beş Parçacılar* ve *Tekoşin* (Mücadele) gibi daha küçük gruplar da

---

[40] Ballı, *Kürt Dosyası*, s. 334-5.

[41] A.g.e., s. 82-83. Bkz. ayrıca broşür: Ala Rizgari, *Kürdistan Devriminde Genel Olarak Örgütlenme ve Proleteryanın Örgütü*, (Tarih, yer ve yayıncı belirtilmemiş).

[42] Ballı, *Kürt Dosyası*, s. 146, 163.

vardı.[43] Üstelik, *Devrimci Halk Kültür Dernekleri* ve *Anti-Sömürgeci Demokratik Kültür Dernekleri* gibi İstanbul ve Ankara'nın yanı sıra pek çok Kürt kasaba ve şehir merkezlerindeki çeşitli gruplarla bağlantılı diğer kültürel ve siyasal birlikler de mevcuttu.

Daha sonra PKK olarak bilinecek grup da 1970'li yılların sonunda bölgede fark edilir bir varlığa sahipti. Grup, 1970'li yılların başında Ankara'da sol bir üniversite çevresi içinde siyasal/ideolojik bir grup olarak doğmuştu. Önde gelen grup üyeleri, 1974 ve 1975'te ADYÖD (*Ankara Demokratik Yüksek Öğrenim Derneği*) içinde aktifti. Hareket 1975'in sonuna kadar, grubun bölgedeki destek temellerini güçlendirme çabalarını genişletmek için kadrolarının çoğunu Kürt bölgelerine kaydırdı. Başlangıçta Ağrı, Kars, Tunceli ve Gaziantep'te küçük gruplar içinde örgütlenmişti. 1977'nin Nisan'ıyla Mayıs'ı arasındaki dönemde Kars, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ ve Gaziantep'te gizlice düzenlenen bir dizi toplantıda grubun fikirleri ve siyasal programı daha geniş bir sempatizanlar grubuyla paylaşıldı. 1970'li yılların ortası boyunca grubun gerçekleştirdiği faaliyetlere ilişkin belgeler daha sonra 1999'da yayımlandı.[44] Buna ek olarak, PKK'nin önde gelen üyeleriyle yapılan ve hareketin ilk yıllarının tartışıldığı pek çok görüşme de daha sonra yayımlandı.[45]

1978'den günümüze söylemi ve Kürtler için siyasal talepleri çok daha açık hale geldi. Grubun, Kürt bölgelerinde örgütlenmeye dönük ilk girişimleri diğer Kürt grupları ve Türk sol gruplarıyla sürtüşme ve çatışmalara yol açtı. Bir grup üyesi, Aydın

---

[43] A.g.e., s. 48-9.

[44] Abdullah Öcalan, *İlk Konuşmalar*, (Weşanên Serxwebûn, 1999) (Tarih ve yer belirtilmemiş).

[45] Serxwebûn Özel Sayı, Aralık 2008, s. 33. Ayrıca PKK'nin önde gelen üyeleriyle hareketin ilk yılları hakkında kapsamlı görüşme görüntüleri içeren DVD'ye bkz. *Dîroka Ji Agir / Ateşten Tarih*, (Köln: Mir Production, 2008)

Gül, 1977'de *Halkın Kurtuluşu* tarafından öldürüldü. Bunu, grubun önde gelen bir üyesi olan Haki Karer'in *Tekoşin* tarafından 18 Mayıs 1977'de Gaziantep'te öldürülmesi izledi. Buna bir yanıt olarak *Tekoşin*'in lideri Alaattin Kaplan, PKK tarafından 1 Mayıs 1978'de öldürüldü. Mayıs 1978'de Hilvan merkezinde önde gelen bir grup üyesi Halil Çavgun devlet yanlısı *Süleymanlar* aşireti tarafından saldırıya uğradı ve öldürüldü. Bu saldırıya yanıt olaraksa grup, kasaba halkının çok büyük bir bölümünün *Süleymanlar* aşiretini bozguna uğratmak için harekete geçirildiği bir örgütlü direnişte yer aldı. Grup, örgütsel kapasitesini inşa etme ve kadro kaynağını artırma çabalarını yoğunlaştırdı. 1978'de ilk broşürlerinden ikisi yayımlandı: *Kuruluş Bildirisi* Ekim ayında ve *Kürdistan Devrimi'nin Yolu* Kasım ayında yayımlandı. İlk kongresini 27 Kasım 1978'de Urfa yakınlarında bir köyde topladı ve bu kongrede grup kendisini gizli bir siyasal partiye dönüştürme kararı aldı. Bununla birlikte, resmi olarak ilk kez *Kuruluş Bildirisi*'nde kullanılan "PKK" ismi 27 Nisan 1979'a kadar kullanılmadı. 1 Temmuz 1979'da parti merkez komitesi, Lübnan'a yerleşme ve orada örgütü inşa etme kararı aldı. Bir parti olarak kuruluşunu halka ilan edebilmek için, PKK 30 Temmuz 1979'da Siverek'teki devlet yanlısı Bucak aşiretine saldırdı. Sonuçta bu saldırının bedeli yüksek oldu ve iki önde gelen üye Cuma Tak ve Salih Kandal öldürüldü.

1970'li yılların sonu boyunca Kürt hareketinin yaşadığı genel parçalanma ve ayrımlara rağmen, bazı Kürt grupları tarafından bir güç birliği oluşturmaya dönük bir girişim de olmuştu. Bu amaç uğruna, TKSP, KUK ve KİP/DDKD Şubat 1980'de Kürt talepleriyle hakları ve daha geniş bir ulusal demokratik cepheye doğru bir ilk adım olarak *Ulusal Demokratik Güçbirliği*'ni (UDG) oluşturdu.[46] Bununla birlikte, bu girişim UDG'nin kamuoyuna

[46] UDG, *Kürdistan Ulusal Demokratik Güçbirliği* (UDG Deklerasyonu), (Van: Jina Nû Yayınları, 1980).

duyurulmasından kısa süre sonra erken bir sonla karşılaştı. Belki de 12 Eylül askeri darbesi, Kürt hareketi (Türkiye sosyalist hareketini olduğu gibi) bir düzensizlik zamanında yakaladı ve amaçladığı en ölümcül zararı verdi. Askeri darbenin öncesinde, hatırı sayılır sayıda Kürt siyasal aktivisti Türkiye'ye kaçmayı başardıysa da, çok daha fazlası devletin güvenlik güçleri tarafından yakalandı ve Doğu ile Güneydoğu'daki çeşitli cezaevlerine kondu. Büyük bölümü de tutsaklarına boyun eğdirme amaçlı korkunç işkencelerin mekânı olan kötü ünlü Diyarbakır Cezaevine gönderildi.[47]

[47] Bkz. Welat Zeydanlıoğlu, "Torture and Turkification in the Diyarbakır Military Prison", *Rights, Citizenship & Torture: Perspectives on Evil, Law and the State*, ed. John T. Parry ve Welat Zeydanlıoğlu, (Oxford: Inter-Disciplinary Press, 2009).

V. BÖLÜM

KÜRT ULUSAL KURTULUŞ SÖYLEMİ

Protesto, beni neyin mutlu etmediğini söylememdir.
Direniş ise beni mutlu etmeyenin tekrarlanmamasını sağlamamdır.[1]

Umutsuz bir hastalık, tehlikeli bir ilaç gerektirir.[2]

Giriş

Bu bölümde, ulusal kurtuluş söylemi içinde Kürt kimliği ve ulusal taleplerin dile getirilmesine yönelik bir açıklamanın yanı sıra Kürt sorununun kamusal tartışmasını değerlendirmeye devam edeceğiz.

1970'li yılların ortalarından başlayarak günümüze kadar, ulusal kurtuluş söylemi Türkiye'deki Kürt siyasetine hükmetmeye başlamış ve temel olarak "sosyalizm", "devrim", "sömürgecilik" ve "baskı" unsurlarını "Kürdistan" ve "Kürt halkı" düğüm noktaları etrafında dile getirmiştir. 1970'li ve 1980'li yılların

---

[1] Ulrike Meinhof.

[2] Guy Fawkes.

başlangıcı süresince Kürt hareketi içinde ve Kürt gruplarıyla Türk sol grupları arasında yaşanan siyasal ve ideolojik tartışmalar, ulusal kurtuluş söyleminin ideolojik yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bu söylem, özellikle, Kürdistan'ın Türkiye'yle ilişkisini "sömürgecilik" temelinde belirledi ve Kürdistan, uluslararası ve devletler-arası bir sömürge olarak görüldü. Kürtler Türk, Arap ve Fars ulusları içinde zorla asimile edilmeye çalışıldıklarından Kürtlerin bir ulus olarak varlığı tehlike altındaydı ve Kürdistan'ın ulusal birliğinin sadece işçi sınıfının önderlik ettiği devrimci bir hareketin liderliği altında sağlanabileceği savı öne sürüldü. Ulusal kurtuluş söylemi, bu nedenle, Kürtlerin ulusal baskı ve Ortadoğu'daki sosyo-ekonomik marjinalleşmesinin daha kapsamlı bir düzeyde sorunsallaştırılmasını temsil eder ve Kürdistan'ı sömürü ile sömürgecilikten kurtarma ihtiyacını vurgulayan bir Kürt "özne konumu"nun tasvir ve ayrılmasının başlangıcına işaret eder.

Bu bölümde ilk olarak, 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başı boyunca ulusal kurtuluş söyleminin gelişmesi ve kökenlerinin oluşumunu ele alacağız ve 1970'li yıllar boyunca etkili olmuş TKSP, *Rizgarî*, DDKD, *Kawa* ve PKK'nin söylemlerinin bir açıklamasını yapmaya çalışacağız. Bunun için de, yukarıda bahsedilen grupların, Kürt ulusal taleplerini ulusal kurtuluş söylemi içinde dile getirmesinin bir açıklamasını sağlamak amacıyla yayımladıkları dergiler ve süreli yayınlarını analiz edeceğiz. Özel olaraksa, ulusal kurtuluş söylemi içinde dile getirilen unsurlar, Kürt sorununun tanımı ve nitelendirilmesi, onun içindeki uzlaşmazlık ilişkilerin kuruluşu ve Kürt toplumu hakkında kendi anlayışını geliştirerek Türkiye'deki Kürtlerin hegemonik temsiline nasıl karşı koyduğu konularına eğileceğiz. İkinci bölümde tartışıldığı gibi, kimlik oluşumunun söylem teorisine dayalı açıklaması, toplumsal ilişkilerin olumsallığını ve siyasal kimliğin bireyleşmesinde uzlaşmazlığın oynadığı rolü vurgular.

Kimlikler, uzlaşmaz bir "öteki" tanımlayan ve kuran siyasal sınırların tesis edilmesi ile sınırlanır. Ulusal kurtuluş söylemi, ulusal temelde sadece Türkiye'deki egemen Kemalist seçkinlere karşı değil, aynı zamanda sınıf temelinde Kürt feodal seçkinlerine karşı da olan karmaşık bir uzlaşmaz ilişkiler kümesi kurmuştur. Bu nedenle, ulusal kurtuluş söyleminin beslediği pratikler, Kürt kitlelerinin feodal seçkinler tarafından yaygın sömürü ve baskısının yanı sıra Kürdistan'a egemen olan ulus devletler tarafından da Kürtleri kuşatan ulusal baskıya son vermeye çalışmıştır.

İkinci olarak, 1970'li yıllar boyunca Kürt hareketi içinde strateji üzerine yaşanan ideolojik ve siyasal tartışmalara bakıldığında Türkiye'deki Kürt kimliği üzerine mücadele daha açık hale gelir. Kürdistan'ın ulusal kurtuluşunu üstlenen grupların çokluğu, 1970'lerin sonu boyunca strateji ve taktik üzerine yaşanan tartışmanın canlı bir tartışma olması anlamına gelmişti. Kürdistan devriminin stratejisi ve taktikleri temelinde farklılaşmış olan başlıca iki konum vardır: TKSP ve KİP/DDKD tarafından savunulan konum, Türk sosyalist hareketi ve Kürt ulusal hareketi arasında daha geniş bir işbirliği ihtiyacını vurgulamıştır. PKK, *Rizgarî, Ala Rizgarî* ve *Kawa* hareketlerinin söylemi tarafından örneklenen konum, ayrılma ihtiyacını vurgulamış ve eşdeğerlik mantıkları egemen olmuştur. Bu iki alternatif, doğmakta olan Kürt hareketinin Türkiye ve Kürt toplumunun yaşadığı yerinden çıkmalara yanıtlarıdır. Bununla birlikte, aşağıda gösterildiği gibi, birçok grup iki konum arasında kararsız kalmış ve silahlı direniş fikri, aşamalı olarak 1970'li yılların sonunda yaygın şekilde kabul görmeye başlamıştır. Bu nedenle, şiddet meselesi ve şiddet içeren direniş ihtiyacının nasıl meşrulaştırıldığı da bu bölümde ayrıca ele almacak. 1970'li yılların sonundan günümüze radikalleşmeye, şiddetin yaygınlaşmasına ve PKK'nin Kürt di-

renişindeki hegemonyasına doğru ilerleme, bu bölümde incelenecek son meseledir.

İlk bölümde incelenen Türkiye'de Kürt milliyetçiliğinin çatışma analizi ve siyasal tarih açıklamalarında, 1980 askeri darbesinin etkisi ve 1980'lerin başında onu izleyen geniş çaplı bastırma harekatı radikalleşmeye doğru ilerlemenin nedeni olarak sunulmuştu. Kürt kimliği üzerine farklı grup ve siyasal partiler arasındaki mücadelenin ve ulusal kurtuluş söyleminin iki alternatif versiyonunun arasındaki mücadelenin burada sunulan açıklaması, ulusal kurtuluş söyleminin her versiyonunda siyasal cephelerin kuruluşu ve siyasal mantıklar üzerine odaklanıyor. Analiz, söyleminin fantazmatik boyutlarını açıklayarak PKK hegemonyasının "ipuçlarını" arar; özel olarak da, PKK'nin söyleminde Kürt toplumunun temsili, siyasal cephelerin tesisi ve uzlaşmazlık ilişkilerin kuruluşu incelenir. Analiz, söyleminde Med İmparatorluğu'nu Kürt ulusunun "altın çağı" olarak niteleyerek, PKK'nin homojen Kürt ulusu kavrayışını mümkün kıldığını ve bunu Kürt birliği fantazisini kurmak için kullanıldığını savunur. Bu daha sonra, Kürtlerin "içsel" ve "dışsal" düşmanlarına karşı uzlaşmaz çelişkiler kurması ve Kürtleri harekete geçirmek için kullanılmıştır.

Kürdistan'ın Parçalanmasını Açıklamak: "Sömürgecilik" ve "Feodalizm"

Kürt sosyalist gruplarının ve siyasal partilerinin, yayımladıkları dergilerde "ezilen uluslar" ve "ezen uluslar"ın milliyetçilikleri arasında yaptıkları ayrım, onların Kemalizm ve Kürt feodalizmin pratiklerini daha kesin bir şekilde sorunsallaştırmalarına imkân tanımıştır. Bu, Kürdistan'daki ulusal bir demokratik devrimin, Kürdistan'ın birliği ve bağımsız gelişmesinin önündeki iki temel engeli aşmak için gerekli olduğu iddiasına yol açmıştı.

Kürt kimliğinin Kemalist inkârı ve bastırılmasıyla kitlelerin Kürt feodal seçkinleri tarafından bastırılması ulusal kurtuluş söyleminde, karmaşık bir uzlaşmaz ilişkiler dizisi kurmak için sorunsallaştırıldı. Bu niteleme, Türk milliyetçiliği ve Kürt halkı arasındaki ve Kürt devrimci hareketi ile Kürdistan'ın parçalanmasına ve bölünmesine katkı sağlamış olan Kürt feodal sınıfları arasındaki ilişkilerin *özündeki* uzlaşmaz doğayı öne çıkardı. Üstelik, Kürdistan'ın ulusal birleşmesinin önündeki temel engeller olarak sömürgeci bölünme ve feodal parçalanmayı belirlemek, Kürdistan devriminin hem demokratik hem de ulusal yönlerinin, değişen derecelerde de olsa, her grup ya da parti tarafından vurgulanması anlamına geldi. Önümüzdeki sorun, sadece Kürtlerin dilsel ve kültürel olarak bastırılması ya da kimliklerinin inkârı değildi; aynı zamanda Kürdistan'ın kapitalist sömürüsü ve kitlelerin feodal sınıflar tarafından bastırılmasıydı. Üstelik, sömürgecilik pratikleri ve feodalizmin sürmesi arasında ulusal kurtuluş söyleminde güçlü bir bağlantı kurulmuştu.

Kürdistan: Devletler-arası Sömürge

Dördüncü bölümde tartıştığım Burkay'ın iki broşürünün tartışmasının gösterdiği gibi, Kürtler, birliklerinden ve bağımsızlıklarından "emperyalist, ırkçı ve feodal gerici güçlerin birleşik çabaları"yla mahrum bırakılmış, "bağımlı bir ulus" olarak görülüyordu.[3] Kürt gruplarının daha sonraki tartışmalarında bu niteleme, Kürdistan'ı bir "sömürge" olarak tanımlayarak radikalleştirildi. Kawa Efsanesi ve *Newroz* bayramı etrafında kurulan köken mitinin kullanımı, Kürt hareketinin, Kürdistan'ı birliği emperyalist bölünme ve feodal parçalanmanın bir sonucu olarak parçalanmış bir ülke olarak "tahayyül" ve temsil etmesine olanak tanıdı. Kürt gruplar tarafından yayımlanan çok sayıda kay-

[3] Hıdır Murat, *Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi*, s. 28.

nakta, Kürdistan Ortadoğu'da zengin doğal kaynaklara, dikkate değer petrol yataklarına sahip ana bir bölge olarak tanımlandı.[4] Kürdistan'da sömürgecilik, PKK, *Rizgarî*, TKSP ve *Kawa* tarafından tartışıldı ve onların analizi, bu bölünmede emperyalist güçlerin oynadığı rolün yanı sıra, Kürdistan'ın aslen kendisine egemen olan ülkeler tarafından siyasal ve ekonomik gasp ve boyunduruk altına alınmasına odaklandı. PKK, sömürgeciliğin kökenini –veya dışsal tahakkümün– kökenini MÖ 550'li yıllar civarında Med İmparatorluğu'nın yenilgisine kadar geri götürürken –ve tarihi boyunca Kürdistan'ın birbiri ardında dışsal tahakküm formlarına maruz kaldığını savunurken– diğer sosyalist grup ve siyasal partilerin söyleminde vurgu, Osmanlı'nın son dönemi ve Cumhuriyetçi dönem üzerine yapıldı.

Britanya ve Fransa'nın Kürdistan'ın sömürgeleştirilmesinde oynadığı rol, Kürt grupları tarafından sunulan ve 1923 Lozan Antlaşması üzerine odaklanan tartışmalarda vurgulandı. Söz konusu Kürt gruplar Ortadoğu'nun mevcut sınırlarını belirleyen bu antlaşmayı "Kürdistan'ın emperyalist bölünmesi" olarak tanımlamıştı. *Rizgarî*'ye göre, Kürdistan'ın bu bölünmesi ve sömürgeleştirilmesi, Britanyalı ve Fransız "emperyalistler", Türk milliyetçileri ve Fars Monarşistlerinin ortak çabalarının doğrudan bir sonucuydu.[5] Üstelik, Kürdistan'ın her parçasının ayrı bir iktidar tarafından sömürgeleştirildiği gerçeği, Kürt siyasi grupları için Kürdistan'ın "ortak" ve "uluslararası" bir sömürge olması anlamına geliyordu.[6] Hem Britanya hem de Fransa, sırasıyla Irak ve Suriye'nin kuruluşunda yer alarak Kürdistan'ın bölünmesi ve sömürgeleştirilmesinde hayati bir rol oynadılar. Bu

---

[4] Bkz. TKSP, *Program*, (TKSP Yayınları, 1985 (Basım yeri belirtilmemiş), s. 1; Abdullah Öcalan, *Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto)*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1992, 4. Baskı), s. 99-100.

[5] *Rizgarî*, Mart 1976, s. 20.

[6] *Rizgarî*, Mart 1976, s. 20-1.

Kürt grupların çoğu tarafından vurgulandı: Örneğin, PKK, Britanya'nın Irak Kürdistanı'ndaki petrol yataklarına olan özel ilgisine dikkat çekti. *Kawa* grubu, mahkemeye sundukları savunmada şunu belirtti: "Lozan'da, kurtlar sofrasında, Kürdistan dört parçaya bölündü ve bölünmüş bir ülke olarak bırakıldı. Bu bölünme, ulusal gelişme ve birleşme bakımından olumsuz bir rol oynadı."[7]

Bu nedenle, Kürdistan'ın "sömürgeci" bölünmesi, Kürdistan'ın parçalanması ve ulusal birlikten yoksunluğunun arkasındaki temel nedenlerden birisi olarak sunuldu. Kürdistan'ın bölünmesinin temel bir sonucu olarak, her parça birbirinden zorunlu olarak ayrıldı. Üstelik, Kürtler tarafından ulusal birliği sağlamaya dönük girişimler de Kürdistan'a egemen olan ülkeler tarafından, emperyalist güçlerin desteğiyle zorla bastırıldı. Sömürgecilik, bu bölünmenin ardından, Kürdistan'ı sömürgeleştiren güçlerin her parçasındaki kontrolü ve tüm doğal kaynaklarına el koyması ile birlikte oluştu.[8] Bu, PKK, tarafından şu şekilde formüle edildi:

> Siyasi bakımdan, Kürdistan emperyalizme bağımlı olan dört sömürgeci devletin hâkimiyeti altındadır. Her devlet, uluslararası tekellerin ve kendi ekonomisinin çıkarları doğrultusunda, hâkimiyeti altında tuttuğu parça üzerinde sömürgeciliğin geliştirilmesinde başrolü oynamaktadır.[9]

Sömürgeciliğin, Kürdistan'ın gelişimiyle ilgili olarak büyük bir engel olduğu hakkındaki benzer bir sav, aynı zamanda TKSP tarafından da dile getirildi. TKSP, feodal ekonomik ilişkilerin sürmesine ve onların Kürdistan'ın sömürgeleştirilmesinde oynadıkları role dikkat çekti:

---

[7] Gündoğan, *Kawa Savunması*, s. 403.

[8] *Rizgarî*, Mart 1976, s. 19.

[9] Öcalan, *Manifesto*, s. 100.

> Türkiye'de, son elli yıllık gelişme içinde kapitalizm, feodal yapıyı evrimci bir tarzda da olsa ortadan kaldırarak egemen duruma gelirken, Kürdistan'da feodal yapı varlığını sürdürüyor. Bu durum kaçınılmaz olarak Kürdistan üzerinde Türk burjuvazisinin sömürü mekanizmasını da oluşturmuştur. Kürdistan'ın hammaddeleri (özellikle petrol, bakır, demir, krom ve kömür) sömürülüyor; Kürdistan, batı için ucuz işgücü deposu oluşturuyor; bu bölgede biriken sermaye Batı'ya akıyor ve Kürdistan burjuvazi için bir meta sürüm alanı, son derece elverişli bir pazar oluşturuyor.[10]

Sömürgecilik analizi, sadece Kürtlerin ekonomik ve siyasal marjinalleşmesinde değil, aynı zamanda onların ulusal bölünme ve parçalanmasını açıklamada da etkindi. Temel tartışmanın ekonomik boyutlar etrafında dönmesine rağmen –Kürdistan ve ona egemen olan devletler arasındaki ekonomik ilişkiler, sömürücü ve bu ülkelerin ulusal çıkarlarıyla uluslararası tekellerin çıkarlarını karşılama işlevine sahip olarak nitelenmesi– sömürgecilik bununla yakından bağlantılı önemli toplumsal, siyasal ve kültürel yönlere sahipti. Kürt grupların söylemleri, özellikle de, zorunlu asimilasyon dayatması ve dilsel baskı gibi ekonomik sömürünün siyasal ve toplumsal sonuçlarını da vurgulamıştı. Bu nedenle, Kürdistan'daki kapitalist ve endüstriyel gelişme Türk burjuvazisi tarafından, onun zorunlu asimilasyon aracılığıyla [Kürtlerin] ulusal yıkımı politikasını tesis edecek şekilde yürütülmüştü. Kürdistan'da kapitalizmin gelişmesi ne doğal ne de bağımsız bir rota izlemiş ancak sadece sömürgecilerin çıkarlarına hizmet etmiş ve onların ekonomik ihtiyaçlarına yanıt vermiştir. PKK'nin analizi, Kürdistan'da kapitalist gelişmenin özellikle de 1960'lı yıllardan sonra, Kürt ulusal bilincini yok etmek için ivmelendiğini savunmuştu:

> Böyle bir kapitalist gelişmenin milli olması beklenemezdi. Uluslararası tekellerin, Türk burjuvazisinin ve komprador-

[10] *Özgürlük Yolu*, Kasım 1978, s. 24.

> luk rolü oynayan Kürt feodallerinin işbirliği içinde geliştirdikleri bu kapitalizm şartlarında, Kürdistan'da en ufak bağımsız bir ekonomik gelişme mümkün değildir. Bağımsız bir ekonomi, dışta emperyalist müdahalenin olmadığı bir ortamda, içte ise siyasi birlik ortamında gelişebilir. Kürdistan'da bu tür koşullar yüzyıllardır oluşmadığı gibi, günümüzde oluşması da ancak zaferle sonuçlanacak bir ulusal kurtuluş mücadelesiyle mümkündür.[11]

Aslında, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte Kürdistan'da meydana gelen gelişme, Türk ulusunun, Kürt ulusunun varlığını tehdit eden inşası olmuştu:

> Gelişen Türk sömürgeciliği altında, uluslaşmadan ziyade, ulusal yok olma süreci hâkimdir. Türk burjuvazisi, Kürdistan'daki ulusal öğeler üzerinde tam bir tahrip işlevi sürdürmekte, yerine kendi ulusal öğelerini hakim kılmaya çalışmaktadır.[12]

"Türk" kapitalizminin gelişmesinin Türk ulus inşasıyla birlikte Kürtler için sunduğu tehlikeleri vurgulayan benzer ifadeler PKK'nin diğer temel yayınlarında da vurgulanmıştı. *Kürdistan Ulusal Kurtuluş Problemi ve Çözüm Yolu*'nda bu durum şöyle ifade edilmiştir: "Kürdistan'da, böylesi yabancı ekonomik, toplumsal ve siyasal ilerlemeler altında, Kürt ulusal değerleri yıkımla karşı karşıya kalıyor; bunun yerine, zora dayalı asimilasyonla egemen ulusun değerleri dayatılıyor."[13] Kürdistan'ın sömürgeci bölünmesini Kürt ulusal parçalanmasının arkasındaki neden olarak sunmanın yanı sıra, Kürt feodalizminin bu sürecin devamında oynadığı rol de vurgulanmıştı. Bu anlayış, Kürt feodal sınıflarının Kürdistan'ın sömürülmesinde aktif olarak yer

---

[11] Öcalan, *Manifesto*, 142.

[12] A.g.e., s. 166

[13] PKK, *Kürdistan Ulusal Kurtuluş Problemi ve Çözüm Yolu*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1992, 2. Baskı), s. 39.

aldığını ve sömürgeciler ile emperyalistler için ajan görevi gördüklerini savunuyordu. Bu ikisi arasındaki bağlantıları vurgulayarak feodalizmin Kürdistan'ın sömürüsünü tesis etmek için dokunulmadan bırakıldığını öne sürüyordu.

Kürt Feodalizmi

Ulusal kurtuluş söylemi, Kürdistan'ın ekonomik sömürüsünü tesis ettikleri gerekçesiyle Kürt toplumundaki feodal yapılara varlıklarını sürdürme izni verildiği görüşünü öne sürdü; bu yapılar ulusal bilincin gelişmesi ve Kürt ulusunun bağımsız siyasal gelişmesini engellemek için kasıtlı olarak canlı bırakılmıştı. Genel olarak ifade edersek, Kürt gruplar ve siyasal partiler Kürdistan'ı yarı-feodal bir ülke olarak tanımlamış ve feodalizm de parçalanmanın asıl kaynağı ve ulusal bilinçlenmenin gelişmesinin önündeki sürekli bir engel olarak tarif edilmişti. Sözgelimi, TKSP'ye göre feodal yapının devamı, "sadece [kapitalist] üretici güçlerin gelişmesinin değil, ancak aynı zamanda ulusal hareketin gelişmesinin de önünde bir engeldi ve bu ikisi birbiriyle bağlantılıydı".[14] Bu bağlantı, sosyo-ekonomik modernleşme ve üretici güçlerin gelişmesinin normal koşulları altında feodal parçalanmanın yerinin, ulus gibi daha yüksek bir toplumsal örgütlenme tarafından alınacak olmasından kaynaklanıyordu. Bununla birlikte, Kürdistan'da kapitalist üretici güçlerin gelişmesi ve ulusal birleşme, sömürgeci sömürüyü tesis etmek için durdurulmuştu.[15] TKSP, konu üzerine şu analizi sunmuştu:

> Görüldüğü üzere Doğu'da, kitlelerin demokratik mücadelesinin önündeki başlıca yerel engel feodal yapı, aşiret yapısı ve bu geri yapının üstüne oturtulmuş feodal, gelenekçi ideolojidir. Feodal üretim ilişkileri değişmeden, aşiret yapısı çö-

---

[14] *Özgürlük Yolu*, Eylül 1977, s. 19.

[15] Öcalan, *Manifesto*, s. 169.

> zülmeden, yine feodal ideolojinin geniş halk kitleleri üzerindeki etkinliği yenilgiye uğratılmadan toplumun ileriye doğru önemli adımlar atması güçtür.[16]

Feodal ilişkilerin Kürdistan'daki yaygınlığı ve Kürt ulusal gelişiminin üzerinde sahip oldukları yıkıcı etkinin hesaba katılması gerekiyordu ve onların varlığı, Kürt ulusal sorununun doğası ve Kürdistan'daki devrimin koşullarıyla ilgili olarak önemli meseleleri gündeme getirmişti. Kürt sosyalistlerinin, Türkiye'deki devrimci hareketten ayrı ve bağımsız olarak örgütlenme tasarılarını öne sürmelerinin nedeni buydu. Kürt toplumunda yaygın olan koşullar ve onların karşılaştıkları sorunların doğası, Türk toplumunda var olan sorunlardan radikal şekilde farklılık gösteriyordu ve Kürt sosyalistlerinin Kürdistan'ın ulusal kurtuluşunu sağlamak için kendi devrimci faaliyetlerini izlemeleri gerekiyordu. Bu *Rizgarî* tarafından, Kürtlerin kadro ve dinamiklerini kendi ulusal demokratik mücadeleleri ve "uluslaın kaderlerini tayin etme" hakkını kazanmak için harekete geçirmesi olarak formüle edilmişti:

> Kürt halkının farklı ve özgül olan sorunlarını çözebilmek için evrenselden özgüle inmek ve bilimsel dünya görüşü ile bu halkın meselelerini somutlaştırıp, çözmek zorunludur. Bu çözüm, Kürt halkının kurtuluşunun ulusal-demokratik programıdır.[17]

Benzer düşünceler, Kürtlerin maruz kaldığı ulusal baskıyı vurgulayan bir başka hareket olan TKSP tarafından da yansıtılmıştı:

> Besbelli, Kürt ve Türk toplumunun koşulları farklıdır. Türk toplumu ulusal bir devlet kurmuş ve kapitalizm onun ülkesinde egemen duruma gelmiştir. Ama Kürt halkı henüz ulusal özgürlüğe kavuşmamıştır, ulusal boyunduruk altındadır

---

[16] *Özgürlük Yolu*, Ağustos 1975, s. 41.

[17] *Rizgarî*, Mart 1976, s. 8-9.

> -hem de bu boyunduruk Türk egemen sınıflarınca uygulanmaktadır- yarı-feodal bir toplum yapısına sahiptir. Bu farklar devrimin içeriği, hedefleri ve ittifaklar bakımından da farklar yaratmaktadır.[18]

Bu nedenle, Kürdistan'ın karşılaştığı özel koşullar nedeniyle, "ulusal bir demokratik devrim" gerekliydi:

> Dolayısıyla bölgenin demokratikleşmesi demek, yalnızca bölgesel feodal sömürü ve baskının son bulması demek değildir. Türkiye'de egemen sınıfların bölge halkına uyguladıkları ırk ayrımı politikasının, şovenist baskıların da son bulması demektir.[19]

Feodal sınıfların tüm toplum üzerindeki olumsuz etkisi ve baskısı, bertaraf edilmesi gereken bir şeydi. Bu nedenle ulusal kurtuluş söylemi, feodalizm ve sömürgeci istismar arasında güçlü bir bağlantı kurdu ve Kürdistan'ın ulusal kurtuluşunun, ulusal birleşmeyi sağlamak için iki engelin de üstesinden gelmesi gerekiyordu. Bu karmaşık durum, ulusal bir devrimin Kürdistan üzerindeki dışsal tahakkümü ve kitlelerin içsel bastırılmasını devirmek için gerekli olduğu anlamına geliyordu. Bu iki durum birbiriyle bağlantılıydı; çünkü Kürt ulusunu yok etmeye dönük bilinçli girişimlere ek olarak, Kürdistan'daki feodal ilişkileri idame ettirmek aracılığıyla asimilasyonu tesis etmek için Kürt ulusal dinamiklerini boğma politikası yürütülüyordu. 1970'li yılların ortasından bu yana ulusal kurtuluş söylemi, Kürt kimliği ve taleplerini dile getiren egemen söylem konumundaydı. Bu nedenle, Kürt siyasal partileri ve grupları, değişen derecelerde hem sosyalizme hem de Kürdistan'ın kurtuluşuna bağlıydı. Ne var ki, söylemin ideolojik yoğunlaşma düzeyi ve devrimin strateji ve taktikleri bakımından farklılıklar sürüyordu.

---

[18] *Özgürlük Yolu*, Kasım 1978, s. 55.

[19] *Özgürlük Yolu*, Ağustos 1975, s. 45.

Kürdistan'ın Ulusal Demokratik Devrimi

Kawa grubu tarafından sunulan Kürdistan devriminin amaç ve hedeflerinin tarifi –ki bu tarif diğer gruplarının çoğunun konumlarını da genel olarak yansıtıyordu– "bu devrimin kısa dönemdeki hedefi emperyalizmi, sömürgeciliği ve onun türevi olarak parçalanmışlık ve feodalizmi tasfiye ederek halk iktidarını kurmaktır" şeklinde belirtilmişti.[20] Aynı şekilde, PKK'nin manifesto'su da ulusal baskı Kürt toplumunun karşılaştığı en yaygın mesele olduğundan, Kürdistan'ın karşılaştığı özel koşulların, ulusal bir doğrultuda gelişebilmesi için ilk esnada devrim gerektirdiğini belirtmişti:

> Kürdistan Devrimi, ulusal baskının hiç çözümlenmediği, tam tersine sürekli geliştiği, bu baskılar yüzünden ortaçağ karanlıklarının varlığını güçlü bir şekilde duyurduğu bir ülkenin devrimidir. Tarihte sürekli gelişip güçlenen ve günümüzde kapitalist Türk sömürgeciliği biçiminde somutlaşan ulusal baskı, Kürdistan Devrimi'nin ilk aşamasının ulusal yönde gelişeceğini ortaya çıkarır. Ulusal baskı çözümlenmeden ülkenin hiçbir sorunu çözümlenemez.[21]

Benzer şekilde, TKSP'nin Kürdistan'ın özel koşullarını vurgulayan şu açıklamasında da devrimin ulusal öğeyi vurgulanmıştı:

> (...) Örneğin, henüz sömürgeci boyunduruğun devam ettiği yarı-feodal bir yapı içindeki halklar için devrimin her üç evresi de önde durmaktadır. Bu tür halklar, sömürgeci boyunduruğunu kırmadan ve demokratik devrimin görevlerini başarmadan devrimin ileri aşamasına, sosyalist evreye ulaşamazlar. Bu halkların önündeki ilk adım, tarihsel bakımdan ulusal demokratik bir devrimdir. Bu nedenle de bu hakların devrimci mücadelesinde *ulusal* öğe büyük önem taşır.[22]

---

[20] Gündoğan, *Kawa Savunması*, s. 509.

[21] Öcalan, *Manifesto*, s. 190.

[22] *Özgürlük Yolu*, Kasım 1978, s. 33. Vurgu bana ait.

Aynı zamanda, feodalizmle ilgili tartışmaların önerdiği gibi, devrimin demokratik öğesi de kayda değerdi. Üstelik feodalizmin varlığı ve sömürgecilik arasında güçlü bir bağlantı kurulmuş, Kürdistan devriminin hem ulusal hem de demokratik öğeleri birbirleriyle yakın şekilde ilişkilendirilmişti. Örneğin, Kürdistan devrimine PKK tarafından benimsenen bu bütünsel yaklaşımda ulusal öğe ana uzlaşmaz ilişkilerin Kemalist rejime karşı kurulduğunu gösterirken, Kürt feodal seçkinleriyle uzlaşmaz ilişkileri demokratik öğe kurmuştu:

> Kürdistan Devrimi, en ön planda Türk sömürgeciliğini hedef alır. Siyasi bağımsızlığı gasp eden, Kürt dili, tarihi ve kültürü üzerinde tam bir yok etme işlevini sürdüren, üretim güçlerini tahrip ve talan eden Türk sömürgeciliğidir. Bu sömürgeciliğe, dışta emperyalistler, içte de feodal-kompradorlar destek vermektedir. Birbirine çok sıkı ekonomik bağlarla bağlı olan bu üç güç, Kürdistan Devriminin hedeflerini teşkil eder.[23]

Hem ulusal hem de feodal unsurların tüm grup ve politik partiler tarafından vurgulanmasına rağmen, her iki unsur da eşit olarak ya da aynı şiddetle vurgulanmamıştır. PKK ve TKSP'nin aksine *Rizgarî* –ki bu hareket Kürt sorununa çözümünü "Anti-Sömürgeci Demokratik Mücadele" fikri etrafında formüle etmiştir– devrimin ulusal unsurunu feodal unsurdan çok daha fazla vurgulamıştır. Kemalizmin Kürtlere karşı uzlaşmaz tavrına dikkat çekerek, *Rizgarî* uzlaşmaz ilişkileri, ulusal temelde kurmuştur:

> Kemalizm ırkçı bir ideolojidir. Dünyada eşine az rastlanan bir ırkçılık. Kürt halkının ulusal-demokratik haklarını gasp edebilmek için, "Kürt diye bir ulus yoktur. Herkes Türk'tür. Türk olduğu için mutludur" felsefesi Kemalizmin felsefesidir. Bunu uygulayabilmek için devletin bütün olanakları seferber edilmiştir. Bunu kabul etmeyenler için yapılan şey zu-

[23] Öcalan, *Manifesto*, s. 192.

lümdür. Baskıdır. Oysa dünyanın hiçbir yerinde bir halk yok sayılarak, ulusal demokratik haklarının gasp eylemine giren olmamıştır.[24]

Üstelik, Kürdistan'ın feodal sınıfları Türk sistemi içine dahil edildikleri ve Kürtlerin maruz kaldığı baskının sürdürülmesinde yer aldıkları için, ulusal kurtuluş söylemi, Kürt işçi sınıfının ülkenin ulusal kurtuluşunu sağlama yeteneğine sahip tek güç olduğu formülasyonunu geliştirmiştir. PKK'ye göre, Irak'taki Kürt hareketinin deneyimlerinin gösterdiği gibi, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) gibi feodal unsurların baskın olduğu siyasal örgütler, tüm ulusun çıkarlarından çok sadece dar sınıf çıkarlarına hizmet etmişlerdir.[25] Bu, sadece proletaryanın Kürdistan'ın ulusal kurtuluş hareketine liderlik edecek konumda olduğu ve sadece onun "Kürdistan'ın tüm halkının umutları ve çıkarlarının ifadesi"[26] olan bir siyasal program formüle edebileceği anlamına geliyordu. Buna ek olarak Kürt ulusal taleplerinin, Marksizm söylemi içinde dile getirilmesi, sadece ulusal baskının değil, aynı zamanda ekonomik sömürünün sorunsallaştırıldığı anlamına da geliyordu. Kürdistan'ın ulusal kurtuluşu, sosyalist bir dönüşüm vaat eden toplumsal ve ekonomik özgürleşmeye doğru daha genel bir adımın parçası olarak görüldü. Bu, gerçek özgürleşimin sadece proletarya tarafından ve Kürdistan devriminin tüm aşamaları tamamlandığında başarılabileceği anlamına geliyordu.

Kürdistan'da işçi sınıfının liderlik ettiği bir devrim mümkün olarak görülüyordu; çünkü *Kawa* grubuna göre Kürt hareketinin beslendiği teorik kaynaklar şu anlama geliyordu:

---

[24] *Rizgarî*, Mart 1976, s. 25.

[25] PKK, *Politik Rapor: Merkez Komitesi Tarafından PKK 1. Konferansına Sunulmuştur* (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1982), s. 86-7.

[26] A.g.e., s. 87.

> Sömürgesel devrim teorisi, ulusal sorunda proletaryanın hegemonyası fikri çerçevesinde, bir ulusal kurtuluş hareketinin önce demokratik halk devrimine, oradan sosyalizme ve giderek komünizme ilerlemesinin teorisidir. Bu düşüncenin en önemli yanı, sömürge, yarı sömürge ülkelerin de devrimin gerçekleşebileceği ayrı birer birim olarak görülmeleridir.[27]

Bunun yanı sıra, ekonomik olarak geri bir bölgede bir devrim makuldü; çünkü sömürgecilik aracılığıyla Kürdistan, gelişmiş kapitalist sistemle bağlantılar tesis etmiş ve Türkiye'deki kapitalizmin gelişmesi, ulusal kurtuluş mücadelesine liderlik edebilecek bir Kürt işçi sınıfı üretmişti. PKK'ye göre, Kürdistan'daki bir devrimin koşulları olgunlaşmıştı, çünkü:

> Emperyalist dönemde sömürge bir ülkede devrimin objektif şartlarının olgunlaşması veya gelişmesi demek, o ülkenin emperyalist zincirin bir halkası haline gelmesi; bu halkada kapitalist gelişmenin, başta proletarya olmak üzere, modern sınıf ve tabakaların ortaya çıkmasına yol açması demektir.[28]

Temel müttefikleri gençlik, entelektüel tabaka, şehirdeki küçük burjuvalar ve diğer ulusal unsurlar olan işçi sınıfı ve köylülük ittifakının, devrime önderlik etmede öncü bir rol oynayacakları düşünülüyordu.[29] Benzer şekilde, TKSP, Kürdistan işçi sınıfını ulusal kurtuluşu yürütecek ana aktör olarak ilan etmişti: "Kürtlerin önlerindeki ilk adım olarak ele alması gereken ulusal demokratik devrimin başarısı, Kürt toplumundaki tüm ilerici yurtsever güçleri canlandırmasına ve ulusal güçleri aktifleştirmesine bağlıdır." Yurtsever güç, kentsel ve kırsal işçiler olarak tanımlanmıştı.[30]

---

[27] Gündoğan, *Kawa Savunması*, s. 430.

[28] Öcalan, *Manifesto*, s. 186.

[29] A.g.e., s. 200-201.

[30] TKSP, *Program*, s. 17.

Irak'daki Kürt hareketinin yenilgisi bir boşluk yaratmış olduğundan, Kürdistan'ın dört devlet arasında bölünmüş olması parçaların liderliğiyle ilişkin başka sorunlar da yaramıştı. Kürdistan'ın her parçasının diğer parçalarla güçlü bir bağı sürdürmesine rağmen, TKSP her parçanın içsel özgünlükleri nedeniyle kendi devrimini ayrı olarak örgütlemesi gerektiğini öngörüyordu. Kürdistan'ın Kürtlerin rızası olmaksızın zorla bölünmüş olduğu düşünüldüğünde, her parçadaki devrimci örgütlenmelerin sağlamak için uğraşması gereken şey, Kürdistan'ın birliğiydi.[31] Öte yandan PKK, Kürdistan'ın tek parçasının devrime öncülük etmesi ve tüm Kürdistan'ı yeniden birleştirmesi gerektiğini öngörmüştü. Kürdistan'ın birliğini sağlayabilecek olan tek parça, Türkiye Kürdistanı'ndaki devrimci hareketti:

> Kürdistan ulusal hareketine, ancak Orta-Kuzey-Batı Kürdistan'daki mücadele önderlik edebilir. Çünkü Kürdistan'ın yarıdan büyük alanını ve yarıdan çok nüfusunu temsil etmekte ve en önemlisi de eski geri sosyal yapıyı aşacak yeni sosyal güçler burada gelişmiş bulunmaktadır.[32]

Buna ek olarak, hem *Kawa* hem de PKK, "Bağımsız, Birleşik ve Demokratik Kürdistan" ilkesini kabul etmişti.[33] Detaylı bir şekilde açıklamasa bile *Rizgarî* grubu da benzer bir hattı savunuyordu. Bununla birlikte, aşağıda tartıştığım gibi, bağımsızlık mı federalizm mi sorunu üzerine TKSP'nin konumu daha az belirgindi.

PKK, 1980'de, örgütsel yapısını yeniden inşa edeceği ve savaşçı gücünü geliştirme girişimlerini yoğunlaştıracağı Lübnan'a konumlandı. 1980'li yılların başından bugüne kadar, PKK Türkiye'deki Kürt direnişinde hegemonik güç oldu. Diğer gruplar 1980'li yılların başı süresince Avrupa'da yeniden görülse de on-

---

[31] A.g.e., s. 22.

[32] PKK, *Politik Rapor*, s. 87.

[33] Öcalan, *Manifesto*, s. 202.

ların Avrupa'da ortak bir cephe ve daha yakın bir ittifak oluşturma girişimleri PKK'nin hegemonyasına ciddi bir karşı koyuş oluşturmada başarısız oldu.[34] Gerçekte, sadece TKSP, Avrupa'daki toplum örgütlenmesi KOMKAR aracılığıyla, anlamlı bir varlık sürdürmeyi başardı. Artık, devrimci strateji ve taktikler meseleleri ve ulusal hareketin genel yörüngesi üzerine gruplar arasındaki farklılıkları çerçeveleme meselesine dönüyorum.

Hareket İçi Mücadele ve PKK Hegemonyası

Bir grubun radikalizminin (ulusal unsur) ve onların Kürdistan'daki toplumsal ilişkileri (demokratik unsur) dönüştürmedeki konumlarının temeliyle ittifaklar meselesi ve devrim yöntemi üzerine, genel olarak iki baskın konum tespit edilebilir. TKSP ve KİP/DDKD'nin savunduğu stratejide, baskın olan farklılık mantıklarıydı; çünkü, Türk burjuvazisi ve Kürt feodal sınıflarının tahakkümünü devirmek için Kürt devrimci grupları ve Türk sosyalist hareketi arasında güçlü bir ittifak oluşturma ihtiyacı vurgulanmıştı. PKK, *Kawa* ve *Ala Rizgarî* hareketleri tarafından savunulan devrimci stratejideyse, uzun süreli bir halk savaşı aracılığıyla sürekli devrimi savunduğu ve Kürtler ile Kemalist rejim arasındaki ilişkilerin uzlaşmaz doğasını vurguladığından, eşdeğerlik mantıkları baskındı. Bu bölümde, TKSP ve PKK'nin stratejilerinin her biri diğer Kürt gruplarının konumlarının genel olarak temsilcisi ve ayrıca ikisi de en kapsamlı ve yoğunlaş-

---

[34] HEVKARI 1981'de ve Tevgera Rizgariya Kurdistan'ı Haziran 1988'de kurdular (Kürtçe baş harflerinden oluştuğunda TEVGER ya da Kürdistan Kurtuluş Hareketi). Ancak bu girişimlerin ikisi de Kürt hareketinin parçalanmasını aşmada başarısız oldu. TEVGER'in kuruluşunda yer alan Ala Rizgari, KUK ve TKSP de dahil olmak üzere sekiz örgüt vardı. (Tevger, *Program: Tevgera Rizgarîya Kurdistan*, (Weşanên Tevger, 1988), s. 34 [basım yeri belirtilmemiş]).

mış söylemlere sahip olduklarından, devrimci strateji bakımından bu iki hareket arasında bir kıyaslama sunuyorum. Özellikle, devrim stratejisi üzerine var olan tartışmaları ve Kürt ulusal hareketinin mücadelesini verdiği alternatif toplumun temsil edilmesiyle uzlaşmazlık ilişkilerin tesis edilmesini mümkün kılan yeni siyasal sınırların oluşmasını inceliyorum. PKK'nin çok sayıda insanın gözünde nasıl güven kazandığını vurgulamak için, 1980'li yılların başındaki siyasal pratiklerinin bir açıklamasını sunuyorum.

Devrim *Stratejisi*

Ulusal kurtuluş mücadelesi pratiği sıklıkla silahlı mücadeleyle iç içe geçmişti; ancak başlangıçtan itibaren açık olan bir devrimci strateji dile getirilmemişti. Ne var ki, 1970'li yılların sonunda Kürt hareketi içindeki şiddet ve devletin 1970'li yıllardan sonra giderek artan ve özellikle de 1980 askeri darbesi sırasındaki baskısı, herhangi türde bir yasal siyaset yürütmek için zor bir ortam yaratmış ve şiddet içeren direniş ve silahlı mücadeleyi egemen pratik haline getirmişti. PKK'nin siyasal pratik olarak şiddetin ana savunucusu olarak gösterilmesine karşın, silahlı mücadele zorunluluğu Kürt ulusal hareketi içinde yaşanan genel tartışmanın parçasıydı. Bu, demokratik merkeziyetçilik ilkesine göre örgütlenen siyasal bir parti ihtiyacı öngören ve silahlı mücadeleyi savunan *Ala Rizgarî* hareketinin kuruluşunda açıktır. 1980'de PSSK (*Peşmergeyan Sor en Şoresa Kurdistane* – Kürdistan Devrimi'nin Kızıl Peşmergeleri) ve KPSK (*Komaleye Partizanen Sor an Kurdistan* – Kürdistan Kızıl Partizanlar Birliği) gibi *Kawa* hareketi içindeki çeşitli gruplarla bağlantılı silahlı grupların kurulması, siyasal şiddete doğru eğilimin bir başka işaretçisidir.[35] Bu gelişmeler, devrimci bir strateji olarak şiddet kullanı-

[35] Gündoğan, *Kawa Savunması*, s. 40.

mı tercihinin Kürt hareketi içinde zemin bulmaya başladığına işaret eder.

Diğer gruplara kıyasla, devrimci bir strateji olarak şiddet içeren direniş ihtiyacı PKK tarafından daha geniş kapsamlı ve sistematik bir şekilde tartışıldı. Koşullar düşünüldüğünde, silahlı mücadele ulusal kurtuluşu sağlamak için zorunlu ve tek etkin araç olarak görüldü. PKK'nin *Manifesto*'su devrimci gücün gerici gücü devirmek için örgütlenmesinin gerekliliğini vurguluyordu: "Bir ülkede gerici zor ne kadar yoğun ve örgütlüyse, devrimci zor da o kadar yoğun ve örgütlü olmak zorundadır", çünkü devlet gibi güce dayalı bir örgütlenmenin iktidarını gönüllü bir şekilde bırakmayacağı ya da kendisini tasfiye etmeyeceği açıktı.[36] Dolayısıyla, tasarlanan şey, askeri, siyasal ve ekonomik koşullardaki baskıcı, sömürgeci rejimin güce dayalı bir şekilde devrilmesiydi; aslında, ulusal kurtuluş uzun süreli bir "halk savaşı" aracılığıyla başarılabilirdi.[37] PKK'nin manifestosunun, gerilla savaşı aracılığıyla gerçekleştirilecek uzun ve sürekli bir askeri konumlanışın bir halk devrimine ulaşacağını vurgulamasına rağmen; hareketin stratejisinin detayları 1980'li yılların başında gerçekleşen Temmuz 1981 tarihli Birinci Konferans ve Ağustos 1982 tarihli İkinci Kongre süresince partiyi yurtdışında yeniden inşa etme ve yeniden örgütleme çabalarında daha detaylı şekilde açıklanmıştı. Konferans ve Kongre esnasında, devrimin taktiği ve stratejisinin içerikleri ile onlara eşlik eden pratik meseleleri açma ve genişletme ihtiyacı vurgulanmıştı. Bu amaç için PKK 1980'li yılların başında *Kürdistan'da Zorun Rolü, Kürdistan Ulusal Kurtuluş Problemi ve Çözüm Yolu* gibi

[36] Öcalan, *Manifesto*, s. 196.

[37] Öcalan, *Manifesto*, s. 198.

bir dizi kitap yayımlamıştı.[38] Bu yayınlar, PKK'nin bütünüyle operasyonel bir silahlı harekete dönüşmesinin adımlarını düzenleyen yayınlardır.

Askeri ve siyasal mücadele birbirlerinden ayrılmaz olarak görülüyordu: "Devrimci bir teori olmadan devrimci bir pratik olamayacağı gibi, devrimci pratik mücadeleyle tamamlanmayan teori ve programın da bir şey ifade edemeyeceği açıktır".[39] Gerilla mücadelesi, daha geniş bir kitle ayaklanmasının ilk aşaması ve siyasal gelişmeyi ivmelendirecek bir araç olarak görülüyordu.[40] Bu nedenle PKK, başlangıçta küçük gerilla birliklerinin ordunun bölgedeki otoritesini zayıflatmak için askeri hedeflere saldırılar düzenleyeceği ve bir halk isyanını teşvik edeceği gelişimsel bir gerilla stratejisi konumlandırdı. Savaşın son aşamasında, kitlelerin halk ayaklanmalarıyla desteklenen halk ordusu, devlet egemenliğini devirecek ve halk egemenliğini kuracaktı. Partinin (PKK) kitleleri demokratik bir cephede örgütlemesi ve bir halk ordusu ile halkçı ayaklanmaların askeri faaliyetleri aracılığıyla devrimci bir değişim sağlaması anlamında, devrim kesintisiz olacaktı.[41] Genel açıdan bakıldığında, *Kawa* hareketi de, *Ala Rizgarî* gibi benzer bir stratejiyi savundu. Bu strateji, demokratik merkeziyetçilik ilkelerine göre Kürdistan'ın tüm parçalarında örgütlenen bir proleter parti ihtiyacı öngörüyordu. PKK'ye benzer bir şekilde, *Kawa* aynı zamanda sürekli

---

[38] PKK, *Kürdistan'da Zorun Rolü (Ulusal Kurtuluş Savaşı –Ulusal Kurtuluş Siyaseti)*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1983); *PKK, Kürdistan Ulusal Kurtuluş Problemi ve Çözüm Yolu: Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi Program Taslağı*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984, 2. Baskı).

[39] PKK, *Politik Rapor*, s. 96.

[40] A.g.e., s. 162; Ayrıca PKK, *Çalışma Raporu: PKK II. Kongresine Sunulan PKK-MK*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984, s. 57-58).

[41] Öcalan, *Manifesto*, s. 198; PKK, *Kürdistan Ulusal Kurtuluş Problemi ve Çözüm Yolu*, s. 153.

bir devrim, uzun süreli bir halk savaşı ve ulusal halk cephesi fikirlerini savundu. Ancak bu iki hareketin söylemleri PKK söylemi kadar yoğunlaşmış değillerdi.

Buna karşılık, TKSP'nin devrimci stratejisi, son derece açık uçlu bir stratejiydi ve derinlemesine düşünüldüğünde kararsız görünüyordu. TKSP'nin programı, devrimci stratejisini şu şekilde özetlemişti:

> Tarihi gelişme, Kürt ulusal sorununun çözümünü iki biçimde karşımıza çıkarabilir:
>
> 1. Kürt halkının başlıca kendi güçleriyle, Türkiyede genel bir devrim hareketini beklemeksizin, ulusal kurtuluş savaşına girişip bunu başarıya ulaştırması.
>
> 2. Kürdistan işçi sınıfı da dahil, Türkiye işçi sınıfının birlik halinde başını çekeceği, halkların ortak bir devrim hareketiyle gerici burjuva ve toprak sahipleri iktidarının yıkılması, demokratik bir halk iktidarı oluşturulması ve Kürt halkına kendi kaderini tayin hakkının tanınması.
>
> Partimiz, tarihi gelişmenin bu olanaklardan birini, ya da diğerini gündeme getirebileceğini düşünerek her iki duruma göre de hazırlıklı olur.[42]

Parti programı, ayrıca koşulların bir ayaklanmayı gerektirmesi halinde, partinin cephenin önünde yer alacağını belirtmişti.[43] Buna ek olarak, silahlı mücadeleyi tümüyle dışlamaksızın, TKSP'nin içinde yer aldığı temel faaliyetler, kitleleri örgütlemek ve devrimci değişimi sağlamak için kitle eylemini kapsıyordu. Ne var ki pratik açıdan, bu durum TKSP'nin iki unsur arasında kararsız salınımı ve açık bir konum temsil etme yeteneksizliğine yol açtı. TKSP şiddeti bir strateji olarak yok saymazken, ona asla başvurmadı. Bunun dışında, TKSP iki aşamalı bir devrimci stra-

---

[42] TKSP, *Program*, s. 18.

[43] A.g.e., s. 20.

tejiyi tercih ediyordu. Kürdistan'da sosyalist bir toplum kuruluşunun partinin nihai amacı olduğunu belirtiyor; ancak koşullar düşünüldüğünde, ülkeyi demokratikleştirmek için gerekli olanın ilk aşamada sömürgeci baskıyı devirmek, ulusal kurtuluşu sağlamak ve feodal yapıyı yok etmek için ulusal bir demokratik devrim olduğunu savunuyordu.[44]

TKSP'nin stratejisinin daha yakından bir incelemesi, TKSP'nin Kürdistan devriminin anti-sömürgeci, anti-feodal yönlerini vurgulayarak "ulusal kurtuluş ve demokrasinin yanında olan ilerici yurtsever güçlerin ve sömürgeci idarenin, yerel feodal güçlerin ve diğer aktörlerin" arasına bir sınır çektiğini açığa çıkarır.[45] Buna ek olarak, TKSP sık sık hem Türkiye hem de Kürdistan'ın devrimci güçleri ve emekçilerini ortak bir "anti-emperyalist" ve "anti-faşist" program altında birleştirecek Türk sosyalist hareketi ve Kürt ulusal hareketi arasındaki bir ittifaktan söz eder:

> Türkiyede emperyalizme, faşizme karşı mücadele halklarımızın ortak mücadelesidir. Bunun için oluşturulacak bir Anti-Emperyalist ve Demokratik Cephe'de Kürt halkının devrimci ve demokratik güçlerinin, şartları varsa bir Kürdistan Ulusal Demokratik Cephesi halinde yer alması da zorunludur.[46]

Ne var ki pratikte, Kürt taleplerinin Türk sosyalistleri için açık ve farklı anlamlara sahip olan "anti-emperyalizm" gibi bir gösteren tarafından temsil edilen bir eşdeğer zincir içinde dile getirmesi, TKSP'nin Kürt taleplerini bu eşdeğer zincir içinde

---

[44] Bu, sosyalizm devrimin uzun dönemli bir başarısı olarak görüldüğü 1993'ten sonra değişti (PSK, *Program*, (PSK Yayınları, 1993 [basım yeri belirtilmemiş] s. 13).

[45] TKSP, *Program*, s. 10.

[46] A.g.e., s. 19. Anti-emperyalist ve anti-faşist bir cephe kurma ihtiyacı aynı zamanda şurada da vurgulanmıştı: *Özgürlük Yolu*, Kasım 1978, s. 56.

açıkça temsil etmesi konusunda zorluklar yaratmıştır. Bunun nedeni, Kürt taleplerinin boş gösteren "anti-emperyalizm" tarafından temsilinin, karmaşık bir siyasal alandaki ulusal taleplerini açıkça temsil etmedeki yetersizliğiydi. Benzer sorunlar, Türkiye ve Kürt ulusal hareketindeki sosyalist ve demokratik güçlerin ortak bir platformunun kuruluşuyla ilgili tartışmasında KİP/DDKD tarafından da –ki bu hareketler de bir strateji olarak kitle eylemini tercih etmiş ve değişimi yaratmak için seçimlere katılmıştı– yaşanmıştı. Örneğin, KİP/DDKD'nin bir Türk sosyalist grubu olan TSİP ile genel olarak demokratik talepler üzerine yaptığı işbirliğinin seçim bildirgesinde Kürt ulusal talepleri, Kürt meselesini, ulusal kurtuluş söylemi tarafından formüle edildiği haliyle gündemine almayı göz ardı eden bir şekilde sadece azınlık ve insan hakları talepleri olarak formüle etmişti.[47]

Ayrıca, Türk sosyalistleri, Kürtlerin tikel hak ve taleplerini kabul etmeye hazır olmadıklarından Türkiye'deki Kürt taleplerinin, 1960'lı yılların sonu boyunca sosyalizm söylemi içinde kısmi dile getirilmesi son bulmuştu. Dolayısıyla, Kürt ulusal hareketi ve Türk sosyalist hareketi arasında 1970'li yılların sonuna doğru yakın bir işbirliği için bir temel olup olmadığı konusu büyük ölçüde sorgulamaya açıktır. Üstelik, Kürt ve Türk sosyalistleri arasındaki ideolojik ve siyasal tartışma ve münakaşalar, açık şekilde Türk sosyalist hareketinin, "eşitlik" boş göstereni tarafından temsil edilen eşdeğer bir zincirin parçası olarak Kürt taleplerini dile getirmede yaşadığı zorlukları açıkça yansıtmıştı. Dolayısıyla, TKSP ve KİP/DDKD'nin Türk sosyalist hareketiyle "anti-faşizm" ve "anti-emperyalizm" temelinde yakın işbirliği stratejisi, Kürt ulusal taleplerini açıkça temsil edemedi. Bu hareketlerin konumları, 12 Eylül 1980 askeri darbesi ve onu takip eden geniş ölçekli baskı ortamı tarafından daha da zayıflatılmıştı. Bunun nedeni, askeri darbenin Türk sosyalist hareketi ve

---

[47] *Jîna Nû*, Kasım 1979, s. 45-8.

Kürt ulusal hareketi üzerinde tahripkâr bir etkiye sahip olması ve Türkiye'de sosyalist bir devrim olanağına son vermiş olmasıydı ki, bu durum TKSP stratejisinin etkinliğini düşürmüştü. Dolayısıyla, TKSP ve KİP/DDKD örneğinde, Kürt taleplerinin temsili daha az açıktı ve bu hareketler Kürdistan devrimi için açık bir strateji sunamıyordu.

Bunun tersine bir şekilde, eşdeğer ve siyasal sınırların ilişkilerini ulusal bir temelde kurmak, PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin uzlaşmazlıkları daha açık şekilde ifade etmesini sağlamıştır. Bu açıklık, çeşitli Türk ve Kürt sosyalist gruplarının 1981'de *Faşizme Karşı Birleşik Devrimci Cephe* (FKBDC) oluşturması için çeşitli girişimlerde de sürdürülmüştü. PKK, Kürt ve Türk sosyalist hareketleri arasında stratejik bir ittifak ihtiyacı öngörmüş, yine de Kürdistan'ın ulusal kurtuluşunu, böylesi bir ittifakın ana hedeflerinden birisi olarak sıkı şekilde tesis etmişti.[48]

Ayrıca, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başı süresince PKK, "*Kuruluş Bildirisi*" ve *Manifesto* gibi söylemini, amaç ve hedeflerini açık şekilde dile getiren temel metinler yayımlamaya odaklanmıştı. Buna mukabil, diğer siyasal grupların söylemleri yoğunlaşmamıştı: Mesela, *Rizgarî*'nin "anti-Sömürgeci Demokratik Mücadele"sinin neyi kapsadığı ya da nasıl yürütülmesi gerektiği açık değildi. Benzer şekilde, KİP/DDKD ya da KUK'un savunduğu şey, açık şekilde formüle edilmemiş ya da kamuoyuna yaygınlaştırılmamıştı. TKSP'nin kurulacak ilk Kürt sosyalist parti olmasına rağmen, stratejisi ve amaçlarını açık şekilde dile getirmemesinin yanı sıra, söylemi de PKK'ninki gibi yoğunlaşmış değildi ve *Özgürlük Yolu*'ndaki birçok yorum ve makale aracılığıyla kamuya gevşek bir şekilde yayılıyordu.

---

[48] PKK, *Faşizme ve Ulusal Baskı Sistemine Karşı Ortak Mücadelenin Sorunları*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984); PKK, *Faşizme Karşı Mücadelede Birleşik Cephe Üzerine*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1982).

Devrimci strateji bakımından farklılıklar, aslında gruplar arasında bir anlaşmazlık kaynağıydı. Örneğin, TKSP'nin belirsiz devrimci stratejisi, Kürt ulusal haklarının açık şekilde dile getirilmediği Türk sosyalist hareketiyle bir ittifak stratejisini genel tercihiyle birlikte, *Rizgarî* tarafından Kürtlerin ulusal kaderini tayin hakkını feda etmesi olarak yorumlanıyordu.[49] Buna karşılık, TKSP *Rizgarî*'yi Kürt kitlelerinin yaşadığı feodal baskıyı göz ardı etmekle suçluyordu.[50] Öte yandan PKK de TKSP'yi reformist olmakla ve kendi bakış açısından ne Kürdistan'ın ulusal baskısını doğru şekilde analiz eden ne de çözümü için güvenilir bir program öne süren küçük burjuva bir hattı savunmakla suçluyordu. Böyle bir eleştiriye göre, TKSP reformistti; çünkü, devrimci değişimin ancak kitlesel eylemle ve halk savaşı ihtiyacı duymadan başarılabileceğine inanıyordu. PKK, KUK ve KİP/DDKD'yi –TKDP'yle olan bağlantıları nedeniyle– "ilkel milliyetçiler" olarak tanımlamıştı; zira bu hareketler Kürt kitlelerinin bastırılmasını göz ardı eden ve feodal sınıfların çıkarlarını temsil eden özerklik yanlısı bir programı savunuyordu.[51] Bunun aksine TKSP, PKK'yi "bireysel terörizmi" kutsamakla suçluyor ve onun her türden yasal siyasal aktivizmi reddetmekle ve ayrıca da 1970'li yılların sonunda diğer Kürt örgütleriyle çatışmasında şiddet kullanmakla eleştiriyordu.[52] Benzer şekilde, PKK'nin bir "halk savaşı" stratejisi, KİP/DDKD tarafından da "maceracılık"

---

[49] *Rizgarî*, Temmuz 1977 (Özel Sayı: "Özgürlük Yolu Oportunizmine İstediği Bir Cevap"; *Rizgarî*, Kasım 1978.

[50] Bkz. "Rizgarî Dergisinin Siyaseti Üzerine", *Özgürlük Yolu*, Ağustos 1977 ve Eylül 1977.

[51] PKK, *Örgütlenme Üzerine* (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1983), s. 166-182; PKK, *Devrimcilerdeki Kafa Karışıklığını, yoksa bir Küçük burjuva Reformistin İflah Olmazlığı mı?*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1986).

[52] Kemal Burkay, *Devrimcilik mi Terörizm mi? PKK Üzerine*, (Özgürlük Yolu Yayınları, 1983, Basım yeri belirtilmemiş), s. 5-8.

olarak yorumlanmıştı.[53] PKK'nin yöntemi, bir bütün olarak Kürt hareketine yıkıcı ve felakete çıkarılan bir davetiye gibi geliyordu; çünkü onların analizlerine göre, Kürdistan uzun süreli bir halk savaşı için hazır değildi.

Kimlik ve Temsil

Hareketin stratejisi, amaçları ve hedeflerinin ve Kürt taleplerinin temsilinin netliği bakımından PKK'nin söyleminin açıklığına ek olarak, PKK söyleminde daha açık bir kimlik kavramı da açığa çıkar. Dördüncü bölümde yeni bir Kürt siyasal kimliğinin kuruluşunda *Newroz* mitinin kullanımını tartışmıştım. Neredeyse tüm grupların *Newroz* mitine, onun Kürtlerin özgürlük mücadelesi için taşıdığı ve tiranlığa karşı bir isyan sembolü olarak önemine referansta bulunmalarına rağmen, her grubun söyleminde ona atfedilen anlamlarda çeşitlilikler de mevcuttu. Diğer grup ve partilere kıyasla, *Newroz* miti PKK söyleminde çok daha fazla ayrıntı kazandı. *Manifesto*, Medlerin Asurlar'a karşı bağımsızlıkları için verdikleri uzun ve tarihsel mücadelenin önemini, detaylı bir şekilde vurgulamıştı:

> Asurlar, ilk atalarımız olan Medlerin bir halk olarak doğmalarını ve yurt sahibi olmalarını önlemek ve Medleri yok etmek isteyen, dönemin en yakıcı köleci emperyalistleriydi. Medler, böyle azgın ve tüm Ortadoğu halklarının korkulu rüyası haline gelen bir düşmana karşı kendilerine "aryen" (ateş asıllı) halk ilan ederek direnmeye karar verdiler. Eğer teslimiyeti kabul etselerdi, oldukları yerde sıkışıp kalacaklar ve muhtemelen bir halk haline gelemeyeceklerdi. Kawa'nın çekici altında dövülen demir gibi, Medler de, Asur'a karşı 300 yıl süren halk olarak var olma ve yurt tutma savaşı içinde çelikleştiler ve Asurları yıkarak Kürt halkının oluşmasının temellerini atmayı başardılar. Kendileriyle birlikte tüm

[53] *Jîna Nû*, Kasım 1979 ve *Jîna Nû*, Ocak-Şubat 1980.

> Ortadoğu halklarını kurtaran Medler, bu kurtuluş günlerini "Newroz" adıyla her yıl ateşler yakarak kutladılar.[54]

Dahası, baskıya karşı Demirci Kawa ve Medlerin mücadelesiyle PKK ve çağdaş Kürt mücadelesinin arasında bir paralellik kurulmaktaydı. PKK'nin söylemi, çağdaş dönemde Kürt ulusal varlığını *yeniden yaratabilmek* için "yeni bir Med hareketi" geliştirme ihtiyacını vurguluyordu.[55] Daha sonraki dönemde PKK, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca mücadelesinin ilerlemesiyle birlikte, 1980'li yılların başında Diyarbakır Cezaevi'nde ve genel olarak devlet karşısındaki direnişi etrafında odaklanmış bir *çağdaş* direniş miti oluşturmak için *Newrozu yeniden etkinleştirdi.* çağdaş *Newroz* miti birçok şarkıda yansıtılarak çok daha geniş kitlelere ulaştırılmıştı. Bu, PKK'nin Kürtlerin birliği "fantazisi"ni kavramasını ve Kürtlerin, birliklerini kazanmalarını engelleyen içsel ve dışsal düşmanlarıyla uzlaşmaz ilişkilerini kurmasını mümkün kılarak onun söylemine güç katmıştır.

Rizgarî'nin söyleminde *Newroz,* "bir ulusun baskıyı reddetmesi ve kurtuluşu için mücadele, özgürlük ve bağımsızlığı" sembolize eden bir gün olarak tanımlandı.[56] Ne var ki, *Özgürlük Yolu* böyle bir tanıma keskin bir karşıtlıkla, *Newroz*'u "ırkçılığa karşı mücadele" için bir gün olarak tanımladı.[57] Kürt farklılığını, ayrımını ve kimliğinin kapalılığını ifade etmek yerine *Newroz* mitinin böylesi bir tanımı, aralarında uyum yaratmak için Ortadoğu'daki farklı uluslar arasındaki ortak bağları vurgulamayı hedefler. Dahası, PKK'ye karşı olan polemiğinde Burkay, Medler ve modern günümüz Kürtleri arasında PKK söyleminde ku-

---

[54] Öcalan, *Manifesto,* s. 45.

[55] A.g.e., s. 45-6.

[56] *Rizgarî,* Mart, 1976, s. 16.

[57] *Özgürlük Yolu,* Nisan 1977. Newroz mitinin Kürt sosyalist söylemi içinde benimsenmesinin bir tartışması için ayrıca bkz. Aydın, "Mobilising the Kurds", s. 72-83

rulan benzerliklere ve Med İmparatorluğu döneminin Kürt ulusunun "altın çağı" olarak kuruluşuna karşı çıktı.[58] Kürtlerin Medlerin torunları oldukları görüşü, yirminci yüzyılın başlangıcına, belki daha öncesine, kadar geri gider. Bu, Kürt milliyetçilerinin çoğunun paylaştığı bir görüştü ve çoğu siyasal grubun söylemlerinde yansıtıldı. Bu nedenle, bir Kürt sosyalistinin onu reddetmesi oldukça sıra dışıdır. Aslında, *Newroz* mitini, bir Kürt köken ve direniş miti olarak kurmadaki başarısızlık, 1970'lerin sonu ve 1980'lerin başında TKSP'nin Kürt kimliği ve taleplerini söyleminde net şekilde temsil etmesi önünde de başka zorluklar yaratmıştı; çünkü TKSP, alternatif bir kimlik ve köken anlatısı kur(a)madığı için, Kürtlerin ulusal birliğini tasarlayamamış ve temsil edememiştir.

Buna karşılık, Medlere sık sık referans yapmak, PKK'nin "Kürt halkı" ve Kürdistan'ın tarihini coğrafi bir varlık olarak söyleminde yeniden kurmasına imkân tanıdı:

> Herhangi bir halk gibi Kürtler de, tarihin şafak vaktinde ilkel komünal toplumun son evresini yaşıyorlardı. Barbarlık da diyebileceğimiz bu evrede çok sayıda Hint-Avrupa grubu kavimler, bir sel gibi, Kuzey Avrupa'dan Asya ve Orta Avrupa'ya doğru yayılmaya başladılar. Kürtler, bu gruptaki kavimlerden olan ve göçler sonunda MÖ 1000 yıllarında Urmiye ve Van gölleri arasında yerleşen Medlere kadar dayandırılabilir. Kürtlerle Medler arasındaki ilişki –coğrafik yayılma, dil ve tarihi olaylar karşılaştırıldığında– kesin gibidir.[59]

PKK'nin söyleminde Med dönemini Kürt ulusunun "altın çağı"olarak kurması, Kürt ulusal birliği "fantezi"sini ortaya çı-

---

[58] Kemal Burkay, *Devrimcilik mi Terörizm mi?*, s. 24-27.

[59] Öcalan, *Manifesto*, s. 32. Ulusun köklerini uzak geçmişe yerleştirmek, Kürt sözcüğünün kökeninin izini sürerek daha da güçlendirilmişti: "Bu dönemde Yunan alimleri 'Kurdo' ve 'Kurdienne' isimlerini kullandı" (A.g.e., s. 102).

karmak için kullanıldı; onun başarısı ya da yeniden yaratılması, ulusal kurtuluş mücadelesinin ana görevi oldu.[60] Kürt kimliği ve ulusal taleplerin bu açık temsili, PKK'nin homojen bir Kürt ulusu imgesini temsil ve inşa etmesini ve Kürt ulusu tarafından yaşanan çeşitli parçalanmaları aşmak için Kürdistan'ın birliğini ortaya çıkarmasını mümkün kıldı. Dahası, bu PKK'nin Kürt ulusunun zaman içindeki uzun tarihi ve evrimini temsil etmesine olanak tanıdı ve bu unsur sadece PKK'nin milliyetçi iddialarını güçlendirmekle kalmadı; aynı zamanda Kürtlerin kurtuluş mücadelesini daha uzun bir zaman çerçevesi içine yerleştirdi. Askeri mahkemeye sundukları savunmada, *Kawa* grubu da Kürtlerin bölgedeki varlığına dikkat çekmiş ve direniş mitine referansta bulunmuştu:

> Tarihin çok eski çağlarından beri bugün yaşadıkları dağlık alanda yaşayan Kürtler, dönemin koşulları çerçevesinde kâh bağımsız bir devlet olarak, kâh başka istilacı halkların boyunduruğuna girerek varlıklarını devam ettirdiler. Uzun yüzyıllar süren istila ve akınlara karşı verilen direnme mücadelesi, Kürtlerin geçmişinde tarihsel bir gelenek halini aldı.[61]

Kürt kimliği tartışmalarına hükmeden etnikçi bir kavrayışa rağmen, ulusal kurtuluş söylemi sadece Kürt kimliğinin etnikçi bir kavrayışını inşa etmeye çalışan bir şekilde, dar açıdan görülemez. Onun sorunsallaştırdığı ana mesele, Kürdistan'ın sömürgeleştirilmesi ve sömürüsüdür. Çok sayıda azınlığıyla birlikte bir ülke olarak Kürdistan, ulusal kurtuluş söyleminde bir düğüm noktasıdır. Sözgelimi, *Kawa* grubunun savunması şunları belirtmiştir: "Göndermede bulunduğumuz şey Kürdistan

---

[60] Çok fazla ayrıntı vermeksizin, Gündoğan aynı zamanda ulusun "altın çağı" hakkında benzer bir noktaya dikkat çeker (Gündoğan, *Kawa Savunması*, s. 268-9).

[61] A.g.e., s. 368.

halkının özgürlük ve bağımsızlık meselesidir. Bu, Kürdistan halkının çeşitli ulusları ve azınlıkları kapsadığı anlamına gelir."[62] Benzer şekilde PKK de şunu belirtmişti: "Kürdistan devrimi, azınlıkları kuşatan baskı ve sömürüyü yok edecek ve kendi özgür gelişimlerinin koşullarını yaratacaktır."[63]

1980'li Yılların Başında Kürt Siyasal Aktivizmi

Türkiye, 12 Eylül 1980'deki askeri darbenin ardından 1983'e kadar, askeri bir rejim tarafından yönetildi. Dördüncü bölümde belirtildiği gibi, Kürt siyasal aktivistlerinin çoğu tutuklandı ve birçok cezaevine kondu. Bu nedenle, 1980'li yılların başında cezaevleri –özellikle de Diyarbakır Cezaevi– direnişin ve Kürt siyasal aktivizminin temel mekânıydı. Yaygın işkence ve baskı ile en temel insan haklarının ihlallerine karşı, çoğunluğu PKK üye ve sempatizanlarından oluşan cezaevindeki aktivistler, Aralık 1980 tarihinde Diyarbakır Cezaevi'nde bir açlık grevi örgütlediler.[64] PKK üyelerinin Diyarbakır Cezaevi'ndeki direnişi, 1981 ve 1982 boyunca devam etti ve Mazlum Doğan'ın 21 Mart 1982 gecesi intiharı, dört diğer PKK üyesinin (Eşref Anyık, Ferhat Kutay, Necmi Öner, Mahmut Zengin) 18 Mayıs 1982'de kendi bedenlerini ateşe vermesi ve 14 Temmuz 1982'de başlamış olan ve PKK'nin dört üst düzey yöneticisi olan Kemal Pir (7 Eylül),

---

[62] A.g.e., s. 323.

[63] Öcalan, *Manifesto*, s. 170. Ayrıca PKK'nin önder kadroları Türk kökenliydi ve PKK'liler kendilerini Kürt milliyetçileri yerine "Kürdistan Yurtseverleri" olarak tanımladı.

[64] Mazlum Doğan, *Toplu Yazıları*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1982), s. 113. PKK'nin Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki direnişinin bir açıklaması şurada sunulmuştur: Hüseyin Yıldırım, *Kürdistan Halkının Diriliş Mücadelesi: Diyarbakır Zindanı*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1985) ve, M. Selim Çürükkaya, *12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Şafağı*, (Köln: Ağrı Yayınları, 1990).

Mehmet Hayri Durmuş (12 Eylül), Akif Yılmaz (15 Eylül) ve Ali Çiçek'in (17 Eylül) öldüğü ölüm orucunda doruğa ulaştı.[65]

Bunun dışında, 1981'deki PKK duruşmaları boyunca, merkez komite üyeleri Kemal Pir, Mazlum Doğan ve Mehmet Hayri Durmuş PKK'yle ilişkilerini ve hareketin Kürdistan ulusal kurtuluş mücadelesi ve sosyalizm mücadelesini savundu.[66] Özel olarak, PKK'nin devlet tarafından bir "çete" olarak tarifine ve *Apocular* ve UKO (*Ulusal Kurtuluş Ordusu*) gibi isimlerin kullanımına karşı çıkılarak bu girişimler aşılmaya çalışıldı. Bu türden tariflerin insanların kafasını karıştırmak, hareketi ve onun halkçı temelini değersizleştirmek için kasıtlı olarak yapıldığı savunuldu. DDKO savunmalarına benzer şekilde, PKK üyelerinin mahkeme savunmalarında da Kürtlerin bağımsız bir ulus olarak

---

[65] Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *File of Torture: Deaths in Detention Places or Prisons (12 Eylül 1980 – 12 Eylül 1994)*, (TİVH Yayınları: Ankara, 1994), s. 41 ve 51. Bu kaynakta dört tutuklunun kendi bedenlerini ateşe verdikleri eylemlerin gerçekleştiği tarih 17 Mart 1982 olarak verilir. İlk önceleri Mazlum Doğan'ın bedenini ateşe vererek hayatını sonlandırdığı PKK yayınlarında ifade edilmiştir ve bu halk arasında genel bir kanı olagelmiştir. Ne var ki daha sonra kendisini asarak hayatına son verdiği PKK tarafından açıklanmıştır.

[66] Devlet tarafından yakalanan PKK üyeleri, 1981'in başında başlayan ve 1983'te sonuçlanan ortak mahkemelere çıkarıldı. PKK üye ve sempatizanlarının en büyük duruşması 13 Nisan 1981'de başlayıp 25 Mayıs 1983'te bitti ve Diyarbakır'da yapıldı. (*Serxwebûn*, Haziran 1983, s. 1). Ağrı, Kars, Urfa-Birecik, Elazığ, Siirt-Batman ve Gaziantep'te de ayrıca duruşmalar yapıldı. Kemal Pir'in savunmaları, *Serxwebûn* Mart, Nisan ve Mayıs 1982 sayılarında; Mazlum Doğan'ınkiler *Serxwebûn*'un Mayıs, Haziran ve Temmuz 1982 sayılarında ve Mehmet Hayri Durmuş'un savunmaları da *Serxwebûn*'un Ağustos ve Eylül 1982 sayılarında seri halinde yayımlandı. Bunlar Yıldırım, *Kürdistan Halkının Diriliş Mücadelesi*, s. 59-136'da basıldı. Üstelik, PKK tutsaklarının Diyarbakır Askeri Cezaevi'ndeki direnişinin kapsamlı bir değerlendirmesi, mahkemeye sundukları savunmalarıyla birlikte şu internet adresinde mevcuttur: http://www.diyarbakirzindani.com/.

varlığı ve ayrı tarihleri savunuldu. Hareketi ve amaçlarını duruşmayı yürüten askeri mahkemenin önünde savunmak, cezaevlerindeki direnişin, mahkeme salonlarına taşınması anlamına geliyordu.[67] Cezaevlerindeki aktivistlerin adanmış direnişleri ve mahkemelerde hareketi savunması, çok sayıda sıradan Kürdün gözünde PKK'nin güvenilirliğini artıran bir unsur olmuştu.[68] Üstelik, altıncı bölümde tartıştığım gibi, PKK'nin Diyarbakır Cezaevi'ndeki direnişi kendisine, çağdaş bir direniş miti kurmasına olanak sağlayacak önemli bir sembolik kaynak sağlamıştı. Bu direniş miti, PKK'nin 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca pratiği ile söyleminin köşe taşı haline gelmiş ve hareketi Kürt direnişinin tek ve gerçek temsilcisi olarak belirtmek amacıyla kullanılmıştır. Bu yeni direniş mitinin kuruluşu PKK'nin güvenilirliğini çok sayıda Kürdün gözünde artırmış ve Kürdistan'ın kurtuluşuna olan güçlü inancını –çok zorlu koşullar altında bile– savunmaya hazır olmasının bir delili olarak sunulmuştur. Tutukluların gördüğü ağır kötü muamelenin sorumlusu olarak görülen Diyarbakır Cezaevi Müdürü, ordu komutanı Esat Oktay Yıldıran bir PKK militanı tarafından 22 Ekim 1988'de İstanbul'da öldürülmüştü. PKK üyelerinin cezaevi direnişi ve mahkemelerde mücadelelerini savunmalarına karşılık, KUK, TKSP, KİP/DDKD, *Rizgarî* gibi diğer başlıca gruplar ya kendi gruplarını sadece yayın çıkaran (*Rizgarî* örneğinde olduğu gibi) gruplar olarak sunarak ya da hareketi hiç savunmayarak mahkemelerin siyasal boyutundan kaçınmışlardı.[69] *Kawa* hareketinin bazı üyeleri de kendi gruplarını savunmuş ve iddianamede getirilen suçlamalara karşı çıkmıştı.

---

[67] Bu duruşmalarla ilgili kapsamlı yayınlar, Serxwebûn'un ilk sayılarında mevcuttur. Bkz *Serxwebûn*, Mart 1982, s. 1; *Serxwebûn*, Haziran 1982, s. 1; *Serxwebûn*, Aralık 1982, s. 1 ve *Serxwebûn*, Haziran 1983, s. 1.

[68] Marcus, *Blood and Belief*, s. 67.

[69] Gündoğan'a göre, sadece PKK ve Kawa üyeleri örgütlerinin siyasi bir savunmasını yaptı (Gündoğan, *Kawa Davası Savunması*, s. 213-4).

Önemli sayıda PKK üyesi, 1979 ve 80'de Suriye ile Lübnan'a yerleşti ve orada örgütün üslerini kurdu. Lübnan'a konuşlanması, harekete 1980'lerin başlangıcı döneminde Filistinli örgütlenmelerle yakın bağlantılar oluşturma ve gerilla eğitim kampları kurma fırsatını sundu. Ayrıca, 1980'li yıllardan başlayarak Avrupa'da, temel olarak da Almanya'da, toplum örgütlenmeleri aracılığıyla güçlü bir varlık inşa etti. Takip eden yıllarda, PKK çabalarını devrimci partiyi inşa etmeye yoğunlaştırdı. Çabalar, özellikle de, partinin merkezi birimini yeniden örgütlemeye, parti kadrolarının profesyonel devrimciler olması için askeri ve ideolojik eğitimleriyle parti ideallerinin kitlelere iletilmesi için bir enformasyon ağının kurulması üzerine yoğunlaştırıldı. Pratik açıdan bu, Avrupa'da aylık bir gazete ve yayınevinin kurulması, parti üyelerinin eğitimi için bir parti okulu ve gerilla eğitim kampının (Helwe Kampı) kurulmasına yol açtı; ayrıca siyasal faaliyetleri ve kitleler arasında örgütlenmeyi koordine edecek Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni kurmak için hazırlık niteliğinde adımlar atıldı.[70] PKK'nin İkinci Kongresi de PKK'nin Avrupa'daki etkinliklerini inşa etme ihtiyacını vurguladı ki, bu oradaki sosyalist hareket ve işçi sınıfıyla örgütsel bağlantı ve ittifakları besleyecekti. Daha önemlisi, bu yapı, PKK'ye Avrupa'daki Kürt toplulukları arasında örgütlenmek için bir fırsat sunacak ve çok fazla ihtiyaç duyulan finans ve insan kaynakları sağlayacaktı. Bu nedenle, 1980'ler boyunca, PKK aşamalı olarak çok sayıda büyük Avrupa şehrinde konumlanmış kültürel ve toplum örgütlenmelerinden oluşan bir ağ tesis etti. Bu merkezler aracılığıyla ve nispeten daha güvenli bir ortamda, PKK kendi kitle tabanı ve halk desteğini inşa etmek için Kürtler arasında örgütlendi. Lübnan ve Suriye'de olduğu kadar Avrupa'daki çabalar da PKK'ye kendi gerilla savaşını başlatması için zorunlu olan örgütsel ve mali ağları sağladı.

---

[70] PKK, *Politik Rapor*, s. 136-7.

Buna ek olarak, PKK'nin 1982'de toplanan İkinci Kongresi, hareketin askeri yeteneklerini güçlendirmeye dönük pratik adımlar atma ihtiyacını vurguladı. Bu aşamadaki önemli bir gelişme, PKK güçlerinin bir kısmını Irak Kürdistanı'na kaydırmaya ve Türkiye sınırına yakın bir gerilla eğitim kampı kurma kararı aldığında başladı. 1982'de PKK, Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) ile iyi ilişkiler kurmaya başladı ve bu ilişki, 1983'te Irak Kürdistanı'ndaki PKK hareketini kurumsallaştıran bir ittifak anlaşmasıyla resmileştirildi.[71] İttifak anlaşması 1983'te kamuoyuna duyuruldu ve anlaşmada, genel olarak, Kürt ulusal hareketinin anti-emperyalist ve anti-kapitalist bir yörünge belirlemeye ihtiyacı olduğu ve iki partinin de bölgedeki Kürt siyasal grupları arasında iyi ilişkileri beslemeye bağlı olduğu vurgulandı.[72] Türk sınırına yakınlığı, Türkiye'ye birliklerin gönderilmesi ve bölgenin haritasının çıkarılarak PKK'nin gerilla savaşı için hazırlıklarını başlatmasına olanak tanıdı. Bu çalışmalar kapsamında askeri üs ve karakolların kurulduğu bölgeler tespit edildi, gerillaların kullanabileceği olası rotalar çizildi, gizlenebilecek yerler belirlendi ve daha önemlisi, yerel halkla bağlantılar tesis edildi.

---

[71] Anlaşma metni için bkz. Abdullah Öcalan, *Kürdistan'da İşbirlikcilik-İhanet ve Devrimci Direniş*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1993) s. 447-449.

[72] Üstelik, Mayıs 1988'de Kürdistan Yurtsever Birliği (KYB) ile PKK tarafından benzer koşullar içeren bir protokol imzalanmıştı.

VI. BÖLÜM

"ULUSAL KURTULUŞ" SAVAŞI VE KİTLESEL HAREKETLENME

Bağımsızlık ve özgürlükten daha değerli hiçbir şey yoktur.[1]
Berxwedan Jiyana[2]

Giriş

15 Ağustos 1984'te PKK, Türkiye–Irak sınırı yakınlarındaki Eruh ve Şemdinli kasabalarındaki iki askeri üsse baskın düzenleyerek devlete karşı gerilla savaşı başlattığını ilan etti. Sonraki on yılda, gerilla savaşının derinliği önemli ölçüde arttı ve geniş ölçekli siyasal sonuçlarıyla, Türkiye'de çok sayıda Kürdün harekete geçmesini beraberinde getirdi. 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında, PKK'nin gücü artarken, gerilla savaşı da ivme kazanmaya başladı ve sık sık gerçekleştirilen saldırılarla geniş bir bölgeye yayıldı. PKK'nin siyasal şiddetinin temel hedefleri, dev-

[1] Ho Chi Minh'in cümlesinin Kürtçe çevirisi "Ji bo Serxwebûn û Azadiye bi rumettir tiştek nine", PKK'nin aylık dergisi *Serxwebûn*'un başlığında kullanılıyor.

[2] "Direnmek yaşamaktır" anlamındaki popüler Kürtçe söz.

letin güvenlik güçleri ve köy korucularıydı. Askeri ve siyasal faaliyetleri ve yarattığı medya ve enformasyon ağı aracılığıyla, PKK çok sayıda Kürt'e ulaşabildi. 1990'lı yılların başında, Kürdistan'ın tüm parçalarından ve Avrupa'daki Kürt toplumlarından sayıları birkaç milyona ulaşan destekçi ve sempatizana sahip bir kitle hareketine evrildi. Bu nedenle, 1980'li yılların sonunda ve 1990'lı yılların başında PKK, Türkiye'nin Kürt bölgelerindeki otoritesine güçlü bir siyasal karşı koyuşu temsil etmeye başladı. Bu dönem, PKK direnişinin zirvesini temsil eder ve Kürtlerle Türkiye arasındaki uzlaşmaz ilişkinin gerilmesiyle nitelenir. 1980 ve 1990'lar boyunca Kürt siyasal aktivizmi, bu nedenle, bazı önemli soruları gündeme getirir: PKK bir kitle hareketine dönüşmeyi nasıl başardı? Kürtlerin kitlesel olarak harekete geçirilmesinde neden başarılıydı? Türkiye'deki Kürt direnişinde egemen güç olmayı neden ve nasıl başardı? PKK'nin söyleminin pratikteki tortulaşmasını ne açıklar?

Bu bölümde, 1990'ların başına kadar olan dönemi kapsayan gerilla savaşının gelişmesini ve kitle protestoları ile halk ayaklanmaları da dahil olmak üzere, buna denk düşen siyasal hareketlenmeyi analiz ediyorum. PKK'nin 1980'lerin sonu ve 1990'lı yılların başındaki askeri ve siyasal faaliyetlerinin genel bir görünüşünü sunmanın yanı sıra, Avrupa ile Türkiye'deki bir hareket olarak PKK'nin örgütsel gelişmesini ve büyümesini ele alıyorum. Gerilla savaşının yükselmesi, kitlesel hareketlenme ve halk ayaklanmalarıyla (*serhildan*) PKK'nin Avrupa'daki Kürt örgütlenmeleri aracılığıyla beslediği Kürt kültürel yenilenmesi üzerine odaklanıyorum.

Eniya Rizgarîya Netewa Kurdistan'ın (Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi, ERNK) yaratılması, PKK'nin Avrupa'da birçok özel toplumsal ya da dinsel gruplar için temsilci niteliği taşıyan örgütlenmeleri de içeren kapsamlı bir örgütsel ağı tesis etmesine olanak tanıdı. Bu örgütsel ağ, PKK'nin Kürt toplumunun daha

geniş bir bölümünü harekete geçirmesini mümkün kıldı. PKK'nin Kürt kimliğini hegemonik dile getirişinde eşdeğer mantıklar baskındı ve uzlaşmaz ilişkiler, Kemalist rejim ve Kürt feodal sınıflarına karşı beslenmişti. Siyasal ve askeri faaliyetleri ayrı bir altbaşlık kapsammda ele almama rağmen, ikisini açıkca ayırmak, askeri faaliyetlerin hareketin siyasal gelişmesine hizmet ettiği için güçtür. Ne var ki biçimsel olarak, bu etkinlikleri örgütleyen iki ayrı yapı vardı.

Bölümün ilk kısmında sunulan açıklama, harekete geçirme sürecinde önemli bir rol oynamış olan faktörlerin ve PKK'nin Türkiye'deki Kürt direnişindeki hegemonyasının ikinci bölümdeki daha yakından bir incelemesiyle geliştiriliyor. 1970'ler – dördüncü ve beşinci bölümde tartışılan dönem– Kürt sosyalist hareketinin bölünmesini temsil ederken, 1980'ler ve 1990'ların başı PKK'nin hegemonyası ve onun ulusal kurtuluş söyleminin pratikte tortulaşmasını temsil eder. Bu süreçte PKK söylemini üreten ve geniş Kürt topluluklarına yayan Avrupa'daki birbiriyle bağlantılı çeşitli kültürel ve siyasal örgütlenmeler, PKK'nin çağrısını kitlelere genişletmede önemli bir rol oynamıştır. Dahası, PKK'nin direniş pratiklerinin sanatsal temsilini sunan kültürel örgütlenmeler de Kürt kültürünün yeniden canlandırılmasına önemli bir katkı sunmanın yanı sıra, aynı zamanda onun söyleminin tortulaşmasını mümkün kılmıştır.

İkinci bölümde ifade edildiği gibi, Laclau'nun *tortulaşma* kavramı tartışması, hegemonyanın kurulması, bir pratiğin egemen hale gelmesi sürecine göndermede bulunur. Bir söylemin ya da pratiğin tortulaşması meydana geldiğinde, onun "orijinal" olumsallığı ya da olumsal ortaya çıkışı, baskı edimleri ve alternatiflerinin dışlanması ile sağlanmış olması daha gizli ve az görünür hale gelerek "salt bir nesnel varlık formunu alır".[3] Hegemonya kavramı, Marksist teorisyen Antonio Gramsci'den ge-

[3] Laclau, *The New Reflections*, s. 34.

lir ve "etik, ahlaki ve siyasal liderlik"e göndermede bulunur.[4] Söylemin pratikte tortulaşmasında işler durumda olan süreçleri anlayabilmek için, bu bölüm, PKK'nin mücadelesini Kürtlerin "bağımsızlık" ve "özgürlük" için uzun mücadelesinin *cisimleşmesi* olarak sunacak çağdaş bir direniş miti kurma amacıyla *Newroz*'u yeniden aktifleştirmesine dönük daha önceki tartışmayı genişletir. Hatırlanacağı gibi, bu çağdaş direniş miti, 1980'lerin başı ve genel olarak başkaldırısı süresince Diyarbakır'daki üyelerinin direnişi üzerinde merkezileşmişti. Çağdaş direniş mitinin söylemdeki konumlandırılması, PKK'nin çağrısıyla gücünü artırmış ve Kürtlerin harekete geçirilmesinde temel bir rol oynamıştır. Özellikle de, Türk ordusuna ve devlet güçlerine karşı gerilla savaşını romantize etmek direniş mitini gerçekliğe dönüştürerek, PKK'nin hegemonik çağrısını zenginleştirmiştir.

Kürdistan İçin Savaş: "Kurtuluş Savaşı" ve Kitlesel Hareketlenme

Beşinci bölümde tartışıldığı gibi, PKK'nin yürüttüğü askeri pratikler, 1980'li yılların başında mücadelesindeki merkez nokta haline geldi. Hareketin sırasıyla 1981 ve 1982'de toplanan Birinci Konferansı ve İkinci Kongresi'nde, kitlelerle güçlü bağlantıları sürdürme ihtiyacı vurgulanmış, öncelikli çabalar gerilla güçleri ve partinin merkezi yapısını inşa etmek üzerine yoğunlaştırılmıştı.[5] 1970'li yılların sonu boyunca PKK'nin şiddet kullanımı dar bir alanla sınırlıydı ve Kürt aşiret liderlerine ve uzun süredir anlaşmazlık içinde olduğu diğer Kürt gruplarına yönelmişti. Gelgelelim, 1984'ten günümüze kadar olan süreçte, savaşımın

[4] Norval, *Aversive Democracy*, s. 46.

[5] PKK, *Politik Rapor*, s. 142.

doğası önemli şekilde değişirken, PKK saldırılarının ana hedefi Türk ordusu ve devletin güvenlik güçleri haline geldi. Daha iyi eğitilmiş, daha iyi donatılmış ve daha iyi örgütlenmiş gerillalar, sürekli olan kırsal alanlarda gerçekleşen koordine saldırılarla orduyla savaşmaya ve güvenlik güçlerine saldırı düzenlemeye başladılar. Bu askeri pratikler, uzun dönemde, Türk egemenliğinin devrilmesi ve Kürdistan'ın kurtuluşuna yol açacak bir ulusal başkaldırıyı teşvik etme amacı taşıyordu. Bu nedenle, gerilla başkaldırısı ve siyasal şiddet, hareketin siyasal stratejisinin temel formu olarak kabul edildi. Gerilla savaşının temel önemi, kapsamlı siyasal gelişmelere ve kısa bir zaman dilimi içinde kitle desteği sağlamasına neden olma yetisinin altında yatan unsur olmasıydı.

1980'li yılların başı boyunca devam eden partinin merkezi örgütlenmesi ve komuta yapısını yeniden örgütleme çabaları, aynı zamanda ulusal bir halk kurtuluş cephesi yaratma ihtiyacını vurguladı. Bu amaçla, PKK 1982'de temel bir yayın olarak Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin taslak ve programını yayımladı.[6] Din, dil ve aşiret bakımından parçalanmalar, bir ulusal hareketin ve onun başarısının gelişmesini sekteye uğratan temel içsel nedenler olarak görüldü ve Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin öncelikli hedefi, kitlelerin ulusal birliğini sağlamak olarak belirlendi. Daha özel olarak, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin hedefleri şu şekilde tarif edildi:

> Ulusal kurtuluş cephesi, halkın ulusal değerlerini koruyup geliştirecek, her türlü aşiretsel ve mezhepsel bölünmüşlüğü yok edip ulusal birliği sağlayacak, halkın ulusal her alanda ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel yaşamını örgütleyecek ve halkın tüm gücünü ulusal kurtuluş eyleminde bir-

[6] PKK, *Kürdistan Ulusal Kurtuluş Problemi ve Çözüm Yolu: Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi Program Taslağı*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984). İlk baskı tarihi, 1982.

leştirecek tek biçimdir. Cephe, Kürdistan tarihinde tüm halkın birliğini ilk defa yaratabilen bir güç olarak tarihi bir rol oynayacaktır.[7]

Gelgelelim, hareket için kitle desteği, askeri mücadelenin gelişmesiyle birlikte büyüyecek bir şey olarak görülüyordu: "Silahlı mücadelemiz zaten bizi halkın örgütlenmesine götüren bir yöntemdir. Gerilla, en çok siyasal görevi, yani cepheyi örgütlenme görevi olan bir mücadele tarzıdır. Şimdi bütün bu verilere dayanarak halkı geniş bir biçimde örgütleyebiliriz."[8] Gerçekten de PKK'nin askeri faaliyetlerinin büyümesi, onun hedeflediği sonuçları üretti. 1990'lı yılların başı boyunca, PKK Türkiye'nin yanı sıra birçok Avrupa ülkesinde de siyasal faaliyetler düzenleyen ulusal sınırları aşan bir kitle hareketine evrildi. Türkiye'deki Kürt bölgelerinde 1990 ve 1993 yılları arasında, sıradan Kürtlerin Kürt kimliğinin tanınmasını talep ettiği ve PKK'ye desteklerini açık şekilde gösterdiği birçok halk ayaklanması (*serhildan*) yaşandı.

Gerilla Savaşı ve Çatışmanın Yükselişi (1984-1992)

Uzun zamandır beklenen gerilla savaşı, 15 Ağustos 1984'te Türk güvenlik güçlerine karşı düzenlenen iki eşzamanlı saldırıyla başladı. Başlangıçta PKK'nin silahlı güçleri, HRK (*Hêzên Rizgarîya Kurdistan*, Kürdistan Kurtuluş Güçleri) adı içinde örgütlendi. Başlangıçta, HRK üç silahlı birimden oluşuyordu; bu birimlerin isimleri PKK üyelerinin Diyarbakır Cezaevi'ndeki önemli direniş eylemlerinin tarihlerinin ardından kondu: 21 Mart, 18 Mayıs ve 14 Temmuz.[9] Ne var ki, PKK 1984'teki saldırı-

---

[7] A.g.e., s. 193.

[8] Abdullah Öcalan, *3. Kongre Konuşmaları* (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1993), s. 152.

[9] PKK, *Bağımsız Kürdistan Yolunda*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1987).

larla kazandığı çıkışı 1985 ile 1986 yıllarında sürdürmekte zorlandı. Kendi payına deneyim eksikliğinin yanı sıra, bu zorluk, devletin PKK'nin gerilla savaşımının gelişmesini engellemek için attığı adımlardan da kaynaklandı. Devlet, kuvvetlerinin ve güvenlik operasyonlarının sayısını artırdı ve çeşitli katı önlemlere başvurdu. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra ilan edilen sıkıyönetim 1983'e kadar sürmesine rağmen, Kürt bölgelerinin çoğunluğunda 1978'den bu yana sık sık kullanıldı.[10] 1987'de askeri yönetim, olağanüstü hal ilanı ve olağanüstü hal yönetimini idare etmek için *Olağanüstü Hal Bölge Valiliği*'nin (OHAL) yaratılmasıyla kalıcı bir özellik kazandı. OHAL, Batman, Bingöl, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van bölgelerini kapsıyordu ve kişileri ya da tüm yerleşimi "sürme"yi de kapsayan önemli yetkiler taşıyordu. Kürt bölgelerinde güvenlik personelinin sayısının artırılmasının parçası olarak, köy korucuları 1985'te "koruculuk sistemi" adı altında kırsal yerleşimlerin güvenliğinden sorumlu ve PKK'ye karşı savaşmak için devlet yanlısı bir "Kürt" milis grubu olarak bir araya getirildi.

Bu nedenle, 1986'da düzenlenen ve bir dizi önemli karar alınan PKK Üçüncü Kongresi'ndeki tartışmanın temel noktası, askeri kapasitenin artırılması oldu. Alınan kararlardan birisi de HRK'nın ARGK (*Artêşa Rizgarîya Gelê Kürdistan*, Kürdistan Halk Kurtuluş Ordusu) adı altında yeniden örgütlenmesiydi. ARGK'nin kısa dönemli hedefleri şöyle belirlenmişti:

> Önümüzdeki dört yıl içinde bir gerilla ordusunun, halk ordusunun kuruluşu hedeflenecektir. Hacmi biraz geniş tutulacak, birliklerin oluşumu önemli oranda gerçek askeri sıfata haiz duruma getirilecektir. Buna olanaklarımız vardır ve temel görevimiz budur. Diğer bütün parti faaliyetlerimizin,

---

[10] Türkiye İnsan Hakları Vakfı Raporu, *Örneklerle Türkiye İnsan Hakları Raporu 1991*, (Ankara: TİHV Yayınları, 1992), s. 155.

> yani her türlü ideolojik-politik yönelimin esas hedefi bu temel mücadele biçimini zenginleştirmek ve güçlendirmektir. Ülke dışındaki faaliyetlerimizin özü de silahlı mücadeleyi geliştirmeye hizmet etmektir ve buna bağlıdır. Kültür faaliyetlerinden tutalım dış ilişkilere kadar yürütülecek bütün faaliyetler, son tahlilde halk savaşımızın bu temel mücadele biçimini güçlendirmekle ortaya çıkar.[11]

PKK'nin elindeki kaynaklarla birlikte ARGK gerillalarının sayısı, böylesi iddialı hedefleri başarmak için büyük ölçüde yetersizdi. Dolayısıyla PKK, gerilla sayısını yükseltebilmek için radikal yöntemlere başvurdu ve bu amaçla, Üçüncü Kongre ayrıca ARGK'ye katılımı zorunlu kılan bir zorunlu askerlik yasası tavsiyesinde bulundu:

> Toplumumuzu bir gerilla savaşı içine alacağız. Bu aşamaya göre, artık köylülüğün savaş birliklerine alınmasını bir gönüllülük meselesi olmaktan çıkarıp zorunlu bir askerlik kanunu altında gerçekleştirmek, bunun gündemleştirilmesi ve halk yığınlarımızın askeri görevlere davet edilmesi gerekiyor. Yani zorunlu askerlik yasasının giderek faydalı olabileceğini söylüyoruz.[12]

Alınan kararın sonucunda, 1980'li yıllar boyunca ARGK gerillalarının sayısı önemli oranda artmış ve bu durum ARGK'nin bölgede kendi varlığını inşa etmesine olanak tanımıştır. Gerçekten de, PKK'nin zorunlu askerlik olmaksızın, özellikle de gerilla savaşının kritik ilk yılları boyunca, geniş sayıda insanı askeri faaliyetleri için yetiştirmesi yüksek ölçüde olası gözükmemektedir. 1980'li yılların sonu boyunca, bu durum Türk devlet güçleri ve köy korucularına karşı saldırıların sayısında aşamalı bir artışa yol açmış ve saldırıların gerçekleştiği alanı da genişletmişti. Türkiye-Irak sınır bölgesindeki dağlık alan, gerillaların barın-

---

[11] Öcalan, *3. Kongre Konuşmaları*, s. 145.

[12] A.g.e., s. 143-4.

ması için çok sayıda sığınak sundu ve bu yerler özellikle de gerilla savaşının başarılı bir şekilde yürütülmesi için uygundu. Gerillalar, yerel halk nüfusuyla temas sağlayabilmiş ve yerel milis grupları kurabilmişti ki bu ihtiyaç duyulduğunda PKK'nin faaliyetlerini koordine etmeye yardımcı olmanın yanı sıra önemli bir lojistik destek de sağlamıştı. ARGK'nin temel askeri faaliyet formu, Irak ve İran sınırlarına yakın jandarma karakolları ve diğer askeri yerleşim türlerine yapılan baskınlar, kırsal alanlardaki jandarma ve ordu karakollarına düzenlenen baskınlar, pusular, yol kontrolleri, köy korucularının konumlandırıldığı köylere baskınlar ve Kürt bölgelerindeki ekonomik tesislere ve devlet kurumlarına baskınlardan oluşuyordu.

1987 boyunca, ARGK tarafından gerçekleştirilen saldırıların sayısı, kayda değer şekilde artmıştı. İkisi de Almanya'da basılan iki resmi aylık dergisinde, *Serxwebûn* (*Bağımsızlık*) ve *Berxwedan* (*Direniş*), PKK çatışmanın seyri üzerine düzenli güncellemelerde bulunuyordu. PKK tarafından aktarılan çatışmalardaki ölü sayısıyla devletinki önemli şekilde farklılık gösterse de –her iki tarafın da diğer tarafın kaybını daha yüksek gösterme eğilimi vardı– iki taraftan gelen çatışma raporları 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başında hem saldırılardaki artışı hem de çatışmanın yoğunluğunu gösteriyordu. Örneğin, *Berxwedan*'da Mart 1987'de verilen rakamlara göre, Eruh, Uludere, Eğil, Ceylanpınar, Nusaybin, Cizre ve Doğubeyazıt'taki çok sayıda yerde düzenlenen saldırı ve pusu, kırktan(40) fazla güvenlik gücü ve köy korucusunu ölümüyle sonuçlandı.[13] Benzer şekilde, *Berxwedan*'a göre Nisan 1987'de, Şırnak'taki Milli Jandarma Karakolu bir ARGK saldırısında tümüyle yıkılmıştı.[14] Ayrıca, bazı saldırılar geniş ölçekliydi ve *Berxwedan*'ın Mayıs 1987'de bildirdiğine göre, 24 Nisan 1987'de gerillalar bir komando birliğine

[13] *Berxwedan*, Mart 1987, s. 2-4.

[14] *Berxwedan*, Nisan 1987, s. 2.

saldırmış ve saldırı, birisi üst düzey rütbeli ve ikisi üsteğmen olmak üzere altmış üç güvenlik görevlisinin ölümüyle sonuçlanmıştı. Mayıs 1987'de askeri bir araç mayınla havaya uçurulmuş ve bu saldırı da yirmi askerin ölümüyle sonuçlanmıştı.[15]

1987'den sonra ARGK'nin merkezlerdeki baskınları da kayda değer şekilde arttı. *Berxwedan*'da Temmuz ve Ağustos 1987 süresince Tunceli, Karakoçan, Uludere ve Hozat'ta baskınlar düzenlendiği bildirildi. Şehir merkezleri, PKK propagandasının yürütüldüğü üç ya da dört saate kadar gerilla kontrolü altında tutuldu.[16]

Dolayısıyla, gerillanın gelişiminin ve askeri faaliyete kazanılan insan sayısının yükselmesinin bir sonucu olarak, PKK'nin gerilla faaliyetleri 1980'lerin sonu süresinde kayda değer şekilde arttı. *Berxwedan* dergisine göre, Ağustos 1989'dan Ağustos 1990'a kadar, ARGK üç yüz on dört (314) olayda (baskınlar, çatışma ve sabotaj da dahil olmak üzere) yer aldı. Bu olaylar korucular da dahil olmak üzere yaklaşık bin beş yüz (1500) güvenlik personelinin ölümüyle sonuçlandı.[17] Şehir merkezlerine düzenlenen baskınlar 1990 ve 1991 boyunca sürekli arttı ve şu şehir merkezlerini de kapsadı: Cizre, Şırnak, Çukurca, Nusaybin, Tunceli ve Bingöl. Böylesi baskınlar, PKK'nin askeri kapasitesindeki kayda değer büyümeyi açıkça gösterir.[18]

Gerillalar, küçük mangalardan, daha büyük birlikleri oluşturan birkaç mangadan oluşan ve bir tabura denk gelen ekiplere kadar çeşitli düzeylerde örgütleniyordu. Eylül 1989'da bir Türk gazetecisiyle mülakatında PKK lideri Abdullah Öcalan, sayı belirtmeksizin, sadece "Botan Eyaleti"ndeki PKK güçlerinin askeri

---

[15] *Berxwedan*, Mayıs 1987, s. 3.

[16] *Berxwedan*, Ağustos 1987, s. 2.

[17] *Berxwedan*, 15 Ağustos 1990, s. 5.

[18] *Berxwedan*, 1 Mart 1991, s. 3; *Berxwedan*, 30 Nisan 1991, s. 3-7; *Berxwedan*, 15 Temmuz 1991, s. 4-6; *Berxwedan*, 30 Eylül 1991, s. 4-8.

bir tugaydaki sayıya, kabaca dört beş (4-5000) bine eşit olduğunu savunmuştu.[19] Temel olarak, vurkaç taktiğinin seçilmiş olmasına rağmen, 1990'lı yılların başında Türk ordusunun gerillaya karşı sayısız geniş ölçekli operasyonları ve diğer "sıcak takip" türleri, birkaç gün hatta bazen haftalarca süren geniş ölçekli silahlı çatışmalara da neden olmuştu. Dolayısıyla, 1990'lı yılların başı, saldırıların çok daha sık ve geniş ölçekli hale gelmesiyle şiddet düzeyi bakımından istisnai yıllardı. Ayrıca gerilla saldırılarının gerçekleştirildiği alanlar da genişlemişti. Gerillalar, ana çatışma bölgeleri esasen Hakkâri, Şırnak ve Siirt (Kürtlerin popüler biçimde *Botan* olarak ifade ettiği dağlık bölgeler) bölgelerinden oluşan sınır bölgeleri olmasına rağmen, birçok bölgede yoğun olarak örgütlenmişlerdi. PKK gerillaları, örgütlendikleri bölgelerin popüler Kürtçe isimlerine gönderme yapan isimler altında örgütlenmişlerdi. *Botan* bölgesinin yanı sıra gerillalar başlangıçta beş diğer bölgede örgütlenmişti. *Serhad* (Kars, Ağrı, Van, Bingöl ve Erzurum'un kimi bölgeleri), *Dersim* (Muş, Tunceli, Elazığ, Sivas ve Bingöl, Erzurum ve Erzincan'ın kimi bölgeleri), *Mardin* (kabaca Mardin bölgesi), *Diyarbakır-Bingöl-Garzan bölgesi* (Diyarbakır bölgesi ve Bingöl ile Muş kısımları) ve *Güney-Batı* bölgesi (Kahramanmaraş, Malatya, Adıyaman, Urfa ve Gaziantep'ten oluşan).[20] 1990'lı yılların başı boyunca, gerilla savaşı yaratılan daha fazla bölgeye genişletildi: *Riha* (Urfa bölgesi), *Garzan* bölgesi Diyarbakır'dan, Koçgiri bölgesi Dersim'den, Erzurum bölgesi Serhad'dan ayrıldı ve Van ile Hakkâri bölgelerinden oluşan Zağros bölgesi yaratıldı. 1990'lı yılların ortası boyunca PKK faaliyetleri Türkiye'nin güneyi Hatay-Antakya ve Türkiye'nin Kuzeydoğusu'ndaki Karadeniz bölgesine doğru

---

[19] Doğu Perinçek, *Abdullah Öcalan ile Görüşme*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1990), s. 44

[20] Abdullah Öcalan, *Kürdistan'da Halk Savaşı ve Gerrilla*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1991), s. 301-322.

genişleyerek daha geniş bir alana yayıldı. Türk ordu ve devlet güvenlik güçleri, sayısız askeri savaşım ve geniş ölçekli operasyonlara rağmen, PKK'nin bölgedeki varlığını bertaraf etmekte oldukça zorlanıyordu. 1992'den sonra, her yıl kış süresince PKK'ye karşı hava destekli operasyonlar yürütüyordu. Bunlardan, yedinci bölümde uzunca tartışacağım 1992 operasyonu, PKK'nin en büyük kaybı vermesine neden olan operasyon oldu. 21 Mart 1995'te Türk ordusu yeniden PKK'nin Irak Kürdistanı'ndaki üstlerine otuz beş (35) bin askerle saldırdı. Buna ek olarak, 1990'lı yıllar boyunca belirli PKK hedeflerine karşı pek çok küçük çaplı operasyon düzenlendi.

Genel olarak, gerilla savaşı oldukça pratik sonuçlar üretti ve PKK kısa zaman içinde hem güç hem de hacim olarak büyüdü. Devlete karşı koyan tek Kürt örgütlenmesi olması, PKK'yi Türkiye'deki Kürt direnişini hegemonize etme konusunda öncü konuma getirdi. Ya var olmaktan çıkmış ya da Avrupa'ya konumlanmış olan diğer Kürt siyasal gruplarından farklı olarak, PKK bölgedeki gerilla varlığını sürdürdü ve 1980'li ve 1990'lı yılların başında askeri faaliyetlerine katılan insan sayısını artırdı. Kendileri de özellikle Alevi Kürtlerden önemli destek sağlayan Türk sosyalist rakipleri de, Sovyetler Birliği'ndeki zorluk işaretlerinin çok daha görünür olmasıyla büyük güçlükler yaşamaya başladılar. Sonuç olarak, Kürtlerin desteklediği Türkiye'deki rakip muhalif siyasal grup/hareketler çekim güçlerini yetirdiler ki bu da PKK'nin Kürt toplumunun daha geniş bir bölümünü harekete geçirmesi için fırsatlar yarattı. Bölgede bir varlığa sahip olması, PKK'ye geniş Kürt kırsal nüfusuna ulaşmasında kolaylık sağladı ve siyasal çalışması aracılığıyla çok sayıda köylüden destek ve dayanışma kazanmayı başardı. PKK'nin popülaritesini artıran bir başka etmen de devletin sivil Kürtlere dönük sert ve ceberut yaklaşımı oldu. Türk devletinin uzlaşmaz ve baskıcı pratikleri, PKK'nin kamuoyu yaratmasına yardımcı

oldu. Kürtlerin Kemalist rejime karşı hissettiği husumet ziyadesiyle yaygındı ve halkın çok sayıda rahatsızlığı, PKK isyanı başlayınca dile getirilmeye başlandı.

Daha genel bir düzeyde, PKK'nin Kürtleri kitlesel şekilde harekete geçirmesi, Türkiye'deki Kürt toplumunun yaşadığı hızlı toplumsal değişim tarafından da tesis edildi. 1960 ve 1980'li yıllar arasında yaşanan bu değişim, feodal sınıfların etkisini ve geleneksel kimlik ve değerlerin "etkisini" gevşetti. Bu yeni bir Kürt kimliğinin inşası için ihtiyacın yanı sıra fırsat da yarattı ve PKK'nin ulusal kurtuluş söylemi bu boşluğu doldurdu. PKK'nin gelişimine ayrıca diğer çeşitli faktörler de katkı sağladı. Örneğin, İran-Irak savaşı (1980-1988) ve 1990 ile 1991'deki Körfez krizi önemli roller oynadı; çünkü Irak Kürdistanı'ndaki ağır otorite kaybı, PKK'nin buradaki üslerini genişletmesine, sayılarını artırdığı gerillalarını eğitmesine ve manevra kabiliyetini artırıp organize olması için kendisine daha fazla fırsat yaratmasını sağladı.[21] Ağustos 1988'de ve 1991'de Kürt sığınmacı krizleri, medyada Kürtlere büyük bir dikkat çekmişti. 1991'deki sığınmacı akını ise Irak Kürdistanı'ndaki başarısız ayaklanmanın ardından çok sayıda Iraklı Kürdün Türkiye'ye göç etmesiyle oluşmuştu. Türk yetkililerin başlangıçtaki ilgisizliği ve sığınmacılar arasında görülen büyük gıda zehirlenmesi salgını, devletin Kürtlere karşı ayrımcı davranışını yansıttı.[22] Çünkü mültecilerin

---

[21] KDP'yle anlaşma, KDP lideri Mesut Barzani tarafından iptal edildi ve PKK ile KDP arasındaki ilişkiler 1980'li yılların sonunda bozulmaya başladı. KDP'yle ittifakın kayıplarını azaltmak için, PKK KYB'yle (Kürdistan Yurtseverler Birliği) 1988'de iki parti arasında daha yakın işbirliğini teşvik eden ancak aynı zamanda daha geniş bir Kürt cephesinin inşasını hedefleyen bir anlaşma imzaladı. Ne var ki bu, pratikte bir pan-Kürt hareketinin gelişimini beraberinde getirmedi (McDowall, *A Modern History of the Kurds*, s. 426).

[22] A.g.e., s. 361. Gıda zehirlenmesi, mültecilerin tekrar Irak Kürdistanı'na dönmesi için baskı yapmak üzere bilinçli olarak gerçekleştirilmişti. 1991'deki mülteci krizi, çok daha büyük bir ölçekteydi ve yaklaşık bir buçuk

çoğunun Türkiye'ye gelmesi nedeniyle bu olaylar, Kürtleri Türkiye'de daha görünür kıldı ve Iraklı Kürtler ile Türkiyeli Kürtler arasındaki anlayış ve etkileşimi artırarak pan-Kürtçülük duygularını canlandırdı. Türkiye'deki çok sayıda Kürt için mülteci krizleri, Kürtlerin tüm Ortadoğu'da yaşadığı baskı ve eziyetin acı sembolleri oldu.

PKK'nin Kürtleri harekete geçirmeyi kısa sürede başarması nedeniyle, 1990'da toplanan Dördüncü Kongresi'nde hareket bir halk yönetiminin kurulmasını ve "kurtarılmış bölgelerin" yaratılmasını tavsiye etti. Halk ayaklanmalarındaki artış ve 1990 ile 1991 boyunca gösterilen daha istekli halk desteği, PKK'yi savaşı daha üst bir seviyeye taşımak için halk ordusunu geliştirme ihtiyacını vurgulama konusunda cesaretlendirdi. Üstelik, *Berxwedan* ve *Serxwebûn*'daki birçok makalede, PKK devlet egemenliğini devirmekle sonuçlanacak bir halk ayaklanmasında kitlelere öncülük etmede gerilla ve halk ordusunun önemini vurguluyordu. *Serxwebûn* dergisinin 1991 Eylül baskısı, PKK'nin "*Botan*-Behdinan Savaş Hükümeti" kurma isteğini ilan etti.[23] Türkiye'den tüm Kürt grupları temsil etmesi için Avrupa'da kurulan Kürdistan Ulusal Meclisi için seçimler yapıldı. 1993 baharında, seçilmiş delegeler tartışma toplantıları düzenlemek ve gelecekteki bir Kürt devleti için yasalar belirlemek için Irak Kürdistanı'nda PKK gerillalarının kontrolü altındaki alanlarda bir araya geldi. Gelgelelim, Meclis, sonraki yıllarda aktif olmadı ve daha sonra 1994'te kurulan sürgündeki Kürt Parlamentosu'na katıldı. PKK'nin çatışmalarda ve Kürtlerin kitlesel harekete geçirilmesinde yaşadığı ani başarı, çatışmanın hem derinleşmesi hem de

(1,5) milyon insan İran ve Türkiye'de güvenliklerini sağlamak amacıyla evlerini terk etmişti (A.g.e., s. 373).

[23] *Serxwebûn*, Eylül 1991, s. 1-2. Behdinan, Irak Kürdistanı'ndaki Türk sınırının güney bölgesinde bulunur ve PKK güçlerinin çok önemli bir kısmı oraya konumlanmıştır.

genişlemesi ve PKK'nin sadece bir "vurkaç" savaşı sürdürmesi değil, ancak kurtarılmış bölgelerin savunmasını da hedeflemesi anlamına gelmişti. Yedinci bölümde tartışıldığı gibi, bu PKK için ciddi sorunlar yarattı; çünkü gerilla ordusunun ne eğitimi ne de donanımı düzenli bir savaş vermek için hazırdı.

Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na (TİHV) göre, çatışma süresince sivillere karşı da birçok saldırı gerçekleşmişti. Türk devlet güçleri ve kontrgerilla birlikleri de bu tür saldırılardan sorumlu oldukları için bunların ne kadarının PKK tarafından gerçekleştirildiğini kesin olarak bilmek imkânsız olsa da korucuların sivil aile üyelerine karşı saldırıların genellikle PKK tarafından gerçekleştirildiği düşünüldü. TİHV'in 1992 yılı raporuna göre, PKK'nin böylesi saldırılarında o yıl içinde yüz seksen dokuz (189) sivil öldürüldü ve bunların otuz dördü (34) de çocuktu.[24] 1993 yılına denk düşen rakamlar sırasıyla dört yüz altı (406) ve yüz yediydi (107).[25]

Ulusal Kurtuluş Cephesi: Siyasal Hareketlenme, Serhildan ve Kitle Protestoları

ERNK 1985 yılının Mart ayında, kitleleri harekete geçirmek ve siyasal gelişme sağlamak için kuruldu. ERNK üyelerinin, 1980'lerin ortasından itibaren Türkiye'ye sızmaya başlamasına rağmen, faaliyetleri 1980'li yılların sonuna kadar zayıf kaldı.[26] PKK'nin Üçüncü Kongresi, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin faaliyetlerini geliştirmenin önemini şöyle vurguladı:

> Silahlı mücadele ile iç içe olan, hem onu etkileyen ve hem de ondan etkilenen, kitlelere askeri değil siyasi yönelimi ve kit-

---

[24] Türkiye İnsan Hakları Vakfı, *1992 Türkiye İnsan Hakları Raporu*, (Ankara: TIHV Yayınları, 1993), s. 73.

[25] Human Rights Foundation of Turkey, *1993 Turkey Human Rights Report*, (Ankara: HRTF Publications, 1994), s. 72.

[26] Marcus, *Blood and Belief*, s. 82.

> lelerin siyasal örgütlenmesini ifade eden cephe meselesi, parti pratiğimizin diğer esas yanıdır.[27]

1980'lerden bu yana, ERNK'yi geliştirmek için çok fazla çaba sarf edildi ve dolayısıyla örgütsel ağı ile birlikte faaliyetleri de de 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başı boyunca hızla büyüdü:

> Bu konuda önümüzde çok kapsamlı ve yoğun görevler vardır. Köylülüğün örgütlenmesi, gençliğin örgütlenmesi, kadın kesimin örgütlenmesi, esnafın örgütlenmesi, bizzat işçilerin örgütlenmesi, yurtdışındaki kitlelerin örgütlenmesi, hatta ihtiyarların örgütlenmesi, camilerin örgütlenmesi, farklı milliyet ve mezheplerin özelliklerini esas alan örgütlenmelerin yaratılması görevleri vardır.[28]

ERNK Avrupa'da bir toplum ve kültür merkezleri ağı aracılığıyla yasal olarak örgütlenmişti. Avrupa'daki Kürt toplulukları arasında örgütlenmenin önemi, Merkez Komite tarafından Birinci Konferans'a daha 1982'de sunulan siyasal rapor kadar erken bir dönemde vurgulanmıştı.[29] Genel olarak, PKK'nin Avrupa'daki faaliyetleri, önemliydi; çünkü bu faaliyetler PKK'ye Avrupa'daki Kürtlerin desteğini kazanmasını, mali kaynak toplayarak Kürdistan'daki gerilla faaliyetlerini finanse etmesini ve genişletmesini mümkün kılıyordu. 1980 ve 1990'lar boyunca Avrupa'daki Kürt nüfusu sabit bir şekilde arttı; bu nüfusun büyük bir bölümü PKK'ye düzenli bağışlarda bulundu.[30] Avrupa'da Kürt kimliği ve kültürü üzerinde yasal sınırlamaların olmayışı, ERNK'nin yasal olarak örgütlenmesini ve Avrupa'daki Kürtlerin harekete geçirilmesinde çok önemli bir rol oynayan

---

[27] Öcalan, *3. Kongre Konuşmaları*, s. 151.

[28] A.g.e., s. 155.

[29] PKK, *Politik Rapor*, s. 155-6.

[30] Avrupa'daki Kürtlerin şu anki nüfusu bilinmese de, Kürt örgütleri bunun yaklaşık iki (2) milyon olduğunu tahmin ediyor.

toplum ve kültür örgütlenmelerinden oluşan bir ağı tesis etmesine olanak tanımıştı. PKK'nin Avrupa'daki faaliyetleri, siyasal hareketlenmesinin önemli bir kısmını oluşturdu. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı boyunca, Avrupa'nın birçok şehrinde, ERNK yürüyüşler ve gösteriler, toplantılar, protestolar, açlık grevleri, müzik festivalleri, kültürel faaliyet ve festivaller, *Newroz* kutlamaları ve PKK şehitlerini anma etkinlikleri gibi sayısız etkinlik düzenledi. Geniş kalabalıkların katıldığı böylesi etkinlikler, PKK'nin destek üssünü inşa etti ve Kürtlerin mücadelesinin kamusal farkındalığının artmasına yardımcı oldu. Örneğin, 1993'ten bu yana yer yıl düzenlenmeye başlanan Kürdistan barış festivalleri ve yürüyüşleri çeşitli Avrupa ülkelerinden 50 bin – 100 bin civarında insanın katılımını sağladı. Ayrıca bilet, gıda, kitap müzik CD'leri vs. satışı aracılığıyla PKK'nin gelir akışına önemli katkılar sağladı.

ERNK'nin Avrupa'daki örgütlenmeleri içinde, Kürt toplumunun farklı kesimlerini temsil etmek için kurulmuş çok sayıda alt-örgütlenme mevcuttu. Başlangıçta, Ağustos 1987'de üç farklı alt-örgütlenme kurulmuştu: Yurtsever Kürdistan İşçiler Birliği (*Yekîtiya Karkerên Welatparêzên Kurdistan* [YKWK]), Kürdistan Yurtsever Kadınlar Birliği (*Yekîtiya Jinên Welatparêzên Kurdistan* [YJWK]) ve daha sonra *Yekîtiya Ciwanên Kurd* (Kürt Gençlik Birliği [YCK]) halini alacak olan Kürdistan Devrimci Gençlik Birliği (*Yekîtiya Xortên Şoreşgerên Welatparêzên Kurdistan* [YXK]).[31] 1993'te dinsel grupları temsil eden örgütler de kuruldu. Bunlar arasında sırasıyla Müslüman, Alevi ve Yezidi dinsel topluluklarının temsilini sağlamak için *Herekata Îslamiya Kurdistanê* (Kürdistan İslami Hareketi [HÎK]), Kürdistan Aleviler Birliği (KAB) ve Kürdistan Yezidiler Birliği (*Yekîtiya Êzîdiyan Kurdistan*) kuruldu. Böylesi temsilci örgütlenmelerin varlığı, PKK'nin söylemi içinde bu grupların özel taleplerini Kürt siyasal taleplerinin par-

[31] *Berxwedan*, Eylül 1987, s. 12.

çası olarak eşdeğer bir zincirde dile getirmesine ve dinsel ile aşiretsel bölünme ve parçalanmayı aşmasını mümkün kılmıştır ki bu da onu bir kitle hareketi haline getirmiştir.

Buna ek olarak, PKK'nin yayınevi *Weşanên Serxwebûn* Almanya'da kurulmuş ve hem *Serxwebûn* (1982'den-günümüze) hem de *Berxwedan* (1985–1995) burada basılmış ve çoğu Avrupa ülkesine dağıtılmıştır. PKK'nin Avrupa'daki varlığı, söylemini üreten ve yaygınlaştıran kurumlar tesis etmesini mümkün kılmıştır. Aynı zamanda, Avrupa'daki faaliyetleri aracılığıyla ERNK sosyalist ve işçi sınıfı partilerinin yanı sıra diplomatik anlamda Türkiye üzerine baskı uygulamaları için PKK'ye manivela gücü sunan insan hakları örgütleriyle de bağlantılar kurmuştur.[32] Bu bölümün ikinci kısmının tartıştığı gibi, Avrupa'da olmak Kürtlerin kültürel canlanmasını beslemiş ve orada yer alan kendi kurumlarını tesis etmelerini mümkün kılarak kültürel gelişme için fırsat ve alan sunmuştur.

1990'dan günümüze, Kürt kimlik taleplerinin popüler ifadeleri ve PKK için açık destek, Kürt siyasal aktivizminin sesli bir toplumsal hareket haline evrilmesiyle Türkiye'de çok daha olağan bir hale gelmiştir. Bu, 1990 ve 1993 arasında yaşanan bir dizi *serhildan*da (halk ayaklanması) yansıtılmıştı. Bu gösterilere çok sayıda sıradan Kürt katılmış ve çoğu kez polis ve jandarmayla çatışmıştır. Üstelik, Diyarbakır, Batman, Şırnak ve Siirt başta olmak üzere *Newroz* ya da 15 Ağustos ya da 27 Kasım gibi PKK için önemli olan diğer günlerde pek çok kitlesel yürüyüş, kepenk kapama ve okul boykotu gibi diğer protesto formları düzenlenmiştir. Buna ek olarak çok sayıda insan PKK gerillalarının cenazelerine katılmış, bu kendi başına siyasal bir eylem haline gelmiştir. 1990'lı yılların başında, Türkiye'deki Kürtler çok daha görünür hale gelmiş ve kimliklerinin kabulü için taleplerini aktif olarak seslendirmişlerdir.

---

[32] PKK, *Çalışma Raporu*, s. 61.

İlk *serhildan* örneği, 15 Mart 1990'da Nusaybin kasabasında, bir ARGK gerillası olan ve Nusaybin yakınındaki bir çatışmada öldürülen Kamuran Dündar'ın cenazesinin ardından meydana geldi. Cenaze gününde, öğrenciler okulları boykot etti ve dükkanlar tüm gün kapalı kaldı. Cenaze defnedildikten sonra insanlar, slogan atarak kasaba merkezine doğru ilerledi. Ne var ki yürüyüş, göstericilere ateş açan, yirmi (20) kişiyi yaralayan ve beş yüz (500) kişiyi de gözaltına alan güvenlik güçleri tarafından zor kullanılarak durduruldu.[33] Bu olayın ardından, PKK halktan "Ulusal Kahramanlık Haftası" boyunca desteklerini göstermek için geniş sayılar halinde eylemlere katılmalarını istedi. 21 ve 28 Mart arasına denk gelen PKK'nin iki öncü üyesinin ölüm tarihleriyle çakışan bu hafta, Üçüncü Kongre'de "Ulusal Kahramanlık Haftası" olarak ilan edilmişti: 21 Mart'ta Mazlum Doğan ve 28 Mart'taki bir çatışmada ölen HRK (*Hêzên Rizgarîya Kurdistan*, Kürdistan Kurtuluş Güçleri) komutanı Mahsun Korkmaz.[34] Bu çağrı, *Newroz* kutlamalarıyla çakıştı; çok sayıda insan protestolara katıldı. Üstelik, Mayıs 1990'da düzenlenen PKK'nin İkinci Ulusal Konferansı ulusal düzeyde bir direniş örgütleme kararı aldı.[35]

Bir diğer *serhildan* örneği, 10 Temmuz 1991'de Diyarbakır'da –5 Temmuz 1991'de yargısız infaza uğrayan tanınmış bir insan hakları aktivisti, HEP'in Diyarbakır Şube Başkanı Vedat Aydın'ın cenazesinde– yaşandı. Tabut ERNK bayrağıyla örtüldü ve cinayeti ve sivillere dönük benzer şiddet eylemlerini kınayan

---

[33] *Berxwedan* (Özel Baskı), 27 Mart 1990, s. 6.

[34] *Berxwedan*, 31 Mart 1988, s. 1. Kahramanlık haftası, 1987'den beri yıllık olarak kutlanır. PKK'nin resmi dergilerinde yayımlanan çok sayıda makale, hareketin ilk yıllarında önde gelen üyeler tarafından gösterilen direnişin önemini vurgulayarak PKK, üye ve sempatizanlarını, onların direniş ruhunu yeniden yaratmaya çağırdı.

[35] *Berxwedan* 15 Temmuz 1990, s. 1.

Kürt yanlısı konuşmalar yapıldı. Vedat Aydın'ın cenazesinden önce sivillerin infaz edilmesi, Kürt yanlısı aktivistlerin araçlarının ve Diyarbakır'daki İnsan Haklar Derneği ile PKK yanlısı Özgür Halk dergilerinin ofislerinin bombalanması gibi Kürt sivillerine dönük işlenmiş birçok şiddet eylemi yaşanmıştı. Cenazeye geniş bir kalabalık katılmış ve yürüyüş boyunca "Yaşasın Kürdistan", "Yaşasın PKK", "Kürdistan Faşizme mezar olacak", "Gerilla vuruyor Kürdistan'ı kuruyor" gibi PKK yanlısı sloganlar atılmıştı.[36] Buna yanıt olarak güvenlik güçleri insanların üzerine rastgele ateş açmış ve bunun sonucunda da yedi kişi öldürülmüştü.[37]

Bölgede, geniş kalabalıkların katıldığı benzer protestolar olmaya devam etti. Kürt bölgesi boyunca 1992 *Newroz* kutlamaları, Kürtlerin kimliklerinin kabulünü talep ettiği bir diğer olaydı. Kutlamalar ayrıca güvenlik güçleri ve protestocular arasında çatışmalarla sonuçlanmış ve çok sayıda sivil hayatını kaybetmişti. Cizre'de polis *Newroz* kutlamalarına katılan insanların üzerine ateş açtı ve bu olay altmış (60) kişinin yaralanması ve yirmi dört (24) kişinin ölümüne yol açtı.[38] Benzer şekilde, Şırnak'ta, protestolar otuz sekiz (38) kişinin öldüğü ve yüz yirmi (120) kişinin yaralandığı bir şiddete dönüştü.[39] 1993'ten itibaren, *Newroz* kutlamaları çok daha yaygın hale gelmeye başladı ve Türkiye'deki pek çok büyük kasaba ve şehirde düzenlendi. Bazen, *Newroz* kutlamaları Kürtler ve güvenlik güçleri arasında şiddetli çatışmalara tanıklık etti. 1992 vahşeti tekrarlanmadı. *Newroz* kutlamaları insanların PKK'ye ve Kürt mücadelesine desteklerini açık şekilde gösterdikleri etkinlikler haline geldi.

---

[36] *Serxwebûn*, Temmuz 1991, s. 4.

[37] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu* 1991, s. 51.

[38] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu* 1992, s. 22.

[39] A.g.e.

PKK Söyleminin 1980'ler ve 1990'lar Boyunca Tortulaşması

PKK'nin büyümesi ve söyleminin tortulaşmasındaki önemli bir faktör, PKK'ye Kürtleri harekete geçirmek ve Avrupa'da PKK söylemini üreten ve daha geniş Kürt toplumuna yaygınlaştıran kurumlar tesis etmek için çeşitli fırsatlar sunan elverişli koşullardır. Avrupa'daki birçok siyasal ve kültürel örgütlenmenin varlığı, PKK'nin orada bulunan çok sayıda Kürt insanıyla bağ kurabilmesi anlamına geldi. PKK'nin üzerinde çaba harcadığı kayda değer bir gelişme de, yukarıda kısaca tartışıldığı gibi başlangıçta Avrupa'da yaşanan Kürt kültürel canlanması ve dirilişiydi. Ne var ki, 1991'de Kürt dilinin kamusal alanda kullanımının kolaylaştırılmasının ardından Kürt kültürel faaliyetleri Türkiye'de de yaşanmaya başladı. Avrupa'da bir tabana sahip olmak, PKK için Kürt kültürel gelişme ve canlanmasını teşvik edebilecek kurumlar tesis etme fırsatları yarattı. İlk olarak, müzik ve folklor PKK'nin kültürel canlanmasının temelini oluşturmuş, bu da yeni Kürt popüler kültürünün birçok insan için kolaylıkla ulaşılabilir olması anlamına gelmişti. Üstelik, müziğin bir diğer önemi, onun aracılığıyla PKK'nin mücadelesini temsil eden bir araç olarak işlev görmesidir. Gerçekten de müzik PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin pratikte tortulaşması ve Kürtlerin ulusal mücadelesinin cisimleşmesinde temel bir rol oynamış olan PKK'nin çağdaş direniş mitinin inşası, anlatımı ve yaygınlaşması için önemli bir araç olmuştu. Buna ek olarak, çağdaş direniş miti birçok etkinlik pratiği aracılığıyla yaygınlaştırılmış, bu da ayrıca PKK'nin çekim gücünü artırmış ve söylemini tortulaştırmıştır. PKK tarafından tesis edilen kültürel ve toplum örgütlenmelerine ek olarak, Avrupa'nın yanı sıra Türkiye'deki çeşitli diğer Kürt örgütlenmeleriyle birlikte bağımsız sanatçı/müzisyenler de Kürt dilsel ve kültürel gelişim ve canlanmasına önemli bir katkı sağlayan çalışmalarda bulunmuştu.

Kürt Kültürel Siyaseti

Başlangıçta, PKK'nin kültürel faaliyetleri, mücadeleyi Avrupa'daki Kürtlere müzik aracılığıyla iletmek için 1981'de Almanya'da kurulan *Koma Berwedan*'dan (*Grup Direniş*) oluşuyordu. Ayrıca, grup üyeleri yine Almanya'da olan PKK'nin kültürel örgütlenmesi *Hunerkom*'un (*Sanatçılar Birliği*) örgütlenmesinde de yer alıyordu. 1983'te kurulan örgütlenme, Kürt kültürel gelişimi ve canlanması hedefini taşıyordu. Başlangıçta *Hunerkom*'un faaliyetleri Almanya, Fransa ve Hollanda'daki kültür ve toplum merkezleri içinde yürütüldü. Faaliyetlerdeki niceliksel artış ve diğer Avrupa ülkelerinde Kürt topluluklarının artışının ardından, kültürel faaliyetler yayılmanın yanı sıra daha profesyonel hale geldi. 1994'te *Hunerkom, Kürt Kültür ve Sanat Akademisi* adını aldı. Müzik, Kürt kültürel yenilenmesi ve gelişmesinin önemli bir yönünü oluşturdu ve yeni oluşturulmuş grubun söylediği ve PKK'nin 1980'lerden itibaren başlatmaya çalıştığı direniş pratiklerini anlatan şarkılarla PKK'nin mücadelesini yaymak için önemli bir araç işlevi gördü. *Koma Berxwedan* kendisini, direniş müziğini taşımanın temel aracı olarak kurdu ve Kürt mücadelesinin sürekli bir özelliği haline geldi. Asıl olarak Avrupa'da sahne performansları ve müzik etkinlikleri düzenlemesine rağmen, kaset ve CD'leri Türkiye'deki Kürtlere gizli şekilde ulaşmayı başardı.

1991'de Kürt dilinin kamusal alanda kullanımı üzerine sınırlamaların gevşetilmesinin ardından, bir başka önemli Kürt kültür merkezi, *Navenda Çanda Mezopatamya* (*Mezopotamya Kültür Merkezi*, [MKM]) İstanbul'da Kürt kültürel gelişmesi ve yenilenmesini teşvik etmek için benzer amaçlarla İstanbul'da kuruldu. MKM ve Türkiye'nin diğer büyük şehirlerinde 1990'larda kurulan diğer şubelerinde şu müzik grupları kuruldu: Koma Çiya, Koma Azad, Koma Mizgîn, Koma Asman, Koma Amed,

Agirê Jiyan, Koma Rewşen, Koma Şirvan and Koma Rojhilat.[40] Bu grupların şarkıları ve müziği, Koma Berxwedan'ın müziğinde kullanılanlara benzer direniş temalarını ele alıyordu. Bu gruplara ek olarak, yine Kürtçe direniş, popüler ve halk müzikleri yapan Şivan Perwer, Ciwan Haco, Nizammettin Arıç, Hozan Dilgeş, Aram Tigran gibi müzisyenler de bulunuyordu.

Hunerkom'un Avrupa'da organize ettiği PKK'nin kültürel faaliyetlerinin bir başka önemli yönü, Kürt halk müziğinin popülerleşmesiydi. Avrupa'daki neredeyse her Kürt kültür merkezi, folklor oyunları için birçok ders düzenleyerek, folklorü çok sayıda sıradan Kürt insanının yer aldığı önemli bir etkinlik haline getirdi. 1987'den günümüze, *Hunerkom* yıllık bir Kürt festivali olarak *Mihrican*'ı örgütlemeye başladı. Bu festival Kürdistan'daki çok sayıda bölgeyi temsil eden folklor gruplarının performans sunduğu ve sergilediği etkinliklerdi. Bu festivaller, çeşitli alanlardan Kürtler arasındaki etkileşimi artırmak ve kültürel kaynaşma ve anlayışı teşvik etmede önemliydi. Benzer şekilde, ERNK'nin Avrupa'da organize ettiği sayısız kültürel ve müzikal etkinliklerde de müzikal performanslar sahnelendi ki bu da Kürtlere içinde kültürlerini yaşayabilecekleri bir ortam sundu.

Popüler bir Kürt kültürünün gelişmesi, Kürt dilinin dirilişine eşlik etti ve onun tarafından beslendi. Bu süreçte, Paris merkezli *Institute Kurde* –Kürt dili ve tarihi üzerine çalışma ve araştırmayı teşvik etmek için PKK'den bağımsız olarak 1983'te kurulmuştu– önemli bir rol oynadı. Benzer bir dil enstitüsü olan ve 1992'de İstanbul'da kurulan *Enstituya Kurdi* de Kürt tarihi ve dili üzerine

[40] MKM'nin İstanbul'daki ana merkezi ve diğer Türk kentlerindeki şubeleri ve Kürt bölgesinin temel kasaba ve kentlerinde koordine ettiği kültürel faaliyetlerin (Müzik, Dans, Sinema, Tiyatro, Edebiyat) bir genel değerlendirmesi için bkz. http://www.mkmbakur.com. (Erişim tarihi: 8 Kasım 2009).

araştırma ve akademik çalışmalar yürütme de önemli bir rol oynadı.[41] Özelde, Kürt kültürünün ve tarihinin çalışması, giderek daha yaygın hale geldi, Kurmanci Kürt dilinin standartlaştırılması üzerine araştırmalar yürütüldü ve Kürtçe yazılmış birçok metin üretildi. Türkiye'deki Kürtlerin kullandığı biçimiyle Kürt Kurmanci dili, 1920'lerin sonundan beri Latin alfabesinde yazıldı. Alfabe ve yazılı standartlar, 1932 ve 1943 arasında Şam ve Beyrut'ta süreli bir yayın olan *Hawar*'ı yayımlamış olan Kürt entelektüeli Mir Celaded Bedirxan tarafından geliştirildi. Bedirxan ayrıca, birçok diğer edebi çalışmanın yanı sıra bir dilbilgisi kitabı ve Kürtçe-Fransızca bir sözlük de yazdı.[42] Buna ek olarak, Avrupa'nın birçok şehrinde yukarıda söz edilen enstitülerde ve toplum merkezlerinde Kürt dili eğitimi verildi ve bu Kürt ulusal bilincindeki genel yükselişe katkı sağladı. Üstelik, 1960'lı yıllarda ve daha çok da 1970'li ve 1980'li yıllarda Kürt klasik edebiyatı çevirileri, Kürt kültürü hakkındaki bilgiyi artırdı. Bunu, Cegerxwîn (1984'te İsveç'te ölen sosyalist şair Sheikhmous Hasan tarafından kullanılan "kanayan ciğer" anlamında bir mahlas), öykü yazarı Mehmet Uzun (2007'de öldü) ve ünlü Kürt film yönetmeni Yılmaz Güney (1984'te öldü) gibi yeni nesil bir Kürt yazar ve sanatçı neslinin doğuşu izledi. Kürt dilinde yazarların ve şiirin mevcudiyeti, dilin kullanımını artırıp yeni-

---

[41] Sürgündeki Kürt yazar ve entelektüellerin ve Avrupa'daki entelektüeller ve kültürel organizasyonların bir tartışması için bkz. Uçarlar, "Between Majority Power and Minority Resistance", özellikle 7. ve 8. bölümler (s. 191-266)

[42] Kurmanci Kürtçesinin yazılı ve dilsel standardizasyonunun ve Kürt diliyle ilgili daha genel meselelerle ilgili detaylı bir genel değerlendirme için bkz. Kurdish Academy of Language (http://www.kurdishacademy.org). Buna ek olarak, Sovyetler Birliği'ndeki Kürtler, Kürt tarihi, dili ve edebiyatı çalışmalarına önemli katkılar yapmışlardır. Ancak Sovyetler Birliği'ndeki Kürtçe metinlerde Kiril alfabesi kullanılır.

lenmesine yardım etti. Yılmaz Güney'in toplumsal gerçekçi sineması, öte yandan, Kürt toplumunu sinema alanında var etti.[43]

Bunların dışında, Kürt yanlısı bir medya ağının varlığı, ulusal kurtuluş söyleminin ve PKK'nin mücadelesinin daha geniş Kürt topluluklarına yaygınlaşmasını mümkün kıldı. Resmi yayınları *Serxwebûn* ile *Berxwedan* ve başka birçok yayın aracılığıyla PKK, çok sayıda Kürtle bağ kurabildi, söylemini yaygınlaştırabildi ve ayrıca çatışmayla ilgili olaylara ilişkin kendi yorumunu sunabildi. Haziran 1992'den itibaren, Kürt yanlısı günlük gazete *Özgür Gündem*, Türkiye'de yayınlanmaya başladı ve çatışmalara kapsamlı yer ayırdı; yer verdikleri arasında Öcalan'la mülakatlar ve Kürt yanlısı partilerin açıklamaları da vardı. Bu gazete, anaakım Türk medyasında sunulan çatışma açıklamalarının tersi bir yayın izledi. Türkiye'deki Kürt yanlısı medya ağı, 1990'dan itibaren aylık bir siyasal dergi (*Özgür Halk*), Şubat 1994'ten bu yana Kürtçe haftalık bir gazete *Azadiya Welat* (*Vatan'ın Özgürlüğü*) ve Mart 1994'ten itibaren Avrupa'dan Ortadoğu'ya uydu üzerinden yayın yapan bir TV kanalı, Med TV'yi de kapsadı. Medya ağı ve TV kanalı, Kürt meselesinin daha geniş bir anlayışının beslenmesine önemli katkı sağladı ve Kürtler arasında uyum ve etkileşimi artırdı.

Kürt dilinde bir uydu televizyonunun Avrupa'da kurulması Kürt kültürü ve ulusal yaşamının temsili için temel kanal ve en önemli gelişmeydi. 1995'te Med TV, yayın saatini altı (6) saatten on sekiz (18) saate çıkardı. Kanalın stüdyoları Belçika'daydı, ancak başlangıçta ruhsat, Britanya merkezli Bağımsız Televizyon Komisyonu'ndan (ITC) alınmıştı. Ne var ki Med TV'nin ruhsatı

---

[43] 2000'lerin başından beri, çok sayıda batı kentinde (Londra, Paris, Montreal, Hamburg, Köln, Frankfurt, Berlin ve Melbourne) düzenli olarak Kürt film festivalleri düzenlenmeye başlandı ve bu festivaller Diaspora'daki Kürt kültürel yaşamına önemli bir katkı yaptı. Daha fazla ayrıntı için bkz. http://www.kurdishcinema.com/Festivals.html.

1999'da iptal edildi ve 1999 Temmuz'undan 2004 Şubat'ına kadar Medya TV Kürtçe yayın yaptı. 2011 Mayıs'ından itibaren Danimarka'dan alınan bir ruhsat altında yayın yapan ROJ TV, Kürtçe yayın yapan temel kanal durumundadır. Toplamda, ROJ TV Ortadoğu, Avrupa, Kuzey Afrika ve eski Sovyetler Birliği cumhuriyetlerindeki yetmiş sekiz (78) ülkeye yayın yapıyor. Yukarıdakilere ek olarak, Irak Kürdistanı'ndan Kürtçe yayın yapan başka TV kanalları da vardır. Uydu üzerinden yayın yapan Kürt TV kanallarının sağladığı en önemli katkı, onların Kürt dilinin kullanımını popülerleştirmiş olmalarıdır. Kurmanci Kürtçesi, yayınların temel dilidir ve programların yaklaşık yüzde 70'inde (yüzde 69.66) kullanılmıştır. Buna ek olarak, Zazaca (yüzde 2.1), Sorani (yüzde 8.95), Hawremani (yüzde 1.91) ve Asurca (yüzde 0.48), Arapça (yüzde 2.86), Türkçe (yüzde 13.81) ve Farsça (yüzde 0.23) gibi Kürtlerin konuştuğu ya da Kürdistan'da kullanılan diller de yayınlarda kullanılmıştır.[44] Kürt kültürü, tarihi ve coğrafyası üzerine program ve belgeseller yayımlayarak, Kürtçe TV programları, Kürt kültürü üzerine değerli bir bilgi kaynağı haline gelmişti. Genel olarak, yayın içeriği doğası ve dağlarıyla Kürdistan görüntüleri ve Kürdistan haritasını yayınlamış ve *Welate me Kurdistan* (*Ülkemiz Kürdistan*) gibi çok sayıda bilgilendirici programla Kürt tarihi ve coğrafyası üzerine bilgi veren Kürdistan'ın bölgeleri, şehirleri ve kasabaları üzerine belgeselleri de kapsamıştı. Kürtçe televizyon kanalı, Alevi ve Yezidi inancı gibi Kürt dinsel topluluklarının yanı sıra bu dinsel toplulukların dini bayramları hakkında da programlara yer verdi. Ayrıca siyasal programlar, canlı yayınlar, temel Kürt festivalleri ve *Newroz* gibi etkinliklerle ilgili yayınlar da yayınların düzenli özellikleri olmuştu.[45]

---

[44] Roj TV, "Dillere Göre Rapor", 22 Aralık 2007.

[45] Roj TV, "Broadcasting Committee - Minutes of the weekly meeting", 9 Haziran 2008.

Türkiye, PKK ve bu televizyon kanalları arasında bir bağ olduğu gerekçesiyle, Kürt televizyon kanallarına ruhsat veren ülkelere ve bu kanalları kapatılması için baskı yaptı. Yukarıda tartışıldığı gibi, birçok durumda Kürt televizyon kanalları kapatıldı. Ne var ki bu, kapatılanların yerini almak için yenileri kurulduğundan Kürt televizyon kanallarını tamamen kapamaya yetmedi. Televizyon kanalı gibi güçlü bir kitle iletişim aracına sahip olmak Kürt ulusal hareketine, Kürtler arasında Kürt toplumuna bir aidiyet hissini güçlendiren, Kürt dilinin kullanımını popülerleştiren ve Kürt kültürü hakkındaki programları geniş yığınlara ulaştırmak için önemli bir fırsat verdi. Kürdistan bayrağı ve haritası gibi çeşitli ulusal sembolleri ve Kürt ulusal marşını yayınlayarak, Kürt televizyon kanalları Kürtler arasında bir ulusal birlik duygusunu kurabildi ve temsil edebildi ki, bu da Kürtlüğün istikrarlı bir anlama kavuşmasında önemli oldu.

Kürdistan'ın "Kahramanları": Örnekselliğin Kuruluşu ve PKK'nin Çağdaş Direniş Miti

Kürt sosyalist gruplarının söylemlerinde Kürt kimliğini ve tarihini farklılaştırmak ve belirtmek için *Newroz*'u bir köken miti olarak kurması dördüncü bölümde tartışılmıştı. Bu mitle Kürtlerin kökenleri Medlere kadar geri götürüldü ve Kürt kimliğinin etnik temelli bir kavrayışı inşa edildi. Beşinci bölümde PKK söyleminde mitin konumlandırılması, özellikle de Med İmparatorluğu'nun Kürt ulusunun "altın çağı" olarak kuruluşu tartışıldı. Bu, sadece Kürt ulusunun homojenliği ve birliğini tasarlamada değil, ancak aynı zamanda Kürt birliği "fantazisinin" geliştirilmesi için de önemliydi. Mücadelenin, Medlerin zaferinin bir sembolü olarak *Newroz*, çağdaş Kürt ulusal hareketi tarafından yeniden yaratılması ve örnek alınması gereken bir şey olarak bir ölçü tesis etmek için inşa edildi. PKK, 1980'li yılların başında Diyarbakır Cezaevi'nde gerçekleşen direnişi temelli bir çağdaş

direniş miti kurmak için sonraki yıllarda, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca, *Newroz* mitini yeniden aktifleştirdi. *Newroz* bayramı, Türkiye'deki Kürt siyasal aktivizmindeki en önemli gün haline geldi ve 1990'lı yıllar boyunca 21 Mart'taki protesto ve kutlamalara geniş kalabalıklar katıldı. Böylesi kamusal kutlamalar ve kitle protestoları *Newroz*'u ulusal direniş günü olarak zenginleştirirken, o günde çok sayıda bireysel direniş ve kendini feda eylemleri yaşanmaya başlandı. Bu durum PKK'nin böylesi eylemleri, Kürdistan'ın uzun süreli özgürlük mücadelesinin parçası olarak tarif ve temsil etmesine olanak tanıdı. Üstelik, böylesi bir referans PKK'nin mücadelesini daha uzun bir zaman çizgisi içine yerleştirdi ve onu Kürtlerin ulusal mücadelesinin cisimleşmesi olarak temsil etmesine olanak tanıdı. PKK'nin mücadelesi ilerledikçe, onun gerilla ("kurtuluş ve ulusal diriliş") savaşıyla genel olarak mücadelesi ve *serhildan* PKK'nin çağdaş direniş mitinin kurucu parçaları haline geldi.

Diyarbakır Cezaevi'ndeki direniş, PKK'nin söyleminde ana dayanak noktası oldu ve daha önce belirtildiği gibi, temel olaylar, Mazlum Doğan'ın 21 Mart 1982'de devam eden işkence ve baskıya karşı intiharıyla başladı. Direniş, dört diğer PKK üyesinin 18 Mayıs 1982'de kendi bedenlerini ateşe vermesiyle devam etti ve 14 Temmuz 1982'de başlayan ve Eylül 1982'de dört öncü üyenin daha ölümüyle sonuçlanan ölüm oruçlarıyla doruğa çıktı. Başlangıçta, PKK'nin olayları sunumundaki temel vurgu, işkence ve siyasal tutuklulara uygulanan baskı üzerineydi ve Doğan'ın ölümü *Serxwebûn*'da Kemalist rejimin tüm Kürt siyasal tutukluları yok etme çabalarının bir parçası olarak tanımlanmıştı.[46] Ayrıca, ölümünün birinci yıl dönümünde, 21 Mart 1983'te dağıtılan anma bildirisinde Mazlum Doğan, "Çağdaş Kawa",

[46] *Serxwebûn*, Haziran 1982, s. 10-11. *Serxwebûn* Mazlum Doğan'ın ölümünü duyurmak için "Diyarbakır Cezaevinde Katliam" manşeti kullandı.

eylemi de bir direniş eylemi olarak tanımlanmıştı.[47] Direnişi anmak için daha sonra yayımlanan makalelerde, öncü üyelerin eylemlerinin önemi merkez nokta haline geldi ve onların direnişleri de bir "bilinçli siyasal eylem" olarak tanımlandı:

> Bilinçli yaşamlarına atıldıktan beri halkımızın ulusal ve toplumsal Kurtuluş mücadelesinde yer alan ve bu mücadeleye her şeyleriyle önderlik düzeyinde katılan, mücadelenin gelişmesi uğruna gerekiyorsa yaşamlarını bilinçli bir şekilde veren insanların gerçekleştirdikleri bilinçli bir eylem olan cezaevi direnişi, proletaryanın önderlik ettiği halkımızın ulusal ve toplumsal kurtuluş mücadelesinin gerçek ölçütlerini yaratmış, mücadelelenin ruhu, yönlendirici ve denetleyici gücü olmuş, halkımızı sürekli eyleme çekecek ve örgütleyecek olan silinmez bir etki bırakmıştır.[48]

Diyarbakır Cezaevi'ndeki direnişin Kürtlerin mücadelesi ve bir ulus olarak hayatta kalmaları için tarihsel önem ve değeri ayrıca vurgulanmış ve direniş, yeni bir dönemin başlangıcı olarak tanımlanmıştır:

> Adına onur dediğimiz sıfata ulaşmak, insan olmak, ayakta kalmak, tarihin bu dönemine şerefli bir söz ya da birkaç cümle bile bırakılmak isteniyorsa direnmek gerekiyordu. Onlar tarihin bu döneminde bir ulus için, insanlığın bir kesimi için söylenmesi gereken en temel bir kaç sözü söylediler. Fakat bunlar öyle sözler ki söylenmemesi halinde bir parti hiç olup gider, bir ulus hiç olup gider. Artık diğer değerlerden bahsetmenin bir anlamı kalmaz.[49]

Direnişin önemi, PKK tutsaklarının, akla hayale bile gelmeyecek kesintisiz işkence ve boyun eğdirme girişimlerine rağmen, devletin otoritesini kabul etmedikleri gerçeğinde yatar. Onların baskıya direnişleri, en sert koşullar altında bile Kürt

---

[47] *Serxwebûn*, Mart 1983, s. 9

[48] *Serxwebûn*, Aralık 1982, s. 4. Vurgular bana ait.

[49] *Berxwedan*, Haziran 1994, Özel Sayı.

mücadelesini savunması ve Kürtlere dayatılan teslim almayı aşmak için kendi yaşamlarını feda etmeleri PKK tarafından "mücadelesinin ruhu" olarak yorumlandı.[50] 15 Ağustos 1984'te gerilla savaşının başlamasıyla, direniş yeni bir boyut aldı ve "ulusal kurtuluş savaşı" çağdaş direniş mitinin merkezi haline geldi. Gerilla savaşının başlangıcı, "15 Ağustos Atılımı" olarak tanımlandı ve 1984'ten günümüze PKK faaliyetleri, direniş mitinin üzerine inşa edileceği bereketli bir malzeme sağladı. Gerilla savaşının başlangıcıyla birlikte, direniş günlük yaşam temelinde pratikte meydana gelen bir şey haline geldi.[51] Savaşta hayatlarını kaybeden gerillalar "ulusal direnişin kahramanları ve şehitleri" olarak tanımlandı ve PKK'nin dergilerinde cesaret ve kahramanlıklarını detaylandıran kapsamlı anma yazıları yayımlandı.[52]

Direniş pratiklerini yeni bir seviyeye çıkaran gerilla savaşına ek olarak, 1990'ların başındaki kendi bedenini ateşe verme eylemleri de "istisnai direniş eylemleri"nin örnekleri olarak tanımlandı. Bu, Diyarbakır'daki Dicle Üniversitesi'nde bir tıp öğrencisi olan Zekiye Alkan'ın 21 Mart 1990'da kent duvarlarının üzerinde bedenini ateşe vermesiyle birlikte başladı. Benzer şekilde Rahşan Demirel 1992'de İzmir'de ve "Berivan" ve "Ronahi", sırasıyla Nilgün Yıldırım ve Bedriye Taş'ın kod isimleri, Almanya'da 1994'te aynı eylemi tekrarladı.[53] Bu kendi bedenini ateşe verme eylemleri, kutsal direniş ve ulusun özgürlüğü aşkına kendini feda eylemleri olarak tanımlanırken, *Newroz* bu kendini

---

[50] *Serxwebûn*, Nisan 1994, s. 16-22.

[51] *Serxwebûn*, Eylül 1990, Özel Sayı.

[52] *Serxwebûn*, Mart 1988, s. 4. Gerilla savaşı üzerine birçok makale ve gerilla anma yazısı onları "Ulusal Direniş Kahramanları" ve "Direniş Şehitleri" olarak tanımladı.

[53] *Berxwedan* (Özel Newroz Baskısı), Mart 1992, s. 13; *Berxwedan* (Özel Sayı), Mart 1994, s. 15-18; *Serxwebûn*, Nisan 1994, s. 18-19.

feda ve kahramanlık eylemlerinin yaşandığı bir gün oldu. Gelgelelim, en önemli farklılık, 1990'larda kendini yakma ve "kahramansı" "feda" eylemlerinin yürütücülerinin kadın olmasıydı. Buna ek olarak, kadın gerillaların "kahramansı eylemleri" ve "fedalar"ı aynı zamanda PKK'nin çağdaş direniş mitinin temsilinde merkezi bir aşama kazanmaya başladı. Bunlardan, Gülnaz Karataş'ın (Beritan) 25 Ekim 1992'deki ölümü sürekli olarak vurgulandı. Karataş, PKK'nin Irak Kürtleriyle savaşı sırasında KDP peşmergelerinin saldırılarından kurtulmanın imkânsız olduğunu kavrayınca, rehin alınmaktan kurtulmak için kendisini bir dağın uçurumundan atmıştı.[54] Beritan'ın eylemi, kesin bir kahramanlık eylemi ve mücadeleye bağlılık ve PKK tarafından kendi direniş ruhunun cisimleşmesi olarak sunulmuştu. Benzer şekilde Tunceli'deki askeri birliklere karşı ilk intihar saldırısını düzenlemiş olan Zeynep Kınacı (Zilan) da ayrıca PKK'nin direniş ruhunun cisimleşmesi olarak sunuldu.

PKK'nin söylemlerinde direniş pratiklerinin temsili, direniş eylemi yürüten üyelerini "örnekler" olarak kurar. Conant'ın Nietzsche'nin çalışmasındaki örnekler tartışmasına dayanarak, Noval "örneğin rolünün 'bizi rahatsız etmek'"[55] ve kişisel olmayan bir utanç duygusu yaratmak olduğunu söyler. Utanç meselesi, Noval (2007) tarafından detaylı şekilde tartışılır ve utancın önemi, "'eski' benlikten bir mesafe ve daha ileri bir benliğe doğru çalışma ihtiyacı"nı kışkırtma yetisinde yatar.[56] Örneklerin siyaset için önemi, onların varlıklarının "bir çağrı olarak, bir başka benliğin hatırlatıcısı olarak ve şeylerin bir başka durumu olarak, bir başka benliğin imkanının, şeylerin gerçekleştirilmesinin bir

---

[54] http://www.hpg-online.com/tr/ekim_sehitleri/4.html, (Erişim tarihi 7 Eylül 2009).

[55] Norval, *Aversive Democracy*, s. 194.

[56] A.g.e., s. 204.

başka biçiminin (...) yakalanması olarak" işlev görmesidir.[57] Direniş pratiklerinin anma etkinlikleri ve onların yıl dönümlerinde yayımlanan bildirilerde, bu bireysel direniş eylemleri ve feda, uzun süreli bir aktif direnişin başlangıcı olarak tanımlanır. Örneğin, Mazlum Doğan'ın intiharı, Diyarbakır'daki direnişi aktifleştiren ve PKK'nin gerilla savaşını başlatan eylem olarak tanımlanmıştı. Benzer şekilde, Zekiye Alkan'ın kendini yakması PKK tarafından uzun süreli bir aktif direniş döneminin ve çok sayıda sıradan Kürdün katıldığı bölgedeki kent merkezlerindeki *serhildan*ın tetikleyicisi olarak ifade edilmiştir.[58] PKK söyleminde vurgulandığı gibi, güçlü bir nedensel bağlantı sunulmuş olması yüksek ölçüde muhtemel değilse de, böylesi bir iddianın önemi, bireyler ve onların direniş pratiklerinin PKK'nin direnişinin "örnekleri" olarak kurulması ve eylemlerinin başkalarını da direnişte yer almak için güdülemekte kullanılmasıdır.

PKK söyleminde örneklerin kuruluşu ve onların "kahramansı direniş"lerine eşlik eden pratiklerin anılması, her şeyden önce, sıradan Kürtleri böylesi kahramanlık eylemlerini ve Kürt mücadelesi ve hareketi için kendilerini feda etmelerini gerçekleştirmeleri için güdüleme amacı taşıyordu. Öncü üyelerin direnişi, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca *Serxwebûn* ve *Berxwedan*'da yayımlanan çok sayıda makalenin yanı sıra bu direnişleri anmak için düzenlenen yıl dönümü etkinliklerinde yapılan toplantı ve halk buluşmalarında geniş şekilde tartışılmıştı. Bu direnişlerin öyküsü, PKK'nin öncü üyelerinin direnişi ve mücadelesinin ilk şehitleri için yapılan sayısız anma pratiği ile etkinliklerinde geniş şekilde anlatılmış ve yaygınlaştırılmıştı. Avrupa çapındaki Kürt toplum merkezlerinde PKK'nin ilk dönem şehitlerinin yanı sıra öncü şahsiyetlerinin fotoğraflarını sergilemek –

---

[57] A.g.e., s. 179.

[58] *Berxwedan*, Mart 1994, Özel Sayı.

özellikle de Diyarbakır Cezaevi'ndeki direnişinde ölen Mazlum Doğan ve diğerleriyle Mart 1986'da ölen PKK'nin askeri güçlerinin ilk komutanı olan Mahsun Korkmaz– standart bir uygulamadır. PKK'nin ilk şehitlerinin yanı sıra diğer gerillaların kapsamlı anı yazıları PKK'nin yayımladıkları arasında sıklıkla görülür. ERNK tarafından yönetilen Kürt toplum merkezlerinde anma törenleri düzenlenmiştir. Gerillaların *Serxwebûn* ve *Berxwe-dan*'da yayınlanan yaşamöyküleri ve anma yazıları başta olmak üzere, anma pratikleri gerilla yaşamını romantize etmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, 1990'lar boyunca Türkiye'deki PKK gerillalarının cenaze törenleri, geniş katılımın olduğu etkinliklerdir.

Direnişin sunumu, sadece siyasal söylemle sınırlı değildi; müzik ve şiir gibi, diğer sanatsal formlar da Diyarbakır Cezaevi'ndeki direnişin önemini iletmek için kullanıldı. Direniş eylemlerinin sanatsal yeniden inşası, pek çok posterde görüldü. PKK'nin üst düzey üyelerinden Ali Haydar Kaytan'ın "Ben İnsandım" şiiri, 18 Mayıs 1977'de öldürülen ve PKK'nin ilk şehidi olarak görülen Haki Karer'in mücadelesi ve yaşamını anlatır.[59] Üstelik, yukarıda bahsedildiği gibi, direniş pratiklerinin öyküleri *Koma Berxwedan*'ın müziğinde 1980'lerden ve diğer grupların müziğinde de 1990'lı yıllardan itibaren anlatıldı. Aslında *Koma Berxwedan* ve çok sayıda diğer grup ve müzisyenin yaptığı direniş müziğinin anlattığı ana tema PKK'nin direnişi olduğundan, çağdaş direniş miti Kürt kültürel canlanmasının merkezini oluşturdu. İlk yıllarda, pek çok popüler şarkıda direniş bir kutlama yani *Dilan* olarak tarif edilmişti.[60]

---

[59] Şiir ilk olarak 9 Mayıs 1982'de *Serxwebûn*'da yayımlandı. O tarihten beri, pek çok metinle yeniden üretildi. Şiir için bkz. http://www.antoloji.com/siir/siir/siir_SQL.asp?siir_id=29582.

[60] *Dilan* aynı zamanda neşeli bir etkinlik olarak görülen bir mücadele çağrısına göndermede bulunur.

PKK'nin 27 Kasım'da kurulması, 15 Ağustos'ta gerilla savaşını başlatması, Diyarbakır Cezaevi'ndeki direniş, PKK'nin Hilvan'daki toprak ağalarına saldırıları gibi özel olaylar için yapılan, gerilla savaşını "kutsayan", 1991'de Diyarbakır'daki *serhildan* ve *Newroz* hakkında yapılan ve PKK'nin pek çok kadın ile erkek "kahramanlarının" feda ve direnişlerini anan şarkıların tümü de direniş müziğinde sıklıkla görülmüştür. Örneğin, Hozan Dilgeş'in popüler bir şarkısı, *Li Mêrdine Li Bagoke* 1 Nisan 1988'de Mardin bölgesindeki Nusaybin kasabası yakınlarındaki Bagok Dağı'nda ARGK ile Türk ordusu arasında meydana gelen bir çarpışmanın öyküsünü anlatır. Çoğunluğu yeni katılmış küçük bir PKK gerilla grubunun etrafı, saldırı esnasında sayısal açıdan çok daha üstün olan bir Türk asker ve korucu grubu tarafından sarılır. Sayısal ve teknik dezavantajlarına ve etraflarının çevrili olmasına rağmen, gerillalar Türk askerine karşı savaşmaya karar verir.[61] Bu, ordunun PKK'ye karşı yürüttüğü en kapsamlı saldırılardan birisidir ve PKK'nin verdiği ağır kayıplara rağmen, onun destansı savaşlarından birisi olarak bilinir. PKK'nin cezaevindeki ilk üyeleri tarafından gerçekleştirilen kahramansı eylemlerin tartışmasına benzer bir tarzda, şarkı çatışmada savaşan ve ölen gerillaların kendilerini feda edişi ve kahramanlıklarını vurgular.

Buna ek olarak, *Enternasyonal* gibi uluslararası sosyalist şarkılar ve marşlar da Kürt dilinde söylendi ve Kürt direniş müziğinin repertuvarını genişletti. Müzik, çok sayıda insan tarafından erişilebilir olan bir araçla mücadelesinin ve direnişinin öyküsünü anlatarak, PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin pratikte tortulaşmasında önemli bir rol oynadı. Mücadelenin müzik aracılığıyla kültürel sunumu, PKK'nin daha geniş Kürt toplulukla-

[61] http://www.rojaciwan.com/haber-34815.html (Erişim tarihi 1 Nisan 2008).

rına ulaşmasını mümkün kıldı. Direniş müziği, çok sayıda Kürdün bildiği ve folklor oyunlarında kullanılan popüler halk şarkıların ezgilerini kullandı ve yeniden yarattı, ki bu da anma pratiklerine temsili ve gösterisel bir yön ekledi.

Yukarıda bahsedildiği gibi, 1990'ların başından itibaren kadınlar direniş eylemlerinin yürütücüleri olmaya başladılar ve PKK'nin çağdaş direniş mitinde merkezi bir rol kazandılar. 1980'lerden itibaren, Kürt ulusal hareketinin faaliyetlerindeki aşamalı artışla birlikte giderek daha fazla sayıda Kürt kadını siyasetle ilgilenmeye başladı. Özellikle de, kadınlar birçok *serhildan*a kitlesel bir katılım sağladı ve PKK içinde olduğu kadar yasal Kürt siyasal partilerinde de aktif roller aldılar.[62] Bu nedenle, kadınların 1990'lı yılların başından itibaren direnişin ön saflarına çıkması ve giderek artan bir şekilde "örnekler" olarak kurulmaya başlaması şaşırtıcı değildir. Aslında PKK'nin başlattığı en önemli gelişmelerden birisi, özellikle de 1990'lı yılların başında, kadınların yeni bir siyasal aktör olarak harekete geçirilmesiydi ve bunun PKK'nin genel hareketlenmesinde kayda değer bir etkisi vardı. Kadınların harekete geçirilmesi sadece PKK'nin genel destek tabanını ve savaş gücünü artırmakla kalmadı aynı zamanda ARGK kademeleri içinde önemli sayıda bir kadın gerilla varlığı, toplumdaki erkek tahakkümü gibi geleneksel değerlerin çekim gücü ve kuvvetini gevşetti ve PKK'nin söyleminde ikisi de dile getirilen unsurlar olan eşitlik ve özgürlük fikirlerinin toplumun zihnine kazınmasına yardımcı olarak PKK söyleminin pratikte tortulaşmasını mümkün kılan bir "görüş değişimi"ni beraberinde getirdi.[63]

---

[62] Kürt kadınlarının ulusal hareketteki rolü ile katılımları ve kimliklerinin daha kapsamlı bir çalışması için bkz. Çağlayan, *Analar, Yoldaşlar*. Marcus'a göre 1993'te "kadınlar PKK'nin silahlı güçlerinin yaklaşık üçte birini oluşturuyordu", (Marcus, *Blood and Belief*, s. 173).

[63] Norval, siyasal gramerlere karşı koyuş gösterme biçimleri ve onlarda yaşanan değişimlerin bir açıklamasını sunma için Wittgenstein'ın "görüş

Çağlayan (2007) kadınları harekete geçirme ve Kürt toplumu içinde kadınların konumuna ilişkin yaygın kavrayışa karşı koyma konusunda PKK'nin konumlandırdığı söylemsel stratejileri öne çıkarır. 1980'ler boyunca PKK söylemi, kadınların bekaretinin korunması ve onların bedeninin saflığını korumak şeklindeki baskın "namus" yorumunu, bu kavrama genel olarak Kürdistan topraklarını savunma anlamını vererek çözdü.[64] Erkekleri kendi "namus"larını koruma yükünden özgürleştirerek, "namus"un bu yeniden dillendirilişi, asıl olarak erkeklerin harekete geçirilmesi hedefine sahipti. Ne var ki, 1990'lı yılların başından itibaren, PKK'nin söyleminde büyük bir kayma oldu. Bu değişim, kadınları giderek artan şekilde *kahramanı* direniş ve ulus için feda eylemleriyle tanımlayan yeni bir kadın kimliği inşa etmeye başladı.[65] Çağlayan'ın çok sayıda Kürt aktivist kadınla yürüttüğü görüşmelerden çıkardığı sonuçlar, PKK'nin kadın gerillalarıyla buluşmanın ya da onların görüntülerini PKK yayınlarında görmenin bir güçlendirme hissi yarattığı ve bunun da bazı durumlarda PKK saflarına katılmak için güçlü bir arzu yarattığı görüşünü yansıtır.[66] Bir kadın gerilla görme deneyiminin yeniliği, birçok durumda, muhtemelen önce bir rahatsızlık hissine neden olacaktır. PKK'nin kadın gerillalarıyla ilk buluşması deneyimini ve onun hareket için yarattığı çekim gücünü anlatırken, bir kadın PKK gerillası olan Medya Beytüşşebap şunları belirtir:

---

aydınlanması" ya da "görüş değişimi" üzerine tartışmasını kullanır. "Görüş şafağı ve değişimi, kişi bir nesne ya da durumun yeni türde bir karakterizasyonunun verilebileceğini kavradığında ve biz onu, o bakımdan gördüğümüzde meydana gelir" (Norval, *Aversive Democracy*, s. 113).

[64] Çağlayan, *Analar, Yoldaşlar*, s. 106.

[65] A.g.e., s. 107.

[66] A.g.e., s. 206-8.

> Onların içinden de ilk gördüğüm kadın gerilla Dicle Kobani arkadaştı. Bu arkadaşları da gördükten sonra yaşım küçük olmasına rağmen PKK'ye âşık oldum. Kafam karışmıştı. Gitmeliyim hemen partiye katılmalıyım diyordum kendi kendime. PKK bir mıknatıs gibi beni çekiyordu. Hele bayan arkadaşları gördükten sonra hayat benim için dayanılmaz oldu. Ondan sonra evdeki yaşam bana çok anlamsız gelmeye başladı. Ailem o kadar dar ve katı olmamasına rağmen ben artık evde durmak istemiyordum.[67]

Kadınların gerilla saflarındaki varlığının ve gerillaya katılmasının ve direnişte oynadıkları aktif rolün bir başka önemi, direnişin "kahramansı eylemleri"nin yürütücüleri olmak da dahil olmak üzere, bu durumun erkekler arasında "utanç" yaratması ve onları da eyleme geçmeye teşvik etmesiydi. Aysel Çürükkaya'nın PKK'deki deneyimine ilişkin olarak, Aliza Marcus şunları belirtir: "Öte yandan erkekler, kadınların savaştığını fark ettiklerinde utançtan harekete geçiyordu".[68] Leyla Zana gibi diğer üstdüzey Kürt kadın siyasetçilerin varlığı ve mücadelede oynadıkları aktif rol, erkeklerin utanç yaşamasına neden olmuş, bu da onları eyleme geçmeye teşvik etmiştir; çünkü geleneksel ve erkek egemen bir toplumda böylesi faaliyetler, erkeklerin görevi olarak görülür.

PKK'nin çağdaş direniş miti, harekete geçirme sürecinde yoğun olarak ve PKK'nin ilk şehitlerinin görüntüleriyle kadın savaşçılarının fotoğrafları da PKK yayınlarında geniş şekilde kullanıldı. Genel olarak, PKK'nin Kürtleri harekete geçirmesi için yeni direniş mitinin önemi, onun PKK'nin söylemine *güç* katması ve Kürtler arasındaki yaygın güvenini daha da zenginleştirmesiydi. PKK'nin örgütlediği gerilla savaşı ve halk direnişi

---

[67] "Dağların Tek Kollu Kızı" Fırat Haber Ajansı, 26 Eylül 2009 http://www.firatnews.com/index.php?rupel=nuce&nuceID=14324 (Erişim tarihi: 27 Kasım 2009).

[68] Marcus, *Blood and Belief*, s. 172.

pratikte direniş mitini yeniden yarattı ve bu da Kürt birliği "fantazi"sinin yerine getirilme olasılığını yarattı. Gerilla savaşı, direnişin günlük temelde gerçekleşen bir şey olması anlamına geldiğinden önemliydi; çok sayıda insanı PKK'nin Kürt bağımsızlığını sağlamaya muktedir olduğuna ikna etmişti ve bunu başarması, PKK'nin söylemine *güç* katmıştı. Bu, PKK'nin mücadelesini Kürtlerin özgürlük için uzun mücadelesinin bir parçası olarak temsil etmesine ve ulusal kurtuluş söyleminin tortulaşmasına yardımcı oldu. Faaliyetlerini çağdaş direnişin ışığında temsil ederek ve yeniden yorumlayarak PKK, mücadelesini Kürtlerin özgürlük mücadelesinin cisimleşmesi olarak tanımlayabildi.

Ordunun PKK'nin başkaldırısını bastırmak için yürüttüğü askeri ve güvenlik operasyonlarını –ki bu operasyonlar yedinci bölümde daha geniş olarak tartışılacaktır– tamamlamak için devlet söylemi PKK'nin mücadelesini Kürtlerin ulusal mücadelesinin cisimleşmesi olarak sunumuna, onu "terörizm" ve sadece bir "güvenlik tehdidi" olarak sunarak karşı çıktı. Aslında bu sunum, devlet söyleminde ve anaakım medyada Türk milliyetçi fantazmatik mantıkları zirveye ulaştırmak için kapsamlı olarak kullanıldı. Buna ek olarak, PKK söyleminin fantazmatik mantıklarını zayıflatabilmek için 1990'lı yılların başından itibaren devlet *Newroz* mitine onu *aslında* bir Türk bayramı olarak kurma girişimiyle karşı çıktı.[69] Kürt milliyetçilerinin kullanımına karşıt olarak, devlet belgeleri ve yetkilileri *Nevroz*'u *Nevruz* olarak ifade etti ve 1991'den itibaren bir bahar bayramı olarak kutlamaya başladı. Resmi kutlamalar, *Newroz*'u Türkleştirmek ve Kürt bağlamını depolitize etmek için fırsat olarak kullanıldı. Yanık'ın (2006) tarif ettiği gibi, bu adımın bir amacı, Türkiye'de Kürt kül-

[69] Aydın, "Mobilising the Kurds", s. 90; Lerna K. Yanık, "'Nevruz' or 'Newroz'? Deconstructing the 'Invention' of a Contested Tradition in Contemporary Turkey", *Middle Eastern Studies*, Cilt: 42, No. 2, Mart 2006, s. 285.

türü üzerindeki yasakları kaldırması için büyüyen batı baskısını hafifletmekti. Resmi *Nevruz* kutlamaları Türkiye'nin Batılı müttefikleri ve birçok insan hakları örgütünün sözünü ettiği gibi Türkiye'de Kürt kültürünün önünde engellerin var olmadığının bir delili olarak gösterildi. Ayrıca, kutlamalar Türkiye'nin Türk dünyası ve *Newroz*'un resmi tatil olarak kabul edildiği Orta Asya cumhuriyetleriyle bağlantılarını güçlendirmek için kullanıldı. Gelgelelim, *Newroz* mitinin kabul edilmesinin ve üzerindeki çekişmenin asıl amacı, PKK'nin direniş mitinin çekim gücünü zayıflatmaktı. Buna ek olarak, 1990'lı yılların başı boyunca devlet sürekli olarak *Newroz*'u Kürtler ve Türkler arasında bir tür uyum sağlayabilmek ve çatışmanın yol açtığı kutupsallığı azaltabilmek için barış ve birliğin sembolü olarak vurguladı. Bunu takiben –yedinci bölümde tartışıldığı gibi– 2000'li yıllarda Kürt yanlısı siyasal partiler tarafından düzenlenen *Newroz* kutlamaları bir barış festivali olarak yeniden isimlendirilmeye çalışıldı. Bu nedenle, *Newroz*'un Kürt farklılığını ve ayrımını vurgulayarak kimliğin kapalılığını sağlamak için kullanımından, diğer kültürlere açıklık ve barış ve uyumu sağlamak için ortak bir sembol olarak kullanımına bir kayma yaşandı.

VII. BÖLÜM

YERİNDEN ÇIKMALAR VE PKK'NİN DEMOKRASİYE YÖNELİŞİ (1992'DEN BUGÜNE)

Giriş

Bir önceki bölümde tartışıldığı gibi, gerilla başkaldırısı 1980'lerin sonu ve 1990'ların başında yoğunlaştı. Ne varki 1992'den sonra, PKK önemli askeri zorluklarla karşılaştı ve başkaldırıyı, bir sonraki aşama olan ulusal halk ayaklanmasına taşıyamadı. Bunun sonucu olarak PKK, Türk egemenliğini bir halk ayaklanması aracılığıyla devirmenin ve "birleşik", "sosyalist" ve "bağımsız" bir Kürdistan kurmanın artık ulaşılabilir ve gerçekçi olmadığını kabul etmeye başladı. 1990'ların ilerleyen yıllarında, çatışmayı siyasal bir çözüme doğru formüle etme girişimlerinin parçası olarak, PKK demokratik söylemi benimsemeye başladı. Değişimin en açık işareti, hareketin 1993 Mart'ında çatışmaya kalıcı bir siyasal çözüm bulma girişimi kapsamında tek taraflı ateşkes ilan etmesiydi. 1995 ve 1998'de iki kez daha tek taraflı ateşkes ilan edildi. Uzlaşma için benzer tasarılar, 1999'dan itibaren stratejik bir dönüşüme evrildi ve PKK hareketin uzun dönemli hedefleriyle Kürtler için siyasal taleplerini önemli ölçüde değiştiren kapsamlı bir demokratik söylem inşa etmeye başladı.

Bu dönüşüm, Öcalan'ın 1999 Şubat'ında yakalanması ve bunu izleyen süreçte hapsedilmesiyle eşzamanlı bir şekilde gerçekleşti. Demokrasiye bağlığının ve barışçıl amaçları tercih ettiğinin bir göstergesi olarak PKK 1999 Ağustos'unda kalıcı ateşkes ilan etti ve gerilla güçlerini Türkiye'nin içinden Irak Kürdistanı'ndaki PKK üstlerine geri çekti. Benzer adımları daha sonra PKK'nin biçimsel tasfiyesi ve 2002 Nisan'ında *Kongreya Azadî û Demokrasiya Kurdistanê*'ın (Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi, KADEK) ve 2003 Kasım'ında geçmişle en büyük kopuşu temsil eden *Kongra Gelê Kurdistan* (Kürdistan Halk Kongresi, *Kongra-Gel*) kurulması izledi. Bu bölümde PKK'nin söylemsel dönüşümünün bir açıklamasını sunarken, aynı zamanda bu dönüşüme yol açan koşulları ve rotasını şekillendiren olayları inceliyorum. Dolayısıyla ilk kısım başlıca olarak şu soruları yöneltir: PKK değişimi neden zorunlu buldu? Demokrasi söylemi daha önceki ulusal kurtuluş söyleminin yerini nasıl aldı? İkinci kısımda şu sorulara değiniyorum: Demokratik bir hareket dönüşmek Kürt kimlik talepleri ve onların temsili için ne yapar? Ayrıca böylesi bir dönüşüm PKK'nin geliştirmek istediği siyasal projeyi nasıl değiştirir?

Daha önce tartışıldığı gibi, söylem teorisi yeni siyasal pratiklerin gelişmesi ve doğuşuna neden olan koşulları ortaya çıkarmada "yerinden çıkmalar"ın rolünü vurgular. Laclau yerinden çıkmalar için "Eğer bir yandan kimlikleri tehdit ediyorsa diğer yandan da yeni kimliklerin üzerinde kurulduğu temeldirler" der.[1] Yerinden çıkmalar bunu var olan toplumsal düzenin olumsallığını açığa çıkararak yapar.[2] Şimdiye kadar, üçüncü ve dördüncü bölümde çeşitli yerinden çıkmaların Kürt ulusal hareketinin 1960'lı ve 1970'li yıllarda doğuşu ve gelişmesi üzerinde sa-

[1] Laclau, *New Reflections*, s 39.

[2] Howarth ve Stavrakakis, "Introducing Discourse Theory", s. 13.

hip olduğu etkiler tartışıldı. Bu bölümde yukarıda tartışılan söylemsel dönüşümü ve demokratik söylemini inşa etmesini, PKK'nin 1990'lı yılların başında yaşadığı başlıca yerinden çıkmaları inceleyerek açıklamaya çalışıyorum. Bunlar Sovyetler Birliği ve komünist bloğun 1980'lerin sonunda çökmesi, PKK'nin 1990'lı yılların başında yaşamaya başladığı askeri kayıplar ve Türkiye'de bir iç savaş olasılığı yaratan Türk milliyetçiliğindeki tehlikeli artışı kapsar. Bu yerinden çıkmaların tümünün toplam etkisi, PKK'nin konumunu zayıflatmış ve söyleminde meşruiyet kaybına neden olmuştu. Bu durum PKK'nin Türkiye'deki Kürt kimliğine hükmetme ve onu yeniden tanımlama yetisini sınırlayan ideolojik bir çıkmaza yol açtı. Özel olarak da, yerinden çıkmalar ulusal kurtuluş söyleminin artık çağın gerçekliklerine uygun düşmemesi ve Kürtlerin taleplerini yankılamaması anlamına geliyordu. PKK, 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı boyunca başarılı şekilde zirveye ulaştırdığı ve söylemine *güç* katan, Kürt birliği fantezisini daha fazla sürdüremedi. Sonuç olarak 1990'ların başından itibaren PKK bu yerinden çıkmaları kontrol altında tutmak için söylemine çok sayıda yeni unsur kattı. Bunun ardından, PKK ateşkesler ve stratejik dönüşüm aracılığıyla barışçı bir çözüm bulmak için tasarılar formüle etmeye başladı.

PKK'nin söylemsel dönüşümünün açıklaması ulusal kurtuluş söyleminin parçalanmasının arkasında bıraktığı boşluğu doldurabilecek farklı söylemlerin *mevcudiyeti* ve *uygunluğunu* analiz eder. Bu açıklama, demokratik söylemin benimsemesini tesis eden çeşitli siyasal ve uluslararası gelişmeleri öne çıkarır ve onu Türkiye'deki Kürt hakları ve taleplerini dile getirmek için daha uygun kılan sosyolojik ve siyasal faktörleri tartışır. PKK'nin demokratik söylemi, siyasal uzlaşma ve ortak var oluşu vurgulayan yeni bir eşdeğer mantıklar kümesi takdim eder ve dolayısıyla, Kürtler ve Türkiye arasındaki uzlaşmazlığa bü-

yük değişiklikler getirir. "Siyasal uzlaşma" terimi, "bir düşmanlık ilişkisini sivil bir dostluğa dönüştürecek" bir sürece göndermede bulunur.[3] PKK'nin barış tasarıları ve demokratik söylemi, daha tam olarak, çatışmaya nokta koymak ve çatışmayı yaratan siyasal sorunları ve onunla bağlantılı meseleleri siyasal araçlar aracılığıyla çözmek için savaşan taraflar arasında diyalog ve müzakere ihtiyacını vurgular. Ayrıca, bu söylemsel dönüşümler, PKK'nin dile getirdiği taleplerin çoğullaşmasıyla sonuçlanmıştır ve demokratik söylem Kürt kültürel ve dilsel taleplerini, çevresel sürdürülebilirlik ve cinsiyet eşitliği gibi diğer demokratik talepler kümesinin bir parçası olarak dile getirir. PKK'nin siyasal şiddet kullanan bir direniş hareketinden, barışçı siyasal dönüşümü savunan demokratik bir harekete dönüşmede yaşadığı aşikâr zorluklar da ayrıca açıklanacaktır.

Yerinden Çıkmalar ve Demokratik Söylemin Alternatif Olarak Doğuşu (1992-1999)

PKK'nin 1990'lı yılların başındaki söylemsel değişiklikleri, komünist bloğun 1980'lerin sonunda çökmesi gibi bölgedeki ve dünyadaki daha geniş siyasal gelişmelere bir yanıttı. Sosyalist bir toplum kurmaya olan bağlılığından vazgeçmekten çok, başlangıçtaki söylemden kaymaları, değişiklikleri ve yeni formülasyonlara gitmeyi kapsıyordu. Buna ek olarak, söylemsel değişimler tek taraflı ateşkes ilanları gibi uzlaşmayı tesis etmeyi amaçlayan girişimlerin bir parçası olarak takdim edildi. 1990'ların başında PKK'nin bağımsız bir Kürdistan'a bağlılığının zayıfladığı, bağımsızlığa geçerli alternatifler olarak görülen diğer yönetimsel formların kabulü ile birlikte daha açık hale

[3] Andrew Schaap, *Political Reconciliation*, (Londra ve New York: Routledge, 2005), s. 11.

geldi. Bu dönemden itibaren vurgu, meşru ve temsil niteliği taşıyan Kürt ulusal kurumlarının gelişmesine yapılmaya başlandı. Demokratik söylemin benimsenmesi, Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerin çökmesinin ardından küresel demokrasiye dönüşle desteklendi. Ne var ki, bu durum değişiklikleri başlatıp siyasal uzlaşma için tasarıları formüle ederken, PKK ayrıca başkaldırıyı bir sonraki aşamaya taşımaya liderlik etme misyonuna bağlılığını sürdürdü. Bu nedenle, 1990'ların sonuna kadar söylemsel değişimler açık bir örüntü izlemedi. Aslında 1990'ların ortaları alternatif bir söylem arayışı dönemiydi ve ikinci ile üçüncü tek taraflı ateşkes ilanlarının tekrar işaret ettiği gibi, demokrasi alternatif olarak ortaya çıktı. Ne var ki pratik düzeyde, değişen uluslararası koşullar ve dinamikler, PKK'nin gerilla savaşını bir halk başkaldırısı olarak geliştirmede yaşadığı zorluklar, PKK lideri Öcalan'ın 1999 Şubat'ında yakalanması daha önceki konum ve devrimci stratejinin artık geçerli olmadığı anlamına geldi ve bu da daha kapsamlı bir demokratik söylem inşa etme ihtiyacını yarattı. Bu nedenle, bu bölümün odaklandığı 1992 ve 1999 arasındaki dönem, PKK'nin demokratik bir söylem inşa etme ve kendisini, askeri bir örgütlenme olarak şekillendiren pratiklerden ayrıştırmakta yaşadığı zorluklarla şekillenmiştir.

Ulusal Kurtuluş Söyleminin Parçalanması

Gorbaçov döneminde Sovyetler Birliği'nde yürürlüğe konulan tarihsel değişimler, Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimlerin yıkılmasıyla sonuçlandı. PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin temel hedefi, uzun süreli bir kurtuluş savaşıyla, birleşik, bağımsız ve sosyalist bir Kürdistan'da işçi sınıfının hegemonyasını kurmaktı. Sosyalizmin çöküşü PKK için büyük yansımalar taşıyordu; çünkü onun yeniden yaratmak istediği sosyalist söylem ve sistem artık mevcut değildi ve aslında bir "sosyalist Kürdistan"

olasılığına nokta konmuştu. Dolayısıyla, PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin çekim gücünü düşürmüş ve böylelikle onun Türkiye'deki Kürt direnişine hükmetme yetisini sınırlamıştı. PKK'nin 1990'lı yılların başında bu koşullara verdiği ilk tepki, bir yandan Sovyetler Birliği'ne eleştirel yaklaşırken, öte yandan da sosyalizme ve devrime olan bağlılığını sürdürmekti. PKK'nin halk ayaklanması aracılığıyla bir devrim gerçekleştirme hedefinin Sovyet tarzı bir Marksist-Leninizmden çok Maoizmi hatırlatmasına rağmen, 1980'li yılların son döneminden önce PKK Sovyetler Birliği'ne yakın görünme konusunda oldukça arzuluydu ve Marksist-Leninizmin kendi kılavuz ilkesi olduğunu belirtiyordu. Dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin karşısındaki eleştirel konumu, onun ideolojik ekseninde büyük bir kopuşu ifade eder. Sosyalizmden kopuş, 1990'ların başı boyunca devam etti ve 1995'te PKK'nin parti amblemindeki "orak ve çekiç"in bir meşale ile değiştirilmesiyle sonuçlandı.

Çekirdek sosyalist "değerleri" muhafaza ederken başarısız olmuş bir siyasal rejime mesafeli durmak, "deneyimlenmiş" ya da "reel" sosyalizmle "bilimsel" sosyalizm arasında bir ayrım geliştirmekle sağlandı.[4] İkincisinde, sosyalizm özgün bir ekonomik üretim ya da dağıtım sistemi değil de bir toplum "bilimi" olarak görüldü.[5] Bu ayrım PKK'nin *yeni* bir sosyalist söylem inşa etmesine olanak tanıdı. Bu söylemin merkezi ilkeleri PKK lideri Abdullah Öcalan'ın fikirleri ve teorilerine aitti. Yeni teori, esasen "özgürlük" ve "kurtuluş" kavramlarını, "kişisel özgürlük" ve "insan kurtuluşu" açısından sorunsallaştıran ve PKK'yi hedefi Kürtler için yeni bir "özgürleşmiş" sosyalist kişilik yaratmak olan bir "insanlaşma hareketi" olarak yeniden yaratma-

---

[4] Abdullah Öcalan, *Sosyalizm ve Devrim Sorunları*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1992), s. 283.

[5] A.g.e., s. 284.

ya çalıştı.[6] Özgür bir insan, "dogmatizm" ve "fanatizm"in her türünün etkilerinden kendisini arındırmış, kendi "kişisel güdülerini" dizginleyebilen ve onları denetleyebilen birisi olarak tanımlanmıştı.[7] Özgür birey, "toplumsallaşma" sayesinde yaratılacaktı ve bu bireylerin gelişmesinin, sosyalist bir topluma dönüşümün önkoşulu olarak görülüyordu.[8]

Gelgelelim, bu adım bir geçiş dönemi önlemi olarak kaldı; çünkü bu tür kavramların yanında PKK giderek artan bir şekilde siyasal uzlaşma ve barışı vurguladı. Bu da demokrasiyi söylemi içindeki bir unsur olarak benimsemesini mümkün kıldı. Bu, temel olarak Abdullah Öcalan'ın Türk medyasıyla gerçekleştirdiği ve Türkiye'de demokrasiyi geliştirme ihtiyacı ve siyasal çözümün aciliyetini vurguladığı bir dizi röportajda gerçekleştirildi. Örneğin, 1990'da *2000'e Doğru* isimli haftalık dergide yayımlanan (ayrıca 1993'te kitap olarak yayımlanan) Doğu Perinçek'le röportajında Öcalan eşitlik ve birlik temelinde tartışılan bir siyasal çözüm olasılığını vurgulamıştı.[9] Üstelik, Haziran 1992'de *Özgür Gündem* gazetesinde seri olarak yayımlanan Kürt gazeteci Hasan Bildirici'yle bir röportajında da eğer bir siyasal uzlaşma sağlayacaksa Türk ordusunun Genelkurmay Başkanı'yla konuşmaya ya da Türkiye meclisine "gitmeye" hazır olduğunu belirterek bir diyalogda yer almaya istekli olduğunu tekrarlamıştı.[10] Böylesi tekliflerle "bağımsızlık" "ayrılıkçılık"tan uzaklaşmaya çalışılıyordu; örneğin 1993'te Türk gazeteci Oral

---

[6] A.g.e., s. 305-7.

[7] Abdullah Öcalan, *Kürt Hümanizmi ve Yeni İnsan*, (İstanbul: Mem Yayınları, 2001), s. 182-3.

[8] A.g.e., s. 183; Öcalan'ın yeni sosyalist kuramı için ayrıca bkz. Özcan, *Turkey's Kurds*, s. 115-123

[9] Perinçek, *Abdullah Öcalan ile Görüşme*, s. 91

[10] "Uygunsa Türk Parlementosu'na da Girerim, Türk Genelkurmayı'na da", *Özgür Gündem*, 8 Haziran 1992.

Çalışlar'la bir röportajında Öcalan, farklı ulusların kendi bağımsız konumlarını tek bir ortak siyasal toplumda sürdürmesinin mümkün olduğunu önermişti: "Ayrılmak yerine, 'bağımsızlık', 'özgürlük' ve 'eşitlik temelli birlik' gibi terimlere daha çok önem veriyorum. Halklar aynı devlet içinde bağımsız olabilir."[11]

1990'lı yılların başında PKK, Avrupa'da Kürtlerin uluslararası arenadaki demokratik temsilini sağlayacak Kürt ulusal temsilci kurumlarını inşa etme ve geliştirme çabalarını artırdı. 1994'te Sürgündeki Kürdistan Parlamentosu'nun kurulması, bu türden çabaların bir özetiydi ve PKK onun kuruluşunda aktif bir rol alsa da, çok sayıda önde gelen entelektüel ve bağımsız siyasal şahsiyetin yanı sıra çok sayıda diğer Kürt örgütlenmesi ve parti de Parlamento'nun kuruluşu ve faaliyetlerinde yer aldı. Sürgündeki Kürdistan Parlamentosu'nun faaliyetleri, Hollanda, İspanya (Bask Ülkesi), Rusya gibi toplantı alanı sağlayan ülkelerle Türkiye arasında birçok diplomatik soruna yol açtı. Sürgündeki Kürt Parlamentosu 1999'da Kürdistan Ulusal Kongresi'ne (*Kongreya Netawa Kurdistan,* KNK) evrildi ve Kürdistan'ın tüm parçalarından Kürtler için daha geniş bir temsilci örgütü olmak için çaba sarf etti. KNK Brüksel'deki merkezinden Avrupa'daki diplomasi faaliyetlerini sürdürmekte ve Türkiye ile Ortadoğu'nun diğer parçalarındaki Kürtlerin durumu hakkında Avrupa kamuoyunu bilgilendirmeye devam etmektedir. Buna ek olarak, Belçika'da bir çatı örgütlenmesi olan Kon-Kurd *(Avrupa Kürt Dernekleri Federasyonu)* kuruldu. Avrupa'daki Kürt toplum örgütlenmelerinin bir temsilci örgütlenmesi olarak, Kon-Kurd Avrupa'da çok sayıda Kürt siyasal faaliyeti örgütlemenin yanı sıra Kürt kültürel ve siyasal haklarını savunmaktadır.

---

[11] Oral Çalışlar, *Öcalan ve Burkayla Kürt Sorunu,* (İstanbul: Pencere Yayınları, 1993), s. 17-18.

Böylesi Kürt ulusal kurumlarının gelişimi, Kürtlerin Türkiye'nin demokratikleşmesine ve Kürtlere demokratik haklarının verilmesine ılımlı yaklaşan Avrupa Solu'yla daha güçlü ilişkiler oluşturması ve geliştirmesini mümkün kıldı.[12] Kürt ulusal temsilci örgütlenmelerinin kuruluşu, denksel mantıkların baskın olduğu milliyetçi ya da özerklik yanlısı ancak toplumsal eşitlik ve kurtuluş taleplerini PKK'nin ulusal kurtuluş söylemi kadar güçlü bir şekilde belirtmeyen bir söylemin mevcudiyetinin işaretçisidir. Ancak bu yol izlenmedi ve eğer seçilmiş olsaydı da bu yolun uzlaşmazlıklarda bir azalmaya yol açması pek muhtemel değildi. Aslında Kürtlerin uluslararası arenada böylesi temsilci örgütlenmeler üzerinden bulduğu meşru temsiliyet, Avrupa siyasal ve sivil toplum örgütlenmeleriyle bağlantı ve ilişkiler geliştirmesi için Kürt hareketinin alanını genişletti ve bu, demokratik pratikleri ve demokratik söylemi benimsenmesini besledi. Dolayısıyla, böylesi ulusal temsilci örgütlenmeler demokratik söyleme kaymada önemli bir rol oynadı çünkü Kürt demokratik taleplerinin tanınması, onların faaliyetlerinde temel bir rol aldı.

Bölüm 6'da tartışıldığı gibi, 1990'lı yılların başında PKK Kürt toplumu içindeki dinsel farklılığı kabullenme konusunda ol-

---

[12] Avrupa'daki Kürt siyasal ve kültürel örgütlenmelerinin faaliyetlerinin daha tam bir açıklaması için bkz, Watts, 'Institutionalizing Virtual Kurdistan West'. Kürt ulus-ötesi taraftar ağını değerlendirmesinde Watts şöyle belirtir: "Burada Batı'da Sanal Kürdistan'ın doğuşu için temel olan şey, Kürt yanlısı normların ve pratiklerin Avrupa'nın hükümet dışı ve hükümetsel alanları içinde belirgin bir set olarak kurumsallaştırılmasıydı. Bu kurumsallaşma Kürt aktivistlere, kendileriyle gündemlerini sürdürebilecekleri yasal, maddi, siyasal ve düşüncel kaynaklar sağladı (Watts, "Institutionalizing Virtual Kurdistan West", s. 124). Üstelik, Kürt ulus-ötesi taraftar ağlarının genel Kürt siyasal pratikleri üzerinde sahip olduğu etkiye ilişkin olarak, Watts onların "Kürtler arasında 'uygun' davranış hakkında yeni beklentilerin doğması için bir alan ve birlikte *ulusal* pratikleri oluşturabilecekleri yeni yasal, kültürel ve siyasal pratikleri sağladığını" savunur (A.g.e., s. 125).

dukça istekliydi. Özel olarak, PKK İslam'ın olumlu yönlerini benimsemedeki istekliliğini giderek artan bir şekilde gösterdi. Örneğin, *Berxwedan*'da yayımlanan bir makalesinde Öcalan, Peygamber Muhammed'i büyük bir devrimci, İslam'ın gelişmesini de tarihin tanıklık ettiği en büyük devrim olarak tanımladı. Öcalan, "adalet", "eşitlik" ve "özgürlük" gibi kavramların İslam'da büyük bir rol oynadığını savundu.[13] PKK'nin İslamın bazı unsurlarını söylemi içinde benimsemesi, kısmen pragmatik bir adımdı; çünkü bu adım, Türkiye'de İslamcı hareketlerin büyümeye başladığı 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başlangıcıyla eşzamanlıydı. İslami eğilimli Refah Partisi Kürtlerden güçlü şekilde oy almayı başarmış ve 1990'lar boyunca Kürt bölgelerinden aldığı oyu artırmıştı. 1995 genel seçimlerinde, Refah Partisi baskın olarak Kürtlerin oluşturduğu bölgelerden otuz (30) milletvekili çıkarmıştı ve bu da onu Kürt yanlısı Halkın Demokrasi Partisi'nin (HADEP) ana rakibi haline getirmişti.[14] Refah Partisi'nin gücü, İslamın çekim gücünün kuvvetini ve onun Kürtleri harekete geçirme potansiyelini göstermişti.[15] Aslında, Kürtlerin İslami mirasının vurgulanması, Kürt milliyetçilerinin yirminci yüzyıl boyunca inşa ettiği, İslam öncesi Med döneminin Kürt ulusunun "altın çağı" olduğu şeklindeki Kürt toplumunun köken mitine karşı alternatif bir mit sağlamaktadır. Üstelik, İslami söylem PKK'nin sosyalist ve laik retoriğine ve kadınların PKK'nin örgütsel kurulumunda geniş şekilde yer al-

---

[13] *Berxwedan*, 15 Şubat 1994, s. 16-7.

[14] 24 Aralık 1995'te yapılan genel seçimlerin ardından Türkiye'nin her bölgesini temsil etmek için seçilen milletvekillerinin listesi için bkz. http://belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=12.

[15] Fulya Atacan, "A Kurdish Islamist Group in Modern Turkey: Shifting Identities", *Middle Eastern Studies*, Cilt: 37, No. 3, Temmuz 2001, s. 111-144; Bülent Aras ve Gökhan Bacık, "The Mystery of Turkish Hizballah", *Middle East Policy*, Cilt: IX, No. 2, Haziran 2002.

dıkları gerçeğine karşı koyar. Böylesi bir karşı koyuşun, yaşamlarında İslamın önemli bir rol oynamaya devam ettiği çok sayıda Kürt arasında yaygın bir şekilde yankı bulması yüksek ölçüde olasıydı. PKK'nin İslamı benimsemesini etkileyen bir diğer faktör de 1990'ların başında Türkiye'de Hizbullah hareketinin ortaya çıkmasıydı. Geride çok sınırlı yazılı kaynağı ve belgesi kalmış olduğundan Hizbullah'ın köklerinin izlerini sürmek oldukça zor olsa da, genellikle onun Türk güvenlik kurumlarıyla yakın bağlantılara sahip olduğuna inanılır. Bu kanaatin nedeni, Hizbullah'ın temel faaliyetlerinin, özellikle de Diyarbakır ve Batman'daki kent merkezlerinde PKK'ye karşı saldırılarla iç içe geçmesi ve güvenlik güçlerinin örgütün faaliyetlerine hoşgörü göstermesidir.[16]

---

[16] Hizbullah ve PKK arasındaki çatışma, başlangıçta 1991'de Batman'da, Hizbullah'ın (İlim Grubu) PKK yanlısı işletmelere saldırmasıyla başladı. O dönemden itibaren Hizbullah PKK yanlısı şahısların faili meçhul şekilde öldürülmelerinde yer aldı. Hizbullah, tarafından işlenen cinayetlere kurban giden tanınmış kişiler arasında 1998'de öldürülen Konca Kuriş de vardı. Diyarbakır bölgesinde emniyet müdürü Gaffar Okkan'ın 24 Ocak 2001'de suikastle öldürülmesi de örgüte atfedilir. Devlet ve Hizbullah arasındaki ilişki, özellikle PKK tarafından vurgulanmıştır. Hizbullah ve devlet arasındaki ilişki iddiası, aynı zamanda Hizbullah'ın dindar Kürtleri PKK'ye karşı harekete geçirmek için devlet tarafından kurulduğunu savunan İsmail Beşikçi tarafından da dile getirilir (İsmail Beşikçi, *Hayali Kürdistan'ın Dirilişi*, İstanbul: Aram Yayınları, 1998, s. 66). Ne var ki devletin verdiği resmi bilgilere göre, Hizbullah'ın kökleri 1980'lerin başlarına kadar gider ve onun İran ve Müslüman Kardeşler gibi diğer Cihatçı/İslami örgütlerle olan bağlantısına dikkat çekilir. Menzil Grubu'yla İlim Grubu arasındaki 1990'ların ortalarında yaşanan ayrım ve iki grup arasındaki çatışma, hikâyeyi daha da karmaşıklaştırmaktadır. 2000'lerin başında Hizbullah faaliyetleri üzerindeki baskı ve lideri Hüseyin Velioğlu'nun 17 Ocak 2000'de öldürülmesi, örgütü önemli derecede zayıflattı ve devlet güvenlik güçlerinin örgütün faaliyetlerine gösterdiği hoşgörüye son verdiği görüntüsü çizdi. Devlet ve Hizbullah arasında açık bir bağlantı tesis etmek imkânsız bile olsa, genel olarak Hizbullah'ın PKK'ye dönük karşı-isyan operasyonlarında kullanıldığı varsayılır (Ruşen

PKK, İslami hareketten gelen karşı koyuşa İslami değerlere karşı daha hassaslaşarak yanıt verdi ve belirli İslami unsurları söylemine dahil etti. ERNK içinde Kürdistan İslami Hareketi'nin kuruluşundan daha önce söz edilmişti ve bu PKK'nin İslami değerleri kabulü ve onlara gösterdiği hoşgörünün bir göstergesidir. Ne var ki, PKK'nin İslamın belirli unsurlarını benimsemesi, İslami bir siyasal gündem kazandığı anlamına gelmiyordu. PKK daha çok, 1990'lı yıllar boyunca siyasal İslamın yükselişinin bir sonucu olarak halk desteğinde olası bir kaybı önleyebilmek için İslami toplumsal pratiklerin kabulüne ve bu pratiklere hoşgörü göstermeye başladı. PKK hem Alevi hem de Yezidi Kürtlerinin kültürel gelişimi ve temsiline karşı duyarlıydı. Ayrıca Kürt toplumunda var olan dinsel farklılığın kabulü ve hoşgörüsünü teşvik etti. Alevi topluluğuyla ilgili olarak, PKK Alevilerin Türkiye'de tarihsel olarak mağduru olduğu yaygın baskı, marjinalleştirme ve ayrımcılığa sürekli olarak dikkat çekmişti.[17] Dinsel ve dilsel farklılığın kabulü ve bu farklılıklara hoşgörü gösterilmesi, PKK'nin Kürt toplumunun çeşitli bölümlerini harekete geçirebilmek için onların taleplerini dile getirme stratejisini yansıtır. Yine de bu durum, PKK'nin Kürt taleplerinin demokratik doğasını vurgulamasını mümkün kıldı ve demokratik söylemin Kürt taleplerini dile getirmesi için çok daha uygun olduğu anlamına gelir.

Karşı-Şiddet, Askeri Kayıplar ve Çıkmaz

PKK'nin bir örgüt olarak büyümesi ve gerilla operasyonları için başlangıçtaki elverişli koşullar 1990'ların başında değişmeye

---

Çakır, *Derin Hizbullah: İslami Şiddetin Geleceği*, İstanbul: Siyah Beyaz Metis Güncel, 2001, s. 76). Üstelik, 1990'lı yıllar boyunca Hizbullah'ın Türk güvenlik güçlerine dönük herhangi bir saldırıda bulunmaması bağlantı iddiasını güçlendirir gibi görünmektedir.

[17] *Berxwedan*, 15 Mart 1994, s. 20-1.

başlamıştı; özellikle PKK'nin Irak'taki Kürt siyasal partileriyle ilişkisi giderek artan bir şekilde gerginleşmiş ve Türk ordusuyla çatışmaların daha geniş bir alana yayılması, sürdürülebilirliği güçleştirmişti. PKK'nin 1980'li yılların sonu ve 1990'lı yılların başındaki başarısı, geniş bölgelerin doğrudan kontrolü altında olması ve belirli bölgelerin de PKK'nin askeri operasyonları için merkezi bir önem kazanması anlamına gelmişti. Bu da savaşın doğasının değişmesi anlamına geliyordu; çünkü gerillalar eskiden "kurtarılmış bölgelerin" savunulmasıyla yükümlüydü. 1990'ların başından itibaren, Türk ordusu PKK kampları ve sığınaklarına karşı, kara birliklerini desteklemek için giderek artan şekilde hava gücünü de kullanarak, "sıcak takipler" ve "sınır ötesi" operasyonları yürütmeye başladı. Gerillalar böylesi geniş ölçekli saldırılarla savaş helikopterleri başta olmak üzere ileri teknoloji sahibi silahlar karşısında çok sınırlı bir korumaya sahipti.

PKK'nin yaşadığı en önemli askeri kayıplar, 1992 sonbaharında Irak Kürdistanı'nda, KDP'nin peşmerge güçleri, KYB (Kürdistan Yurtseverler Birliği, Irak) ve Türk ordusundan oluşan üç cephede saldırıya uğradığı dönemde gerçekleşti. Türkiye, PKK'nin Irak Kürdistanı'nı bir üs olarak kullanmasını durdurmayı istiyordu ve KDP'nin PKK'ye karşı harekete geçmesi için baskı uyguluyordu. PKK'nin bölgedeki varlığı, feodalizm karşıtı retoriği nedeniyle KDP için de endişe kaynağı olmaya başlamıştı. İlk saldırılar KDP tarafından 4 Ekim 1992'de başlatıldı ve KYB güçleri PKK üslerine 7 Ekim 1992'de bir saldırı düzenledi. Bunu Türk ordusunun 22 Ekim 1992'de başlayan ve beş bin (5000) askerle dört yüz (400) korucunun yer aldığı büyük bir sınır ötesi saldırısı izledi. Saldırı süresince Türk savaş uçakları Hakurk ve Haftanin bölgelerindeki PKK üslerini bombaladı. Hakurk bölgesindeki Osman Öcalan –PKK lideri Abdullah Öcalan'ın kardeşi– komutası altındaki PKK güçleri bir direniş göstermedi ve Zele'ye konumlanmayı kabul etti. Haftanin'deki güç-

ler saldırılara yanıt verdi; ancak ağır kayıplar yaşadı. 1992 sonbaharında kırk beş (45) gün süren bir savaştan sonra, PKK KDP'nin taleplerini ve Irak Kürdistanı'nın KDP kontrolündeki bölgelerdeki varlığını azaltmayı kabul etmek zorunda kaldı ve çok sayıda PKK gerillası İran'a çekildi.[18]

PKK'yle savaşının bir parçası olarak, devlet Kürt sivillerine karşı, Meclis'ten 12 Nisan 1991'de geçen Terörle Mücadele yasasıyla (3713 sayılı Yasa) tesis ettiği geniş kapsamlı önlemler aldı.[19] 1980'li yıllardan itibaren, devlet PKK yanlısı oldukları düşünülen ya da koruculuk uygulamasında yer almayı reddeden köyleri zorla boşalttı ya da yaktı. Resmi olarak koruculuk uygulaması gönüllü olmasına ve bazı Kürt aşiretleri bu uygulamada gönüllü olarak yer almasına rağmen, bunu reddedenler yıldırma politikaları ve yaygın baskının mağduru oldular. Bu köylülerin hayvanları otlattıkları arazileri kullanmasının yasaklanmasından gıda ambargolarına ve insanları evlerine terk etmeye zorlamaya kadar geniş bir alanı kapsadı. Reddedenler güç kullanılarak çıkarıldı ve evleri yakılıp yıkıldı. Asıl amaç, PKK'nin lojistik desteğini kesmek ve çatışmanın silahlı bir halk ayaklanmasına evrilme olasılığını sınırlamaktı. En yaygın köy boşaltmalar, Şırnak bölgesinde yaşandı. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na göre, 1990'da Kürt bölgelerinin büyük çoğunluğundaki yüz dokuz (109) köy ve çok sayıda mezra tamamen yok edildi. Bu pratik, 1991 ve 1995 arasında çok daha yaygın bir hale gelirken, 1994'ün sonuna kadar yaklaşık iki bin (2000) köy yok edilmişti.[20]

---

[18] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu* 1992, 90; McDowall, *A Modern History of the Kurds*, s. 436.

[19] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1991*, s. 156. En önemlisi, kanun, Kürt sivillere karşı suçlar işleyen güvenlik güçlerine dava açılmasını engelledi.

[20] "Forced Evictions and Destruction of Villages in Turkish Kurdistan", *Middle East Report* 199 (Nisan-Haziran 1996) s. 8; Metin Can, Hasan Kaya,

1994'ün sonuna kadar iki ile üç milyon arasında insan zorla göç ettirildi; bu insanlar temel olarak Diyarbakır ve Van gibi bölgesel merkezlere ve Batı Türkiye'deki kent merkezleriyle, Akdeniz sahillerine, örneğin Adana ve Mersin'e yerleşti.[21]

Devletin güvenlik güçlerinin Türkiye'nin güneydoğusunun kent ve kasabalarında Kürtlere dönük genel yıldırma bir parçası olan ayrım gözetmeyen saldırıları, 1990'lı yılların başında kayda değer şekilde arttı. Altıncı bölümde tartışıldığı gibi, 1990'lı yılların başları sıradan Kürtlerin PKK'ye olan siyasi desteklerini daha kendine güvenli şekilde göstermesine tanıklık etmişti. Böylesi durumlar, devlete sivillere karşı ayrım gözetmeyen şiddet uygulama fırsatı verdi; örneğin 1992'deki *Newroz* kutlamaları arkasında doksan dört (94) ölü ve çok daha fazla yaralı bıraktı.[22] Böylesi saldırılar belki de 1992'nin ikinci yarısı ve 1993 boyunca Kürtlere karşı uygulanacak şiddetin işaretçisiydi. Benzer saldırılardan daha iyi bilinen bir tanesi, 19 Ağustos 1992'de Şırnak'ın merkezinde yaşandı ve bu saldırıda şehrin dış dünyayla ilişkisi 21 Ağustos'a kadar iki gün süreyle kesildi. PKK'nin devlet binalarını hedefleyen saldırılarına bir yanıt olarak güvenlik güçleri şehir merkezinin ev ve işletmelerine gelişigüzel ateş açtı.[23] Saldırı şehirde geniş kapsamlı yıkıma neden olurken, çok sayıda bina harabeye döndü. Benzer saldırılar 1992'nin ikinci yarısında şu merkezlerde de yaşandı: Çukurca, Musabey, Kulp, Cizre, Hakkâri, İdil, Diyadin, Yüksekova ve Silopi. Bu saldırıların bir sonucu olarak kırk bir (41) sivil öldürüldü ve çok sayıda insan

---

Kemal Kılıç, Cemal Akar, Mehmet Sincar ve Şevket Epözdemir, *Yıkılan Köylerden Bir Kesit*, (Ankara: İnsan Hakları Derneği Yayınları, 1994), s. 227-242.

[21] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1994*, (Ankara: TİHV Yayınları, 1995), s. 74.

[22] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1992*, s. 20-7.

[23] Kürt yanlısı gazete *Özgür Gündem* Şırnak'taki saldırıyı bir "katliam" olarak niteledi. *Özgür Gündem*, 21 Ağustos 1992.

yaralandı.[24] Ekim 1993'te Diyarbakır bölgesinde bulunan Lice merkezine saldırıldı, güvenlik güçleri şehir merkezi ve evlerine gelişigüzel ateş açtı. Şehir merkezinin dış dünyayla iletişimi 14 Ekim'den 23 Ekim'e kadar kesildi ve saldırılar arkasında otuz (30) ölü ve yaklaşık yüz (100) yaralı bıraktı.[25] Her şeyin ötesinde bu saldırılar Kürtleri boyun eğmeye zorlamak ve onları Kürt ya da PKK yanlısı faaliyetlerin hiçbir biçimine katılmamaları yönünde disipline etme amacını taşıyordu.

Devletin PKK aktivistlerine karşı savaşının bir başka yönü de PKK sempatizanları ve sivil Kürtlerin öldürülmesini kapsıyordu. Bu tip saldırılarda esas olarak, kontr-gerilla (*kontralar*) ve *Jitem* (Jandarma İstihbarat ve Terörle Mücadele) birlikleri gibi gölge örgütlenmeler ve *Hizbullah* kullanıldı.[26] Kurbanlar arasında, sırasıyla 5 Temmuz 1991, 21 Eylül 1992 ve 6 Eylül 1993'te öldürülen HEP Diyarbakır şube başkanı Vedat Aydın, ünlü Kürt entelektüeli Musa Anter, DEP Adıyaman Milletvekili Mehmet Sincar gibi bilinen isimler de bulunuyordu. Kürt işadamları Behçet Cantürk (15 Ocak 1994) ile Savaş Buldan, Hacı Karay ve Adnan Yıldırım (4 Haziran 1994) da faili meçhul saldırılarda öldürüldü.[27] Ne var ki kurbanların çoğu sıradan Kürtlerdi. 1992 süresince toplamda faili meçhul üç yüz altmış (360) cinayet işlendi, bunların iki yüz altmış yedisi (267) PKK yanlısı aktivist-

---

[24] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1992*, s. 28.

[25] HRFT, *Turkey Human Rights Report 1993*, s. 61-2.

[26] Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na göre, sadece 1992 yılında Kürt bölgelerinde Hizbullah tarafından iki yüz doksan yedi (297) insan öldürüldü (TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu* 1992, s. 63-70). *Ergenekon* örgütü duruşması kapsamında ulaşılabilir hale gelen bilgi, çok sayıda üst rütbeli Türk ordusu personeli ve JİTEM üyeleri, faili meçhul cinayetlerle Kürt sivillerin öldürülmesiyle yakından ilişkili olduklarıydı.

[27] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1994*, (Ankara: TİHV Yayınları, 1995), s. 121-2, 125.

lerdi.[28] Benzer cinayetlerin sayısı, çoğu aktivist olmak üzere 1993'te dört yüz altmış yediye (467), 1994'te de dört yüz yirmi üçe (423) yükselirken, cinayetlerin çoğu Diyarbakır, Batman, Nusaybin, Silvan ve Midyat bölgelerinde işlendi.[29] Buna ek olarak, yaygın ve sistematik işkence bölgede olağanlaştı ve PKK'yle bağlantılı olduğu zannedilen insanlara uygulandı. Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na göre 1992'de PKK'ye yardım ve yataklık suçlamasıyla on bir bin üç yüz (11.300) insan gözaltına alındı.[30] Üstelik yargısız infazlar, operasyonlar sırasında ölüm ve gözaltında ölüm de oldukça yaygındı.[31] 1990 Haziranı'ndan başlayan ve 1994'ü sonuna kadar güvenlik güçleri tarafından göz altına alındıktan ya da kaçırıldıktan sonra toplam doksan altı (96) insanın kaybolduğu bildirildi.[32] Gözaltına alındıktan sonra kaybolanların sayısı sadece 1995'te kırk üç (43) kişiydi.[33]

Türk ordusunun isyan karşıtı önlemleri, kırsal alanlarda PKK'nin askeri faaliyetlerini sınırlamayı ve kırsal yerleşimlerle çok sayıda köyün boşaltılmasını sağladı ve PKK'nin kırsal alanlarda yaşayan Kürtlerden aldığı lojistik desteği önemli ölçüde kesti. PKK faaliyetlerini sürdürebilmesine rağmen, 1992'de Irak Kürdistanı'nda ve Türkiye'de savaş süresince yaşadığı kayıplar, gerilla savaşının ivmesini azalttı. Bu kayıplar, gerilla savaşı ve

---

[28] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1992*, s. 63-72.

[29] Daha kapsamlı bir açıklama için, bkz. Human Rights Foundation of Turkey, *Turkey Human Rights Report 1993*, s. 143-158 ve Human Rights Foundation of Turkey, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1994*, s. 115-138.

[30] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1992*, s. 93.

[31] Türkiye İnsan Hakları Vakfı'na göre evlere ve işletmelere düzenlenen baskınların sonucunda, "dur" ihtarına uymadığı için ve gösterilerde öldürülenlerin sayısı şöyledir: 1991'de 98; 1992'de 192, 1993'te 186, ve 1994'te 129 (TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1994*, s. 140).

[32] Human Rights Foundation of Turkey, *Turkey Human Rights Report 1995*, (Ankara: HRFT Publications, 1997), s. 294-6.

[33] A.g.e., s. 277.

halk devrimi stratejisinin bir durgunluğa girmesi ve etkinliğini yitirmesi anlamına geldi. Sonuç olarak, aşağıda tartışıldığı gibi, çatışmaya siyasal bir çözüm bulmak için diyalog ihtiyacı daha açık ve sık olarak ifade edilmeye başlandı. Çatışmayı çözmek için siyasal bir çözümün zorunluluğuna yapılan vurgu, gerçekten de önemli bir söylemsel kaymaydı; çünkü daha önce Türk egemenliğinin devrimle alaşağı edilmesi için mücadelenin temel formu olarak gerilla savaşı görülüyordu. Ne var ki, bu kayma PKK'nin açısından gerilla savaşının tümüyle terk edilmesi anlamına gelmiyordu; çünkü PKK eğer siyasal bir çözüm bulunmazsa savaşı sürdürme kapasitesine sahip olduğunu vurgulamaya devam ediyordu. Bu amaçla, bir halk ordusu inşa etme amacına bağlı kaldı ve Üçüncü Ulusal Konferans'ın ardından 1994 Haziranı'nda elli bin (50.000), 1995'teki Beşinci Kongre'nin ardından da altmış bin (60.000) gerilla hedefi belirledi.[34] Ne var ki böylesi açıklamalar, Kürtler ve Türkiye arasındaki uzlaşmazlıkların devam etmesi üzerine açık bir vurguya yol açmadı. Bunun yerine vurgu, Kürt-Türk ilişkilerinin uzlaşmaz doğasını düşürmek için siyasal uzlaşma ve birlikte yaşam üzerineydi.

Buna ek olarak, gerilla savaşında yaşanan kayıplar, askeri taktiklerde bir değişimi gerekli kıldı ve 1990'lı yılların ortası süresince giderek artan bir sıklıkla, PKK Türk askeri hedeflerine karşı saldırılarını kent merkezlerinde yürüttü. Bunlardan, 12 Şubat 1994'te Tuzla tren istasyonundaki askeri okul öğrencilerini hedefleyen ve 3 Temmuz 1997'de Kırıkkale'deki silah fabrikasını hedefleyen patlamaların büyük siyasal etkisi oldu. Zeynep Kınacı'nın (*Zilan*) 30 Haziran 1996'da Tunceli merkezinde bir bayrak töreni esnasında Türk askerlerine karşı düzenlediği ilk

---

[34] *Berxwedan*, 15 Haziran 1994, s. 1; PKK, *5. Kongre Kararları*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 1995), s. 37.

saldırıyla, PKK tarafından askeri hedeflere karşı intihar saldırıları kullanılmaya başlandı.[35] Üstelik bu dönemde turizm tesislerine yönelik saldırılar ya da saldırı tehditleri artan bir sıklıkla kullanıldı. Bunlar, PKK'nin 1993'ten itibaren Avrupalıları Türkiye'ye turistik seyahatler düzenlemekten caydırmak için tüm Avrupa'da düzenlediği ve kamuoyuna geniş şekilde duyurduğu, Türk devleti için önemli bir ekonomik kaynak oluşturan turizm sektörüne dönük "Türk Turizmini Boykot" kampanyalarının bir parçası olarak yürütüldü. 22 Haziran 1994'te PKK iki tatil beldesini bombaladı ve on yedi (17) kişinin yaralanmasına sebep oldu.[36] Çeşitli diğer durumlarda, PKK gerillaları kısa süre için Batılı turistleri kaçırdı; ancak turistlere dönük ölümcül saldırılar PKK'nin uyarılarında işaret ettiği şekilde yürütülmedi.[37]

Bir bütün olarak çatışma ve PKK'nin Batı Türkiye'deki saldırıları Türk milliyetçiliğinde buna denk düşen bir yükselişe neden oldu ve 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'de genel bir siyasal parçalanmaya yol açtı. PKK'nin ve çatışmanın devlet söyleminde *katı şekilde* bir güvenlik sorunu ve terörizm meselesi olarak temsili, Türkiye'de yaygın bir kabul görüp halk arasında yankı buldu. Bu durum, Türk milliyetçiliğinin daha aşırı bir biçimde giderek artan bir yükselişine neden oldu ve devletin PKK ve Kürtlere karşı Türk milliyetçi gruplarını ve suç çetelerini hareket geçirmesine yol açtı. Bireylere dönük grup şiddeti ve linç girişimleri de dahil olmak üzere Türkiye'deki Kürt sivillerine karşı çok sayıda saldırı oldu ve bunlar bir Türk-Kürt iç savaş atmosferi yarattı. PKK'nin Batı Türkiye'deki saldırıları sivillerin hayatını daha fazla tehlikeye atarken, bu durum çatışmanın kolaylık-

---

[35] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1996*, (Ankara: TİHV Yayınları, 1998), s. 147.

[36] "Britons Hurt in Turkish Bomb Blasts", *The Independent*, 23 Haziran 1994.

[37] TİHV, *Turkey Human Rights Report 1993*, s. 80-82.

la Türkiye'nin bütününe yayılabilecek olması anlamına geldi. Dolayısıyla Kürt hakları ve taleplerine destek sunmanın çok sayıda insanı şiddetin hedefi haline getirebilecek olması ve bu insanların PKK'yi desteklemesi ihtimallerinin azalması nedeniyle; Türkiye'deki siyasal kutuplaşma PKK'nin Batı Türkiye'deki Kürtlere ulaşma yetisini sınırladı. Türk milliyetçilerinin harekete geçirilmesi, devletin Kürt ve PKK yanlısı olaylarda aldığı ceberut yaklaşımla birleşerek, çatışmanın ivmelenmesi halinde büyük can kayıpları olasılığını gösterdi. Böylece, yaşadığı çeşitli zorlukların ve çok sayıda sivil Kürt'ü devletten ve Türk milliyetçilerinden gelecek bir kitle şiddetinin hedefi haline getirecek bir ters tepki ve iç savaş olasılığının üstesinden gelmek için PKK, askeri açmazdan bir çıkış yolu olarak uzlaşmaz ilişki durumunu gevşetme ve siyasal bir çözüm bulma önlemleri geliştirmeye başladı.

PKK'nin Tek Taraflı Ateşkesleri ve Siyasal Çözüm Arayışı (1993-1998)

PKK açısından çatışmaya siyasal bir çözüm formüle etmenin en açık adımı Öcalan'ın 17 Mart 1993'te, daha sonra Irak Devlet Başkanlığı da yapacak olan KYB lideri Celal Talabani'nin de aralarında olduğu çok sayıda önde gelen Kürt siyasetçinin katıldığı bir basın açıklamasında tek taraflı bir ateşkes ilan etmesi oldu. 20 Mart 1993'ten başlayarak 25 gün süreyle devam edecek olan ateşkes, Kürt sorununa siyasal bir çözümü tesis etmek için ilan edilmişti. Öcalan, Türkiye'nin olumlu yanıt vermesi ve sorunu Kürtlerin demokratik haklarının ve kimliklerinin tanınarak barışçıl bir şekilde çözmeye istekli olduğunu göstermesi halinde bunun kalıcı bir ateşkese dönüşebileceğini öne sürdü.[38] Ateşkes,

---

[38] A Kadir Konuk, *PKK'nin Tek Taraflı İlan Ettiği Ateşkes ve Yankıları*, (Köln: Ağrı Yayınları, 1993), s. 34.

15 Nisan 1993'te bir ay daha uzatıldı. Ne var ki, ateşkesin uzatılmasından kısa süre sonra Türkiye'de ateşkesin sona erdiğine işaret eden çok sayıda olay yaşandı. 17 Nisan'da –ateşkes arabuluculuğunda etkili olduğu düşünülen– Cumhurbaşkanı Turgut Özal beklenmedik şekilde öldü. 19 Mayıs 1993'te Türk devleti Diyarbakır bölgesinin Kulp ilçesinde PKK gerillalarına saldırı düzenledi ve on üç (13) gerillayı öldürdü.[39] PKK gerillaları 24 Mayıs 1993'te Elazığ-Bingöl karayolundaki bir yol kontrolünde o an görevde olmayan otuz üç (33) silahsız askeri öldürdüğünde, ateşkes acı bir şekilde son bulmuş oldu.[40] Ateşkesi izleyen dönem, çatışmanın yükselişine ve yargısız infazlar da dahil olmak üzere çok sayıda insanın ölümüne tanıklık etti. Çatışmanın yükselişi, Tansu Çiller'in 1993 Haziran'ında Başbakan seçilmesiyle başladı ve baskıcı pratikler ve uzlaşmazlıkların çok daha keskin olarak devam etmesine yol açtı.

Gerilimi düşürmek ve yeni hükümete (seçimler 24 Aralık 1995'te yapılmıştı) Kürt sorununa barışçı bir çözümle ilgili politikasını formüle etme şansı vermek için PKK Aralık 1995'te ikinci kez tek taraflı ateşkes ilan etti. Ateşkes, PKK ve KDP arasında 1995 Ağustos'unda başlayan çatışmaya son vermek için yapılan

---

[39] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1996*, (TİHV Yayınları: Ankara, 1998), s. 58.

[40] Saldırıya yol açan eylemler hakkında şüpheler vardı. PKK silahsız askerlere saldırıyı önce provokasyon olarak tanımladı ve başlangıçta saldırının PKK liderliğinin inisiyatifi ve bilgisi olmadan gerçekleştirildiğini belirterek sorumluluğu reddetti. Daha sonra PKK saldırıyı gerçekleştiren birimin sorumlu komutanı olan Şemdin Sakık'ı suçladı. Cezaevindeyken, Abdullah Öcalan, saldırıyı gerçekleştiren PKK birliklerinin askerlerin saldırıya hazırlandığı yönünde yanlış bilgilendirildiğini ve aslında Türk hükümetinin PKK'nin tek taraflı ateşkesine yanıt vermek için adımlar atmaya hazırlandığını söyledi. Ne var ki saldırılar çatışmaya bir barışçı çözüm getirilmesi yönündeki tüm umutlara bir nokta koydu (Bkz. "Çözüm Olmasın diye 33 Askeri Öldürttüler", *Taraf*, 8 Kasım 2008).

ateşkesin bir parçası olarak ilan edilmişti. Ateşkesin yeni hükümet tarafından ciddiye alınmamasına, ilk ateşkeste olduğu gibi iyimserlik atmosferi yaratmamasına, Türk ordusunun PKK hedeflerine ve Kürt sivillerine karşı saldırılarını devam ettirmesine (köyleri yok etme, insansızlaştırma, faili meçhul cinayetler vb.) rağmen, PKK güçleri 1996 Ağustos'una kadar saldırıda bulunmadı. Buna ek olarak, ateşkese bağlı kalınan sekiz ayda diyalog ve barışı teşvik etmeyi hedefleyen insan hakları örgütleri, siyasal partiler ve sendikalar çeşitli kampanyalar düzenledi. 1996 boyunca, "*Barış için 1 milyon imza*" kampanyası yürütüldü ve imzalar 1997'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunuldu. 2 Ocak 1996'da İstanbul'da pek çok sivil toplum örgütünün katılımıyla "Hep Birlikte Barış'a" konferansı düzenledi.[41] Bunun dışında 21 Nisan 1996'da İnsan Hakları Derneği (İHD) İstanbul'dan kalkan ve çeşitli şehirlerde durduktan sonra Diyarbakır'da yirmi bin (20.000) insan tarafından karşılanan bir "Barış Treni" etkinliği düzenlendi.[42] Böylesi sivil inisiyatifler genel havayı barış ve uzlaşmaya çevirmeyi; böylece yeni seçilmiş hükümetin tavrını değiştirmeyi başaramadı.

7 Mayıs 1996'da Şam'da kaldığı evde büyük bir bombalı saldırıyla Öcalan'a bir suikast düzenlenmeye çalışıldı.[43] Bunu Haziran 1996'da Türk ordusunun kırk bin (40.000) askerle Irak Kürdistanı'nda düzenlediği geniş ölçekli bir operasyon izledi.[44] 14 Ağustos 1996'da PKK siyasal çözümün kaçınılmaz olduğunu vurgularken, iki taraf da ateşkes ve diyalogu gerçekleştirmeye

---

[41] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1996*, s. 54.

[42] TİHV, *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1996*, s. 55. Buna ek olarak, benzer mitingler çok sayıda Avrupa kentinde de düzenlendi.

[43] A.g.e., s. 60.

[44] A.g.e., s. 61.

bağlılıklarını açıklayana kadar savaşın sürmesi gerektiğini ve ateşkesin pratik olarak son bulduğunu söyledi.[45] Daha önceki yıllardakine çok benzer bir biçimde, gerilla savaşı, Irak Kürdistanı'nda, Türkiye'de kırsal ve dağlık bölgelerde PKK'ye karşı yürütülen geniş ölçekli operasyonlarla birlikte devam etti. Bu operasyonlar genellikle gerilla ve Türk askerleri arasında geniş çatışmalarla son buldu ve her iki taraftan da can kaybına yol açtı.

1 Eylül 1998'de (Dünya Barış Günü), PKK barış için bir platform inşa etme ve diyalogu tesis etme amacıyla tek taraflı bir ateşkes daha ilan etti. PKK, ateşkesi Türkiye'den gelen isteklerin bir sonucu olarak başlattığını, bu istekler arasında çatışmaya barışçı bir çözüm bulmak için Türk ordusundan gelen dolaylı taleplerin de bulunduğunu öne sürdü. Ne var ki PKK'nin beklentilerinin tersine, ateşkesin ilanından kısa süre sonra geniş sayıda Türk ordu gücü Suriye sınırına yerleştirildi ve ordu komutanları Suriye'nin PKK lider ve güçlerini barındırmaya devam etmesi durumunda, Suriye'ye müdahale edecekleri tehdidinde bulundu. Ekim 1998'de Öcalan Suriye'yi terk etti ve Rusya'ya gitti; daha sonra 12 Kasım 1998'de tutuklandığı İtalya'ya geçti. İtalya'da Ocak 1999'un sonuna kadar kalmayı başardı; ancak orada kalıcı olarak yerleşme girişimleri başarısız oldu. Yunanistan, Rusya ve birçok diğer ülkede (Hollanda, Güney Afrika, İsviçre) kalma girişimleri de başarısız oldu ve 15 Şubat 1999'da Nairobi'de Yunan Büyükelçiliği'nden havaalanına giderken kaçırıldı.[46] Öcalan'ın yakalanması Türkiye'de büyük sevinç kutlamalarına yol açtı ve yüzyılın olayı olarak tanımlandı. PKK başlangıçta gelişmelere kent merkezlerinde bombalamalarla yanıt verdi; ancak

---

[45] A.g.e., s. 61

[46] "Fugitive on the Run: Öcalan's Mystery Tour", http://news.bbc.co.uk/1/ hi/World /europe/280473.stm. (Erişim tarihi: 30 Temmuz 09).

böylesi saldırılar Batı Türkiye'de çok güçlü bir şiddet sarmalı haline gelmedi.[47]

Bunun bir sonucu olarak Öcalan yargılandı ve diplomatik baskının sonucu ve tam bir iç savaşın gelişebileceği korkusu nedeniyle ölüm cezası, ömür boyu hapis cezasına çevrildi. Öcalan, Marmara Denizi'ndeki İmralı adasındaki askeri cezaevine konuldu.[48] Mahkemedeki savunmasını, Türkiye'deki Kürt meselesine siyasal bir çözüm bulma görüşünü formüle etmek ve geliştirmek için kullandı. PKK'nin Öcalan'ın yargılanmasından kısa süre sonra benimsediği önemli bir tutum, kalıcı bir ateşkes ilan etmek ve tüm güçlerini Türkiye'den çekmek oldu. Daha önce ateşkes bir diyalog ve siyasal çözümü hazırlamak için ilan edilirken, bu kez ateşkesin kalıcılığı vurgulandı. Üstelik, PKK Türkiye ve Avrupa'da çok sayıda kampanyalar düzenleyerek barışçı bir çözüm bulma girişimlerini yoğunlaştırdı ve iyi niyet göstergesi olarak iki gerilla grubunu Türkiye'ye gönderdi.

PKK'nin Demokratik Söylemi (1999'dan Bugüne)

Öcalan'ın Eylül 1998'de üçüncü tek taraflı ateşkes ilanıyla başlayan ve 1999 Haziran'ında hapsedilmesiyle sonuçlanan olaylar zinciri PKK'deki dönüşüm sürecini önemli ölçüde hızlandırdı. 1999 ve 2001 arasında PKK'nin demokrasi söylemini benimsemesi devam etti ve daha kapsamlı ve derin bir "stratejik dönüşüm"ü hazırladı. Ne var ki PKK'nin demokrasiye dönüşü, temel olarak siyasal amaçlarını başarmak için şiddet kullanması ve

---

[47] Böylesi saldırılardan en ölümcüllerinden birisi İstanbul'un Göztepe bölgesindeki bir alışveriş merkezine 13 Mart 1999'da düzenledi. Benzin bombasının yol açtığı yangın on üç (13) sivilin ölümüyle sonuçlandı ("İşte Eseriniz: 13 Ölü", *Hürriyet*, 14 Mart 1999).

[48] Kasım 2009'da, Öcalan, İmralı Adası'nda yeni yapılan ve beş diğer tutukluyu barındıran cezaevine sevk edildi.

yüksek ölçüde merkezi örgütsel yapısına sahip olması nedeniyle çeşitli zorluklarla karşılaştı. Sonuç olarak, böylesi zorlukların üstesinden gelmek ve kendisini demokratik bir harekete başarılı bir şekilde dönüştürmek için PKK 2002'den günümüze geniş ölçekli örgütsel değişimler başlattı. ABD'ye dönük 11 Eylül saldırılarını izleyen "terörle savaş" başta olmak üzere değişen uluslararası koşulların bir sonucu olarak PKK'nin üzerinde büyüyen siyasal baskı, onun sürdürücüsü olan örgütlenmeler KADEK ve Kongra-Gel'in ikisinin de Avrupa ve ABD'de yasaklı örgütler listesine eklenmesiyle birlikte bu geçişi daha da zorlaştırdı.[49] Bu, PKK'ye saldırmak ve onun Avrupa'daki faaliyetlerini marjinalleştirmek için Türkiye tarafından bir bahane olarak kullanıldı. PKK'nin demokratik söylemini ve onun 1999'dan bu yana örgütsel evrimini tartışmadan ve değişim ve dönüşüm sürecini konumlandırmadan önce, bu bölüm Öcalan'ın savunmalarının bir genel görünümünü sunacak. Bu, Öcalan'ın mahkemedeki savunmalarında öne sürdüğü tasarıların, söylemsel değişimlerin ve PKK'nin daha sonraki yıllarda formüle ettiği yeni stratejinin temeli olarak alınabileceği için zorunludur. Ne var ki detaylı bir açıklama sunmaktan çok, onun Türkiye'deki Kürt sorunuyla ilgili fikirlerinin bir özeti sunulacaktır.

---

[49] 2000 tarihli Terörizm Yasası'nın bir parçası olarak Birleşik Krallık, PKK'yi yasaklı örgütler listesine aldı. Bu, PKK'nin askeri operasyonlarını durdurduğu, güçlerini geri çektiği ve kalıcı bir ateşkes ilan ettiği bir dönemle örtüşür. Gelgelelim, 1984 ve 1998 arasında, Türk ordusuyla ve devlet güvenlik güçleriyle savaşmasına rağmen PKK İngiltere'de resmi olarak yasadışı ilan edilmemiştir. Almanya'da 1993'te geniş ölçekli karışıklıklardan sonra ve Fransa'da PKK'nin faaliyetleri yasaklandı. Mayıs 2002'de PKK ve PKK'nin kurduğu daha sonraki örgütler terör örgütü listesine eklendi. Ne var ki bu karar Avrupa Toplulukları Birinci Derece Mahkemesi tarafından Nisan 2008'de "prosedürsel nedenlerle" geri çevrildi (Bkz. "EU Court Annuls PKK Terror Ruling" http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/7328238.stm). (Erişim tarihi: 25 Ağustos 2009).

Öcalan'ın Yeni Paradigması: "Demokratik Birlik" Tezi

Öcalan'ın 1999'daki mahkemesinde öne sürdüğü fikirler, daha sonra 2001 ve 2004'te Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne sunduğu savunmalarında detaylandırılarak açıklanmıştır.[50] Savunmalar, birlikte ele alındığında Kürt sorununda demokratik çözüme odaklanır ve "özgürlükçü toplumsal ekolojist Murray Bookchin, feminist siyasal teorisyenler, solcu Foucaultcular ve eleştirel Marksistler" de dahil olmak üzere bir dizi çeşitli radikal entelektüel gelenekten beslenmiştir.[51] Genel olarak, bu savunmalar Ortadoğu tarihinin bir analizini yapıp bölgedeki dinsel ve ideolojik dogmatizm, erkek egemenliği, sınıf-baskısı ve yüksek ölçüde merkezileşmiş devlet formu tarafından şekillendirilmiş mevcut sıkışmışlıktan bir çıkış yolu önermiştir. Öcalan'ın savunmalarının bölgede inşa etmek için esinlendiği "demokratik uygarlık", çoğulcu demokrasi ve sivil toplumun gelişmesi aracılığıyla Ortadoğu'nun bütününün radikal bir dönüşümünü amaçlar: "Kadının özgürlüğü ve azınlıkların güçlendirilmesi çoğulcu federatif yapıları tesis edebilir, bu da toplumsal, etnik ve dinsel çatışmalar için bir çerçeve sağlayabilir."[52]

---

[50] Abdullah Öcalan, *Savunma: Kürt Sorununda Demokratik Çözüm Bildirgesi*, (İstanbul: Mem Yayınları, 1999); Abdullah Öcalan, *Ek Savunma: Kürt Sorununda Çözüm ve Çözümsüzlük İkilemi*, (İstanbul: Mem Yayınları, 1999); Abdullah Öcalan, *AİHM Savunmaları (Cilt 1): Sümer Rahip Devletinden Demokratik Cumhuriyete*, (Köln: Mezopotamya Yayınları, 2001); Abdullah Öcalan, *AİHM Savunmaları (Cilt 2): Sümer Rahip Devletinden Demokratik Cumhuriyete*, (Köln: Mezopotamya Yayınları, 2001); Abdullah Öcalan, *Bir Halkı Savunmak*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 2004); Abdullah Öcalan, *Demokratik Toplum Manifestosu*, (Köln: Mezopotamya Yayınları, 2009).

[51] Klaus Happel, "Introduction", Abdullah Öcalan, *Prison Writings: The Roots of Civilisation* (Çev. Klaus Happel) (Pluto Press: Londra, 2006), s. xv.

[52] Happel "Introduction", s. xv.

Öcalan'ın Türkiye'deki Kürt sorununa çözümü onun adem-i merkeziyet ve demokratik Ortadoğu önsezisi ışığında kavranabilir. Demokrasinin gelişimi ve derinleştirilmesi, Kürt sorununun çözümünün kalıcı bir merkezi unsuru olarak görülür. Bölgesel otonomi ya da özerklik, Kürt nüfusunun coğrafi olarak Türkiye'ye yayılmış olması ve dolayısıyla başta Batı Türkiye'dekilerin talepleri olmak üzere, böylesi çözümler tüm Kürtlerin taleplerini yeterince çözemeyeceği gerekçesiyle uygunsuz görülür.[53] Ayrıca, Kürt sorununu şiddet kullanarak çözmeye dönük geçmiş girişimlerin –Türkiye tarafında baskı ve inkâr ile Kürt tarafında isyan– başarısız olduğu ve sorunu derinleştirdiği ifade edilmiştir. Kürtlerle Türkler arasındaki kökleri derinlerine uzanan ilişkilerin doğasından ve özgünlüğünden bahsederek, onların Cumhuriyet'in kuruluşuyla sonuçlanan tarihsel ittifakları dahil olmak üzere, Öcalan demokratik sistem içindeki bir çözümün tek geçerli seçim olduğunu savundu:

> Demokratik çözüm seçeneği genelde olduğu gibi, Kürt sorununda da tek seçenek durumundadır. Ayrılma, ne mümkün ne de gereklidir. Kürtlerin çıkarı kesinlikle Türkiye ile demokratik birlikten geçmektedir. Demokratik çözüm hakkıyla uygulanırsa özerklik, federasyondan bile daha başarılı ve gerçekçi bir model olma yolundadır. Pratik daha şimdiden bu yolda ilerlemektedir.[54]

Öcalan, cumhuriyet dönemi boyunca Kürtlerin siyasete katılımdan dışlandıkları ve ayrı bir ulus olarak varlıklarının inkâr edildiğini tekrarlar. 1920'li yıllardaki ilk Kürt isyanları Türk-Kürt ilişkilerini ve ilişkilerin uzlaşmaz doğasını şekillendirmede olumsuz bir rol oynar ve Türk milliyetçi eliti tarafından kendi zora dayalı asimilasyonunu uygulamak için bir bahane olarak

---

[53] Öcalan, *Savunma*, s. 111.

[54] A.g.e., s. 32; Ayrıca s. 17-8 ve 111-2 demokratik çözümün uygunluğunu daha geniş ayrıntıyla tartışır

kullanılır.[55] Bu tarihten itibaren, meşru Kürt talepleri bastırılır ve Kürtlere kendi taleplerini yasal siyasal kulvarlar aracılığıyla ifade etmek için hiçbir şans sunulmaz. Bu, Kürtlerin devletin baskısı ve asimilasyonuna karşı koymak için kullandığı şiddetin baskın yöntem olarak yükselmesine neden olur. Ne var ki mevcut demokratik dönem Kürt sorununun barışçıl çözümü için gerçekleştirilebilir fırsatlar sunar.[56] Öcalan, sorumluluğu bulunan her tarafın kendi çabalarını demokratik çözümün gelişmesine kanalize etmesi gerektiğini savunur:

> Bundan sonra fırsat bulabilirsem çabam; silahlı çatışmanın tamamen ortadan kaldırılması ve PKK varlığının yasal-siyasal zemine çekilmesi, demokratik sistemle bütünleştirilmesi temelinde olacaktır.(...) Savunmamda son söz olarak; tarihin diplerinden gelen, tüm toplum kesimlerinin azçok sorumluluğu olan Kürt sorununda artık ayrılık, isyan, bastırma ve inkâr sürecini kapatıp demokratik birlik, barış ve kardeşlik sürecini başlatmaktır.[57]

Tasarılarını güçlendirmek için Öcalan, Atatürk'ün Kürt hakları ve talepleriyle ilgili ilk konuşmalarına yoğun göndermelerde bulunur.[58] Böylesi göndermeler aslında öngörülen demokratik çözümün, Cumhuriyet'in kuruluş ilkelerine ters olmadığını göstermek için kullanılır. Buna ek olarak, Öcalan öngörülen demokratik çözüm ve Kürtlerin kendi kültürel ve siyasal haklarını kabul etmenin, Türk milliyetçilerinin iddia ettiği gibi Türkiye'nin ulusal birliği ve toprak bütünlüğüne karşı olmadığını savunur.[59] Bunun nedeni, daha geniş terimlerle tanımlanmış bir ulusun ("Türk ulusu"na karşı olarak "Türkiye ulusu") çok sayı-

---

[55] Öcalan, *Savunma*, s. 34-7.

[56] Öcalan, *AİHM Savunmaları* (Cilt 2), s. 170.

[57] Öcalan, *Savunma*, s. 10.

[58] A.g.e., s. 38-50.

[59] A.g.e., s. 75-108 ve 122-139.

daki kültürel ve dilsel farklılıkları muhafaza edebileceği ve onların eşit gelişimine olanak tanıyabilecek olmasıdır. Bu nedenle, Türklerin, Kürtlerin ve diğer azınlıkların aynı devlette ortak varoluşu, cumhuriyetin her grubun kendi kültürel ve dilsel haklarına olanak tanıyacak şekilde demokratikleştirilmesi ve yeniden kurulması halinde mümkündür.

Stratejik ve Örgütsel Dönüşüm

Öcalan'ın mahkemede sunduğu ve cezaevinde olduğu süre boyunca sürdürdüğü, yukarıda özet bir şekilde sunulan uzlaşmacı tutum, PKK tarafından kabulle karşılandı. Aslında Öcalan'ın demokratik çözüm tasarıları PKK'nin kapsamlı stratejik ve örgütsel dönüşümlerinin temeli olarak ele alındı. 1999 Ağustos'unda, Öcalan'm mahkemesi sona erdikten kısa süre sonra, PKK'nin kalıcı bir ateşkes ilan ederek ve güçlerini ülkeden çekerek aldığı uzlaşmacı önlemlere rağmen, demokrasi söyleminin inşa süreci oldukça uzun sürdü. Bu açıdan, PKK'nin çeşitli teorik, siyasal ve örgütsel meseleleri ve hareketin benimsediği yeni demokratik stratejiyi ayrıntılı bir şekilde tartıştığı Aralık 1999'da düzenlenen Yedinci Kongre ve 2001 Ağustos'unda düzenlenen Altıncı Ulusal Konferansı dönüşüm sürecindeki önemli etkinliklerdi. Yeni strateji, siyasal mücadeleye odaklanır ve –güç ve şiddet kullanımına karşı olarak– daha genel bir 'anti-oligarşik' demokratik hareketin temel form olarak inşasını ve Türkiye'deki geniş kapsamlı siyasal, ekonomik ve toplumsal değişimi sağlama içinde sistemin dönüşümünü vurgular.[60] PKK, bu genel "anti-oligarşik" hareketin tamamlayıcı bir parçası olarak görülüyor ve onun kitle temelli bir demokratik sosyalist partiye dönüşü tasarlanıyordu. Hareketin asıl amaçları ve hedefleri, barışçı bir çö-

[60] PKK, *Dönüşüm Süreci ve Görevlerimiz (PKK 7. Olağanüstü Kongresine MK Raporu)*, (Weşanên Serxwebûn, 2000, basım yeri belirtilmemiş), s. 181-188.

züm süresinin başlatılması ve Kürt sorununa demokratik çözüm, demokratik dönüşüm ve toplumun demokratikleştirilmesi ve bireysel hak ve özgürlüklerin ilerletilmesi olarak tanımlandı.[61]

Özellikle PKK'nin Yedinci Kongresi'ne sunulan Merkez Komite raporu, "değişmiş" küresel ortamı –demokrasi ve işbirliği ve ortak varoluşu besleyen ulus-ötesi siyasal toplumlar aracılığıyla barışçı çözümlerin nitelendirdiği– hareketin demokratik dönüşümünde önemli bir faktör olarak vurgulamıştı.[62] Bu rapor, demokratik bir toplumda, sınıf mücadeleleri, ulusal çatışmalar ve toplumun yapısı ve örgütlenmesiyle çeşitli başka sorunların şiddet kullanımı ve ihtiyacı olmadan çözüm bulmasını vurguluyordu:

> Bu temelde çağımız, kuşkusuz bir demokrasi ve özgürlükler çağı oluyor. Önümüzdeki süreç daha fazla demokrasi ve özgürlük için, sınıf, cins, çevre ve gelişme farklılıkları çelişkileri temelinde ortaya çıkacak mücadelelerle dolu geçecektir.[63]

Mevcut dönemde, Kürt sorununa demokratik ve barışçı bir çözüm bulmak, gerçek bir olasılık olmaya devam eder. Bu nedenle PKK'nin stratejisinin merkezine, mevcut tıkanıklığı aşmak ve Türkiye'de daha ileri demokratikleşme olasılıkları açmak için siyasal uzlaşma ve Kürt sorununa yönelik demokratik bir çözüm teşvik etme amacı konmuştur.[64] Ne var ki, PKK'nin Türkiye ve Kürt toplumunun yaşadığı çeşitli siyasal ve toplumsal sorunlara çözüm bulmak için kurucu çözümler sağlamaya muktedir bir hareket olarak yeniden yaratılmasını amaçlayan stratejik dönüşüme ek olarak, örgütsel değişim ve hareketin yenilen-

---

[61] A.g.e., s. 190-91.

[62] A.g.e., s. 14.

[63] A.g.e., s. 21-2.

[64] A.g.e., s. 163-4.

mesi de zorunlu olarak belirlendi. Mayıs 2000'deki yeni stratejinin parçası olarak PKK, gerilla güçlerini HPG adıyla (*Hêzên Parastina Gel*, Halk Savunma Güçleri) bir "savunma gücü"nde örgütleyerek ARGK'yle değiştirdi. PKK, geçmişteki şiddet kullanımını Türk milliyetçiliğinin ve geleneksel Kürt sınıflarının kitleler üzerindeki hegemonyasını aşmak için zorunlu olduğunu belirtirken, mevcut dönemde siyasal araçların mücadelenin temel formu olduğunu savundu. "Meşru savunma" kavramı yeni askeri stratejisini nitelendirmek için ileri sürüldü ve bu PKK'nin, demokratik siyasal çözümün başarısız olması ya da hareketin saldırı altında kalması durumlarında silahlı mücadele yürütme gücünü muhafaza etmesini sağlamıştır. Üstelik, bölge istikrarsızlığını koruduğundan ve PKK'ye karşı saldırı olasılığı yüksek ölçüde görüldüğünden, kendini savunmak ve hareketin uzun süreli varlığı ve güvenliğini teminat altına almak için askeri kapasiteyi korumak zorunlu görülüyordu.[65] Yine de, PKK "halk ayaklanmaları" ve "sivil itaatsizlik" eylemlerinin temel bir rol oynadığı kitlelerin siyasal örgütlenmesi ve harekete geçirilmesinin mücadelenin başlıca formu olarak kabul edildiğini vurguladı.

PKK'nin başlangıçtaki yeni strateji ve söylem formülasyonları Kürt kimliği ve taleplerini "demokrasi" düğüm noktası etrafında dillendiriyordu. PKK, mücadele biçimini "ulusal demokratik" olarak yeniden tanımladı ve başlıca hedeflerini, Kürt sorununa Türkiye'yi "demokratik bir cumhuriyet"e dönüştürmek aracılığıyla barışçıl bir çözüm bulmak olarak belirledi:

> İşte böyle bir noktada Türkiye'de yaşanan tıkanıklığı ve çözümsüzlüğü gidermek, demokratik dönüşümün önünü açmak ve yaşanan büyük devrimci demokratik mücadelenin arkasından Türkiye'yi yeniden demokratik kuruluşa götür-

---

[65] PKK, *PKK VI. Ulusal Konferansına Sunulan Politik-Örgütsel Rapor*, (Weşanên Serxwebûn, 2001, basım yeri belirtilmemiş), s. 33-4.

> mek; böylece cumhuriyetin oligarşik yapısını aşarak, demokratik kuruluşu gerçekleştirmek ve demokratik cumhuriyet yaratmak hedefiyle PKK'nin stratejik düzeyde başlatıp geliştirmeye çalıştığı barış ve demokratik dönüşüm devreye girmiştir.[66]

Bu strateji, PKK açısından önemli bir ideolojik kaymayı temsil eder; çünkü Kürt taleplerinin ulusal bir temelde eşdeğer şekilde dillendirmesinin yerine, yeni demokratik söylem Kürt taleplerini *farksal* olarak, Türkiye'deki daha genel eşitlik ve demokrasi taleplerinin parçası olarak dillendirir. Bununla birlikte, yeni strateji birçok eşitsizlik, ayrımcılık ve baskı pratiğine karşı koymak için genel bir demokrasi yanlısı hareket inşa etmeye çalışan demokrasi ve özgürlük temelinde yeni bir eşdeğer mantıklar kümesi takdim eder. Bu strateji, Türkiye'de tarihsel olarak egemen sınıflarla ("oligarşi" olarak tanımlanan) daha alt orta sınıflar, emek hareketi, Kürtler ve diğer azınlıklarla kadınlar da dahil olmak üzere çeşitli diğer gruplar arasında sınırlar çeker.[67] Taleplerin eşdeğer bir zincirinin yaratılması ve anti-oligarşik kitle temelli demokratik bir hareket, Türkiye'nin demokratik yeniden kuruluşu için hayati görülür:

> Yani bu oligarşiye karşı bütün halk kesimlerini –işçileri, memurları, kadınları, köylüleri tüm orta kesimleri– baskı ve sömürüden kurtaracak bir demokratik kurtuluş ve demokratik cumhuriyet temelinde yeniden kuruluş hareketinin geliştirilip gerçekleştirilmesi gereklidir.[68]

---

[66] PKK, *Dönüşüm Süreci ve Görevlerimiz*, s. 166.

[67] Aslında yeni söylem, PKK liderine karşı, onun yakalanması ve tutuklanmasıyla sonuçlanan ve bir hareket olarak PKK'nin kesin sonunu hedefleyen bir "uluslararası komploda" yer aldığı için ABD, Birleşik Krallık, İsrail, Yunanistan da dahil olmak üzere bir dizi devletle karmaşık hasmane ilişkiler tesis eder.

[68] PKK, *Dönüşüm Süreci ve Görevlerimiz*, s. 180.

PKK'nin analizine göre, siyasal değişim ve Türkiye'de demokratikleşme talepleri, liberal çevreler ve emek hareketi gibi çok sayıda iç siyasal aktörün yanı sıra özellikle de ABD ve AB gibi uluslararası güçler tarafından da paylaşılıyordu.[69] Geniş bir ittifak çeşitliliğinin varlığına rağmen demokratikleşme süreci, demokratikleşmenin ve her siyasal aktörün talep ettiği değişimin doğasında farklılıklar olduğu düşünüldüğünde Türkiye'de kitlelerin taleplerini dile getirecek ve demokratikleşme süreçlerini ileri taşıyacak demokrasi yanlısı bir hareketin inşası temel bir önem kazanır. Değişim ihtiyacının var olan "oligarşik" sistem tarafından da hissedilmesine rağmen, değişim için itici güç, sadece demokrasi yanlısı güçler ve onların siyasal sisteme katılımından gelebilir.[70]

Böylesi stratejik adımları tamamlamak ve hareketi yeni stratejiyi geliştirmeye ve uygulamaya muktedir kılabilmek için PKK örgütsel bir değişim ve yenilenme süreci başlattı.[71] Nisan 2002'deki Sekizinci Kongresi'nde PKK biçimsel olarak kendisini lağvetti ve KADEK'i kurdu, kuruluşun ilan edildiği duyuruda yeni oluşumun yeni stratejinin yanında zorunlu olduğu belirtildi. Özelde, gerilla savaşının yaşadığı "tekrarlar" ve Türkiye'de demokratik değişim ve gelişme olanağını yaratmış olan değişen uluslararası düzenden, KADEK'in oluşumunda önemli faktörler olarak söz edildi.[72] PKK'nin Yedinci Kongresi'nde benimsediği yeni stratejiyle uyumlu olan KADEK programı, Kürt sorununa çözümü demokrasinin gelişimi içinde ve bölgedeki Kürt halkının eşit ve özgür gelişimi olarak kavramsallaştırdı: "Kürt sorununa çözüm, her şeyden önce, Kürt toplumunun demokra-

---

[69] A.g.e., s. 168.

[70] A.g.e., s. 166.

[71] A.g.e., s. 190.

[72] Mahsum Şafak, *KADEK Kuruluş Kongresi (PKK VIII Kongresi Belgeleri)*, (İstanbul: Mem Yayınları, 2002), s. 16-9.

tikleştirilmesi ve özgürleştirilmesi ve demokratik uygarlık çağına ulaşmak için böylesi bir temelde ilerlemeyi kapsar."[73] KADEK'in öne sürdüğü demokratikleşme programı ("demokratik kurtuluş"), iki boyuta sahipti: Birincisi, devletin ve Türkiye, İran, Irak ve Suriye'deki toplumun demokratikleştirilmesi ve ikincisi, Kürt ulusal sorununa demokratik çözüm.[74] Dolayısıyla, Kürt sorununda çözüm, var olan devlet sistemini değiştirme ihtiyacı olmaksızın ve bir Kürt nüfusuna sahip olan Ortadoğu ülkelerindeki sistemik değişimler aracılığıyla öngörülmüştür:

> KADEK, Kürt sorunun çözümünü mevcut sınırlar içinde ve var olan devletleri yıkmadan demokratik dönüşüme uğratarak esas alır. Bu doğrultuda başta Türkiye Cumhuriyeti Devleti olmak üzere ilgili tüm devletleri Kürt sorununu çözümsüz bırakan, inkâr ve imhayı öngören, dolayısıyla çağdışı olan politikaları aşmayı, Kürt halkının uluslararası normlarla tanınan haklarını kabul etmeye davet eder. Bu doğrultuda, idamın kaldırılması, Kürtçe eğitim ve yayın hakkı, demokratik yollarla siyaset yapmanın ve iktidara katılımın sağlanması gibi hususlar demokratik çözümün gerçekleşmesi açısından ön açıcı olacaktır.[75]

Ne var ki özgünlüklerini göz önüne aldığımızda, demokratik çözümün her devletten bağımsız olarak ele alınması gerekir. Özel olarak Türkiye'deyse KADEK demokratik standartları geliştirip yaşamın tüm alanlarında dil ve kültürel özgürlüklere saygıyı geliştirirken, Türkiye vatandaşlığını bir "ortak kimlik" olarak kabul eden bir çözüm sunmuştu.[76] Bölgede var olan mevcut devlet sistemine bir alternatif olarak KADEK, uzun dönemli bir hedef olarak Demokratik Ortadoğu Birliği'nin kurulu-

---

[73] A.g.e., s. 208.

[74] A.g.e., s. 212-213.

[75] A.g.e., s. 179.

[76] A.g.e., s. 210.

şunu öngörmüştü. Bunlara ek olarak, KADEK'in programında işbirliği ve uzlaşma ihtiyacı vurgulanmıştır: "KADEK, Ortadoğu'nun tüm demokratik ve ilerici güçleriyle, her türlü gericiliğe karşı mücadele temelinde yeni bir Ortadoğu yaratmak için birlik ve ortak çalışma içerisinde olmayı esas alır."[77]

KADEK'in varlığı nispeten kısa ömürlüydü; o da Kasım 2003'te kendisini lağvetti ve Kongra-Gel'e giden yolu açtı. Kongra-Gel'in kurulmasının neden; KADEK'in PKK'yle güçlü şekilde birlikteliği ve onun bir uzantısı olarak görülmesiydi; bu da KADEK'in rolünü yerine getirmesi ve çekim gücünü artırmasını zorlaştırıyordu.[78] Üstelik, hareketin kendisi PKK'den devraldığı hiyerarşik Leninist parti yapısını değiştirmek için geniş kapsamlı bir demokratikleşme ihtiyacı duyuyordu ve KADEK bunu başarmaya muktedir değildi. Ne var ki siyasal program bakımından, KADEK ve Kongra-Gel arasında dikkat çekici ölçüde bir benzerlik vardı; çünkü ikisi de Kürt sorununun demokratik çözümünü destekliyordu. Bununla birlikte temel farklılık, Kongra-Gel'in daha çok sayıda sivil Kürt politikacı içermesi ve eski DEP milletvekili Zübeyir Aydar'ın lider olarak seçilmesiydi. Bu, örgüt içinde demokrasiyi içselleştirmek ve haraketi adem-i merkeziyetçi bir yapıya dönüştürmek için zorunlu bir adım olarak görülüyordu.

Örgütsel değişimler 2005'te PKK'nin yeniden kurulması ve *Koma Komalan Kurdistan*'ın (Kürdistan Cemiyetler Konseyi, KKK) kurulmasıyla devam etti. KKK daha sonra *Koma Civakan Kurdistan* (Kürdistan Topluluklar Birliği) adını aldı. Bu örgütler, Öcalan'ın 2004'te AİHM'e sunduğu savunmasında formüle ettiği "demokratik konfederalizm" tasarılarını pratiğe geçirmek için kuruldular. Hem PKK hem de KCK Ortadoğu'daki Kürt so-

---

[77] A.g.e., s. 179, 198.

[78] Kongra Gele Kurdistan (Kongra-Gel), *Program, Tüzük ve Kararlar*, (Weşanên Serxwebûn, 2004, Basım yeri belirtilmemiş), s. 25.

rununa önerdikleri çözümlerini, adem-i merkezi federal devletler çerçevesinde düşünüyordu. Bu, Ortadoğu'daki mevcut devlet sistemine bir alternatif kurumsal çerçeve ve bölgede cinsiyet eşitliği ve çevresel sürdürülebilirlik değerlerinin kök salabildiği daha özgür ve daha eşit bir toplum geliştirerek mevcut çıkmazı aşacağından "demokratik uygarlık" dönemini temsil etmek için en uygun olan bir sistem olarak öngörülür.[79] Ayrıca, gevşek şekilde birleşik bir konfederal varlık yaratarak, yeni öngörülen yapı ne kurulu ve uluslararası olarak tanınan sınırlara karşı koyacak ne de milliyetçilik ya da bir ulus devletin kuruluşuna müracaat edecekti. Kürtler Büyük Ortadoğu Birliği'nde komşu ülkelerle işbirliği içinde ve gönüllülük temelinde ortak bir şekilde var olacaktı.[80] Ayrıca 2002 ve 2004'te, iki siyasal parti daha PÇDK (*Partiya Çaresériya Demokratik a Kurdistan*, Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi – Irak Kürdistanı) ve PJAK (*Partiya Jiayana Azad a Kurdistanê*, Özgür Yaşam Partisi – İran Kürdistanı) kurulmuştu.

PKK'nin Demokratik Dönüşümünü Değerlendirmek

PKK'nin demokrasiye dönüşünün bir sonucu olarak meydana gelen en önemli değişim, Kürt ulusal taleplerinin çok sayıda başka demokratik taleplerinin parçası olarak farksal açıdan dile getirilmesiydi. Yukarıda tartışıldığı gibi bu farksal dillendirme, Kürtler ve Türkiye arasındaki uzlaşmaz ilişkilerin söylemsel olarak kurulma biçiminde büyük değişiklikleri beraberinde getirdi. PKK'nin demokratik dönüşümünün ardından vücut bulan örgütlerin, yani KADEK ve Kongra-Gel'in söylemlerinde Kürt ulusal talepleri, bir Kürt ulus devleti kurma tasarımı öne sürülmeksizin, kültürel ve dilsel hakların kabulü için talepler olarak

---

[79] PKK, *Program ve Tüzüğü*, (Köln: Weşanên Serxwebûn, 2005), s. 11-12.

[80] A.g.e., s. 13.

yeniden dile getirildi. Kürdistan'ın ulusal birliği, Kürt ulus devletinin yerine Ortadoğu'nun Demokratik Birliği içinde düşünülmeye başlandı ve toprak temelli, çoğulcu bir vatandaşlık modeli –"Türkiye vatandaşlığı"– ortak bir kimlik olarak öne sürüldü. Kürt dilinin ve kültürel haklarının sağlanması ve Kürt kültürel yenilenmesini besleyecek kültürel kurumların gelişimi ve kuruluşu KADEK'in söyleminin temel odak noktası olmuştu.[81] Kürt ulusal kimliğinin inkârına ve Kürtlerin var olan devletler içindeki uluslar tarafından kültürel tahakkümüne, Kürt dili ve kültürünün gelişimini önleyen var olan engellerin kaldırılmasıyla bir son verilmesi talep edildi.[82] Daha özel olarak, böylesi taleplerin gerçekleşmesi için Kürt kimliğinin anayasal kabulü ve korunması, Kürt dili ve kültürünün özgürce gelişebileceği bir ortamın yaratılması, Kürt dilindeki eğitimin yasal güvence altına alınması ve Kürt dilinde eğitimi geliştirecek Kürt kültürel örgütlenmelerinin tesisi, KADEK'in siyasal programında yükseltilen özgün taleplerdi. Buna ek olarak, koruculuğun kaldırılması, yurt içinde zorla göç ettirilmiş kişilerin çatışma öncesi yerleşim alanlarına dönmesinin sağlanması ve bölgesel ekonominin yeniden inşa edilmesi, bölgeye normallik hissini getirecek önemli adımlar olarak öne sürülmüştü.[83]

Benzer şekilde, Kürt kimliğinin anayasada tanınması, onu korumaya dönük yasal güvenceler, Kürt kültürü ve dilinin kabulü ve Kürtçe eğitimin sağlanması talepleri Kongra-Gel tarafından yükseltildi.[84] Kongra-Gel, Türkiye'de Türk diline ve kültürüne verilen statünün aynısının Kürt diline ve kültürüne ve-

---

[81] Şafak, *KADEK Kuruluş Kongresi*, s. 208-9.

[82] A.g.e., s. 213.

[83] A.g.e., s. 218.

[84] Kongra-Gel, *Program, Tüzük ve Kararları*, s. 112.

rilmesini talep etti.[85] PKK'nin yeniden kuruluş siyasal programı, Kürt taleplerini Kürt kimliğinin anayasal kabulünün yanı sıra Kürtlerin bir ulus ve kolektif siyasal haklara sahip olan kültürel bir varlık olarak kabulünü talep etti.[86] Benzer şekilde Kürt dilinin gelişmesi ve medyada özgürce kullanımı, dillendirilen talepler arasındaki başlıca isteklerdi.[87] Üstelik, KCK'nin yükselen politik şiddeti dizginlemek için Aralık 2008'de yaptığı ve aşağıda tartışılacak olan barış deklarasyonu, Kürtler için talepleri özetlemiş ve yedi maddelik listede bu talepler, Türkiye'deki azınlık hakları talepleri olarak nitelenmişti. Çatışmanın barışçı çözümü ve siyasal uzlaşma için tasarıların yanı sıra, barış deklarasyonunda Kürt kimliğinin anayasal kabulü ve korunması, Kürt kültürü ve dilinin özgür gelişimini önleyen engellerin kaldırılması ve Kürt dilinin Kürt bölgelerinin çoğunluğunda resmi dil olarak kabulü vurgulanmıştı.[88] Ayrıca, PKK'nin Eylül 2008'de düzenlenen Onuncu Kongresi'nde, çatışmanın demokratik bir şekilde sonlandırılması ve bunun Kürt haklarının bölgedeki geniş kapsamlı demokratikleşmenin sağlanmasıyla elde edilmesi vurgulanmıştı.[89]

Demokratik dönüşümün doruğa ulaştığı bir başka büyük değişim, PKK'nin ve Kürt hareketini temsil etmek için daha sonradan kurulan diğer örgütlenmelerin dile getirdiği taleplerdeki çoğullaşmaydı. Yukarıda tartışılan Kürt kültürel taleplerine ek olarak, demokratik söylem cinsiyet eşitliği, çevresel sürdürü-

---

[85] A.g.e., s. 103-104.

[86] PKK, *Program ve Tüzüğü*, s. 93.

[87] A.g.e., s. 95.

[88] "KCK'den Çözüm Deklerasyonu", *Yeni Özgür Politika*, 3 Aralık 2007.

[89] "PKK 10. Kongresi Sonuç Bildirisi Açıklandı", http://www.firatnews.com/index.php?rupel=arsiv&anf=nuce2&nuceID=2576. (Erişim tarihi: 14 Eylül 2009.)

lebilirlik ve kültürel ve dinsel çoğulculuk için talepler dile getirilmişti. Kadınların kurtuluşu ve cinsiyet eşitliği talepleri, demokratik söylemdeki temel unsurlar olmuştu. Altıncı bölümde tartışıldığı gibi, kadınların harekete geçirilmesinin Kürt toplumu üzerinde önemli etkileri olmuştu ve 1990'lı yılların başı boyunca PKK Kürt kadınları için yeni bir "özgür kadın" kimliği inşa etmeye başlamıştı. Demokratik söylemdeki değişimi takiben, kadın hareketinin özerk ve bağımsız örgütlenmesi acil bir görev olarak belirlenmişti. Örneğin, KADEK'in siyasal programı kadın hareketinin gelişimi ve örgütlenmesini yirmi birinci yüzyıldaki temel bir toplumsal hareket ve asıl hedeflerinden birisi olarak vurgulamıştı.[90] Kadınlar, bölgede ve toplumun demokratikleşmesinde demokratik gelişme ve yenilenmeye yol açacak temel toplumsal ve siyasal grup olarak belirlenmişti.[91] Bunun sonucu olarak, kadın hareketinin ulusal hareket içinde özerk bir örgütlenme olarak tesis edilmesi için adımlar atıldı. Bu, 2000'de *Partiya Jina Azad* (Özgür Kadın Partisi, PJA) ismiyle bir kadın partisinin kurulmasına yol açtı. Parti ismini 2004'te *Partiya Azadiya Jin a Kurdistan* (Kürdistan Kadınlarının Özgürlük Partisi, PAJK) olarak değiştirdi. Buna ek olarak HPG'nin bir parçası olarak faaliyet yürüten *Yekitiyen Jinen Azad STAR* (Özgür Kadınlar Birliği, YJA Star) isimli silahlı bir kadın grubu vardır. Kadınların harekete geçirilmesi, önemli oranda yeni bir gelişme olmasına, kadınların PKK hiyerarşisi içinde yüksek konumlar almasına ve siyasete kitlesel katılımları Kürt toplumunda cinsiyet eşitliğinin yayılmasına önemli katkılarda bulunmuş olmasına rağmen, kadın hareketinin örgütsel özerkliği sağlanamamıştır. Yukarıda anılan örgütlenmeler genel Kürt ulusal hareketinin bütünleşik bir parçası olmayı sürdürmüş, bu da Kürt toplu-

---

[90] Kongra-Gel, *Program, Tüzük ve Kararları*, s. 184-189; Şafak, *KADEK Kuruluş Kongresi*, s. 218, 240-244.

[91] A.g.e., s. 191.

munda baskının cinsiyetsel formlarının muhtelif pratiklerine karşı koymayı zorlaştırmıştır. Örgütsel özerkliği gerçekleştirememek kadın hareketinin cinsiyet baskısını sorunsallaştıran feminist bir eleştiri getirmesi ve kadınların kurtuluşun siyasal söyleminin merkezine yerleştirmesi girişimlerinin önüne engeller koymuştur. Buna ek olarak, bu eksiklik Kürt kadın hareketinin Türkiye ve Avrupa'da, Kürt kadın hareketini ve Kürt toplumu içinde kadın haklarını teşvik etme girişimlerini güçlendirebilecek bağlantılar kurma yetisini sınırlandırmış olabilir.[92]

Demokratik söylem, Kürt toplumu içinde ve daha geniş düzlemde de Ortadoğu'da kültürel ve dinsel farklılığın kabulü ihtiyacını dile getirir. Bu nedenle, KADEK ve ardından kurulmuş örgütler söylemlerinde, bölgedeki çeşitli ulusal ve etnik azınlıkların özgür birliktelik ve örgütlenme hakkının kabulü ve kültürel gelişimlerinin teşvikini dile getirmişlerdi.[93] Buna ek olarak, toplumdaki çeşitli dinsel ve inanç gruplarının birlik ve örgütlenme hakkı ve dinlerinin gereklerini yerine getirme özgürlüğü, hoşgörü ve kültürel çoğulculuğu teşvik etmek için asli görülmüştür.[94] Benzer şekilde, toplumun farklı kesimlerinin çıkarlarını temsil eden siyasal partilerin yanı sıra güçlü bir sivil toplum ve yeni sivil toplum örgütlenmelerinin teşvik edilmesi de bölgenin demokratikleşmesinin temel bir yönü olarak görülür.[95] Ayrıca yeni demokratik söylem, çevresel yıkım konusundaki endişeleri de dile getirir ve sonuç olarak "ekoloji" bir unsur ola-

---

[92] Ne var ki, Kürt hadın hareketi ve daha kapsamlı feminist hareket arasında güçlü bağlantılar oluşturma ve Ortadoğu ile Avrupa'daki kadınlar arasında dayanışmayı güçlendirme çabası ve arzusu 2001'de Amsterdam'da Uluslararası Özgür Kadınlar Kurumu'nun kurulmasında görünürdür. (http://www.freewomensfoundation.org/index.htm).

[93] Şafak, *KADEK Kuruluş Kongresi*, s. 218.

[94] A.g.e., s. 224; Kongra Gel, *Program, Tüzük ve Kararları*, s. 240-1.

[95] Şafak, *KADEK Kuruluş Kongresi*, s. 217.

rak söyleme eklemlenir. Demokratik söylem, dünyadaki ekonomik, ahlaki, toplumsal ve çevresel krizleri aşmak için, insanlarla çevreleri arasında var olan ilişkiyi yöneten kurulu normların yeni bir radikal yeniden düşünülmesini öngörür. Öcalan'ın savunmaları ve PKK'nin yeni demokratik söyleminin radikal demokratik gelenekle güçlü birlikteliğine ve onun tarafından geliştirilmiş fikirlerden beslenmesine rağmen, benimsenen yeni siyasal proje son döneme kadar açık şekilde "radikal demokrasi" olarak tanımlanmamıştır.[96] Bunun yanı sıra, bu konuya yapılan vurgu, Öcalan'ın, sistemik düzeye odaklanan ve küresel ekonomik ve siyasal krizleri açma yetisine sahip radikal bir demokratik alternatifin parçası olarak görülen son dönem savunmalarında artmıştır.[97]

Yukarıda tartışılan kapsamlı dönüşümler ve örgütsel değişimler, başlangıçta taban seviyesinde belirli bir düzeyde kuşkuyla takip edilmiştir. Aynı zamanda, son on yılda çok sayıda örgütsel değişimin meydana gelmiş olmasının anlaşılması da güçtür. Ulusal kurtuluş söylemine kıyasla, var olan demokratik söylemde Kürt hakları ve şiddetle ilgili stratejinin formülasyonu, çeşitli yeni unsurlar içerdiği için belirsizdir. Kürt haklarının farksal açıdan dile getirilmesi ve Kürtlerin kültürel kimlik ve farklılıklarının kabulü taleplerini ayrılıkçılığa başvurmadan yükseltmesi, yaygın Kürt taleplerine denk düşse de, bölgedeki yüksek ölçüde otoriter devlet sistemini radikal olarak değiştirme hedefini taşıyan önerilerin formülasyonunun, Ortadoğu'daki mevcut ortamda başarılı olması büyük oranda olanaksızdır. Bunun yanı sıra, PKK'nin söyleminde "ekoloji" ve çevre-

---

[96] PKK'nin önde gelenlerinden birisi olan Mustafa Karası'nun *Radikal Demokrasi* kitabı bu bağlantıyı açık hale getirir: Mustafa Karasu, *Radikal Demokrasi*, (Mezopotamya Yayınları: Neuss, 2009).

[97] Abdullah Öcalan, *Demokratik Toplum Manifestosu*, (Mezopotamya Yayınları: Neuss, 2009).

sel sürdürülebilirlik gibi unsurların dillendirilmesine yapılan önemli vurguyu açıklamak da güçtür; çünkü bunlar, Kürt nüfusunun yaygın şekilde sahip olduğu taleplere uygun düşmemektedir. Üstelik, Öcalan'ın (yasal temsilcileri tarafından hazırlanan ve dağıtılan) birçok "görüşme notunda" Atatürk'e yapılan göndermelerdeki artış ve Öcalan'ın Kürtlerin Kemalist rejime karşı koymaya dönük ilk girişimleri itibarsızlaştırması Kürtler arasında kafa karışıklığı ve genel bir soğukluk yaratmıştır.

Buna ek olarak, Türkiye'nin demokratikleşmesini sağlamanın PKK söyleminde temel bir hedef olmasına rağmen, onun demokratik kurallarıyla pratikleri kabulünü ve bunları kendi iç ilişkileri ve diğer örgütlerle ilişkilerine uygulamalarını ölçmek hayli zordur. Ekim 2004'te, Osman Öcalan, Kani Yılmaz, Nizamettin Taş, Sabri Tori ve on dört diğer kadro ve kırk gerillanın da aralarında olduğu bazı üst düzey PKK üyeleri KADEK'ten ayrıldı ve Yurtsever ve Demokratik Kürdistan Partisi'ni (PWD) kurdu. Bu, PKK içindeki köklü anlaşmazlığın bir sonucu olarak görüldü. Ne var ki hem Kani Yılmaz hem de Sabri Tori Şubat 2006'da Kuzey Irak'ta bombalanan bir araçta öldürüldü ve bu olay geniş bir kesim tarafından, saldırıyı hiçbir zaman resmen üstlenmese de PKK'ye atfedildi.[98] İki eski üyenin öldürülmesinin şiddet kullanımı ve tehdidinin açık örnekleri olmasına rağmen, böylesi bir pratik çok yaygın değildir ve hareketten ayrılan çok sayıda eski üst düzey PKK aktivisti hiçbir zaman hedef alınmamıştır. Üstelik, hareketin düşmanca bir ortamda karşılaşılan yakın askeri tehlikeler ve PKK'nin resmi siyasal süreçlere katılımına olanak tanıyarak meşru bir siyasal aktör olarak kabulüne yol açacak siyasal bir sürecin yokluğu düşünüldüğünde, kararlı bir demokratik harekete dönüşümü zorlaştıran şiddet pratikleri ve kapasitesinin devam ediyor olması belki de şaşırtıcı değildir.

---

[98] "Kani Yılmaz Kuzey Irak'ta Öldürüldü", *Radikal*, 12 Şubat 2006.

Gelgelelim, demokratikleşme ve siyasal uzlaşma, aşağıda daha detaylı tartışılacağı gibi, Türkiye'den karşılık belirten herhangi bir eylemle sonuçlanmamış olmasına rağmen, PKK'nin demokratik söyleminin merkezi hedefleri olarak kalmaya devam etmiştir. Daha önce belirtildiği gibi "siyasal uzlaşma", uzlaşmazlıkla şekillenmiş bir ilişkinin, "sivil dostluk"la karakterini bulacak bir ilişkiye dönüşeceği bir sürece göndermede bulunur.[99] PKK'nın tek taraflı ateşkesleri ve daha sistematik olarak demokratik söyleminde formüle ettiği siyasal uzlaşma tasarılarında birbirleriyle bağlantılı iki boyut vardır: İlk olarak müzakere edip çatışmalara bir son vermek ve çatışmanın yarattığı korku ve travmaları çözecek önlemler almak ve ikinci olarak, Türkiye'deki Kürt kimliğinin ve siyasal taleplerin kabulü vasıtasıyla çatışmanın arkasındaki nedenleri çözmek. Buna karşılık, son on yılda Türkiye'de azalan şiddet, PKK'nin yenilgisi olarak görülmüş ve birbirini takip eden hükümetler, siyasal uzlaşma ve diyalog tasarılarını reddetmiştir. Türk ordusunun PKK'yi yok etme çabalarının sürekliliği ve şiddetin devam etmesinin Türkiye'deki Kürt siyasetinin bir özelliği olarak devam ettiği düşünüldüğünde, Türkiye'deki ulusal hakların ve Kürt kültürel kimliğini kabul edecek yeni bir siyasal çerçeveyi kurumsallaştıran ve uzun süreli bir barışı başlatan ve sağlayan siyasal uzlaşmanın ihtimali nedir?

Siyasal Uzlaşma İhtimalleri

Kürt hakları ve taleplerinin demokrasi söylemi içinde ve ulusal kültürel talepler olarak dile getirildiği düşünüldüğünde, Türkiye'de var olan devleti temel olarak ele alan, fakat Kürtlerin ulusal bir grup olarak varlığını da kabul eden ve onların kültürel haklarına rıza gösteren yeni bir siyasal çerçeve, Türkiye'deki yaygın Kürt siyasal taleplerini tatmin edebilir. Üstelik, Kürtlerin

---

[99] Schaap, *Political Reconciliation*, s. 11.

Türkiye'deki bölgesel dağılımı ve onların Türk toplumuna entegrasyonu düşünüldüğünde, Nimni'de (2005) açıklanan "Ulusal kültürel özerklik" modeline dayalı yeni bir çerçeve varolan duruma özellikle uygun görünür; çünkü bu Kürt taleplerinin Türkiye içinde sağlanmasının etkin bir yöntemini sağlayabilir.[100] Böylesi bir kültürel özerklik çerçevesinin "kişisellik ilkesi" temelinde sağlanabileceği ve belirli bir toprak parçasıyla sınırlanamayacağı düşünüldüğünde, Türkiye'ye coğrafi olarak yayılmış Kürtler, kültürel haklarından yararlanabilir ve Türkiye'nin "vatandaşları" ya da "sakinleri" konumları için tehlike teşkil etmeksizin kendi kimlik ve kültürlerini geliştirip sürdürebilirler.[101] Ne var ki, Türkiye'de Kürt taleplerini karşılamak için uygun çözümler sunacak herhangi bir olası model tartışmasından önce,

---

[100] Ephraim Nimni, "Introduction: The National Cultural Autonomy Model Revisited", *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics*, ed. Ephraim Nimni, (Londra ve New York: Routledge, 2005).

[101] "Ulusal Kültürel Özerklik" modeli ilk defa Karl Renner tarafından ayrılmaya ve ulus devlet modeline bir alternatif olarak geliştirildi ve "etnik-ulusal çatışmaları yönetmek ve ulusal ile etnik azınlıklara anayasal olarak teminat altına alınmış kolektif haklar, geniş kültürel özerklik ve bölgeye bağlı olmayan kendini yönetme haklarını sunarak ayrılmayı önlemek için tasarlandı" (Nimni, "Introduction", s. 1). Farklı ulusların aynı devlet içinde sahip olduğu hakları ve sorumlulukları belirlerken, Renner "kişisellik ilkesi"ni "topraksal ilke"den ayırıp ve şunu savunur: "Topraksal ilkeden ziyade kişisellik ilkesi düzenlemenin temelini oluşturmalı: Uluslar topraksal varlıklar olarak değil, ancak kişisel varlıklar olarak; devlet olarak değil ancak halklar olarak, uzun yıllara dayanan anayasal kanunlara göre değil, ancak canlı ulusal yasalara göre kurulmalı. Elbette, topraksız bir halk yoktur ve içsel yeniden kuruluşlar nüfusun coğrafi katmanlaşmasından bağımsız olamaz. Eğer kişisellik ilkesi ulusların ayrılması ve kişilerin birliğini beraberinde getiren kurucu ilkeyi oluşturursa, o zaman topraksal ilkenin örgütsel bir ilke olarak oynayacak önemli bir rolü olacaktır (Karl Renner, "State and Nation" *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics*, ed. Ephraim Nimni, Londra ve New York: Routledge, 2005, s. 29).

Türkiye'de Kürt sorununun siyasal söylemlerde sunulma biçiminde büyük bir değişim gereklidir. Türkiye'nin son on yılda çatışmaya barışçı ve siyasal çözüm bulma ve Kürt ulusal taleplerini barındırma konusunda tanıklık ettiği gelişmeler pek cesaretlendirici olmadı ve Türkiye'de siyasal uzlaşmanın gelişmesini güçleştiren muhtelif zorluklar çok daha görünür hale geldi.

Beklendiği gibi, PKK'nin demokrasiye dönüşü, bölgede bir normallik tesisiyle birlikte son on yılda şiddette önemli bir düşüşle sonuçlandı. Buna ek olarak, AB üyeliği olasılığı ve katılım süreci Türkiye için ülkenin demokratik standartlarını yükseltme ve kültürel çoğulculuğu kavrama için bir motivasyon kaynağı olarak görüldü ve bu da Kürt kimliği ile taleplerinin sınırlı bir kabulüyle sonuçlandı. Şiddetteki düşme, 20 Temmuz 2002'de, Hakkâri ve Tunceli illerinde ve 30 Kasım 2002'de de son kalan iki il olan Diyarbakır ve Şırnak'ta olağanüstü hal yönetimine son verilmesini beraberinde getirdi.[102] 2001'den bu yana birbirini takip eden hükümetlerin AB üyelik kriterlerini karşılamak için gerekli adımlar olarak gerçekleştirdiği reformlar –idamın kaldırılması, radyo ve televizyonlarda Kürtçenin sınırlı kullanımı, özel kurumlarda Kürtçe öğretilmesi ve 2009'da devletin yayın kurumu TRT içinde baskın olarak Kürtçe yayın yapan bir TV kanalının kurulması gibi uygulamalar da dahil olmak üzere– bir iyimserlik ortamının yaratılmasına olumlu katkıda bulundu. Aslında böylesi reformlar, devletin Kürt sorunu konusundaki politikasının değiştiği şeklinde yorumlanabilir. Bu değişimler, PKK ve Kürtler tarafından genel olarak doğru yöndeki adımlar olarak görülürken, böylesi değişimleri Kürtlerin ulusal kültürel taleplerini karşılayacak ve çoğullukları kapsayan, katılımcı bir demokratik çerçeveyi kuracak olan daha kapsamlı yasal reformlarla izleme ihtiyacı sıklıkla vurgulanmaya devam edildi.

---

[102] http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem21/yil4/bas/b115m.htm

Dahası, duyurusu hükümet tarafından 2009 Ağustos'unda yapılan, siyasal reform sürecini hızlandıracak ve Kürt kültürel haklarının daha geniş bir kabulünü sunacak olan bir "Demokratik Açılım", Türkiye'deki Kürt siyasetinde yeni bir dönem umutlarını artırdı. Ne var ki hükümetin geniş ölçekli anayasal reformlar yapmak ve Kürt azınlığa daha fazla özgürlük sağlanması için gerekli görülen ulusal fikir birliği ve siyasi bir irade üretmek için girişimlerinin muhalefet partileri tarafından reddedilmesi, siyasal uzlaşmaya doğru olan sürece kayda değer şekilde zarar verdi. Aslında Türk milliyetçilerinin katı retleri, Türk milliyetçiliğinin kuvvetiyle çekim gücünü ve onun Kürt sorununu katı bir şekilde "güvenlik sorunu" ve "terörizm" olarak hegemonik temsilini gösterir; böylesi bir temsil siyasal çözüm için temel bir engeldir. Daha sonra Türkiye'deki kamuoyuna dağıtılmak için hazırlanan broşürlerde "Demokratik Açılım", Türkiye'deki ulusal topluluğun bölünmezliğini ve devletin üniter yapısını savunmayı hedefleyen "Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi" olarak tanımlandı.[103] Buna ek olarak, tasarının kilit hedeflerinden birisinin eğitim, öğretim ve Türkiye'de konuşulan diğer dillerde yayın yapılması üzerindeki sınırlamaları kaldırmak olduğunun vurgulanmasına rağmen, anadilinde eğitim olanağı katı şekilde reddedildi.[104]

Geçtiğimiz on yıl boyunca Kürt kimliğinin ve Kürtlere verilen hakların sınırlı kabulü, Kürt taleplerini dar etnik talepler olarak kavradı ve dilsel hakları tam olarak karşılamada yetersiz oldu. Buna ek olarak, bu kabul siyasal alana yayılmadı ve PKK'yle ya da demokratik olarak seçilmiş parlamentodaki Kürt yanlısı temsilciler de dahil olmak üzere başka herhangi bir siya-

---

[103] AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı, *Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci: Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi*, (Yer ve yayıncı belirtilmemiş, Ocak 2010), s. 16-7.

[104] A.g.e., s. 20-1.

sal örgütlenmeyle diyaloglar şimdiye kadar reddedildi. Başlangıçta PKK hükümetin açılımına aralarında sekiz (8) PKK militanının da olduğu otuz dört (34) kişiden oluşan bir "barış grubunu" Ekim 2009'da Türkiye'ye göndererek yanıtladı. Grup gözaltına alındı ancak herhangi bir suçlama getirilmeden serbest bırakıldı; ancak 17 Haziran 2010'da gruptan on (10) kişi "PKK üyesi olmak" ve "PKK propogandası yapmak"la suçlandı.[105] Üstelik, Ekim 2010'da başlayan ve yüz elli bir (151) Kürt siyasal aktivistinin KCK üyesi olmakla suçlandığı mahkeme, PKK tarafından çatışmayı siyasal araçlarla çözme konusunda hükümetin samimiyetsizliğinin bir işareti olarak yorumlandı.[106] Genel olarak hükümetin "demokratik açılım"ı PKK tarafından Kürt ulusal hareketini marjinalize etme ve Kürt kimliğini apolitize etme girişimi olarak yorumlandı. Bunun nedeni, güvenlik söyleminin sürekliliğine paralel olarak, broşürün temel bir hedef olarak PKK'nin bölgede bertaraf edilmesinin vurgulamasıdır.[107]

PKK'nin silahsızlandırılmasıyla sonuçlanacak bir müzakere anlaşması olanağının zayıf olduğu düşünüldüğünde, Türk ordusu hedefine ulaşmak için çatışmayı önemli bir şekilde yoğunlaştırmakla sonuçlanacak geniş ölçekli bir askeri operasyon girişiminde bulunabilir. Hükümetin yaklaşımı Kürt sorununu güvenlik parametreleri içinde görmeye devam etmekte ve PKK'yle muhatap olma ya da onun siyasal uzlaşma için temel taleplerine yanıt vermeyi düşünmemektedir. Çatışmayı bitirecek her türlü demokratik açılımın başarısı, Türkiye'nin Kürt dilinde eğitim, Kürt kimliğinin kabulü ve yayın haklarının genişletilmesi gibi Kürt ulusal hak ve taleplerini sağlamak ve kabul etmek için bir ulusal fikir birliği üretme yetisinde yatar. Buna ek olarak, 1990'lı

---

[105] "Kandil Dağı ve Mahmur'dan gelen 10 kişi tutuklandı", *Radikal*, 18 Haziran 2010.

[106] "Mass Trial of Kurdish Activists Starts in Turkey", http://www.bbc.co.uk /news/world-europe-11565813 (Erişim tarihi: 20 Nisan 2011).

[107] AK Parti, *Demokratik Açılım Süreci*, s. 26.

yıllar boyunca yaşanan ve devlet güvenlik güçlerinin de temel bir rol oynadığı ülke içindeki zorunlu göçler ve Kürt sivillere uygulanan şiddet, yine 1990'lı yıllarda birçok insanın öldürüldüğü yargısız infazlar gibi bir dizi sorunla ilişkili önemli meselenin de çatışmanın dehşet ve travmalarının iyileşebilmesi için tam olarak incelenmesi gerekmektedir.

Kürt temsilci örgütlenmeleriyle herhangi bir diyalogun olmayışı nedeniyle, PKK tarafından şiddet kullanımı tümüyle bertaraf edilmemiş; bu da siyasal uzlaşma için daha büyük karmaşıklıklara yol açmıştır. PKK gerillalarının teşkil ettiği tehlikenin devam etmesi ve onların Türk güvenlik güçlerine karşı aralıklı saldırıları, yaygın Türk zihninde Kürt talepleri ile "ayrılıkçılık" ve "terörizm" arasında birlikteliği güçlendirmiştir. Böylesi bir temsil, Kürt taleplerinin "meşruluğu olmayan" talepler olarak sunulmasında önemli bir rol oynar ki bu durum da Türkiye'de Kürt kimliğinin tam kabulü ve siyasal bir uzlaşma süreci gelişmesini önleyen büyük bir engel olmuştur. Mayıs 2004'ten bu yana, çatışmaya barışçı bir çözüm bulma inisiyatifiyle herhangi türde bir diyalog eksikliğinden ve PKK liderinin hücre hapsinin ve tek başına bir cezaevinde tutulmasının devamından söz ederek HPG, kalıcı ateşkesin bittiğini ilan etti. Daha sonra, bu durum çatışmanın şiddetlenmesiyle sonuçlandı ve HPG Türkiye içinde Türk askeri hedeflerine karşı çeşitli saldırılar düzenlemeye başladı. Türk ordusunun Muş bölgesinde 26 Mart 2006'da on dört (14) gerillayı kimyasal silahla öldürmesini, 2006'nın ikinci yarısında HPG'nin saldırılarını artırmasına yol açtı.[108] Özellikle, 2006 Mart'ının sonları ve Nisan'ının başları, gerillaların kimyasal saldırılarla öldürüldüğü haberlerine Diyarbakır'da verilen tepki 1990'ların başındaki halk ayaklanmalarını hatırlatan yaygın rahatsızlık ve halk isyanlarıydı.[109] Öcalan'ın

---

[108] "Kimyasalla Katledildiler", *Yeni Özgür Politika*, 27 Mart 2006.

[109] "Children of Repression", *The Guardian*, 5 Haziran 2006.

avukatı aracılığıyla 2006 Eylül'ünde yaptığı ateşkes çağrısının ardından, PKK 1 Ekim 2006'da tek taraflı ateşkes ilan etti. [110] Ateşkes, şiddetteki artışı önemli oranda düşürse de, Ekim 2007'de yeni bir şiddet dalgası başladı. 17 Ekim 2007'de, Türk parlamentosu orduya Irak içinde PKK üslerine saldırmak için bir askeri operasyon yürütme yetkisi verdi.[111] PKK buna on iki (12) askerin öldürüldüğü 21 Ekim tarihli, Hakkâri'deki geniş bir saldırıyla karşılık verdi. Saldırıda çok sayıda asker yaralanırken, sekiz (8) asker de esir alındı.[112] Esirler daha sonra zarar görmemiş bir şekilde 4 Kasım 2007'de serbest bırakıldı.[113]

Şiddetteki tırmanış, KCK Yürütme Konseyi tarafından 1 Aralık 2007'de yapılan barış duyurusuna rağmen devam etti.[114] Türk ordusu 21 Şubat 2008'de Irak'taki Kandil Dağları'ndaki PKK üslerini yok etmek için geniş ölçekli sınır ötesi bir askeri operasyon başlatınca çatışma daha da tırmandı. Yoğun uluslararası baskı altında, operasyonlar kısa sürdü ve hedeflenen amaçlara ulaşılmadan askeri birlikler 29 Kasım 2008'de geri çekildi. Türk ordusu operasyon sırasında iki yüz kırk (240) gerillanın

---

[110] "Kurdish Rebel Leader Calls for a Ceasefire", *The Guardian*, 28 Eylül 2006

[111] "Dünyanın gözü sınırda", *Radikal*, 18 Ekim 2007.

[112] "12 askeri şehit eden PKK'lıların 32'si öldürüldü Irak'ta sıcak takip", *Radikal*, 22 Ekim 2007. Daha sonra "Ergenekon soruşturması" kapsamında, HPG saldırısı altında kalan taburun komutanının kritik güvenlik bilgisini bir Ergenekon örgütü üyesi Ayşe Asuman Özdemir'e gerçirdiği iddia edildi (Bkz. "Damaging Evidence Leads to Doubts over Daglica Ambush", *Today's Zaman* (http://www.todayszaman.com/tz-web/detaylar.do?load=detay&link=150921) Erişim tarihi: 10 Eylül 2009. Üstelik, *Taraf* gazetesi ordunun saldırının gerçekleşmek üzere olduğu bilgisini ihmal ettiği hakkında kritik bir istihbarat belgesini yayımladı. ("Dağlıca Baskını Biliniyordu", *Taraf*, 24 Haziran 2008).

[113] "Eight Hostage Soldiers Released" http://bianet.org/english/crisis/102694- eight-hostage- soldiers-released (Erişim tarihi: 10 Eylül 2009).

[114] "KCK'den Çözüm Deklerasyonu", *Yeni Özgür Politika*, 3 Aralık 2007.

öldürüldüğünü açıkladı.[115] Ne var ki fazla kaygılı görünmeyen PKK, kayıpların ordunun iddia ettiğinden çok daha az olduğunu ve ani çekilişin –ordunun daha önceki operasyonlarının Kürdistan Bölgesi'nde uzun dönemli bir varlığı öngörmesine rağmen– önemli bir moral zafer olarak yorumlandığını ve PKK'ye göre bunun Kürt sorununa askeri bir çözümün artık geçerli olmadığını onayladığını iddia etti.[116] Sınır ihlalinden önce, Türk ordusu Irak'taki PKK hedeflerine karşı çok sayıda hava operasyonu düzenledi. 2008'de çatışmadaki bir diğer önemli gelişme de Aktütün askeri devriye karakoluna 3 Ekim'de düzenlenen saldırıydı. Saldırıda on yedi (17) asker ölmüş, yirmi (20) asker yaralanmıştı.[117] PKK tarafından sürekli hedef alındığı bilgisine rağmen askeri karakola koruma sağlanmaması medyada ordunun eleştirilmesine ve onun daha önce pek sorgulanmayan güvenilirliğinin azalmasına yol açtı.[118] Bunun ardından PKK siyasal mücadele ve barışa olan bağlılığını tekrarlamak için tek taraflı bir ateşkes ilan etti. Bu, PKK'nin tek taraflı ateşkes ilanını 2009'daki yerel seçimler süresince yeniden yürürlüğe koydu ve ardından Eylül 2009'a kadar uzatıldı.[119] Ne var ki PKK tarafından Orta Anadolu'nun Tokat bölgesinde 7 Aralık 2009'da yedi

---

[115] "Turkish Troops Pull Out of Iraq", http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/7270566.stm (Erişim tarihi: 10 Eylül 2009).

[116] "TSK'nin 25. Operasyonuda Fiyasko", Fırat Haber Ajansı, 29 Şubat 2007. http://www.firatnews.com/modules.php?name=News&file=article&sid=38199 (Erişim tarihi: 10 Eylül 2009).

[117] "BBG Evinde Kanlı Saldırı Çıktı", *Radikal*, 5 Ekim 2008.

[118] "Turkish air force chief attacked for directing anti-insurgency operation from golf course", *The Guardian*, 10 Ekim 2008. *Taraf* gazetesi, Türk Ordusu'nun saldırıdan önceden haberi olduğu ve bu bilgiye rağmen askeri üsteki güvenliği artırmada başarısız olduğu iddiasını ispatlayan delilini yayımladı ("Artık İtiraf Edin bu 'İkinci Dağlıca'", *Taraf*, 8 Ekim 2008).

[119] "PKK Leader Offers Turkey an Olive Branch to End the War", *The Times*, 26 Mayıs 2009.

(7) askerin ölümüyle sonuçlanan saldırı gerçekleştirildi. 10 Ocak'ta yayımlanan bir bildiride, PKK saldırının sorumluluğunu üstlendi ve saldırının nedeni olarak Öcalan'ın yaşadığı ağır cezaevi koşullarını gösterildi.[120] Bunun yanı sıra, sekizinci bölümde daha detaylı tartışılacak olan Kürt yanlısı Demokratik Toplum Partisi'nin 11 Aralık'ta kapatılmasını Türkiye'deki ana Kürt merkezlerinde yeni bir şiddetli siyasal gösteri dalgası izledi. Dönemsel şiddet ve PKK saldırıları 2010 boyunca sürdü. Şemdinli'de 19 Haziran 2010'da on bir (11) askerin öldürüldüğü saldırı, Başbakan Erdoğan'ın Türkiye'nin PKK'yi "yok etmek" zorunda olduğu tepkisini vermesine yol açtı.[121]

Son on yılda, PKK'nin 1990'ların ortalarında turistik beldelerde ve Batı Türkiye'nin kent merkezlerinde gerçekleştirdiği saldırılar da ateşkesin bozulmasından sonra devam etti. Bu saldırıların çoğunu PKK'yle olan yakın bağlantılarıyla bilinen TAK (Tayrêbazên Azadiya Kurdistan, Kürdistan Özgürlük Şahinleri) üstlendi.[122] Bunlardan birisinde, 16 Temmuz 2005'te Kuşadası'nda bir otobüste patlayan bir bomba, ikisi (2) Britanya vatandaşı beş (5) kişinin ölümüyle sonuçlandı.[123] 28 Ağustos 2008'de Marmaris ve Akdeniz sahillerindeki Antalya'nın turistik beldelerinde bir dizi bomba patladı ve yine ölümlere neden oldu.[124] Böylesi saldırılar, PKK için çeşitli zorluklar yaratmaktadır; çün-

---

[120] "HPG Tokat Eylemini Üstlendi" http://www.firatnews.com/ index.php?rupel = nuce&nuceID =18349 (Erişim tarihi: 17 Aralık 2009).

[121] "Şemdinli'de Kan. Ankara'da Kavga", *Radikal*, 20 Haziran 2010; "Turkey's PM Erdogan vows to annihilate PKK rebels" http://www. bbc.co.uk /news/10359237 (Erişim tarihi: 20 Nisan 2011).

[122] "Shadowy Kurdish Group's Unclear Aims" http://news.bbc.co.uk/1/ hi/world/europe /5297182.stm (Erişim tarihi: 13 Eylül 2009).

[123] "PKK Behind Turkey Resort Bomb" http://news.bbc.co.uk/1/ hi/ world/europe/4690181.stm (Erişim tarihi: 13 Eylül 2009).

[124] "Turkey Police Hunt Blast Suspects" http://news.bbc.co.uk /1/hi/ World /europe/5294160.stm (Erişim tarihi: 13 Eylül 2009).

kü saldırılar medyada ve devlet söyleminde Kürtlerle terörizmi eş tutan yaklaşımı yeniden canlandırmaktadır. Bu durum Kürt hareketinin genel olarak dışlanması ve marjinalleşmesini sürdürmekte ve onun kendisini yasal bir siyasal harekete dönüştürmesi için zorluklar yaratmaktadır. Örneğin, Temmuz 2008'de Güngören bölgesindeki bombalamanın suçunun PKK üzerine atılması –PKK'nin olayda yer almadığına ilişkin net açıklaması, delil yokluğu ve saldırının birçok Kürt örgütlenmesi tarafından kınanmasına rağmen– medya tarafından Kürt sorununun "terörizm" olarak hegemonik temsilini yeniden canlandırması için kullanıldı.

Gelgelelim, şiddetin yanı sıra ek olarak, siyasal katılımın ve protestonun barışçı ve siyasal biçimleri de devam etmektedir. Kürt bölgesindeki çok sayıda kasaba ve kentte Kürt hakları ve taleplerini desteklemek için barışçıl amaçlarla yapılan toplantı ve gösterilere, en dikkat çekici olarak da *Newroz* kutlamalarına, son yıllarda sıklıkla olduğu gibi geniş kalabalıklar katıldı. Buna ek olarak, çeşitli yeni sivil toplum örgütlenmeleri barışçıl protestolar aracılığıyla Kürt kimlik taleplerini yükseltmede aktif oldular. Özellikle de Kürt dili destek grubu *TZP Kurdi*, çeşitli konularda faaliyet yürüten çok sayıda insan hakları ve kadın hakları örgütüyle birlikte, Kürt taleplerini temsil etme konusunda oldukça aktif oldu. Son birkaç yıl içinde yaygın hale gelen bir başka protesto türü de temel olarak Kürt gençliğinin yer aldığı ve sıklıkla polisle şiddetli çatışmayla sonuçlanan eylemler oldu. Protestoların demokratik biçimlerinin ve çok sayıda sivil toplum örgütlenmesinin doğuşunun, Kürtlere siyasetle ilgilenmenin ve taleplerini yükseltmeye katılmanın yeni araçlarını sunarak demokratik normları güçlendirmesine rağmen, Türk güvenlik güçleri ve Kürt gençliği arasındaki sık sık yaşanan çatışmalar belli bir derecede şiddete yol açtı ve Kürt bölgelerinin çoğunluğunun kent merkezlerinde daha geniş bir biçimde yeni bir şid-

det dalgasının yükselme olasılığını içinde barındıran yeni bir siyasal protesto dalgasının işaretçisi oldu. Güvenlik güçlerinin gençliğin protestolarına müdahale ederkenki ceberut yaklaşımı, gençleri terörle mücadele yasaları kapsamında yargılaması ve ciddi şekilde cezalandırması, durumu kötüleştirme ve gençlik protestolarının içerdiği potansiyel şiddeti artırma potansiyeli taşımaktadır.[125]

[125] "State Disciplines Kurdish Children in Prison", http://bianet.org/english/english/115044-state-disciplines-kurdish-children-in-prison (Erişim tarihi: 7 Eylül 2009).

VIII. BÖLÜM

DEMOKRASİ VE ÇOĞULCULUK MÜCADELESİ: TÜRKİYE'DE KÜRT YANLISI SİYASİ PARTİLER

> Parlamento'ya ayak bastığımız günden bugüne dek, savunduğumuz hep kardeşlik, demokrasi ve barıştır; akan kardeş kanının durdurulmasıdır. Eğer bütün bunlar suçsa, evet bu suçu işledik. Bundan sonra da işlemeye devam edeceğiz.[1]

Giriş

Kürt hareketi, üçüncü ve dördüncü bölümde tartışıldığı üzere Kürt kültürel ve siyasal haklarını, daha genel demokrasi ve eşitlik taleplerinin kültürel ve siyasal parçası olarak dile getirmek için girişimlerde bulundu. Ne var ki, bu girişimler, 1970'lerin sonunda erken bir son ile karşılaştı. 1970'li yılların sonunda, Kürt yanlısı adaylar Edip Solmaz ve Mehdi Zana'nın başarılı bir mücadele vermesi ve sırasıyla Batman ve Diyarbakır'da belediye seçimlerini kazanmasıyla Kürt demokratik talepleri yeni bir itici güç kazandı ve yeni bir platform buldu. Gelgelelim, kısa süre sonra yerel düzeydeki Kürt yanlısı siyasal aktivizmi ve temsi-

---

[1] 1991-1994 arası dönemde HEP ve DEP Diyarbakır Milletvekili olmuş Leyla Zana'nın Ankara'daki Devlet Güvenlik Mahkemesi'ndeki kapanış konuşması (Kudret Güneş'in Leyla Zana belgeselinden alındı, 2002).

li, bir kez daha baskı yaşamaya başladı: Edip Solmaz 1979'da bir yargısız infazda öldürüldü; Mehdi Zana 1980'de tutuklandı ve 1991'e kadar Diyarbakır Cezaevi'nde tutuldu.[2] Türkiye'nin 12 Eylül 1980 tarihinde yaşadığı üçüncü darbenin ardından gerçekleşen baskı ve militaristleşmenin ciddiyeti, Kürt yanlısı demokratik hareketin büyüyememesi anlamına geldi. Bu nedenle, 1980'lerden sonra asıl olarak merkez sağ Anavatan Partisi (ANAP), merkez sol Halkçı Parti ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) Kürt bölgelerindeki siyasal seçimlerde baskın partiler oldu. Kürt yanlısı temsil ve siyasal karşı koyuş ancak 1990'dan sonra gösterilebildi. Bu noktadan itibaren, Kürt yanlısı hareket kurumsal bir temel inşa etmeyi ve devletin kendisini bastırmak için sayısız girişiminin altından kalkmayı başardı. Aşağıda gösterileceği gibi 1990'lardan itibaren Kürt taleplerini yükselten, Türkiye'de kurulu bulunan düzene Kürt kimliği ve haklarını talep etmesi için karşı koyan ve PKK'nin 1984'te başlattığı gerilla savaşıyla başlayan şiddet döngüsüne son vermek için siyasal tasarılar öne süren birçok Kürt yanlısı parti Türkiye'de aktif oldu. Ne var ki Kürt yanlısı eğilimlerine rağmen, bu partiler Türkiye'deki siyasal grupların diğer bölümlerini temsil etmeye bağlılıklarını dile getirmiş ve birçok tanınmış Türk sosyalist politikacı da ilk Kürt yanlısı parti olan HEP'in kuruluşunda yer almıştı.

İkinci bölümde tartışıldığı gibi, Kürt yanlısı demokratik karşı koyuş, eşitlik mantığını daha geniş bir toplumsal ilişkiler alanına genişletmeye çalışan alternatif bir demokrasi geleneğine başvurur. Kürt yanlısı demokratik siyasetin merkezinde, Kürtlerin Türkiye'de karşı karşıya kaldığı ve marjinalleşmelerinin temel nedeni olarak görülen mevcut siyasal eşitsizlik ve eşitsiz iktidar ilişkisine karşı koyma ve onu dönüştürme girişimi bulunur. Do-

[2] http://www.chris-kutschera.com/A/mehdi_zana.htm.

layısıyla Türkiye'deki uzlaşmazlığı zayıflatmak başlıca amaç olduğundan, baskın olan *farklılık* siyasal mantıklarıdır. Ayrıca cumhuriyetin dışlayıcı, otoriter, homojenleştirici ve anti-demokratik karakterini vurgulayarak ve Türkiye'yi demokratikleştirmeyi tasarlayarak, Kürt yanlısı demokrasi söylemi yeni eşdeğer mantıklar sunar. Bu mantıklar zinciri, Türkiye'de kültürel ile dilsel farklılığı ve çoğulculuğu kabul eden yeni bir ortak kimlik inşa etmeyi öngörür.

Norval tarafından vurgulandığı gibi, siyasal topluluklar, ortak alanın kuruluşu, taleplerin dile getirilmesi ve evrenselleşmesi ve "demokratik vatandaşlık biçimleri"nin doruğuna ulaştırılması modern demokrasi ve demokratik pratikler anlayışımız için merkezidir.[3] Kürt yanlısı demokratik söylemin mevcut vatandaşlık ve topluluk kavramlarına karşı geliştirdiği mücadele girişimleri, var olan evrensel haklar mantıklarını, evrensellik inşasını ve vatandaşlık kavramının Türk tikelliği etrafında kurulmasını sorunsallaştırır.[4] Daha özel olarak, Kürt kimliğinin demokratik söylem içinde dillendirilmesi, Türkiye'nin var olan düzeni içinde sadece Türk ulusunun bir ayrıcalığı olan evrensel "ulusal" hakları Kürtler (ve diğer etnik azınlıklar) için de öngörür. Ne var ki, böylesi evrensel hakları gerçekleştirmek üzere yeni bir Kürt siyasal topluluğu kurmak için tasarılar öne sürmek yerine, amaç Kürtlerin ulusal ve demokratik haklarını kabul etmek için Türkiye'nin demokratik dönüşümüdür. Bir dizi Kürt yanlısı siyasal partinin sadece özgün Kürt taleplerini temsil etmeye karşı "bir Türkiye partisi" oldukları yönündeki sürekli vurguları, bir "ortak alan" kurma girişimidir.

---

[3] Norval, Aversive Democracy, s. 1

[4] Norval'in mücadeleye ilişkin tartışması Freeden'in siyasal ideoloji analizinden beslenir ve çekirdek, yakın ve çevresel kavramları öne çıkaran bir morfolojik analizle ilişkilenir (Michael Freeden, *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford: Oxford University Press, 1996, s. 77).

Kürt yanlısı demokratik hareketin yeni bir demokratik tahayyül ve "yön değişimi" sağlama mücadelesi ve karşı koyuşu ilginç bir vaka çalışması sunar. Bu çalışma, yeni demokratik öznelliklerin kurulmasını ve çoğulcu ile katılımcı bir demokratik çerçevenin tesis edilmesinde yaşanan zorluklar ve çeşitli süreçlere işaret eden karmaşıklığın tüm alanını kapsar. Laclau'nun özgün talep ve çıkarların evrenselleştirilmesi, dile getirilmesi ve doğuşuna ilişkin açıklaması Türkiye'de yeni bir Kürt demokratik öznelliğinin doğuşunu anlamamız için çok önemli bir içgörü sunar. İkinci bölümde "siyasal sınırlar" tartışmasının gösterdiği gibi, Laclau yeni bir eşdeğer zincirin doğuşu ve çeşitli tikel taleplerin eşdeğer şekilde dillendirilmesinin, var olan düzene karşı koyan yeni siyasal öznellik ve hareketlerin kuruluşunda oynadığı önemli rolü vurgular. Diğerleri arasında özgün bir talep, "boş gösteren" olarak doğar ve eşdeğer zincir tarafından biriktirilen taleplerin bütünlüğünü temsil eden karşı koyuşu üstlenir.

Kürt yanlısı demokratik söylem, Türkiye'de eşitlik ve demokrasi için Kürtlerin taleplerini işçiler, kadınlar, dinsel azınlıklar ve diğer etnik azınlıkların çeşitli demokratik ve eşitlik taleplerinin eşdeğer şekilde dillendirilmesi üzerinden evrenselleştirmeye çalışır. Bu çeşitli taleplerin eşdeğer şekilde dillendirilişi, Kürt taleplerini evrenselleştirir ve ayrıca Türkiye'deki Türk milliyetçi hegemonyasına karşı koyacak hegemonya karşıtı demokrasi yanlısı bir hareket ve demokratik öznelliğin kurulmasına çalışır. Bu nedenle "eşitlik" Kürt demokrasi söyleminde "boş gösteren" olarak ortaya çıkar ve demokrasi yanlısı hareketin dile getirdiği taleplerin eşdeğer zincirini temsil etme girişiminde bulunur. Kürt yanlısı karşı koyuş sadece PKK'nin mücadelesinin örneklediği uzlaşmaz karşı koyuşa benzememektedir. Bunun yerine temel odak noktası, Türkiye'de var olan uzlaşmazlık ilişkilerini gevşetmek ve onları "agonizm" ilişkilerine dönüştürmek olmuştur. "Uzlaşmaz" bir ilişkiyi, "agonist" bir ilişkiye

dönüştürmek, Mouffe tarafından savunulduğu gibi, toplumsal ilişkinin uzlaşmaz boyutu "kökü kazınamaz" olduğu düşünüldüğünde, demokratik siyasetin temel bir özelliğidir.[5] Dolayısıyla, demokratik siyasetin kilit bir görevi, "kolektif kimliklerin her kuruluşunda mevcut olan dışlama eğilimlerini etkisizleştirmenin nasıl mümkün olacağını tasavvur etmektir."[6]

Bu bölümde tartışılacağı üzere, Kürt yanlısı demokratik hareketin son yirmi yıldaki demokrasi ve çoğulculuk mücadelesi hâlâ istenen "yön değişimi"yle ve Türkiye'de çoğulcu ve katılımcı bir demokrasinin kuruluşuyla sonuçlanmadı. Kürt yanlısı siyasal hareketi engelleyen asıl zorluk, Türkiye'deki siyasal ve popüler medya söylemlerinde Kürt taleplerinin ayrılıkçı ve Türkiye'nin topraksal bütünlüğüne karşı olarak sunulmasıdır. Bu nedenle, Kürt talepleri "meşruiyeti olmayan talepler" şeklinde kurulup temsil edilir. Kürt yanlısı demokratik hareket, Türk toplumunun daha geniş bir kısmının ilgisi çekecek şekilde genişlemekten, Türk milliyetçi hegemonyasına ve onun Kürt sorunu üzerine söylemine karşı çıkacak demokratik bir kimliği geliştirmekten alıkonmuştur.[7] Başlangıcından beri, Kürt yanlısı demokratik hareket, Kürt hakları ve taleplerini meşru siyasal kanallar aracılığıyla teşvik eden yeni bir siyasal partinin kurumsallaşması ve gelişmesi önüne büyük engeller koymuş yüksek

---

[5] Chantal Mouffe, "Decision, Deliberation, and Democratic Ethos", *Philosophy Today* (Bahar 1997), s. 26.

[6] A.g.e.

[7] Kürt kimliğinin devlet söyleminde dışlanmasının daha genel bir tartışması için bkz. Mesut Yeğen, "Turkish Nationalism and the Kurdish Question", *Ethnic and Racial Studies*, Cilt: 30, No: 1 (Ocak 2007), s. 119-151; Mesut Yeğen, "'Jewish Kurds' or the new frontiers of Turkishness", *Patterns of Prejudice*, Cilt: 41, No: 1 (2007), 1-20; Mesut Yeğen, *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006; Mesut Yeğen, "The Turkish State Discourse and the exclusion of Kurdish identity", *Middle Eastern Studies* 32, (Nisan 1996), s. 216-229.

ölçüde sınırlanmış bir siyasal alanda faaliyet yürüttü. Kürt yanlısı demokratik hareket, kültürel haklar ve kimliklerinin kabulü yönündeki Kürt siyasal taleplerinin Türkiye'de ciddi baskıyla karşılaştığı ve Türkiye'deki milliyetçi uzlaşmazlığın ülkenin Güneydoğu bölgesindeki sivil rahatsızlık ve çatışmanın tırmanması nedeniyle yükseldiği bir dönemde doğdu. Buna ek olarak siyasal uzlaşı ve barış için Kürt yanlısı tasarılar, Kürt sorununun hegemonik sunumunu değiştirme konusunda başarılı olamadığından daha geniş kesimlere ulaşamadı. Bunun sonucu olarak, söylemlerinde dile getirdikleri taleplerin doğası nedeniyle, bu partiler daha geniş "ayrılıkçı" Kürt hareketinin bir parçası olarak görüldüler ve Türkiye'deki meşru siyasal aktörler olarak kabul edilmediler; bu da onların siyasal baskının çeşitli biçimlerine maruz kalmalarını getirdi.

Dolayısıyla, Kürt yanlısı hareketin büyümesinin, başarılarının ve Türkiye'deki demokrasiyi güçlendirmeye katkılarının bir açıklamasını vermenin yanı sıra, bu bölüm aynı zamanda hareketin karşılaşmaya devam ettiği zorluklar ve sorunları da inceler. Kürt yanlısı hareketin Kürt kültürel ve siyasal taleplerini kabul etmek için Türkiye'de Kurulu demokrasi kavramına nasıl karşı koyduğunu detaylı bir şekilde açıklayabilmek için bu bölümde asıl olarak şu soruları ele alıyorum: Kürt yanlısı demokratik söylemin ayırıcı niteliği nedir? Bu söylem hem Kürt toplumu içinde hem de dışında çoğulculuk sorunlarını nasıl ya da ne boyutta ele alır?

Öncelikle Kürt yanlısı siyasal partilerin faaliyetlerine odaklanarak, daha geniş bir demokrasi yanlısı hareket inşa etmek de dahil olmak üzere karşılaştıkları sorunları ele alacağız.

"Dahil Olma" ve "Kabul" Arayışı: HEP ve Kürt Parlamenter Muhalefetinin Doğuşu (1990-1994)

HEP'in resmi siyasal süreç ve temsilci kurumlarla ilişkilenişi önemli bir gelişmeydi. Birinci olarak, HEP Kürt kimliğinin tanınması taleplerini dile getirdi ve PKK'yle Türk ordusu arasındaki şiddeti giderek artan çatışmaya bir son vermek için siyasal uzlaşma ve diyalog sürecini savundu. Ne var ki 1982 anayasası, Türkiye'de Kürt varlığından söz etmeyi katı şekilde yasaklamışdı ve Kürt taleplerini dile getiren tüm partileri suç işlemiş olarak görüyordu. Dolayısıyla HEP'in –ve onu izleyen DEP'in– içinde faaliyet yürüteceği siyasal alan büyük ölçüde sınırlanmıştı. Bu, Kürt yanlısı siyasal taleplerin resmi ifadesi ve siyasal programının yüksek oranda sınırlanması; partinin siyasal programı gibi resmi ifadelerine ek olarak, kamusal toplantılar ve parti kongreleri süresince milletvekillerinin ve diğer üyelerinin eylemleri ve konuşmalarının da büyük bir dikkatle inceleneceği anlamına geliyordu. Bu durum onların siyasal uzlaşma tasarılarını formüle etme ve Kürt sorununu dar bir şekilde bir güvenlik meselesi olarak tanımlayan devletin tortulaşmış söylemine karşı koyma yetisini sınırladı. Bu nedenle HEP başından itibaren kendisini, popüler Kürt siyasal taleplerini dile getirirken, aynı zamanda bu taleplerin ifade edilmesini "kabul edilemez" olarak değerlendiren mevcut anayasal çerçeve içinde faaliyet gösteren yasal bir politik parti olma arasında bir denge sağlamak zorunda olan zor bir konumda buldu. Kürt yanlısı siyasal partiler Türkiye'deki demokratik sisteme dahil olmaya ve kendisine yer bulmaya çalışırken, aynı zamanda tanınma mücadelesi vererek Kürt kimliği ve kültürü üzerine yerleştirilmiş sınırları genişletmeye çalışıyordu. Bu kısım, HEP ve DEP'in Kürt taleplerinin kabulü ve siyasal uzlaşmayı talep etmek için ilk girişimlerini değerlendirir ve yaşadıkları sorunlarla zorlukları öne çıkartır.

HEP'in Kuruluşu

HEP 7 Haziran 1990'da, merkez-sol parti SHP'nin Kürt sorunu ve siyasal taleplerde ilgili tartışmayı bastırmak için tartışmanın merkezinde bulunan Kürt milletvekillerini partiden ihraç etmesinden sonra kuruldu. SHP 1987'de katıldığı ilk seçimlerde yüzde 24 oy alarak parlamentoda doksan dokuz (99) sandalye kazandı ve böylece ana muhalefet partisi oldu. SHP seçimlere 12 Eylül darbesi ve askeri yönetiminin sınırlanmasını ve daha çok demokrasi isteyen bir platformda katıldı. Bunun sonucu olarak, parti Kürtlerin desteğini başarılı bir şekilde kazandı ve çok sayıda –daha sonraki yıllarda Türkiye'deki Kürt haklarının oldukça tanınan savunucuları haline gelecek olan– Kürt milletvekili seçildi. Bu milletvekillerinin arasında Ahmet Türk (Mardin), Mahmut Alınak (Kars) ve İbrahim Aksoy (Malatya) da vardı.[8] Ne var ki SHP'nin 19 Ocak 1989'da Avrupa Parlamentosu'nun bir Ortak Oturumu'nda Kürtlerin Türkiye'de yaşadığı insan hakları ihlallerinden ve siyasal baskıdan söz ettiği için İbrahim Aksoy'u partiden atması, partinin Kürt hakları ve taleplerinin kabulüyle ilgilini sınırlarını belirginleştirdi.[9] Gerilimi artıran bir diğer olay da, SHP içindeki Kürt milletvekillerinin 14-15 Ocak 1989'da Paris'te yapılan "Kürtler: İnsan Hakları ve Kültürel Kimlik" isimli uluslararası konferansa katılmaları olmuştu. Bunun nedeni, Türkiye üzerindeki şüpheleri artıracağı gerekçesiyle yasaklaması ve yasağa rağmen çeşitli milletvekillerinin konferansa katılmasıydı. Bunun karşılığında bu milletvekilleri partiden atıldılar.[10] İhraç kararı, partiden başka altı (6) milletvekili ve

---

[8] 1987'deki ulusal seçimlerinde parlamentoya seçilen milletvekillerinin listesi için bkz. http://www.belgenet.net.

[9] A. Osman Ölmez, *Türkiye Siyasetinde DEP Depremi* (Ankara: Doruk Yayınları, 1995), s. 60; Eyyüp Demir, *Yasal Kürtler*, (İstanbul: Tevn Yayınları, 2005), s. 61.

[10] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 73-74.

baskın olarak Kürt kentlerindeki on iki (12) SHP teşkilat liderlerinin protesto amaçlı istifasıyla birlikte partide bir karmaşa yaratmıştı.[11] Aslında bu olay Kürt taleplerini dile getirmeye ve siyasal uzlaşma girişimlerini desteklemeye istekli yeni bir siyasal hareket için duyulan ihtiyacı göstermişti.[12]

Bunun ardından 1989 Aralık'ında on altı (16) eski SHP üyesi "Yeni Demokratik Oluşum"u kurdu. "Siyasal Amaçlar Bildirgesi"nde grup özgürlük, çoğulculuk, katılımcılık ve demokrasi için mücadele verecek ve Türkiye'deki marjinalleştirilmiş gruplar ve çıkarlarını temsil etmeye bağlı kalmaya devam edecek yeni bir sol hareketin geliştirilmesi ihtiyacını vurgulamıştı.[13] Grup, yeni bir sivil anayasa gibi genel demokratik talepleri, kitleler ve onların ihtiyaçlarını temsil edenlerle organik bağlantıları olan bir harekete sahip olma ihtiyacını desteklemişti. Yeni Demokratik Oluşum'un amacı bir siyasi partiye evrilmekti.[14] Kürt milletvekilleri ve diğer önde gelen Kürt aktivistlerinin üyelerinin çoğunluğunu oluşturmasına rağmen, Aydın Güven Gürkan, Abdullah Baştürk, Cüneyt Canver, Fehmi Işıklar ve (Halk müziği sanatçısı ve önde gelen bir Alevi toplumu lideri olan) Arif Sağ da hareketin faaliyetlerinde öncü bir rol oynadılar.[15] Ne var ki baskın olarak Kürt desteği, Gürkan da dahil olmak üzere, bazı Türk siyasetçilerde rahatsızlık yaratarak, hareketle ilişkilerin gevşemesine neden oldu.[16]

---

[11] A.g.e., s. 60, 79.

[12] A.g.e., s. 88-89.

[13] "Siyasi Niyetler Bildirisi" Ölmez, *DEP Depremi*, s. 88-90.

[14] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 92; Demir, *Yasal Kürtler*, s. 86.

[15] Demir, *Yasal Kürtler*, s. 92-93; Ölmez, *DEP Depremi*, s. 87.

[16] Ölmez, *DEP Depremi*, 96-97; Ahmet Türk, *DEP Savunması* (Ankara: Matsa Basimevi, 1994). Murat Belge, Kemal Anadol, Hüsnü Okçuoğlu ve Mehmet Kahraman da dahil olmak üzere çok sayıda isim hareketten ayrılan arasındaydı.

7 Haziran 1990'da HEP Türkiye'deki toplumsal ve siyasal grupların geniş bir bölümünü temsil etme amacına bağlı solcu demokratik, kitle temelli bir parti olarak kuruldu.[17] Siyasal programında HEP'in şu unsurlar için mücadele eden bir parti olduğu ifade edildi:

> HEP işçilerin, işsizlerin, köylülerin, memurların, öğretmenlerin, demokrat, sosyal demokrat ve sosyalist aydınların, esnafın, zanaatkârın, baskıya ve sömürüye maruz kalan halk kitlelerinin ve demokrasiden yana olan herkesin partisidir.[18]

HEP'in özellikle de iki birleşik hedefi vardı: Devletin ve toplumun demokratikleştirilmesi ve Türkiye'deki Kürt çatışmasına demokratik ve barışçı bir çözümün bulunması HEP'in kurmaya giriştiği demokratik kimlik, demokratik ve çoğulcu bir Türkiye'nin gelişmesi için temel olarak görülüyordu ve Türkiye'deki Kürt kimliği ve taleplerinin kabulü çatışmaya son verecek siyasal bir düzenin gelişimindeki zorunlu adımlardı.

Çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi anlayışı savunuluyordu. Bu, her şeyin ötesinde siyasal iktidar ve karar alım süreçlerini sivillerin ve seçilmiş yetkililerin eline vermek demekti. Türkiye'de böylesi demokratik bir çerçeve ve demokratik bir toplumu kurmayı başarmak için bu hedefler askeri cunta tarafından hazırlanmış olan ve silahlı güçlerin baskın olduğu Milli Güvenlik Kurulu'na özel bir rol atfeden mevcut anayasal çerçevenin içinde kazanılamayacaklarından, HEP kapsamlı siyasal reformların kaçınılmaz olduğunu savunuyordu. Bu nedenle, HEP 1982 anayasasının yerini alacak yeni bir sivil anayasa öngörüyordu. Aslında siyasal sistem ve anayasanın dayandığı temeller olan ilkelerin, devletin ve toplumun demokratikleşmesini mümkün kıla-

---

[17] Halkın Emek Partisi (HEP), *Tüzük* (Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş), s. 5; Halkın Emek Partisi (HEP), *Program*, (Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş), s. 11.

[18] HEP, *Program*, s. 10.

cak şekilde değişmesi gerektiği savunuluyordu.[19] İnsan hakları, çoğulculuk ve katılımı temel alacak yeni anayasanın, bireyin temel hak ve özgürlüklerini korumak için devlet iktidarına açık sınırlar koyması gerektiği ve otoriter ile totaliter hükümet olasılıklarını önlemesi gerektiği vurgulanıyordu. Daha önemlisi, tüm toplumsal kesim ve güçlerin katılabileceği özgür ve demokratik bir ortam, yeni anayasanın hazırlanması için gerekli olarak görülüyordu. Türkiye'deki demokratik rejimin kuruluşu ve sürekliliği, ancak bu koşullar yerine getirilirse mümkün olabilirdi.[20]

Böylesi genel demokratik taleplerin yanı sıra, Kürt çatışmasına siyasal bir çözüm talebi de HEP'in söyleminde yoğun bir şekilde kendisini gösteriyordu. Ne var ki hem yasal sınırlamalar hem de bunun anaakım siyasal partilerden büyük ölçüde tepki çekmesi nedeniyle Kürt ulusal hak ve taleplerini dile getirmek, bir hayli karmaşık bir meseleydi. HEP devletin "baskı" ve "asimilasyon" olarak tanımlanan Kürt meselesiyle ilgili baskıcı siyaseti ve devam eden askeri operasyonları karşısındaki eleştirel konumunu sürdürse de söylemindeki temel vurgu, çatışmaya son vermek için bir siyasal uzlaşmaydı. Kürt siyasal talepleri HEP'in çoğulcu ve katılımcı demokrasi talebinin parçası olarak *farksal olarak* dile getirildi. Aslında Kürt sorununa demokratik ve siyasal bir çözüm, Türkiye'de demokrasinin gelişiminin temel yönü olarak görülüyordu: "Parti Kürt sorununun çözümünü ülkemizde etkin bir demokrasinin kurulmasının ana unsuru olduğunu kabul eder."[21] HEP, Kürt sorununa çözümü eşitlik ve demokrasi ilkeleri içinde formüle etmişti:

> Parti, Kürt Sorunu'nu, Türkiye'nin bütünlüğü içinde, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Helsinki Sonuç Belgesi'nin hükümleri doğrultusunda

---

[19] A.g.e., s. 17.

[20] A.g.e.

[21] A.g.e. s. 18.

> demokratik ve barışçı yöntemle çözmeyi amaçlamaktadır. (...) Toplumumuzun bütün kesimlerinin yararına olacak uygulanabilir demokratik ve barışçı bir çözüm, ancak herkesin özgür olarak katıldığı serbest bir tartışma ortamında bulunabilir.[22]

Bu nedenle, öngörülen çözüm evrensel demokratik normlar ile değerler içinde kavramsallaştırılıyordu ve çözüme özgür bir ortamda açık diyalog aracılığıyla ulaşılması gerektiği belirtiliyordu. Bu amaçla, tüm sosyal ve siyasal güçlerin katılabileceği bir Kürt sorunu tartışması için özgür bir ortamın yaratılmasının büyük bir öneme sahip olduğu vurgulanıyordu. Böylesi bir ortamın oluşturulması için, HEP çok sayıda pratik önlem sundu. Bunlar arasında Kürt kimliği ve taleplerinin tartışılmasının üzerindeki yasal sınırlamaların kaldırılması, genel af ilan edilmesi, ölüm cezasının kaldırılması ve işkence uygulamaları ile Kürt bölgelerinin çoğunluğunda yürürlükte olan sıkıyönetimin kaldırılması da vardı. Böylesi önlemler, çatışma ve uzlaşmazlıkların gevşemesine yol açacaktı.[23] HEP'in Kürt sorunu tartışması, aynı zamanda cumhuriyetin tarihi boyunca Kürtlerin zora dayalı "asimilasyonu"nu sorguluyor ve böylesi politikalara son vererek, bu siyasetin olumsuz sonuçları için çare talep ediliyordu.[24] Bu amaçla, Türkiye'de öngörülen çoğulcu katılımcı demokrasinin ana hedeflerinden birisinin, yurttaşlar arasında tüm alanlarda gerçek bir siyasal eşitliğin yolunu hazırlamak için "ırk, dil, din ve etnik farklılıklardan kaynaklanan ayrımların tüm biçimlerine son vermek" olması gerektiği ifade ediliyordu.[25] Bölgesel ekonomik eşitsizlik de HEP'in programında belirtiliyor ve Doğu ile Güneydoğu bölgelerini kalkındırmak ve

---

[22] A.g.e., s. 18-9, 29.

[23] A.g.e., s. 29.

[24] A.g.e., s. 60.

[25] A.g.e., s. 22.

Türkiye'de bölgesel eşitliği teşvik etmek için devlet yatırımının gerekli olduğu öngörülüyordu.[26] Kürt taleplerini kısıtlanmış bir siyasal alanda ve partinin varlığını tehlikeye atmaksızın dile getirmek, yürütülmesi zor bir görevdi. Ayrıca çatışmanın 1990'lı yılların başlarında yoğunlaşması ve devlet güvenlik güçlerinin Kürt sivillere uyguladığı yaygın baskı popüler Kürt taleplerini seslendirme ihtiyacını ve aciliyetini artırmıştı.

Kürt Yanlısı Bir "Türkiye Partisi" Olmanın ve Kürtleri Temsil Etmenin Getirdiği Zorluklar

Var olduğu dönem boyunca HEP, çekim gücünü Türk toplumunun daha geniş kesimlerine genişletme amacına bağlı kaldı ve Türkiye'nin tamamını temsil eden bir parti olmayı iddia etti; ancak esas olarak Kürtlerden destek aldı ve giderek artan bir şekilde özellikle bir "Kürt partisi" olarak görüldü. Bu durum, HEP'in Türkiye'deki siyasal uzlaşma ve değişim için daha geniş bir demokratik hareket inşa etme yetisi üzerine önemli ölçüde sınırlamalar yarattı. HEP'in 8 Haziran 1991'deki Birinci Kongresi'nde yaptığı konuşmada HEP Başkanı Fehmi Işıklar, Kürt bağlantısını kabul ederken, partinin amacının çekim gücünü toplumun daha geniş kesimlerine genişletmek olduğunu vurguluyordu:

> Biz en çok ezilen, en çok sömürülen ve en çok baskı altında tutulanların partisiyiz. Bütün açıklamalarıma rağmen Halkın Emek Partisi'ne "Kürt Partisi"dir diyenler, bir gerçeği ya da bir suçu itiraf ediyorlar ki, o da demek ki bu ülkede en çok ezilen, en çok sömürülen ve en çok baskı altında tutulan Kürtlerdir. Halkın Emek Partisi, en çok ezilen sömürülen ve baskı altında tutulanların güven duyduğu bir parti ise, böyle kabul ediliyorsa, bu anlamda Kürtlerin de Partisi olmaktan onur duyar.[27]

---

[26] A.g.e., s. 64.

[27] Aktaran Fehmi Işıklar: Demir, *Yasal Kürtler*, s. 117-118.

Ne var ki HEP bünyesindeki herkes, Kürtlerin partideki baskınlığından ya da Kürt sorununa çözümün partinin mücadele verdiği asıl meselelerden birisi olduğu gerçeğinden memnun değildi. Bunun sonucunda Abdullah Baştürk, Cüneyt Canver ve Kenan Sönmez gibi partinin kurucu sosyalist üyelerinin çoğu partiden ayrıldı ve bu da Kürtlerle HEP arasındaki birlikteliği güçlendirdi.[28]

Kürt milletvekillerinin SHP'den ihraç edilmesine yol açan acı olaylara rağmen SHP ve HEP arasındaki ilişkiler devam etti ve 20 Ekim 1991'de yapılan genel seçimlerde iki parti işbirliğine gitti. HEP'in seçimden önceki son altı ayda parti kongresini toplama kriterini karşılamadığı için seçimlere girmesinin yasaklanmış olması nedeniyle bu işbirliği kısmen zorunluluktan doğmuştu. Dolayısıyla HEP adayları seçimlere SHP listesinden girdi. SHP'nin oy oranının yüzde 20.75'e, milletvekili sayısının da seksen sekize (88) düşmesine rağmen parti Kürt bölgelerinde bu ulusal ortalamanın üzerine çıktı ve HEP tarafından önerilen yirmi iki (22) aday parlamentoya girmeyi başardı.[29] Başlangıçta yeni seçilmiş Kürt milletvekillerinin seçim öncesi tepkisi, çatışmalara barışçı bir çözümü desteklediği ve Kürt ulusal taleplerini tanıdığı sürece SHP içinde kalmaya devam edecekleriydi. Yirmi iki (22) Kürt yanlısı milletvekilinin seçilmesi, Türkiye tarihinde eşi görülmemiş bir olaydı; çünkü ilk kez Kürt hak ve taleplerinin kabul edilmesine bağlı bir partinin temsilcileri Türkiye'nin ulusal meclisindeydi. Ayrıca böylesi bir temsil, Kürt sorununa farkındalık yaratmanın bir yöntemi olarak silahlı mücadeleyi reddeden ve barış ile siyasal uzlaşma için mücadele eden Kürtler için önemli bir fırsat yarattı.

---

[28] Demir, *Yasal Kürter*, s. 116.

[29] "1991 Yılı Genel Seçim Sonuçları", http://www.belgenet.net/ayrinti.php?yil_id=11 (Erişim tarihi: 20 Nisan 2011).

SHP'li Kürt yanlısı milletvekillerinin karşılaştığı büyük bir engel, görevlerine resmen başlayabilmek için etmek zorunda oldukları milletvekili yeminiydi. Aslında, Kürt yanlısı milletvekillerin eylemi Türkiye'ye bağlılıklarının ve HEP'in bir "Türkiye partisi" olmasının turnusal testi olarak görülen yeminleri merakla bekleniyordu.[30] Yemin metninden doğan güçlüğün nedeni, "Türk ulusunun" birliğini ve Kürt kimliğini inkâr eden bir rejimin devamını koruyacağını ilan etmesiydi. Yemin töreninden bir gün önce düzenlenen basın toplantısında Diyarbakır Milletvekili Fehmi Işıklar, şunları vurgulamıştı: "Bu yeminde, Kürt ulusunun inkârı ifade edilmektedir. Yemin demokrasiye, insan haklarına, barış ve Türk ve Kürt halklarının kardeşliğine karşıdır."[31] Yemine karşı çekinceleri olsa da Kürt milletvekilleri yemin etti; ancak Hatip Dicle yeminin yasal bir zorunluluk olduğuna dikkat çekti ve Leyla Zana yemine "Türk ve Kürt halklarının kardeşliği" için ettiğini belirten Kürtçe bir cümle ekledi.[32]

Ayrıca, SHP listesinden milletvekili seçilen yirmi iki (22) HEP adayı kısa süre sonra ve partide kalmanın bir koşulu olarak yirmi "acil talep"ten oluşan bir paketi SHP lideri Erdal İnönü'ye sundu.[33] Bu talepler –Kürt sorununun özgürce tartışılması, olağanüstü halin kaldırılması, koruculuk uygulamasına son verilmesi, köylerin zorla boşaltılmasına son verilmesi ve yok edilen köylerin yeniden yapılması, Terörle Mücadele yasasının iptal edilmesi ve yargısız infazların araştırılması gibi– esas olarak çatışmayla ilgili olanların yanı sıra daha özel olarak Türkiye'de Kürt kimliği ve haklarının tanınmasını hedefleyen maddeleri de içeriyordu. Bunlar Kürtlerin, Kürt dilini eğitim ve yayın

---

[30] HEP'in SHP listesinden seçilmiş Kürt milletvekilleri, resmi olarak Mayıs 1992'ye kadar SHP içinde kalsalar da HEP temsilciler olarak görüldü.

[31] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 162.

[32] A.g.e., s. 163; Demir, *Yasal Kürtler*, s. 134.

[33] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 160.

dili olarak kullanma haklarını sağlamak gibi hakları kapsıyordu. Buna ek olarak demokratik bir anayasanın hazırlanması, grev hakkı gibi emekçi hakları ve daha adil bir seçim yasası gibi talepler de pakete dahildi.[34]

SHP'nin Kürt milletvekilleri için çatışma ve onun Kürt sivillere karşı uygulanan yaygın insan hakları ihlalleri, özellikle de yargısız infazlar, ordunun kırsal bölgedeki Kürtlerine dönük yaygın baskısı ve köy boşaltmalar gibi sonuçları, çözüm için aciliyet yaratıyordu. SHP, en iyimser ifadeyle Kürt taleplerinin tanınması konusunda temkinli olmasına rağmen, aynı zamanda Türkiye'de demokrasiyi derinleştirmeye bağlı kaldı. SHP'nin 1992'de Kürt sorunu üzerine hazırladığı raporun işaret ettiği gibi, çalışma koşulların uygun olduğu bir dönemde çatışmaya siyasal bir çözüm formüle etmek için hazırlanmıştı.[35] Gelgelelim, HEP için, çatışmanınçözümü Türkiye'de demokrasinin derinleştirilmesinin ve sağlamlaştırılmasının ayrılmaz bir yönü ve özelliğiydi.

Zana'nın ve Dicle'nin milletvekili yemin törenindeki tavırları, çok sayıda SHP milletvekili ve Türkiye'deki anaakım siyasi partiler tarafından bir provokasyon olarak görüldü ve anayasanın ikinci ve üçüncü maddelerinde düzenlenen ulusun birliği ilkesine ciddi bir başkaldırı olarak yorumlandı.[36] Üstelik, yemin töreni parlamentoda rahatsızlığa neden olmuş ve SHP'nin Kürt milletvekilleriyle öteki vekilleri arasındaki ilişkileri germiş; istifa etmeleri için Dicle ve Zana üzerinde baskı kurulmuştu. Parla-

---

[34] A.g.e., s. 161.

[35] Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP), Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri, (Ankara: SHP, 1990).

[36] Üçüncü madde şöyle yazar: "Türk devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Dili Türkçedir" (http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm (Erişim tarihi: 1 Ağustos 2009).

mentoda Zana'nın Kürtlerin varlığını açıkça onaylaması, onun ve diğer Kürt milletvekillerinin ayrılıkçılığa ve PKK'ye verdikleri desteğin açık bir ilanı olarak görüldü. Kürt milletvekilleri PKK'nin bir uzantısı ve onun yasal cephesi olarak görülmeye başlandı. 15 Aralık 1991'de düzenlenen Olağanüstü Kongre'ye konuk olarak katılan PKK liderinin annesi Esma Öcalan'ın, iki milletvekili Leyla Zana ve Sırrı Sakık da dahil olmak üzere çok sayıda delege tarafından saygı ve duygusal yakınlıkla karşılanması HEP için daha büyük zorluklar yarattı.[37] Bu, özellikle SHP'nin koalisyon hükümetinin küçük ortağı olduğu hem de Kürt milletvekillerinin hâlâ SHP içinde olduğu dikkate alındığında, anaakım Türk medyası ve siyasetçilerinden çok fazla eleştiri ve tepki aldı. Türk medyasında, Kürt milletvekillerinin kongreye katılımını, PKK'yle bağlantılarının ve Kürt ulusal hareketine sempati duyduklarının ispatı olduğu şeklinde yorumlayan çok sayıda makale çıktı. Kongreyi izleyen dönemde, Kürt milletvekillerinin SHP'den ayrılmaları yönündeki baskı çok daha katılaştı ve Leyla Zana ile Hatip Dicle'nin 16 Ocak 1992'de istifa etmesine yol açtı.[38]

Ayrıca, 1992'nin ilk çeyreği boyunca, koalisyon hükümetinin şiddette bir düşüşe yol açacak ve çatışmaya çözüm ve demokratik bir açılım yaratacak politikalar izlemeyeceği oldukça açık hale gelmişti. Başlangıçtaki çekincelerin ardından, yeni kurulan koalisyon hükümeti Kürt bölgelerinin çoğunluğunda olağanüstü hal yönetimini 27 Şubat 1992'ye kadar uzattı. HEP ve Kürt milletvekilleri giderek artan şekilde ayrılıkçılıkla eş tutuldu ve 1990'lı yılların başlarında doruğuna ulaşan çatışmayla birlikte Kürt yanlısı demokratik hareket ciddi düzeyde bastırıldı. Bu nedenle, Kürt yanlısı parlamenter muhalefetin, Kürt kimliği ve kültürel haklarının tanınması ve giderek artan acımasız çatış-

---

[37] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 169-170.

[38] A.g.e., s. 178.

maya bir son verilmesi için mücadele ederken var olan anayasal çerçeve içinde çalışma girişimleri önemli bir engelle karşılaşmaya başladı. 1 Nisan 1992'ye kadar on sekiz (18) Kürt milletvekili SHP'den istifa etti ve 8 Temmuz 1992'e HEP'e katıldı.[39]

HEP'in Kapatılması ve Kürt Yanlısı Parlamenter Temsilin Bertaraf Edilmesi

22 Mayıs 1992'de Devlet Güvenlik Mahkemesi, HEP milletvekillerine karşı dava açılabilmesi için milletvekili dokunulmazlıklarının kaldırılmasını istedi. HEP'in çatışmaya barışçı ve demokratik araçlar aracılığıyla bir çözüm bulma girişimleri ve Kürt haklarını dile getirmesi, Türk medyasından giderek artan şekilde olumsuzlaşan bir tepki çekti. Bu girişimler ve talepler, genellikle Kürt yanlısı demokratik hareketin PKK'yle bağlantısının ve "terörizme" desteğinin açık delili olarak sunuldu. 3 Temmuz 1992'de, Yargıtay Başsavcısı Devlet Güvenlik Mahkemesi'nde HEP'i kapatmak için dava açtı.[40] İddianame, HEP'i anayasanın "değiştirilemez" ilkelerini değiştirmeyi öngörerek ve Türkiye'de etnik, dilsel ve kültürel gruplar ifade ederek Türkiye'nin toprak bütünlüğünü ve ulusal birliğini zayıflatmak amacı güden faaliyetlerde yer almakla suçluyordu. HEP, Anayasa Mahkemesi tarafında 14 Temmuz 1993'te kapatıldı.[41]

Dava açılması ve HEP milletvekillerinin Türkiye'deki anaakım medya ve siyasal partilerden aldığı tepki, HEP'in daha radikal bir tutum benimsemesi ve daha radikal Kürt taleplerini

---

[39] A.g.e., s. 194. HEP'e transfer, ÖZEP (Özgürlük ve Eşitlik Partisi) aracılığıyla olmuştu; çünkü milletvekillerinin doğrudan katılımı engellenmişti (*Özgür Gündem*, 18 Haziran 1992 ve 23 Haziran 1992; Demir, *Yasal Kürtler*, s. 165-7).

[40] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 198.

[41] HEP dosyası http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1993/K1993-01.htm (Erişim tarihi: 31 Temmuz 2007).

ifade etmeye başlamasıyla örtüştü. HEP'in 19 Eylül 1992'de düzenlediği İkinci Kongresi'nde çok sayıda öncü üye, çatışmanın bitirilmesine yönelik etkin bir adım olarak, PKK'nin siyasal sürece dahil olması gerektiğini savundu.[42] Aynı zamanda, milletvekili Mahmut Alınak tarafından, devleti demokratikleştirmek ve Türkiye'deki Kürt ulusal taleplerini karşılamak için atılabilecek olası bir adım olarak bölgesel meclislerin ya da temsilci kurumların kurulması öne sürüldü.[43] Üstelik, 1992'de hazırlanan HEP'in yeni programı, daha öncekine göre, Kürt taleplerini daha fazla yansıtan bir nitelik taşıyordu. Yeni program HEP'in "Türk ve Kürt uluslarının özgür, eşit ve gönüllü birliği" temelinde bir çözümden yana olmasını tekrarlamasına rağmen, şunu da belirtiyordu:

> HEP, Kürt sorunun çözümünde "Ulusların Kendi Kaderlerini Tayin Hakkı" ilkesine sonuna kadar bağlı kalır. Bu çerçevede halkın geliştireceği referandum, federasyon ve benzeri çözümlere yönelik her yolu hiçbir ön koşula bağlı kalmaksızın, hiçbir şart öne sürmeksizin sonuna kadar destekleyeceğini ve bu uğurda tüm gücünü kullanacağını ilan eder.[44]

Kürt hak ve talepleri çok daha açık dile getirildiğinden, bu söylemde meydana gelen çok büyük bir kaymaydı. Üstelik, HEP'in yardımcı başkanı Mahmut Kılınç 1992'deki siyasal gelişmeleri değerlendirdiği bir makalesinde Kürtler cumhuriyetin "kurucu unsuru" olarak tanımlanmış ve Kürt sorunu da "Kürt halkının bir özgürlük sorunu" olarak tarif edilmişti.[45] Benzer

---

[42] Demir, *Yasal Kürtler*, s. 173-182; Ölmez, *DEP Depremi*, s. 202-210

[43] "Merkezi Parlemento Çözüm Üretemiyor", *Özgür Gündem*, 16 Haziran 1992.

[44] Halkın Emek Partisi (HEP), *1992 Program*, (Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş) s. 17-18.

[45] Mahmut Kılınç, "1992 Yılı Değerlendirmesi", *Halkın Emek Partisi Parti Bülteni (Merkez Yayın Organı)*, Yıl: 2 No. 5 (Ocak-Şubat 1993).

şekilde, HEP milletvekillerinin 12 Kasım 1992'de –üyelerine dönük siyasi cinayetleri ve meclisin Kürt taleplerini temsil etme bakımından yetersizliğini protesto etmek için– başlattığı açlık grevlerinin duyurusunda, Kürt hakları ve talepleri yine ulusal bakımdan kavranmıştı. Kürtlerin ulusal hak ve taleplerinin inkârının çok sayıda örneğini sunduktan sonra, açıklama Kürt kimliğiyle temel hak ve özgürlüklere eşlik eden tüm hakların ve çatışmanın asli nedeni olan inkârın kabul edilmesi için kaçınılmaz ihtiyaca dikkat çekilmişti.[46] Kürt ulusal haklarına olan vurgu, HEP'in 1992'deki söyleminde "Kürt" eşdeğer mantıkların baskınlığının işaretiydi; ancak bu Türkiye'deki demokrasiyi ilerletmeye dönük şüphe içermeyen bir bağlılıkla dengelenmişti. Bunun dışında, 1990'ların başında HEP Türkiye'de Kürt kültürel faaliyetleri düzenleme konusunda da daha aktif bir rol almıştı. Örneğin, 1991'de İstanbul'da *Newroz* kutlamaları düzenlemiş ve bu etkinliklere on beş bin (15.000) kişi katılmıştı.[47]

Kürt yanlısı parlamenter muhalefetin varlığını sürdürmek ve HEP'in kapatılmasının yaratabileceği tehlikelere engel olmak için 7 Mayıs 1993'te Demokrasi Partisi (DEP) kuruldu. HEP'e benzer olarak DEP'in siyasal programı devletin ve toplumun demokratikleşmesini başlıca hedefi olarak görüyordu. DEP Kürt sorununa barışçı ve demokratik çözüm başta olmak üzere, Türkiye'nin çoğulcu bir demokratik rejim kurmasını mümkün kılacak kapsamlı anayasal reformlar öngörüyordu.[48] Kürt sorunuyla ilgili tartışma ve müzakere süreci başlatmak için geniş kapsamlı bir faaliyet yürüttü. Türkiye meclisinde Kürtlerin meşru temsilcisi olma konumu, DEP'e aynı zamanda uzlaşma için ta-

---

[46] Kamuoyu açıklaması: "Türkiye ve Dünya Kamuoyuna", *Halkın Emek Partisi Parti Bülteni (Merkez Yayın Organı*, Yıl: 2 No. 5 (Ocak-Şubat 1993).

[47] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 119.

[48] Demokrasi Partisi (DEP), *Program*, (Basım yeri ve tarihi belirtilmemiş), s. 9.

sarılar formüle etme fırsatı veriyordu. Örneğin, DEP'in hazırladığı bir "barış deklarasyonu" hükümetin Kürt sorununun barışçıl bir çözümünü sağlamak için yerine getirmesi gereken bir dizi öneriyi sıralıyordu. Bunlar Kürt kimliğinin tanınması ve onu korumaya dönük anayasal garantiler, Kürt dilinin kullanılmasının önündeki tüm kısıtlamaların kaldırılması, Kürtlerin Kürtçe eğitim ve yayın yapma hakkının tanınması, köy koruculuğuna ve Kürt bölgelerindeki olağanüstü hale son verilmesi, terörle mücadele yasasının kaldırılması, yıkılan köylerin yeniden yapılması ve yerel ekonomiyi yeniden inşa etmek için zorunlu adımların atılması gibi talepleri de kapsıyordu.[49]

HEP ve DEP'in kapatılmalarından önce yaşadıkları siyasal baskı, Kürt demokratik hareketini marjinalize etti ve onları isteklerine dikkat çekmek için geleneksel olmayan yöntemlere başvurmaya zorladı. Bunlardan birisi, HEP milletvekillerinin Kürt taleplerinde ve yukarıda tartışılan baskının yoğunlaşmasına dikkat çekmek için yaptıkları açlık greviydi.[50] 16 Nisan 1993'te, aralarında başkan Ahmet Türk'ün de olduğu HEP'in altı (6) önde gelen üyesinden oluşan bir delege heyeti, Lübnan'daki PKK karargâhını ziyaret edip Öcalan'la buluştu ve PKK'nin ateşkesi uzatmasını istedi.[51] 2 Ağustos 1993'te DEP çatışma hakkında farkındalık yaratmak ve 1 Eylül 1993'te Dünya Barış Günü'ne kadar devam etmesi planlanan bir barış ve uzlaşma diyaloğunun başlamasına yardımcı olmak için bir barış kampanyası başlattı. Ne var ki çok sayıda etkinlik için izin verilmedi ve DEP'in faaliyetlerinin bastırılması bu dönemde yoğunlaştı.

PKK bağlantısı devlet tarafından Kürt yanlısı demokratik hareketi bastırmak için bir bahane olarak kullanıldı. Türk hü-

---

[49] DEP, "Demokrasi Partisi'nin Barış Çağrısıdır" (Bildirinin yeri ve tarihi belirtilmemiş).

[50] Demir, *Yasal Kürtler*, s. 192; Ölmez, *DEP Depremi*, s. 213.

[51] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 233; Demir, *Yasal Kürtler*, s. 218.

kümeti ve güvenlik kurumları hem HEP'i hem de DEP'i PKK'nin "siyasi kanadı" olarak tanımladı. Bu, Kürt yanlısı hareketin bastırılmasının, içeriden nispeten daha küçük bir muhalefet görerek yürütülmesi anlamına geldi. 1990'lı yılların başı boyunca Kürt yanlısı siyasal partilerle bağlantılı çok sayıda Kürt aktiviste dava açıldı; bu baskılar sık sık yaşanan tutuklanmalar ve çok sayıda aktivistin işkence görmesi, bazı önde gelen üyeler ve çok sayıda taban aktivistinin öldürülmesini de kapsadı. İlk üst düzey örneklerden birisi, HEP Diyarbakır Şube Başkanı Vedat Aydın'ın Temmuz 1991'de öldürülmesiydi. 4 Eylül 1993'te "faili meçhul cinayetler" üzerine delil tespit çalışması yürüten bir DEP delege heyetine Batman'da saldırı düzenlendi ve yerel bir parti lideriyle Mardin milletvekili Mehmet Sincar öldürüldü. Batman milletvekili Nizamettin Toğuç ve üç kişi de saldırıda yaralandı. 1991-1994 arasında HEP ve DEP'in elli'den (50) fazla üyesi öldürüldü.[52] DEP'in genel merkezi 18 Şubat 1994'te bombalandı ve saldırı bir kişinin ölümüne, on altı (16) kişinin de yaralanmasına yol açtı.[53] 22 Şubat 1994'te Başbakan Çiller, DEP Milletvekili Hatip Dicle'yi "hain" olarak niteledi ve DEP milletvekillerinin milletvekilliği dokunulmazlığının kaldırılacağını iddia etti.[54] DEP milletvekilleri, Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı Doğan Güreş'ten de benzer tehditler aldı.[55] Yerel seçimlerde Diyarbakır Bağlar ilçesi DEP adayının iki oğlu 24 Şubat'ta 1994'te öldürüldü. Aday ve üyelere dönük yaygın şiddet ve baskıdan ötürü, DEP 27 Mart 1994'te yapılması planlanan yerel seçimlerinden çekildi.[56]

---

[52] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 465; Demir, *Yasal Kürtler*, s. 552-555.

[53] "DEP Genel Merkezi'ne Bomba: 1 Ölü", *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1994.

[54] "Başbakandan Hainlik Suçlaması", *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1994.

[55] "Güreş'ten DEP'lilere Suçlama", *Cumhuriyet*, 29 Şubat 1994.

[56] "DEP Seçimleri Boykot Ediyor", *Cumhuriyet*, 25 Şubat 1994; "DEP Seçimden Çekiliyor", 26 Şubat 1994.

2 Mart 1994'te meclis DEP milletvekillerinin dokunulmazlığını kaldırdı ve bu da Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin milletvekillerini kendilerine karşı açılmış davaya çağırmasını mümkün kıldı. DEP, 16 Haziran 1994'te kapatıldı.[57] 17 Mart 1994'te, altı DEP milletvekili, 1 Temmuz 1994'te de iki milletvekili tutuklandı. Mahkeme 8 Ağustos 1994'te sona erdi ve Hatip Dicle, Orhan Doğan, Leyla Zana, Ahmet Türk ve Selim Sadak on beş (15) yıl, Sedat Yurtdaş da yedi yıl, altı ay ceza aldı. Sırrı Sakık ve Mahmut Altınak serbest bırakıldı. Milletvekilleri Yargıtay'a başvurdu ve Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kararının reddedilmesini talep ettiler. Hatip Dicle, Orhan Doğan, Leyla Zana ve Selim Sadak'ın yapmış oldukları itiraz reddedildi, ancak Ahmet Türk ve Sedat Yurtdaş serbest bırakıldı.[58] Milletvekilleri Mahmut Kılınç, Remzi Kartal, Ali Yiğit, Nizamettin Toğuç, Naif Güneş ve Zübeyir Aydar, mahkeme başlamadan önce faaliyetlerini yurtdışında sürdürmek üzere Türkiye'yi terk etti ve Brüksel'e gitti.[59] Meclis'teki Kürt siyasal temsili 1994'te saf dışı bırakıldı ve bunun ardından Kürt siyasal talepleri ayrılıkçılık ve terörizmle eş tutuldu ve böylelikle onların yükseltebilineceği kanallar sınırlandı.

Kürt Yanlısı Demokratik Hareketi Yeniden İnşa Etmek

DEP'in kapatılmasının ve Kürt parlamenter muhalefetinin bertaraf edilmesinden sonraki yaklaşık on yıl, Kürt yanlısı demokratik hareketi yeniden inşa etmek için çeşitli girişimlerle geçiril-

---

[57] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 423; Demir, *Yasal Kürtler*, s. 314.

[58] Demir, *Yasal Kürtler*, s. 544; Ölmez, DEP *Depremi*, s. 374.

[59] Ölmez, *DEP Depremi*, s. 430; Ayrıca bkz. "Anayasa Mahkemesi Kararları" (http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1994/K1994-36.htm) (Erişim tarihi: 1 Temmuz 2007).

di. 11 Mayıs 1994'te kurulan HADEP ve onun ardından 24 Ekim 1997'de kurulan Demokratik Halk Partisi ya da DEHAP bu dönemde Türkiye'deki Kürt yanlısı ana siyasal partilerdi. Parlamenter temsili sınırlayan yüzde onluk ulusal seçim barajı nedeniyle ne HADEP ne de DEHAP parlamentoda bir sandalye kazanabilmişti. İkisi de yerel düzeyde belli bir başarı seviyesini yakalamış ve daha da önemlisi taban örgütlenmelerini ve Türkiye'deki kentlerin çoğunu kapsayan geniş kapsamlı bir örgütsel ağ kurmayı başarmıştı. Buna ek olarak, ayrı kadın ve gençlik şubeleri 1990'ların sonlarında kurulmuş ve bu da onların Kürt toplumunun daha geniş bir kesimini harekete geçirmelerini mümkün kılmış; kadınların ve gençlerin katılımı çok daha fazla sayıda Kürdü hareketin içine çekmişti. HADEP'in varlığını 2003'e kadar sürdürebilmesi –öncellerine kıyasla nispeten uzun bir süre– gerçeğiyle birleşen güçlü bir taban örgütlenmesine sahip olması, Kürt yanlısı hareketin 1990'ların ortalarından itibaren çok daha örgütlü olması anlamına geldi. 22 Temmuz genel seçimlerinden sonra Kürt yanlısı parlamenter muhalefet, Demokratik Toplum Partisi (DTP) ile döndü. Yüzde on ulusal seçim barajından kaçınmak için adaylar seçimlere bağımsız adaylar olarak girdi. DTP parlamentoda yirmi iki (22) milletvekiliyle siyasi bir grup oluşturdu ve Anayasa Mahkemesi tarafından 12 Aralık 2009'da kapatılana kadar aktif kaldı. Şu anda Türkiye'de Kürtleri temsil etme görevini Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) yürütmektedir.

HADEP ve DEHAP: Demokrasi Yanlısı Blokun İnşası (1994-2005)

HADEP 2003'te kapanana kadar Türkiye'deki Kürt siyasal katılımının temel vasıtasıydı. Kürt yanlısı demokratik temsilciler olarak, HADEP tarafından dile getirilen söylem ve talepler, dikkat çekici ölçüde öncüllerininkilere benziyordu. Demokratik-

leşme aracılığıyla siyasal uzlaşma ile Kürt kimliğinin ve Kürtlerin Türkiye'deki kültürel ve siyasal haklarının tanınması, başlıca hedefleriydi.[60] Özellikle de Kürt sorununa barışçı bir çözüm bulma girişimine doğru güven verici adımlar atılırken, HADEP siyasi tutuklular için genel bir af, zorla göç ettirilmiş insanların köylerine yeniden yerleşimi ve siyasi motifli yargısız infazlar ve Kürt kasaba ile kentlerinde 1990'lı yıllarda gerçekleşen kayıpların soruşturulması önerilerinde bulundu.[61] Ayrıca HEP'e ve DEP'e benzer olarak, Kürt sorununun çözümü devletin ve Türkiye'deki toplumun demokratikleştirilmesi bakımından kavrandı. İleri doğru bir adım olarak, özgür tartışma ve müzakereyi besleyecek bir ortamın yaratılması gerekliydi. Böylesi bir ortamı yaratabilmek için HADEP kapsamlı anayasal reformlar öngörüyordu:

> 1982 Anayasası demokratikleşmenin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. Bu anayasa tümüyle değiştirilmeli; demokrasiye işlerlik kazandıracak yeni bir anayasa, bütün toplum kesimlerinin ve toplum güçlerinin serbestçe tartışmaya katıldığı demokratik ve özgür bir ortamda hazırlanmalıdır.[62]

Kültürel farlılıkla çeşitliliğe saygı gösteren ve evrensel demokratik ve insan hakları normları ve değerlerini içselleştirmiş açık, çoğulcu ve katılımcı bir demokrasiyi beslemek için yeni bir anayasa gerekliydi.[63] Üstelik Kürt sorununun çözümü için tasarı, evrensel normlar ve değerler içinde kavranıyordu:

---

[60] Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), *Program 1995*, (Basım yeri ve zamanı belirtilmemiş), s. 6-8.

[61] HADEP, 4. Olağan Büyük Kongre Faaliyet Raporu, (Ankara, 2000), s. 60.

[62] HADEP, *Program 1995*, s. 9.

[63] A.g.e.

> Partimiz, Kürt sorununda çağdaş, evrensel, uluslar üstü hukuk ilkelerine uygun olarak, eşitlik temelinde adil bir çözüm getirecek, ekonomik, politik, kültürel her alanda her türlü sömürü, baskı ve eşitsizliğe son verecektir.(...) Dil, kültür ve eğitim alanında bugüne kadar süren ağır baskıları, asimilasyon çarkının yarattığı çorak ortamı ve büyük eşitsizliği gidermek için özel çabalar gösterilecektir. Eşitlik temelinde barışçıl ve demokratik yöntemlerle Kürt sorununa adil bir çözüm getirmek partimizin temel amaçlarındandır.[64]

HADEP, 1995'te Emek, Barış ve Özgürlük Bloku'nun bir parçası olarak genel seçimlere katıldı. Blok, bir demokrasi ve değişim hareketi olarak doğmuştu ve Türkiye'deki küçük sosyalist partiler ve demokratik siyasal grupları kapsıyordu. Seçimlerde 1.17 milyon oy (ulusal oyların yüzde 4.17'si) almasına rağmen[65], yüzde on seçim barajı nedeniyle parlamentoya giremedi. Yine de Kürt siyasal faaliyetlerinin Türkiye'deki düğüm noktası olmayı sürdürdü. 1995'te HADEP hükümetin PKK'nin çatışmaya kalıcı bir çözüm tesis etmek için ilan ettiği ateşkese yanıt vermesi için hükümet üzerindeki baskıyı artıracak kampanyalar düzenledi. Özelde, HADEP, 21 Nisan 1996'da İstanbul'da çok sayıda sivil toplum örgütü ve sendika tarafından desteklenen ve çok sayıda insanın katıldığı "Barış ve Demokrasi Mitingi" de dahil olmak üzere pek çok etkinlik düzenledi.[66] Buna ek olarak, HADEP 1990'lar boyunca çok sayıda yürüyüş ve gösteriye katıldı. Kürt aktivizminin düğüm noktası olmak HADEP'in Türkiye'de yalnızca bir Kürt partisi olduğu ya da özgün olarak Kürt taleplerini dile getirdiği görüşünü yarattı ve yeniden güçlendirdi. Bu, HADEP'in çekim gücünü Türk toplumunun daha geniş kesim-

---

[64] A.g.e., s. 8.

[65] Seçim Bildirisi: Emek, Barış ve Özgürlük Bloku (Bildirinin yeri ve tarihi belirtilmemiş) Ayrıca, www.belgenet.net.

[66] Demir, *Yasal Kürtler*, s. 382.

lerine yayma girişimlerinin önünde engel teşkil etti. Buna ek olarak, bazı olaylar HADEP için çok sayıda güçlük yarattı ve onun marjinalleştirilmesine neden oldu; örneğin HADEP'in 23 Aralık 1996'da yapılan İkinci Kongresi'nde Türk bayrağının "indirilmesi" nedeniyle parti zarar gördü. Bu olay, Türk medyasında çok sayıda siyasetçinin olayı kınayan ve Kürtlerin "ihanet" ve "kalleşliğinin" bir örneği olarak anıldığı açıklamalarla yaygın şekilde kullanıldı ve bu Türkiye'de bir öfke taşkınlığına neden oldu. Olay, HADEP'in bir "Türkiye partisi olma" iddiası üzerinde önemli bir şüphe yaratırken, aynı zamanda çok sayıda insan tarafından partinin Türkiye'nin "en kutsal" sembolüne saygı göstermediği şeklinde yorumlandı. Buna ek olarak, PKK ve Türkiye arasında çatışmaların sürmesinin neden olduğu Türkiye'deki kutupsallaşma da HADEP'in düşman, üyelerininse Kürt hareketinin bir parçası ve ayrılıkçılar olarak görülmeleri anlamına geldi.

1998 Kasım'ında PKK Lideri Abdullah Öcalan'ın tutuklanmasıyla ilişkili Türkiye'deki olaylar, HADEP'e karşı siyasal baskıyı yoğunlaştırdı. Bu dönem, Kürtler ve HADEP destekçilerinin Öcalan'ın yakalanmasına ve tutuklanmasına karşı gerçekleştirdikleri çok sayıda protestoya tanıklık etti ve bu olaylar, Türkiye'de ciddi ölçüde düşmanca bir ortam yarattı. HADEP bünyesi altında Öcalan'ın Roma'da tutuklanmasını protesto etmek için başlatılan açlık grevi, ülke çapındaki şubelere polis baskınları düzenlenmesi ve aralarında başkan Murat Bozlak ve yürütme kurulu üyelerinin de olduğu yedi yüzden fazla üyesi gözaltına alınıp tutuklanmasıyla sonuçlandı.[67] 29 Ocak 1999'da Başsavcı

---

[67] *Hürriyet*, 20 Kasım 1998; *Turkish Daily News*, 20 Kasım 1998. Kasım ve Aralık ile Öcalan'ın Kenya'da yakalandığı ve Türkiye'ye getirildiği Şubat ayı boyunca HADEP üyelerinin gözaltına alınması devam etti. *Turkish Daily News*'e göre toplamda iki binin üzerinde HADEP üyesi gözaltına alındı (*Turkish Daily News*, 30 Ocak 1999).

Vural Savaş, Anayasa Mahkemesi'ne Türkiye'nin toprak bütünlüğüne bir tehdit oluşturduğu ve anayasal olmayan faaliyetlerde yer aldığı gerekçesiyle HADEP'in kapatılması için bir dosya sundu.[68] Ne var ki bu girişim, HADEP'in 18 Nisan 1999 tarihindeki ulusal ve yerel seçimlere girmesini engellemede başarılı olmadı.[69]

HADEP, böylesi yüksek ölçüde istikrarsız bir ortam içinde varlığını sürdürmeyi başardı ve parlamento ve yerel seçimlerde sırasıyla yüzde 4.67 ve yüzde 3.82 oy almayı başardı. Toplamda Kürt bölgesi boyunca otuz yedi (37) kasaba ve kentte kontrolü kazanmayı başardı; bu bölgeler arasında Diyarbakır, Ağrı, Bingöl, Hakkâri, Siirt, Van ve Batman anakent belediyeleri de bulunuyordu.[70] Bu başarıya rağmen, HADEP üzerindeki baskı devam etti ve 19 Şubat 2000'de Diyarbakır Bingöl ve Siirt Belediye Başkanları gözaltına alındı ve "PKK'ye yardım ve yataklık yapmak" suçlamasıyla mahkemeye çıkarıldı.[71] Yoğun uluslararası baskının ardından belediye başkanları 28 Şubat'ta serbest bırakıldı.[72] 23 Şubat 2000'de eski başkan Murat Bozlak ve başkan Ahmet Turan Demir'in de aralarında olduğu on sekiz (18) HADEP üyesi 3 yıl 9 ay hapis cezasına çarptırıldı.[73]

HADEP 2003'te kapatılana kadar geçen yaklaşık dokuz (9) yıllık süre içinde genel olarak aktif kaldı ve yukarıda bahsedildiği gibi geniş bir örgütsel ağ tesis etmeyi başardı. Bu başarı, 1994 ve 2002 arasında üyelerinin çoğuna dava açıldığı, otuz

---

[68] Turkish Daily News, 30 Ocak 1999.

[69] *Hürriyet*, 26 Şubat 1999; *Turkish Daily News*, 9 Mart 1999.

[70] "Türkiye Seçimleri" www.belgenet.net (Erişim tarihi: 03 Eylül 2009).

[71] Demir, *Yasal Kürtler*, s. 456-457; *Hürriyet*, 20 Şubat 2000 ve 24 Şubat 2000.

[72] *Turkish Daily News*, 29 Şubat 2000.

[73] *Hürriyet*, 24 Şubat 2000.

üçünün (33) de öldürüldüğü, süregiden bir siyasal baskı ortamında gerçekleşti.[74] DEHAP 1997'de kurulmasına rağmen, HADEP'in kapatılması ihtimaline karşı hazır bir yedek olarak tutuldu ve 2003'e kadar Türkiye'deki Kürt demokratik siyasetinde merkezi olarak sahne almadı. Türkiye'de Kürt yanlısı geleneğin parçası olarak DEHAP, Türkiye'de demokratikleşme ve siyasal uzlaşma için benzer talepler dile getirdi. HADEP'in kapatılması davasının yaklaşması nedeniyle[75], DEHAP 2002 genel seçimlerine "Emek, Barış ve Demokrasi Bloku" kapsamında katılarak, oyların yüzde 6.12'sini kazandı. Bu sonuç Kürt yanlısı demokratik blokun oylarında yaklaşık yüzde 30'luk bir artışı temsil ederken, parlamento temsili için gerekli olan düzeyi karşılayamadı.[76] Seçim boyunca demokrasi yanlısı koalisyon işçiler, kadınlar, Aleviler gibi diğer siyasal grupların Türkiye'de eşitlik ve özgürlük demokrasi taleplerini dile getirdi.[77] 2004 yerel seçimlerinde, DEHAP yine Sosyaldemokrat Halk Partisi'nin ismi altında demokrasi yanlısı blokun parçası olarak yarıştı. Ulusal oyların yüzde 8.76'sını aldı ve elinde bulunan belediyelerin sayısını elli dörde (54) çıkardı. Bu belediyelerin arasında Diyarbakır, Batman, Şırnak ve Hakkâri'nin anakent belediyeleri de vardı.

DEHAP'ın kapatılması davası Anayasa Mahkemesi'nde görüşülürken, gündemde yeni bir Kürt yanlısı siyasal partinin kurulması vardı. Eski DEP milletvekillerinin 9 Haziran 2004'te serbest bırakılması –milletvekilleri serbest bırakıldıktan sonra Kürt

---

[74] Öldürülen HADEP üyelerinin listesi için bkz. Demir, *Yasal Kürtler*, s. 555-557

[75] HADEP "devlet ve ulusun birliğine karşı" tehdit merkezi haline geldiği ve "anayasal olmayan faaliyetlerde" yer aldığı gerekçesiyle 13 Mart 2003'te kapatıldı.

[76] www.belgenet.net (Erişim tarihi: 3 Ağustos 2009).

[77] *Evrensel*, 17 Eylül 2002.

sorununa barışçıl bir çözüm bulmak için birlikte çalışma taahhüdünde bulundu– süreci hızlandırdı.[78] İlk somut adım, eski milletvekilleri Demokratik Toplum Hareketi'nin kurulduğunu ilan ettiğinde atıldı. Hareketin ilkesel amacı, Türkiye'de çoğulcu ve katılımcı bir demokrasi için mücadele yürütmekti. Özel olarak da DTH'nin siyasal ilkeleri Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu, Türkiye'nin toprak birliğini tehlikeye atmaksızın barışçı ve demokratik araçlar aracılığıyla "Kürt sorununa" barışçı çözüm bulunması ve Türkiye'deki tüm kültürel ve ulusal azınlık ve kimlikler için temsil ve kabul sağlayacak Türkiye'de kapsayıcı bir ulusal kimlik için mücadele yürütmek bulunuyordu.[79] DTP resmi olarak Kasım 2005'te kuruldu.[80] Parti, personeli Türkiye'deki eski Kürt yanlısı siyasal partilerin çok sayıda üyesini içermesine rağmen, toplumun daha genel kesimlerini temsil etmek ve öncellerinin başarısız olduğu diğer siyasal grupları çekmek için kurulmuştu. Dolayısıyla, çok sayıda insan partinin kuruluşunda yer aldı ve DTP kaynaklarına göre, DTH'nin delege ve partinin kurucu üyelerini seçmek için düzenlediği halk tanışma toplantıları ve mitinglerinde toplamda üç yüz bin (300.000) insan yer aldı.[81] DEHAP belediye başkanları, Kasım 2005'te kurulduktan sonra DTP'ye katıldı.

PKK'nin 1999'da ilan ettiği kalıcı ateşkes, çatışmalarda ve bölgedeki şiddet olaylarında önemli bir düşüş sağladı ve HADEP ile DEHAP için uzlaşma ve Kürt sorununa demokratik bir çözümü teşvik etmeleri için alan yarattı. Yerel seçimlerdeki ba-

---

[78] "Kahvaltı Ettiler Valiye Gittiler", *Hürriyet*, 19 Haziran 2004.

[79] "Eski DEP'lilerden Demokratik Toplum Hareketi", *Hürriyet*, 22 Ekim 2004.

[80] "Demokratik Toplum Partisi Resmen Kuruldu", *Hürriyet*, 9 Kasım 2005.

[81] Demokratik Toplum Partisi (DTP), *Program ve Tüzüğü* (Basım yeri ve zamanı belirtilmemiş), s. 4.

şarı, ona Kürt kültürü ve taleplerini teşvik etmek için kurumsal bir temel verdi. Örneğin Diyarbakır Belediyesi, 2000 yılından itibaren *Newroz* kutlamalarını yasal olarak düzenlemeye başladı ve kutlamalara çok geniş kalabalıklar katıldı. Düzenleyicilere göre 2000 yılında kutlamalara iki yüz bin (200.000) kişi katıldı. Batman ve Van şehirlerindeki *Newroz* etkinlikleri, organizasyonlar süresince elli altmış bin civarında insanı bir araya getirdi.[82] 2001'de Diyarbakır'daki Newroz'a yaklaşık beş yüz bin (500.000) kişinin katıldığı bildirildi. 2002'de de geniş bir kalabalığın yanı sıra, çok sayıda siyasetçi, sosyalist siyasi partilerin ve sendikaların temsilcileriyle popüler Türk pop müzik şarkıcısı Sezen Aksu da katıldı ve Aksu canlı bir konser verdi. Kürt siyasal kimliğinin en güçlü sembolü olarak *Newroz* bir barış festivali karakteri kazandı; siyasal uzlaşma ve demokrasi için Kürt taleplerinin yerel olarak geniş kalabalıklar tarafından ifade edildiği bir etkinlik haline geldi. Dolayısıyla, Kürt siyasal aktivizminin merkezinde olmak ve barışçıl araçlarla ona kanal açmak, Kürt siyasal partilerin Türkiye'de Kürtlerin meşru temsilcileri olarak güvenilirliğini zenginleştirdi.

Bunun ötesinde, kurumsal bir temele sahip olmak Kürt yanlısı siyasal partilerin Türkiye'de kültürel çoğulculuk mücadelesi vermelerine ve devletin homojenleştirici politikalarına karşı koymalarına olanak tanıdı. Örneğin, Ekim 2006'da –Diyarbakır şehrinde olan ve sakinlerinin yaklaşık yüzde 75'inin Kürtçe konuştuğu ve hem Ermenice hem de Asurcanın belediyenin sakinleri tarafından konuşulan topluluk dilleri olduğu– Sur Belediyesi "Çok Dilli Belediyecilik" pratiğini benimseyerek Türkçe'ye ek olarak Kürtçe, Ermenice ve Asurca dillerini de hizmet verdiği alanlarda kullandı ve bu dillerde bilgi notlarıyla broşürler bastırmaya başladı. Topluluk dillerini kullanma kararı, yerel demokrasiyi daha etkin ve işlevsel kılmak, bölge halkının katılı-

[82] HADEP, *4. Kongre*, s. 107-109.

mını yükseltmek, kültürel farklılıklarını tanımak ve saygı ve hoşgörüyü yaygınlaştırmak için alınmıştı. Ne var ki belediyenin girişimi, anayasal olmadığı ve suç teşkil ettiği gerekçesiyle devlet tarafından engellendi. Bu, İçişleri Bakanlığı'na bağlı bir soruşturmaya yol açtı, soruşturma sonucunda Belediye meclisi lağvedilirken, belediye başkanı Abdullah Demirbaş da görevden alındı.[83] Çok dilli belediyeciliğin yerel düzeydeki pratiği büyüyememesine rağmen, var olan kökleşmiş kültürel homojenlik kavramı ve ona eşlik eden pratiklere karşı koyma girişimi, kültürel farklılığı yönetmenin alternatif biçimlerinin olasılığını göstermiş oldu.

DTP ve BDP: Kürt Parlamenter Muhalefetin Yeniden Doğuşu (2005-2011)

DTP'nin demokrasi kavrayışı, temel siyasal amacı olarak toplumun ve devletin demokratikleştirilmesini hedeflediği için, öncellerinin demokrasi kavrayışına ziyadesiyle benziyordu. DTP, iç barışını sağlamış ve Türkiye'deki çeşitliliği kabul etmiş bir demokratik toplum inşa ederek, cumhuriyetin "oligarşik" yapısını aşmayı öngörüyordu.[84] Toplumun demokratikleştirilmesi ve sivil toplumun geliştirilmesi, demokratikleşme sürecinde çok kritik öneme sahip olarak görülüyordu; çünkü bu unsurlar demokratik değerlerin gelişmesi ve yayılmasını besleyerek devlet kurumlarının demokratikleşmesine yol açacaktı. Çok sayıda toplumsal grubun eşitlik ve demokrasi taleplerini vurgulayarak, DTP söylemi Türkiye'deki siyasal sistemin elitist ve dışlayıcı doğasına karşı koydu ve çok ihtiyaç duyulan demokratik değişimi yaratmak için bir demokratik güçler koalisyonu kurmaya çalıştı. Öncellerine ve PKK'nin demokratik söylemine benzer bir

---

[83] "Yargı 'çok dilli belediye'yi feshetti", *Radikal*, 15 Haziran 2007.

[84] DTP, *Program*, s. 3.

şekilde, burada da *farklılık* siyasal mantıkları baskındı; çünkü öncelikli amaç, demokratik bir değişim sağlayabilmek için Türkiye'nin iç dinamiklerini harekete geçirmekti. Eşitlik ve demokrasi taleplerini, siyasal iktidara talip olabilecek genel bir demokratik hareketi kurabilmek için Kürtlerin kimlik ve kültürlerinin kabulü ile ulusal taleplerini genel eşitlik ve demokrasi taleplerinin bir parçası olarak dile getiren DTP'nin söyleminde "eşitlik" ve "demokrasi" gösterenleri "boş gösterenler" olarak işlev gördü. Daha önceki Kürt yanlısı siyasal partilerde olduğu gibi, Türkiye'deki "homojenleştirilmiş" ve "sınırlanmış" ulusal kimlik ve vatandaşlık kavrayışlarını, çeşitli etnik, kültürel ve dinsel farklılıkları tanıyan ve onlara saygı gösteren sivil bir çoğulcu vatandaşlık modeline dayanan kapsayıcı bir ulusal kimlikle (*Türkiyelilik*) değiştirmek için kapsamlı anayasal reform tasarıları öne sürülüyordu.[85] Dolayısıyla, Kürt dilinde eğitim gibi Kürt kültürel haklarının sağlanması ve kabul edilmesi, DTP'nin demokratik söyleminde dile getirdiği temel Kürt talepleriydi. DTP, her şeyin ötesinde, yeni anayasanın şunları "teminat altına alması" gerektiğini belirtiyordu:

> Kürtler ve diğer kültürel aidiyetlerin, ülkenin birliği içinde kendilerini kimlikleriyle özgürce ifade edebilme, kültürlerini geliştirme, anadillerini konuşma ve geliştirme, eğitim yapma, görsel, işitsel medya araçlarını kullanma hakları anayasal güvenceye alınacaktır.[86]

Devlet ve toplumun demokratikleştirilmesi, Kürt sorununa hem "inkâr"ı hem de "ayrılma"yı reddeden ve çözümü eşitlik ve özgürlük, "Türklerle Kürtlerin tarihsel birliği ve kardeşlik ilişkileri" temelinde kavrayan bir kalıcı ve barışçıl çözüm bulunmasını sağlayacaktı.[87] Üstelik, toplumsal barışı sağlamak

---

[85] A.g.e., s. 37-38.

[86] A.g.e., s. 38.

[87] A.g.e.

için, "çok kültürlülüğe dayalı bir çoğulculuk ilkesi ve toplumda var olan ayrım ve farklılıklarının eşit, özgür ve dengeli gelişimi ilkesi kabul edilmek zorundadır."[88] Buna ek olarak DTP programı, demokratikleşmenin tek taraflı özellikleri olarak kadınların özgürleşmesi ve cinsiyet eşitliğini içermiş ve onlara önemli bir rol vermiştir. Benzer şekilde, ekolojik sürdürülebilirlik ve çevresel koruma ve sahiplenme DTP söyleminin önemli bileşenleriydi.

Parlamentodaki Kürt temsilcileri, 22 Temmuz 2007'de bağımsız aday olarak seçilen (Bin Umut Bağımsız Adayları) yirmi iki (22) DTP milletvekiliyle döndü. Batı Türkiye'de DTP, asıl olarak EMEP (Emek Partisi) ve ÖDP'den (Özgürlük ve Dayanışma Partisi) Türk demokrasi yanlısı sosyalist adayları destekledi. Bir DTP milletvekili, Sebahat Tuncel, İstanbul şehrinden seçildi. DTP'nin İstanbul adaylarından bir diğeri ve Mersin adayı seçimi çok yakın sonuçlarla kaybetti.[89] Seçim başarısı, Türkiye'deki Kürt yanlısı parlamenter muhalefetin Temmuz 2007'de ulusal meclis seçimlerindeki dönüşüyle sonuçlandı. DTP'nin –on üç yıllık aradan sonra– parlamentoya girmesi Türkiye'deki Kürt yanlısı parlamenter muhalefeti yeniden tesis etti ve oradaki Kürt siyasal aktivizmine yeni bir ivme kazandırdı. Seçim sonuçları ayrıca DTP'yi Türkiye'deki Kürt siyasetinin merkez sahnesine yerleştirdi. 29 Mart 2009'da yapılan yerel seçimlerde, DTP pek çok kasaba ve kentte oyların yüzde ellisinden fazlasını, ulusal çapta da 2.339.729 oy alarak Kürt bölgelerindeki lider parti konumunu güçlendirdi. Toplamda DTP doksan dokuz belediye kazanırken bunlar arasında Diyarbakır, Van, Batman, Tunceli Iğdır, Şırnak, Siirt ve Hakkâri anakent belediyeleri de bulunu-

[88] A.g.e., s. 31.

[89] Mersin'de Kürt yanlısı aday üç yüz dokuz oyla kaybetti ("Bağımsızlar barajı yıktı", *Radikal*, 23 Temmuz 2007).

yordu.[90] DTP milletvekillerinin seçilmesi ve partinin yerel seçimlerde sağladığı başarı, daha büyük bir anlaşmayı besleyecek farklı siyasal gruplar arasında bir köprü inşa etme şansı olarak görüldü. Daha önemlisi parlamenter temsile sahip olmak DTP'ye Kürt hakları ve taleplerinin yükseltilebileceği yasal bir demokratik platform sağladı.

Millet meclisinde temsil ediliyor olmak ve Kürt bölgelerinde çok sayıda yerel yönetimi çalıştırma deneyimine sahip olmak, DTP'nin güçlü bir bölgesel ve ulusal varlık kurmasını mümkün kıldı. Bu durum Türkiye'deki çeşitli toplumsal ve siyasal gruplarla bağlantılar ve birliktelikler kurulması ve sürdürülmesine olanak tanıdı ve söz konusu birliktelikler, görüş alışverişi ve daha iyi bir anlayışı besledi. Kurumsal bir temele sahip olmak DTP'nin aynı zamanda Türkiye'deki Kürt sorununa demokratik ve barışçıl bir çözüm için mücadele çabalarını yoğunlaştırmasını mümkün kıldı. Özellikle, TBMM'de temsil edilmek, DTP milletvekillerine bir dizi ilişkili sorunu tartışma şansı verdi ve bu temsiliyet unsuru, Türkiye'deki Kürt sorunu ve Kürtler için önemli anlama sahipti. Bunlar Kürtlerin yerelde karşılaştığı –örneğin Hakkâri merkezindeki eğitim sorunları[91]– özel meselelerden, gözaltında kaybedilen insanların akıbeti[92], polis sorgusunda iş-

---

[90] 29 Mart 2009'da düzenlenen yerel seçimlerin detayları için bkz. Yüksek Seçim Kurulu'nun internet sitesi http://www.ysk.gov.tr/ ysk/index. Html.

[91] Hakkari milletvekili Hamit Geylani'nin parlamentodaki konuşması, 16 Temmuz 2008, http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b131m. htm. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2009).

[92] Muş milletvekili Sırrı Sakık'ın parlamentodaki konuşması, 8 Temmuz 2008, http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b127m.htm. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2009).

kencenin sürekli kullanımı[93], Türkiye'de Kürtlerin maruz kalmaya devam ettiği ayrımcılık[94] ve Kürt sorununa çözüm[95] gibi doğrudan çatışmayla bağlantılı olan daha bölgesel sorunlara kadar geniş bir alanı kapsıyordu. 23 Mart'ta DTP Kars milletvekili Pervin Buldan, 1990'lı yıllarda meydana gelen yargısız infazları soruşturmak için bir meclis komisyonunun kurulmasını talep etti.[96]

Buna ek olarak, mecliste temsil hakkına sahip olmak, DTP'ye ulusal basın aracılığıyla tüm Türkiye nüfusuna görüşlerini yaygınlaştırma olanağı sundu. Türk medyasıyla yaptıkları birçok mülakatta DTP Milletvekilleri, Kürt sorununa siyasal çözümün aciliyetini vurguladı. Söz konusu sorunu şiddetten ve güvenlik meselesi olarak görülmekten ayırarak kendi alternatif temsillerini sundu.[97] Bu alternatif temsilde, Diyarbakır milletvekili Aysel Tuğluk tarafından savunulduğu gibi, Kürt sorununu çözmemek güvenlik sorunları ve çatışmaya yol açıyordu.[98] Medyaya yapılan böylesi açıklamalar, siyasal uzlaşı ve Kürt sorununun de-

---

[93] Diyarbakır milletvekili Akın Birdal'ın 12 Haziran 2008'de parlamentodaki konuşması, http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b117m.htm. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2009).

[94] Milletvekili Sevahir Bayındır'ın 30 Temmuz 2008'de parlamentodaki konuşması, http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/ bas/b137m.htm. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2009).

[95] Muş milletvekili Sırrı Sakık'ın parlamentodaki konuşması, 27 Mayıs 2008, http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b109m.htm. (Erişim tarihi: 1 Mayıs 2009).

[96] http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yil2/bas/b077m.htm.

[97] Aysel Tuğluk, "Kürt Sorununun Geleceği", *Radikal*, 28 Ekim 2007; Aysel Tuğluk, "Pozitif Milliyetçilik", *Radikal*, 26 Aralık 2007; *Evrensel*, 12 Ekim 2006; "DTP Kürtlere yönelik oyunları bozuyor", *Yeni Özgür Politika*, 11 Şubat 2008.

[98] Aysel Tuğluk, "Kürt Sorununun Geleceği", *Radikal* 2, 28 Ekim 2007.

mokratik çözümü için DTP milletvekilleri tarafından ortaya konan tasarıları yaygınlaştırmak için kullanıldı:

> Kopenhag Kriterleri'nin en geniş anlamda yorumu ve bunun yeni anayasaya uyarlanmasıyla Kürt sorununun çözümü mümkündür. Kürt sorununun çözümü, en nihayetinde anayasal olacaktır. Anayasal güvence sağlanmadığı müddetçe Kürtlerin (haklı olarak) yaşadığı korku ve güvensizlik duyguları son bulmayacaktır. Yeni bir anayasal vatandaşlık tanımı, dillere ve kültürlere özgürlük tanıyan düzenlemeler öncelikle ele alınması ve sorunun çözümü yolunda atılması gereken adımlardır.[99]

Üstelik, Türkiye'deki üniter ve yüksek ölçüde merkezileşmiş siyasal yapıya alternatif bir çerçeve olarak, DTP "Demokratik Özerklik" tasarısını formüle etti. Bu tasarı, siyasal iktidarın adem-i merkezileştirilmesini öngörüyor ve daha iyi yönetim sağlamak için kullanılabilecek ve Kürt sorununun çözümünü geliştirebilecek bir çerçeve olarak bölgesel kurumların tesis edilmesini tasarlıyordu.[100] Türkiye'de demokrasinin derinleştirilmesi ve gelişimi ciddi şekilde AB'ye üyelik süreciyle bağlantılı olduğundan, DTP aynı zamanda Türkiye'de sivil yönetimi güçlendirecek ve değişimin içsel dinamiklerinin gelişimini destekleyecek Avrupalı siyasal partilerle bağlantılar kurdu.

TBMM'deki temsile ve Kürt bölgelerinde baskın olarak çok sayıda kasaba ve kenti yönetmelerine rağmen, DTP siyasal sistemin parçası olarak görülemedi ve meşru bir siyasal parti olarak kabul edilemedi. Aslında, daha önceki Kürt yanlısı partilerin Türkiye'de demokrasi ve çoğulculuk mücadelesi girişimlerinde sonuç alamadığı Kürt kimlik taleplerinin tümüyle meşru olarak kabul edilmeyişinin devam etmesi, DTP için önemli bir engel teşkil etti. DTP'nin siyasal talepleri ve PKK talepleri arasındaki

---

[99] A.g.e.

[100] "DTP Kongresi'nden '20-25 Özerk Bölge' Önerisi", http://bianet.org/bianet/ bianet/102605-dtp-kongresinden-20-25-ozerk-bolge-onerisi (Erişim tarihi: 25 Nisan 2011).

benzerlik, iki hareket atasındaki bağlantı meselesini yine gündeme getirdi. DTP'nin PKK'yle varsayılan bağlantısı ve PKK'nin 2005'teki ateşkesinin sona ermesinden sonra dönem dönem şiddeti yoğunlaştırması, DTP'nin kabulünü zorlaştırdı. PKK'yle bağlantı, mevcut hükümet ve Türk ordusu tarafından DTP'yi marjinalleştirmek için kullanıldı. Özel olarak DTP, PKK'nin siyasi kanadı ve ayrılıkçı muamelesine tabi kaldı. Üstelik, 14 Nisan 2009'da başlayan ve yerel seçimlerin ardından PKK'yle sözde bağlantıları olduğu için önde gelen DTP üyelerinin tutuklanması, bu sözde bağlantının Kürt yanlısı demokratik siyaseti dışlamak ve bastırmak için nasıl kullanıldığını gösteren sadece bir başka örnektir.[101] Böylesi faaliyetler, DTP tarafından AKP hükümetinin Kürt sorunuyla ilgili politikasını değiştirmedeki isteksizliği ve siyasal uzlaşmayı geliştirecek adımları atmadaki isteksizliğinin delili olarak yorumlanmıştır.

Buna ek olarak 2009'daki yerel seçim kampanyası boyunca, AKP hükümeti, DTP'yi *yalnızca* Kürt çıkarlarını temsil eden bir parti ve "etnik" Kürt milliyetçiliği taraftarı olarak niteleyerek, Kürt taleplerini dile getirmesinin meşruluğu ve geçerliliğinin altını oymaya çalıştı. Etnik milliyetçilik suçlaması, sadece Kürtleri temsil etmeye ya da AKP'nin "hizmet siyasetine" karşı "kimlik siyaseti" yaptıkları suçlamaları, DTP'nin bir "Türkiye partisi" olma iddiasının altını kazımak için getirildi.[102] Böylesi iddialar ve karşı iddialar AKP ve DTP arasında Kürtlerin temsilcisi olmak için verilen genel mücadelenin bir parçası olarak görülebilirse de DTP'nin ve Kürt iddialarının AKP tarafından reddi açık

---

[101] "DTP Operasyona Tepkili: AKP Seçimleri Hazmedemedi", http://bianet.org/bianet/siyaset/113816-dtp-operasyona-tepkili-akp-secimleri-hazmedemedi (Erişim tarihi: 25 Nisan 2011).

[102] Zafer Yörük "The AKP and the Kurds: Lessons of Elections", *Kurdish Globe*, http://www.kurdishglobe.net/displayArticle.jsp?id =4F51529995 5721090664F8A4FE7949DE (Erişim tarihi: 2 Mayıs 2009).

şekilde Türkiye'nin siyasal çoğulculuğu kabul etmede yaşadığı sorunları yansıtır. Başbakan'ın DTP kamuya açık şekilde PKK'nin "terörist" bir örgüt olduğunu açıklamadığı sürece tüm DTP milletvekillerini görmezden gelmedeki ısrarı, dört yıl boyunca devam eden bir çıkmaz yarattı. PKK'yi terörist bir örgüt olarak tanımlama meselesi, DTP'nin bir "Türkiye partisi" olma iddiası ve demokrasiye bağlılığı için bir turnusal testi olarak görüldü. Bu sorun üzerine DTP eşbaşkanı Emine Ayna şunu belirtmiştir: "PKK ile sorunun tanımı ve çözümü konusunda aynı noktadayız. Kürt sorunu konusunda PKK ile aramızdaki fark; onlar silahlı bir mücadele yürütüyor, biz siyasal anlamda bir mücadele yürütüyoruz."[103]

Buna ek olarak, PKK'yle bağlantı iddiası Türkiye'nin Başsavcısı Abdurrahman Yalçınkaya tarafından, 16 Kasım 2007'de DTP'yi kapatmak için bir dava hazırlamak ve partinin iki yüz yirmi bir (221) öncü üyesine "siyaset yasağı" getirmek için kullanıldı. DTP, daha önceki Kürt yanlısı partilerin devamı olarak görülüyordu ve bu da onun PKK'yle sözde bağlantısının delili olarak kullanılıyordu. Anayasa Mahkemesi'nin iddianamesinde, DTP'nin PKK'nin cezaevindeki lideri Öcalan tarafından "yönetildiği", "ayrılıkçı faaliyetlerin" düğüm noktası haline geldiği ve Türkiye'yi bir iç savaşa doğru "sürükleme" tehlikesi yarattığı belirtiliyordu.[104] DTP'nin PKK'yi alenen bir "terör örgütü" olarak ilan etmemesi, iddianamede aralarındaki ilişkinin kanıtı olarak kullanılmıştı. Dava nihayet, 12 Aralık 2009'da Anayasa Mahkemesi tarafından, DTP'nin kapatılması ve otuz yedi (37) kurucu üyenin siyasette aktif bir rol almaktan men edilmesiyle sonuçlandı. Siyaset yasağı getirilenler arasında milletvekilleri Ahmet Türk ve Aysel Tuğluk da vardı. Mahkeme DTP'nin "devletin, ülkenin ve ulusun bölünmez bütünlüğüne karşı faa-

---

[103] "DTP: Farkımız silahtır", *Yeni Özgür Politika*, 3 Ocak 2008.

[104] "Kapatınca bitecek mi?", *Radikal*, 17 Kasım 2007.

liyetlerin düğüm noktası haline geldiğini" savundu.[105] Bunun sonucu olarak, kalan DTP milletvekilleri, parlamentodaki faaliyetlerini sürdürmek için –Kürt yanlısı yeni siyasal parti– BDP'ye katıldı.

Kürt yanlısı hareketin, dışlama ve marjinalleştirme amacına hizmet edecek şekilde ayrılıkçı ve şiddet yanlısı olarak sunulması, 1990'lardan günümüzde popüler medya yayınları aracılığıyla geniş bir şekilde yaygınlaştırıldı ve böylece egemen söylem haline geldi. Bu, Kürt yanlısı demokratik hareketin kendisini bir "Türkiye partisi" olarak tesis etmesi için önemli zorluklar yaratmaya devam etmektedir. Bunun sonucu olarak, Kürt kimliği iddialarını terörizm ve şiddetten ayırarak meşrulaştırmaya dönük girişimler, Kürt yanlısı siyasal partileri düşmanlıkla değilse bile şüpheyle görmeye devam etmekte olan Türk nüfusu ikna etmekte başarısız olmuştur. Daha önceki Kürt yanlısı siyasal partilerin karşılaştığı sorun ve güçlükler, DTP'nin daha geniş ölçekli ve karşı hegemonik blok örgütleme ve inşa etme çabalarını etkilemeye devam etti. Bu, Kürt taleplerini Türkiye'deki demokratik taleplerin parçası olarak kavramanın ve şiddet ile uzlaşmazlık tarafından şekillendirilmiş mevcut ortamı aşmanın zorluklarını göstermektedir.

Gelgelelim, daha yakın dönemde, hem Cumhurbaşkanı Abdullah Gül hem de Başbakan R.T. Erdoğan'ın bir tavır değişimi ve Kürt sorununu çözmek için demokratik standartları güçlendirmeye dönük isteklilikleriyle gergin atmosfer yerel seçimlerde sönmeye başladı.[106] Bu adım PKK tarafından desteklendi ve böylesi çabaları güçlendirmek için Eylül 2009'a kadar ateşkes ilan edildi. Tavırdaki değişim, TRT ağı bünyesinde yaygın olarak Kürtçe yayın yapan bir TV kanalının kurulmasına da yol aç-

---

[105] "Turkish Court Bans Pro-Kurd Party", http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/8408903.stm (Erişim tarihi: 11 Aralık 2009).

[106] "Is Turkey Preparing for Peace", *The Guardian*, 28 Temmuz 2009.

tı. Buna ek olarak, Türkiye üniversitelerinde Kürt dili ve edebiyatı bölümlerinin kurulma olasılığı hakkındaki son dönemdeki tartışmalar da, Kürt dilindeki eğitim olanaklarını geliştirmek için uzun vadeli bir projenin parçası gibi görünmektedir. Üstelik hükümetin "Demokratik Açılım"ı dönemin İçişleri Bakanı Beşir Atalay'ın Kürt sorununa bir çözüm bulmak için alınabilecek olası adımlar hakkında çok sayıda gazeteciyle yaptığı "düşünce üretme" toplantısıyla başlayan ve 5 Ağustos 2009'da DTP Başkanı Ahmet Türk ve AKP Başkanı, Başbakan Erdoğan ve onun bazı bakanları arasında yapılan bir toplantıyla devam eden çatışmaya barışçıl bir çözüm bulmak, Kürt kimliğinin resmi kabulü ve Kürtlere dilsel ve kültürel haklarını veren kapsamlı reformlarla sonuçlanabilecek bir sürecin işareti olarak yorumlanmıştı. Ne var ki muhalefetteki milliyetçi partilerden AKP ve DTP arasındaki görüşmeye gösterilen güçlü tepki ve eleştiri, Türkiye'de Kürt sorununa barışçıl ve demokratik çözüm için ulusal bir fikir birliği olmadığını gösterir.[107]

DTP'nin Aralık 2009'da kapatılmasından bu yana, BDP Türkiye'deki Kürt siyasal aktivizminin temel aracı oldu ve bağımsız sosyalist milletvekili Ufuk Uras'ın katılımıyla bir meclis grubu olarak varlığını sürdürmeye devam etti. Öncellerine benzer olarak BDP'nin siyasal programı yeni bir anayasa hazırlanması tasarısını içerir ve temel hak ile özgürlüklere saygı gibi genel demokratik ve popüler talepleri dile getirir. Buna ek olarak, çatışmaya son vermek için siyasal uzlaşma tasarıları ve Kürt kimliğinin ve kolektif haklarının anayasal kabulü, özellikle de Kürt dilinde eğitim hazırlığı gibi daha özel Kürt kimliği talepleri dile

---

[107] Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) lideri Deniz Baykal ve aşırı sağcı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) Lideri Devlet Bahçeli, toplantıyı kınadı ve PKK'yle diyalogla eş tuttu. ("Erdoğan'ın muhatabı PKK ve Öcalan'dır", *Radikal*, 6 Ağustos 2009).

getirilir.[108] Sivil, çoğulcu bir vatandaşlık modeli içinde, Kürt kimlik talepleri ayrılmaya yol açmaksızın Türkiye içinde karşılanabilir. Daha özel olarak, DTP'ye benzer şekilde, BDP de Türkiye'deki merkezileşmiş siyasal yapıya karşı tercih ettiği model ve çatışmayı çözüp Kürt taleplerini karşılamak için etkin bir kurumsal düzenleme olarak "demokratik özerkliği" kabul etmiştir.[109]

Kürtleri parlamentoda temsil etmenin ve Kürt taleplerini yükseltmek için resmi kurumları kullanmanın yanı sıra, BDP aktivistleri aynı zamanda Kürt bölgelerinin çoğunluğunda düzenlenen protesto faaliyetlerinde de yer aldı. 23 Mart 2011'de BDP çatışmayı çözmeye dönük ilgisi olmadığı açığa çıkmış hükümete karşı sivil itaatsizlik protestoları dalgasını destekleyeceğini açıkladı. Kürt bölgelerinin çoğunluğu ve Batı Türkiye'de protestocular "demokratik çözüm çadırları" kurarak, devam eden çatışmaya siyasal bir çözüm üretme ihtiyacına dikkat çektiler. Bu protestocular, gerilimi düşürecek ve siyasal uzlaşmaya giden yolu hazırlayacak önlemler, Kürtlerin anadilinde eğitim haklarının sağlanması, seçim barajının kaldırılması, askeri operasyonların durdurulması ve siyasi tutukluların serbest bırakılmasını talep ediyordu.[110] Böylesi faaliyetler, Kürt yanlısı siyasal partilerin Kürt kimliğinin tanınmasını elde etme ve çatışmanın barışçıl çözümü mücadelesinde organize ettikleri faaliyetlerin kapsamındaki sürekliliği öne çıkarır. Bununla birlikte, 25 Nisan'da protesto çadırları polis tarafından, "kamu güvenliği"ne

---

[108] Barış ve Demokrasi Partisi (BDP), *Program*, (2008, yer belirtilmemiş).

[109] "Türk: Demokratik Özerklik Devlet Tanırsa Olur", http://bianet.org/bianet/azinliklar/122961-turk-demokratik-ozerklik-devlet-tanirsa-olur (Erişim tarihi: 24 Nisan 2011).

[110] "BDP ve DTK: Sivil İtaatsizlik Yarın Diyarbakır'da Başlıyor", http://bianet.org/bianet/siyaset/128810-bdp-ve-dtk-sivil-itaatsizlik-yarin-diyarbakirda-basliyor (Erişim tarihi: 24 Nisan 2011).

bir tehdit oluşturdukları gerekçesiyle söküldü ve aktivistlerin çoğu tutuklandı.[111] Bu protestolar ve polisin aldığı tutum, Kürt yanlısı hareketin karşılaştığı çelişkileri ve ona yaygın şekilde meşru Kürt demokratik talepleri olarak görülen şeyleri dile getirmek için sunulan alanın yokluğunu yüksek ölçüde yansıtır.

Nisan 2011'de BDP, on yedi (17) siyasal parti ve sivil toplum örgütünün oluşturduğu demokrasi yanlısı Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku'yla bir ittifak kurdu ve DTP'nin 2007 genel seçimleri stratejisine benzer bir şekilde, BDP de 12 Haziran 2011'de yapılan genel seçimlerde bağımsız adayları destekleme kararı aldı. Kürt yanlısı BDP'nin önde gelen üyelerine ek olarak, İstanbul'dan film yönetmeni ve köşe yazarı Sırrı Süreyya Önder, EMEP lideri Levent Tüzel ve Mersin'den sosyalist aktivist ve gazeteci Ertuğrul Kürkçü gibi bağımsız sosyalist ve demokrasi yanlıları da seçim listesinde yer aldı.[112] Cinsiyet eşitliği daha iyi iş koşulları, kapsamlı anayasal reform ve siyasal uzlaşma seçim kampanyasında dile getirilen temel talepler oldu.[113]

---

[111] "Çadırları da 'Gözaltına' Aldılar, Emniyet'e Götürdüler", http://bianet.org/bianet/insan-haklari/129547-cadirlari-da-gozaltina-aldilar-emniyete-goturduler (Erişim tarihi: 28 Nisan 2011).

[112] "BDP adaylarını açıkladı", *Radikal*, 11 Nisan 2011.

[113] "Emek, Demokrasi ve Özgürlük Bloku Genişleyerek Sürmeli", http://bianet.org/bianet/siyaset/129187-emek-demokrasi-ve-ozgurluk-bloku-genisleyerek-surmeli (Erişim tarihi: 28 Nisan 2011).

SONUÇ

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ, ÇOĞULCULUK VE KÜRT ÖZNELLİĞİ

Kürtlerin siyasal ve kültürel taleplerini tatmin edecek ve ulusal ile kültürel çeşitliliği kabul edecek çoğulcu bir demokratik siyasal çerçeveyi inşa etmek, Türkiye için başarması zorlu bir görev olageldi. PKK'nin 1984'te başlayan ayaklanması, Türkiye'nin otoritesi ve devlet egemenliğine karşı en ciddi ve sürekli karşı koyuş oldu. Genel olarak çatışma geniş bir alana yayıldı ve bölgede önemli can kaybı ile insani trajedilere neden oldu. PKK lideri Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanıp hapsedilmesinden sonra, bölgedeki şiddet kayda değer oranda düştü. Böylesi gelişmeler Türkiye'de birbirinin ardılı hükümetler tarafından geçtiğimiz on yılda Türk demokrasisinin standartlarını yükseltmek ve AB üyelik kriterlerini karşılamak için gerçekleştirilen ve devam etmekte olan siyasal reformlarla örtüştü. Bu reformlar, Kürt kimlik ve kültürel haklarının sınırlı kabulüyle sonuçlandı. Mevcut ortamda, Kürt sorunu kendisini daha genel bir çoğulculuk ve kültürel kimlik ile farklılıkların kabulü sorununun bir parçası olarak göstermektedir. Dolayısıyla, böyle bir çalışma etnik-milliyetçi çatışmaların yaşandığı toplumlarda demokrasi, çoğulculuk ve siyasal uzlaşmayla ilgili ilginç sonuçlar sunar.

Özel olarak da "tikellik" ve "evrensellik", "kimlik" ve "farklılık"la ilgili meseleler ve post-milliyetçilik, çok kültürlülük ve kültürel kimlik ile farklılıklar etrafında yaşanan tartışmalar, Türkiye gibi bir toplumda yeni bir yorum bulur ve bu çalışma, aynı zamanda dünya çapında çok sayıda diğer toplumu da ilgilendiren çağdaş sorunlar anlayışımızı zenginleştiren bir içgörü sunar.

Üstelik, 1960'lı yıllardan bugüne kadar olan dönem, Türkiye'deki Kürtlerin siyasal kültüründe büyük bir değişme tanıklık etti ve Türkiye'deki Kürt ulusal hareketinin evrimi ve yeniden doğuşuyla, onun Kürtleri harekete geçirmesine odaklanan detaylı bir açıklama, bu kitapta gerçekleştirildiği gibi, özelde ulusal kimlikler, genelde siyasal kimliklerin oluşturulması ve yeniden oluşturulup harekete geçirilmesi süreçlerine ilişkin ilginç içgörüler sunar. Söylem teorisine ve söylem analizi çerçevesine dayanarak, Türkiye'deki Kürt aktivistlerin, siyasal grupların ve partilerin 1960'lı yıllardan bu yana yayımladıkları muazzam miktardaki birincil kaynağa bütünlüklü bir şekilde yaklaşmaya çabaladım. Aşağıda özetlediğim gibi, Kürt siyasal kimliğiyle ilişkili meselelere ve sorulara odaklanıp Kürt milliyetçiliğinin ideolojik özgünlüğü, çeşitliliği ve dönüşümünü vurgulayarak, Türkiye'deki Kürt ulusal hareketini ve Kürtleri anlamakta katkı sağlayacak boyutlar geliştirmeye çalıştım. Üstelik, çalışmamda kullandığım teorik çerçeve ve kavramlar, çalışmamın sınırlarını aşan analitik katkılar yapmamı mümkün kıldı. Ulaştığım sonuçlar, çatışma analizi, demokrasi ve milliyetçilik, toplumsal hareketler, direniş ve protesto hareketleri, milliyetçilik ve milliyetçi çağırmalar, siyasal hareketlenme ve demokratik öznelliklerin doğuşu ve sürdürülmesi üzerine var olan literatüre katkı sağlamaktadır.

Özcülüğün Ötesi

Birinci bölümde detaylı şekilde tartışıldığı gibi Türkiye'deki Kürt milliyetçiliği ve Kürt hareketi üzerine var olan literatür 1980'ler 1990'lar boyunca Kürt milliyetçiliğinin ve çatışmanın yükselişinin sıradan bir izahını ve betimleyici bir açıklamasını sunar. Mevcut literatür, Kürt milliyetçiliğinin bir ideoloji olarak kapsamlı bir analizinin sunmamakla birlikte, son otuz yıl boyunca Kürt kimliği ve ulusal taleplerini dile getirmiş olan iki egemen söylemin yani "ulusal kurtuluş" ve "demokratik" söylemlerin doğuşunu ve bireyselleşmesinin açıklamasını da sunmaz. Kürt toplumunda yaygın olan kültürel ve dilsel çoğulculuk, Kürtlerin ayrı bir ulus olduğunu sorgulamak için bazı akademisyenler tarafından vurgulanmıştı. Manzaranın diğer ucundaysa, akademisyenler bir Kürt ulusu varlığını verili olarak ele almıştır. Sonuç olarak, bu iki baskın yaklaşımın ikisi de, Kürt ulusal hareketin söylemleri içinde Kürt ulusal kimliğinin şekillenmesini ve onun dönüşümünde hangi süreçlerin temel bir rol oynadığını incelemez. Benzer şekilde, Türkiye'deki mevcut uzlaşmaz ilişkiler de verili olarak ele alınır ve Kürtlerin kendi deneyimlerini baskı olarak yorumlamaları ve baskı ile uzlaşmazlık ilişkilerinin inşası, özellikle de ulusal kurtuluş söyleminde detaylı bir şekilde incelenmez. Sonuç olarak Kürt milliyetçiliğinin ideolojik doğası, özgünlüğü, özelliği ve çeşitliliği, baskı ve uzlaşmazlık ilişkilerinin kuruluşu ve Kürt kimliği ile ulusal taleplerinin iki egemen söylem içinde dile getirilmesi mevcut literatürde açıklanmaz ya da vurgulanmaz. Bu boşluğu doldurmak ve Kürt kimlik oluşumuna ilişkin daha bütünlüklü bir kavrayış sağlamak için, Kürt kimliğinin, milliyetçiliğin ve Türkiye'deki ulusal hareketin detaylı ve yorumsal bir analizini yaptım. Bu, kimliği şekillendiren ve ona istikrar kazandıran siyasal cepheler kurumlarının önemini, Kürt milliyetçi söyleminin dile getirdiği iddia ve ulusal taleplerin doğasını ve Kürt ulusal hareketinin

yaşadığı ideolojik değişim ve dönüşümün rotasını etkileyen süreçler ve koşulların önemini göstererek, Kürt ulusal kimliği, siyasal öznelliği ve farklılık ve eşdeğerlik ilişkilerinin söylemsel kuruluşunun aydınlatıcı bir açıklamasını geliştirmemi sağladı. Buna ek olarak, söz konusu yaklaşım ilgili dönemlerde aktif olmuş siyasal partiler ve gruplar da dahil olmak üzere Kürt ulusal hareketinin örgütsel büyüme ve evriminin bir açıklamasını sunmamı mümkün kıldı.

Kürt ulusal kurtuluş ve demokratik söylemlerinin daha yakından incelenmesi, Türkiye'deki Kürt milliyetçiliğinin özgünlüğü ve ideolojik çeşitliliğinin açıklamasını sunar. Kürt ulusal hareketi tarafından dile getirilen özel taleplere odaklanmak, Kürt milliyetçiliğini derin bir düzeyde çalışmamı mümkün kıldı. Kürt "organik entelektüel"lerin 1960'lı yıllarda, Türkiye'de Kürt kimliği için mücadele veren siyasal grup ve partilerin de 1970'lerden itibaren söylemlerine yönelik analizim, tartışılan dönemde yükseltilen özgül siyasal talepleri her söylem içinde ana hatlarıyla belirlemek için çok sayıda unsurun dile getirilmesine odaklandı. Üstelik, Türkiye'deki Kürt hareketinin örgütsel büyümesi ve evrimine ilişkin sunduğum açıklama, Türkiye'deki çok sayıda Kürt siyasal partinin yer aldığı strateji mücadelesini ve bunların ardından gelen PKK'nin hegemonyası gibi önemli meseleleri öne çıkaran daha tamamlayıcı bir resmini sunar. Kürt kimliği üzerinde 1970'li yılların sonundaki mücadele, siyasal cepheler kurumunun incelenmesi ve Kürt kimliğinin temsilinin mücadele vermiş siyasal parti ve grupların söylemlerindeki eşdeğer ve farksal ilişkilerin kuruluşunun analizi aracılığıyla sunulur.

Türkiye'deki Kürt hareketi üzerine odaklanan bir vaka çalışması bize, hegemonyanın tesisiyle bağlantılı daha genel meseleler ve bir grubun neden ve nasıl egemen hale geldiğine ilişkin ilginç sonuçlar sunar. PKK'nin söylemi eşdeğerlik ilişkilerini

ulus ve sınıf temelinde kurmuş ve Kürdistan'ı kapitalist sömürü kadar ulusal ve feodal baskıdan da "kurtarmayı" öngörmüştü. PKK'nin Kürt hareketi üzerindeki hegemonyası, söyleminin temel kavramı olan "kurtuluş"un Türkiye'deki Kürt ulusal taleplerini temsil eden "boş gösteren" olarak ortaya çıkması anlamına gelmişti. Benim PKK'nin Kürt direniş hareketi üzerindeki hegemonyası ve onun 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca Kürtleri kitlesel olarak harekete geçirmesine dönük açıklamam, PKK'nin, öncü üyelerinin Diyarbakır Cezaevi'ndeki direniş pratikleri ve kendi genel mücadelesinde merkezileşen çağdaş bir direniş miti konumlandırmak ve kurmak için *Newroz* mitini yeniden aktifleştirmesine dikkat çeker. Çağdaş mitin, harekete geçme ve PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin pratikte tortulaşmasında önemli bir rol oynadığı savunuldu. Bu, onun söylemine güç kattı ve PKK'nin mücadelesini Kürtlerin özgürlük ve bağımsızlık için uzun süreli mücadelesinin cisimleşmesi olarak temsil ve inşa etmesini mümkün kıldı. Buna ek olarak, ulusal öznelerin milliyetçi çağrımı ve böylesi bir çağırmanın neden kitleleri harekete geçirmede etkin ve başarılı olduğuyla ilgili bir çıkarımda bulunabiliriz. Aslında PKK'nin çağdaş bir direniş miti inşa etmesinin analizi yapılırsa, milliyetçi söylemlerin ilginç bir boyutu öne çıkar ve milliyetçi hareketlerin, ulusal öznenin çağrımında kullandığı mitler gibi sembolik kaynakların önemini gözler önüne serilir. Analizimde aynı zamanda PKK'nin Kürt kültürü ve müziğini yeniden canlandırmasının önemini vurguladım. Bunlar da PKK'nin ulusal kurtuluş söyleminin pratikte tortulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Kültür ve müziğin analizi, bir siyasal hareketin kitleleri harekete geçirmesinde yer alan karmaşıklığı açığa çıkarır. Bu karmaşıklık, bir söylemin pratikte tortulaşmasında rol oynayan süreçleri de kapsar ve genelde siyasal, özeldeyse milliyetçi hareketlerin kendi mücadelelerini hedef gruplarına nasıl sunduklarına ilginç bir boyut katar.

Kürt ulusal hareketinin 1990'lı yılların başından beri yaşadığı ideolojik ve söylemsel dönüşüm, bu kitabın önemli bir yönünü oluşturmakta ve analiz de bizim genel olarak direniş ve protesto hareketlerinin yaşadığı söylemsel ve ideolojik dönüşüm sürecine dönük anlayışımızı zenginleştirmektedir. Analizim, Kürt ulusal kurtuluş söyleminin parçalanmasına yol açan faktörler ve onun PKK için yarattığı zorluklara odaklandı. Özellikle, PKK'nin bir hareket olarak yaşadığı, askeri kayıplar ve komünizmin 1989'daki çöküşü gibi çok sayıda yerinden çıkmanın rolünü vurguladı. Bu yerinden çıkmaların onun ulusal kurtuluş söyleminin çekim gücünü düşürdüğü ve PKK'nin Türkiye'deki Kürt direnişi üzerindeki hegemonyasını tehdit ettiği savunuldu. Bu nedenle, bu yerinden çıkmalar, PKK'nin ateşkesler aracılığıyla çatışmaya barışçıl bir çözüm bulma ve son on yılda demokrasiye doğru stratejik dönüşümü ve söylemsel değişimleri de dahil olmak üzere yeni siyasal pratikler yaratmada büyük bir rol oynadı. PKK'nin söylemsel dönüşümünden beri yükseltmekte olduğu mevcut talepleri öne çıkarabilmek ve Kürt sorununun onun demokratik söylemi içinde nasıl yeniden dile getirildiğini göstermek için, Kürt kimliği ve farklılığının temsili ve kuruluşu, PKK'nin Türkiye'de kurmaya çalıştığı siyasal proje ve Kürt taleplerinin dile getirilmesine odaklandım. Önemli bir gelişme, Kürt ulusal taleplerinin çevrenin korunma, kadın hakları, sivil toplum ve adem-i merkeziyetçilik ve federal ve konfederal bölgesel birimlerin kurulması gibi daha genel demokratik taleplerin parçası olarak dile getirilmesidir. Gerçekten de Kürt kimliğinin bu *farksal* yeniden dile getirilmesi, Türkiye'deki mevcut uzlaşmaz devlet ilişkilerini aşmak ve çok sayıda azınlığın kültürel farklılıklarını tanımak için Türkiye'de topraksal tanımlamaya ve sivil ve çoğulcu bir vatandaşlık modeline dayalı yeni bir ortak kimliğin kurulması çağrısında bulunur.

Yedinci bölümde belirtildiği gibi, PKK'nin demokratik dönüşümünün mevcut uzlaşmaz ilişkileri gevşetmiş olmasına rağmen, siyasal şiddet ve çatışma dönemine son verecek ve Kürt taleplerini Türkiye içinde karşılayacak bir siyasal çözüm hâlâ oluşum halindedir. Üstelik, PKK'nin demokratik dönüşümü ve böylesi önemli bir dönüşümün üretmeyi amaçladığı örgütsel yenilenme hızlı olmamıştır ve çeşitli zorluklar tarafından kısıtlanmıştır. Özel olarak, PKK kendisini siyasal şiddetten ayırmada ve bölgede "meşru" bir siyasal aktör olarak kabul görmede zorluklar yaşamıştır. Benzer zorluklar, Tükiye'deki Kürt yanlısı demokratik hareket tarafından da yaşanmıştır ve bir dizi Kürt yanlısı siyasal partinin deneyimi, yeni bir Kürt demokratik öznelliğinin ortaya çıkışına eşlik eden zorlukları gösterir. Kürt sorununun katı şekilde bir "güvenlik" ve "terörizm" olarak hegemonik sunumu ve kurumsal ile yasal engeller Kürt demokratik hareketini ve onun değişim için daha geniş bir demokratik hareket inşa etme yetisini önemli ölçüde zayıflatmıştır. Bu, Türkiye'de demokrasinin derinleşmesi ve demokratikleşme sürecine karışan temel zorluklardan birisidir ve Kürt deneyimi, karşı hegemonik bloklar ve demokratik öznellikler inşa etmeye eşlik eden zorlukların, siyasal değişim ve demokratik dönüşüm süreçlerinin merkezinde olduklarını vurgular.

Kültürel ve siyasal çoğulculuğun teşvikiyle kabulü ve kültürel farklılığın tanınması, Türkiye'de demokratik bir rejimin güçlendirilmesinin merkezinde yer alır. Türkiye'de çoğulcu ve katılımcı bir demokratik toplumun başarılı şekilde kurulması, toplumun daha geniş kesimlerini harekete geçirecek yeni ulus ötesi ve demokratik öznelliklerin kurulmasına bağlıdır. Sunduğum Kürt demokratik hareketi analizi, Türkiye'de Kürt taleplerini karşılayabilecek yeni bir kurumsal çerçevenin gelişimi ve/veya yeni çoğulculuk değerler sistemi ihtiyacını vurgular. Demokratikleşme aracılığıyla demokratik değişim ve uzlaşma özellikle

yavaş ve zor olmuştur. Türkiye'deki kültürel baskı ve dilsel farklılık ve türlü karşı hegemonik muhalif hareketlerin karşı koyuşları siyasal kutupsallaşmayla şekillenmiş bir ortamla sonuçlanmıştır.

Türkiye'deki Kürt Ulusal Hareketi İçin Fırsatlar ve Zorluklar

1990'dan beri, bir dizi Kürt yanlısı siyasal parti Türkiye'de aktif oldu ve içinde buldukları sınırlı ve baskıcı ortama rağmen faaliyetlerini yürüterek, Kürt temsili ve siyasal ilişkilenişi için bir platform sunmada başarılı oldular. Benzer şekilde PKK'nin gerillalarını çekmesi ve 1999'da kalıcı ateşkes ilan etmesi bölgede siyasal şiddetin önemli oranda düşüşünü beraberinde getirdi. Geçtiğimiz on yılda şiddetin dönemsel parlamaları ne sürekli oldu ne de daha önceki çatışma yoğunluğunun geri döneceğine ilişkin ciddi bir işaret oldu. Bunun sonucu olarak, Kürt sorununa demokratikleşme üzerinden bir çözüm ve siyasal uzlaşma, bugüne kadar hiç olmadığı kadar yakın oldu; son on yıldaki reformlar ve hükümetin ulusal uzlaşı sağlamak için "Demokratik Açılım"ı ve kalıcı bir çözüm bulmaya dönük siyasal tasarıları yeni bir dönemin doğuyor olabileceğine işaret ediyor gibi görünmektedir. PKK'nin söylemsel dönüşümü, Türkiye'nin AB'ye uyum süreci ve Türkiye'nin üyelik kriterlerini karşılamak için gerçekleştirdiği siyasal reformlarla örtüşmektedir. AB üyelik olasılığı ve üyelik süreci şimdiye kadar ülkenin demokratik standartlarının yükseltilmesi ve kültürel çoğulculuğun kabulündeki en büyük motive edici etken olmuştur ve bu süreç, Kürt kimliği ve taleplerinin sınırlı kabulüyle sonuçlanmıştır. Hiç şüphesiz AB üyeliği süreci Türkiye'nin çeşitliliği ve kültürel farklılığı yönetmesi için yeni bir politika geliştirme de yeni olanaklar sundu ve bu da yeni demokratik öznelliklerin kuruluşu için fırsatlar yarattı. Devlet kurumlarının ve toplumun demok-

ratikleşmesi ve demokratik bir rejim ve siyasetle orantılı normlar ve değerlerin gelişmesi –politik özgürlüklerin yanı sıra tartışma ve uzlaşma pratikleri gibi– Kürt demokratik siyasetinin sürdürülmesi ve ayrıca demokratik değerlerin hem Türk hem de Kürt toplumlarına kök salması üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Geçtiğimiz beş yıl boyunca, AKP'nin başlangıçtaki AB üyeliği kararlılığının yerini, rahat bir tavrın aldığı görülmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin üyeliğine AB üyesi ülkeler içinde en fark edilir olanları Almanya ve Fransa olmak üzere, yaygın bir karşıtlığın olduğu düşünüldüğünde, Türkiye'nin içsel siyasal dinamikleri demokrasi için itilimde daha fazla merkezilik kazanır.

Bugüne kadar Kürtlerin kimliklerinin Türkiye'deki ulusal bir topluluk olarak kabulü ve eşit kültürel ile dilsel taleplerine, anaakım ve milliyetçi partiler tarafından böylesi hakların sadece Türk ulusu tarafından sahip olunabileceği gerekçesiyle karşı konulmuştu. Kürt dilsel haklarının sınırlı bir şekilde kabulüne rağmen, Kürt dilinde eğitim verilmesine ilişkin talepler büyük oranda göz ardı edildi. Bu nedenle evrensel özne alanının yalnızca Türk ulusuna göre ve başka hiçbir grubu kapsamayacak şekilde ayarlanması devam etmektedir. Bu durum, Kürt kimlik ve dilsel haklarının kabulünü tamamen yadsımaz ancak sadece oldukça sınırlı bir azınlık etnik haklar alanı içinde kabul eder. Üstelik bu sorun Kürt kimliğinin karakterizasyonuyla ilgili olarak, görüşlerde kutupsallığı ve Türkiye'de oluşması beklenen kamusal kabulün düzeyini öne çıkarır. "Milliyetçi" Cumhuriyet Halk Parisi (CHP) ve "ultra-milliyetçi" Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) –Türkiye'deki iki ana muhalefet partisi– Kürt kimliğinin kabulüne, hükümetin Kürt kimliğini etnik bir kimlik olarak tanımlayan kültürel tanınma tasarısını ve Kürt ulusal hareketinin temel taleplerinden birisi olan Kürtlerin ayrı bir ulusal topluluk olarak kabul edilmesi talebini şiddetle reddeder. Daha ılımlı ve

reformist görülen Kemal Kılıçdaroğlu'nun Mayıs 2010'da CHP liderliğine seçilmesi, bunun partinin Kürt sorunuyla ilgili daha esnek bir politika benimsemesine yol açacağı umutlarını artırmıştır. Ne var ki şimdiye (Mayıs 2011) kadar CHP'den Kürt sorunu ve Kürt kimliğiyle ilgili açık ve yeni bir siyasal tasarı ve önemli bir söylemsel değişim gelmemiştir.

Buna ek olarak, analizimin ortaya çıkardığı gibi, çatışmaya kalıcı bir çözüm üretmek ve Kürt kimliği ile taleplerinin aşamalı kabulü, Kürt hareketini marjinalleştirme girişimlerinin devam ettiği bir dönemde gerçekleşmektedir. Özelde, medya ve devlet söyleminde devam eden Kürtleri Türkiye'deki "terörizmle" özdeşleştirme, kültürel haklar ve siyasal uzlaşma için Kürt taleplerini dışlama ve marjinalleştirmede önemli bir etki yaratmak için kullanılmıştır ve kullanılmaya da devam etmektedir. PKK'yi Temmuz 2008'de İstanbul'un Güngören bölgesinde gerçekleşen patlama nedeniyle suçlamaya dönük –delil yokluğuna ve PKK'nin saldırıyla ilgisi olduğunu reddetmesine rağmen– ısrarlı girişim devletin Kürtleri kamusal alandan dışlama ve PKK'nin kendisini demokratik bir harekete dönüştürmesini engellemekte devletin hareketli isteğini gösterir. Buna ek olarak, son on yıldaki uluslararası gelişmeler, özelde de "terörle savaş", PKK'nin kendisini demokratik bir harekete dönüştürme ve mevcut uzlaşmaz ilişkileri aşma girişimleri önüne büyük engeller koydu. PKK gerillalarının teşkil etmeye devam ettiği tehdit ve PKK'nin Türk ordu güçlerine karşı ani saldırıları, Türk zihninde Kürt talepleriyle "ayrılıkçılık" ve "terörizm" arasındaki yaygın bağlantıyı güçlendirdi. Böylesi bir temsil, Kürt taleplerinin "meşru olmayan" talepler olarak temsilinde önemli bir rol oynamış ve bu durum Türkiye'de Kürt kimliğinin kabulü ve siyasal bir uzlaşma sürecinin gelişmesini engelleyen büyük bir sorun olmuştur. Özelde, bu durumun önemi Kürt yanlısı demokratik hareketin çekim gücünü Türkiye'nin genel kitlesine

yayamamış olmasıdır. Kürt yanlısı siyasal partiler ile PKK arasında olduğu varsayılan bağlantı ve birini diğerinin uzantısı olarak görme girişimleri, geçmişte bir dizi Kürt yanlısı siyasal partinin ve son olarak da DTP'nin kapatılması için neden olarak sunulmuştur.

Kürt yanlısı demokratik hareketin bugün hâlâ yaşadığı marjinalleştirme ve buna eşlik eden zorluklar, 1990'lı yılların başından beri sürmektedir. Sekizinci bölümde tartışıldığı gibi çok sayıda Kürt yanlısı siyasal parti, çatışmaya son verecek ve siyasal alanı genişletecek, Kürt kimliğinin kabulünü sağlayacak ve Kürt hak ve taleplerini karşılayacak siyasal tasarılar öne sürerek bu zorlukları aşmaya çalışmıştır. Yedinci bölümde savunulduğu gibi, PKK'nin demokratik söyleminde Kürt kimliği ve talepleri, eşitlik için demokratik talepler zincirinin bir parçası olarak dile getirilir. Bu durum, dile getirdiği taleplerde çoğulculuğa yol açmış ve onun Türk ile Kürt toplumlarının daha geniş bir kesimine uygulayabileceği daha yoğunlaşmış bir demokratik söylem inşa etmesini mümkün kılmıştır. Buna ek olarak, bu yeniden dillendirme Kürt siyasetinde çoğulculaşma ve bir dizi sivil toplum örgütünün doğuşuyla sonuçlanmıştır. Son yıllarda böylesi sivil toplum örgütleri gelişmiştir ve bu kurumlar, Türkiye Barış Meclisi, Barış Anneleri, Kürt dil destek gurubu TZP Kurdi gibi siyasal uzlaşmayı savunan kurumlar ve çeşitli konularda faaliyet yürüten çok sayıda insan hakları ve kadın hakları grubu gibi çeşitli örgütlenmeleri kapsamaktadır. Kürt siyasetinin çoğulculaşması, eşitlik mantıklarını daha geniş toplumsal alanlara yaymış ve Avrupa'da olduğu kadar Türkiye'de de çeşitli diğer sivil toplum örgütlenmeleriyle yeni bağlantılar oluşturma fırsatını yaratmıştır.

Genelde Türkiye'deki Kürt hareketi var olan çıkmaza karşı, radikal bir demokratik alternatif öne sürmektedir; ancak bu, şimdiye kadar, Türkiye'deki mevcut uzlaşmazlık ilişkilerini aş-

mada başarılı olmamıştır. Dolayısıyla PKK'nin ve Kürt yanlısı demokratik hareketin Türkiye'de değişim ve demokratikleşme için demokrasi yanlısı bir hareket inşa etme çabaları ve karşılaştığı karşı koyuşlar, demokrasi ve milliyetçilik arasındaki bağlantılarla ilgili ilginç soruları yükseltir. Demokrasinin toplumda kök salması için sadece şiddet ve isyanın bitmesi değil, ancak Türkiye'deki siyasal çıkmaz ve kutupsallaşmanın da aşılması ve toplumun çeşitli kesimlerinin taleplerinin de karşılanması gerekir. Kürt taleplerinin demokratik söylem içinde yeniden dile getirilmesi onların demokratik doğasını vurgulamasına rağmen, Kürt hareketinin daha geniş demokratik talepleri dile getirmede karşılaştığı sınırlamalar, tamamen görünürdür. Örneğin, yedinci bölümdeki analizimin açığa çıkardığı gibi, PKK'nin demokratik söylemi içinde cinsiyet eşitliğinin dile getirilmesi, kadın hareketinin içselleştirilmesine yol açtı; ancak Kürt toplumu içinde birçok cinsiyet eşitsizliği pratiğini sorunsallaştırabilecek ve Avrupa ile Türkiye'deki diğer feminist örgütlenmelerle bağ kurabilecek özerk bir Kürt feminist hareketin doğuşunu sağlamadı. Bu, PKK'nin demokratik söyleminin Türk ve Kürt toplumlarında kadınların sahip olduğu cinsiyet eşitliği taleplerini temsil etme yetisi hakkında önemli bir sorun ortaya koyar. Ayrıca, Mart 2009'da gerçekleştirilen yerel seçimlerin sonuçlarının gösterdiği üzere, Kürt yanlısı DTP, Kürt bölgelerinin çoğunluğu dışındaki bölgelerde seçmenlere ulaşma bakımından çok fazla mesafe almamıştır. BDP'nin 12 Haziran 2011 tarihli genel seçimlerinde Sırrı Süreyya Önder, Ertuğrul Kürkçü ve Levent Tüzel gibi Türk sol siyasetçiyi seçmesi ve zorluklarla engellere rağmen, Kürt yanlısı siyasal partilerin Türkiye toplumunun karışık bir kesimini temsil etme girişimleriyle çok daha uyumludur.

Kürt kimliğinin Türkiye'de eşitlik ve demokrasi için talepler zincirinin bir parçası olarak farksal dile getirilmesi, Kürt kimliği iddialarının dile getirilme biçimlerinde büyük bir kaymayı da

beraberinde getirdi. Kürt kimliğinin demokratik söylem içinde dile getirilmesi milliyetçiler tarafından dile getirilen özcü iddialara ve milliyetçilerin beslediği homojenleştirme eğilimine ilişkin olarak eleştirel bir hat benimseme olanağını açarken, "özgün" ulusal talepleri daha "evrensel" taleplerle dengeleyerek dile getirmek çok büyük öneme sahiptir. Değerlendirilecek önemli mesele, "özgün" ulusal talepler ile "evrensel" talepler arasında mevcut olan gerilimin, bir ulusal hareket için ulusal iddiaları dile getirirken siyasal söyleminin merkezine evrensel demokratik talepleri yerleştirerek yaşayabileceği sapmaların sınırlarıdır. Kürtlerin Türkiye'de daha geniş bir demokratik hareket oluşturma girişimleri, "tikellik" ve "evrensellik" arasındaki gerilimi açık şekilde gösterir. "Tikel" Kürt taleplerini, evrensel demokratik söylem içinde farksal olarak dile getirmek, yeni bir evrensellik oluşturmaya çalışır. Tikellik ve evrensellik arasındaki ilişki, ikinci bölümde Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi kavramlaştırmasında sunulan özet tartışmada vurgulanır. Türkiye'de evrensel iddialar Türk milliyetçileri tarafından dile getirilir ve vatandaşlığı ve ulusal kimliği tanımlama biçimi "Türklük"ü siyasal iktidarın ve her şeyin ötesinde, tanımlamaların merkezine koyar. Kürtlerin kimliklerinin anayasal kabulü talepleri, böylesi bir kabulün Türk ulus ve devletinin bölünmez birliğine tehlikeye atacağı temelinde reddedilmektedir. Bu nitelendirme, Kürt ulusal taleplerinin ve iddialarının "meşru olmayan" ve "tikelci" olarak yaftalanıp reddedilmesi için kullanılır.

Buna karşılık, Kürt hareketi Kürt ulusal talep ve hakları mücadelesini, Türkiye'deki ulusal ve kültürel çoğulculuğu kabul edecek topraksal, sivil ve çoğulcu bir vatandaşlık kavrayışı kurmak için ulusal kimlik ve vatandaşlık kavrayışını yeniden formüle etme temelinde vermektedir. Bu yeniden formüle etme, Kürtler ve diğer azınlıklara homojen bir ulusal kimlik dayatarak kültürel çoğulculuğu inkâr eden Türkiye'deki dar milliyetçi va-

tandaşlık yorumlamasını aşmak için cumhuriyeti bir "demokratik cumhuriyet"e dönüştürmeye çabalar. Bu nedenle, "tikelci" Kürt taleplerinin PKK ya da Kürt yanlısı demokratik hareket tarafından dile getirilen evrensel hak ve iddiaları ne boyutta sınırladığı önemlidir. Bu ortamda Kürt hareketinin evrensel özne alanı iddia etmesi ya da onun yerini doldurma mücadelesinde önündeki mevcut sınırlamaların tümüyle üstesinden gelip gelemeyeceği tahmininde bulunmak oldukça zordur, ancak eğer Türkiye'de demokrasi ve çoğulculuk mücadelesi vereceklerse bu zorunludur. Buna ek olarak, kabul siyaseti tarafından sunulan olasılıklar ve Türkiye'de ulus ötesi bir toplumun kurulmasında karşılaşılan zorluklar da muazzam etkiye sahiptir. Böylesi bir devlet ilişkisinin bir siyasal uzlaşma sürecinin üzerine koyduğu sınırlamalar, hükümetin siyasal bir uzlaşma için ulusal bir uzlaşı üretmek amacıyla parlamentodaki ana muhalefet partilerine ulaşmada yaşadığı zorluklarda oldukça görünürdür. Bu, geniş kapsamlı reformlar yürütmek için gerekli olan uzlaşı ve bir siyasi iradenin doğuşunu önleyen büyük engellerdir. Bunu izleyen kamuoyu tartışması ve Türk milliyetçilerinin barış ve Kürt kimliğinin kabulüne dönük her adımı tek taraflı reddi, Türk milliyetçiliğinin ve onun Kürt sorununu katı bir şekilde "güvenlik sorunu" ve "terörizm" olarak hegemonik sunumunun çekim gücü ve kuvvetini gösterir.

Siyasal şiddetin tümüyle bertaraf edilmemesine rağmen, PKK ve Kürt yanlısı demokratik hareket tarafından yükseltilen talepler, Türkiye'nin topraksal bütünlüğünü tehdit etmeksizin karşılanabilir. Bu nedenle, aynı devlet içinde ortak yaşamı tesis edebilecek kurumsal bir çerçeve ve uzlaşmazlığı –ve ilk planda siyasal şiddeti yükselten koşulları– dönüştürmek mümkündür. Geçtiğimiz on yıl içinde Kürt kimliği ve taleplerini Türkiye'de kabul etmeye dönük bazı girişimler gerçekleşmişse de bu adımların alanı sınırlıdır ve şimdiye kadar Kürtleri temsil eden temel

siyasal gruplar süreçten dışlanmıştır. Geçmişte Kürt kimliğinin inkârı ve dışlanması, asimilasyonun istenen sonuçlarını yaratmadı. Birbirini takip eden hükümetlerin Kürt talepleri karşısında gösterdiği katı tutum şiddetin sönümlenmesinden çok artmasıyla sonuçlandı. Kürt temsilini içeren ve Kürt talepleriyle kaygılarını kapsayan katılımcı bir çerçeve ve açık diyalog mevcut tıkanıklığı aşabilecektir. Buna ek olarak, Türkiye'de çok sayıdaki siyasal grup tarafından talep edildiği gibi, pratik bir adım olarak çoğulculukla kültürel kimlik ve farklılığa saygı gösteren yeni bir anayasa hazırlanması da ayrıca önemlidir. Böylesi kapsamlı bir reform sürecinin, özelde, Kürt çatışmasının ve onun devam eden uzantılarının insani trajedilerini çözmek için cesur bir girişimle tamamlanması gerekmektedir. Uzlaşma sürecinin Kürtlere karşı –en dikkat çekici örneği 1938'de Dersim İsyanı'nın bastırılmasında görülen– devlet şiddetinin kullanımının geçmişteki örneklerini ele alması gerekmektedir; ayrıca bu yaklaşımın genelleşmesi ve 1980 askeri darbesinin ardından gelen dönemde daha geniş Türk toplumunda etkide bulunan travmaları da kapsaması gerekir. Başka yerlerdeki demokratikleşme deneyimlerinin, özelde de, Güney Afrika'da Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu'nun demokrasiye geçişte ve onun çoğulcu, demokratik bir toplum olarak yeniden kuruluşunda oynadığı önemli rol, geçmişteki çatışmanın dehşetinin ifade edilebildiği ve siyasal uzlaşmanın başlayabileceği tarafsız bir platformun tesisiyle, kapsamlı siyasal reformların yürütülmesi gerektiğini gösterir.

KAYNAKÇA

Haftalık ya da Aylık Siyasi Kürt Dergileri:

Dicle-Fırat (1962-63)
Deng (*Ses*) (1963)
Serxwebûn (*Bağımsızlık*) (1982 – Günümüze)
Berxwedan (*Direniş*) (1985- 1995)
Özgürlük Yolu (1974-1979)
Rizgarî (*Kurtuluş*) (1975-1979)
Jîna Nû (*Yeni Yaşam*)

Günlük Gazeteler

Radikal
Özgür Gündem (1992-1993)
Hürriyet
Cumhuriyet
Milliyet
Turkish Daily News
Evrensel
Yeni Özgür Politika
Taraf
Guardian
Kurdish Globe

Kullanılan diğer haber ve internet siteleri

http://www.bbc.co.uk
http://www.anayasa.gen.tr/1982ay.htm
http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/SPK/K1993/K1993-01.htm

http://www.belgenet.net/
http://www.kurdishacademy.org
http://www.chris-kutschera.com/A/mehdi_zana.htm
http://www.diyarbakirzindani.com/
http://www.bianet.org/

Müzikler:

Koma Berxwedan (Grup Direniş) – Berxwedan Jiyana (1983)
Koma Berxwedan – Dayê (1983)
Koma Berxwedan - Marşen Netewi (1984)
Koma Berxwedan – Dilan (1985)
Koma Berxwedan – Botan (1987)
Koma Berxwedan - Gula Cihane (1987)
Koma Berxwedan - Kaniya Welat (1987)
Koma Berxwedan – Pesmerge (1988)
Koma Berxwedan – Newroz (1989)
Koma Berxwedan - Sad Bibe Welate Min (1990)
Koma Berxwedan – Amed (1991)
Koma Berxwedan - Ey Ferat (1992)
Koma Berxwedan - Meşa Azadi (1992)
Koma Berxwedan - 15ê Têbax (1993)
Koma Berxwedan - Name Mi Mezopotamiya (1995)
Şivan Perwer – Kîne Em (1979)
Şivan Perwer – Gelê Min Rabe (1981)
Şivan Perwer – Helepçe (1988)
"Leyla Zana" (DVD) Kudret Güneş Belgeseli 2002.
Dirok li Agir (DVD) 2008.

Kaynaklar:

Adamson, Fiona B. ve Madeleine Demetriou. "Remapping the Boundaries of 'State' and 'National Identity': Incorporating Diasporas into IR Theorizing", *European Journal of International Relations*, Cilt: 13, No. 4 (2007), 489-526.

Ahmad, Feroz. *The Turkish Experiment in Democracy, 1950-1975*, Londra: Hurst, 1977.

AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı. *Soruları ve Cevaplarıyla Demokratik Açılım Süreci:* Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi, Ocak 2010.

Akdoğan, Yalçın. *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

Aksoy, Gürdal. *Bir Söylence Bir Tarih: Newroz*, Ankara: Yurt Yayınları, 1998.

Al-Ali, Nadje ve Khalid Koser, ed. *New Approaches to Migration: Transnational Communities and the Transformation of Home*, Londra ve New York: Routledge, 2002.

Ala Rizgarî, *Kürdistan Devriminde Genel Olarak Örgütlenme ve Proleteryanın Örgütü* (Tarih, yer ve yayıncı belirtilmemiş)

Alınak, Mahmut. *HEP, DEP ve Devlet: Parlementodan 9. Koğuşa*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1996.

Althusser, Louis. "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları" (Bir İnceleme İçin Notlar), *Mapping Ideology*, Slavoj Žižek, ed., Londra: Verso, 1994, 100-140.

Anderson, Benedict. *Imagined Communities*, Londra: Verso, 1983. [*Hayali Cemaatler*, çev. İskender Savaşır, İstanbul: Metis, 2004]

Argun, Betigul Ercan. "Point and Counterpoint- Universal Citizenship Rights and Turkey's Kurdish Question", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt: 19, No. 1 (Nisan 1999), 85-104.

Anter, Musa. *Hatıralarım*, İstanbul: Avesta Yayınları, 1999.

Aras, Bülent ve Gökhan Bacık. "The Mystery of Turkish Hizballah", *Middle East Policy*, Cilt: IX, No. 2 (Haziran 2002), 147-160.

Aren, Sadun. *TİP Olayı 1961-1971*, İstanbul: Cem Yayın Evi, 1993.

Armstrong, John. *Nations before Nationalism*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1982.

Arslan, Müjde, ed. *Kürt Sineması: Yurtsuzluk, Sınır ve Ölüm*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2009.

Atacan, Fulya. "A Kurdish Islamist Group in Modern Turkey: Shifting Identities", *Middle Eastern Studies*, Cilt: 37, No. 3 (Temmuz 2001), 111-144.

Ayata, Bilgin ve Deniz Yükseker. "A belated Awakening: National and International responses to internal displacement of Kurds in Turkey", *New Perspectives on Turkey*, No: 32 (2005), 5-42.

Aybar, Mehmet Ali. *TİP (Türkiye İşçi Partisi) Tarihi 3*, İstanbul: BDS Yayınları, 1988.

Aydın, Zülküf. "Uncompromising Nationalism: The Kurdish Question in Turkey", *The Politics of Permanent Crises: Class, Ideology and State in Turkey*, Neşecan Balkan ve Sungur Savran, ed. New York: Nova Publishers, 2002, 85-105.

Aydın, D. "Mobilizing the Kurds in Turkey: Newroz as a Myth", [Türkiye'de Kürtleri Harekere Geçirmek: Bir Mit Olarak Newroz], Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2005.

Balibar, Etienne. "The Nation Form: History and Ideology", *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*, Etienne Balibar ve Immanuel Wallerstein, ed, Londra ve New York: Verso, 1991, 86-106. [*Irk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, çev. Nazlı Ökten, İstanbul: Metis, 1993.]

Ballı, Rafet. *Kürt Dosyası*, İstanbul: Cem Yayınları, 1991.

Barkey, Henri J. "The People's Democracy Party (HADEP): The Travails of a Legal Kurdish Party in Turkey", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt: 18, No. 1 (Nisan 1998), 129-138.

Barkey, Henri J. ve Graham E. Fuller. *Turkey's Kurdish Question*, New York: Rowman and Littlefield Publishers, 1998.

Barış ve Demokrasi Partisi. *Program* (basım yeri belirtilmemiş, 2008).

Başkaya, Fikret. *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş*, Ankara: Özgür Üniversite, 2007.

Bayır, D. "Negating Diversity: Minorities and Nationalism in Turkish Law", Doktora tezi, University of Londra, 2010.

Bayrak, Mehmet. *Köy Enstitüleri ve Köy Edebiyatı*, Ankara: Özge Yayınları, 2000.

——. *Geçmişten Günümüze Kürt Kadını*, Ankara: Özge Yayınları, 2000.

Beşikçi, İsmail. *International Colony Kurdistan*, Reading: Taderon Press, 2004.

——. *Hayali Kürdistan'ın Dirilişi*, İstanbul: Aram Yayınları, 1998.

——. *Bilincin Yükselişi*, Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1993.

——. *Kendini Keşfeden Ulus Kürtler*, Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1993.

——. *PKK Üzerine Düşünceler: Özgürlüğün Bedeli*, İstanbul: Melsa Yayınları, 1992.

——. *Doğu Mitinglerinin Analizi*, Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1992.

——. *Doğu Anadolunun Düzeni: Sosyo-Ekonomik and Etnik Temeller*, İstanbul: E Yayınları, 1967.

Beyköylü, Ali. "Koma Azadixwazên Kurdistan: Hodri Meydan", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 5 (Yaz 2006), 197-204.

Billig, Michael. *Banal Nationalism*, Londra: Sage, 1995.

Brown, David. *Contemporary Nationalism: Civic, Ethnocultural and Multicultural*, Londra ve New York: Routledge, 2000.

Brubaker, Rogers. *Nationalism Reframed*, Cambridge: Cambridge University Press, 1996.

Bruinessen, Martin Van. "Ehmadî Xanî's Mem û Zîn and Its role in the Emergence of Kurdish National Awareness", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, Abbas Vali, ed., California: Mazda Publishers, 2003, 40-57.

——. *Kurdish Ethno-nationalism Versus Nation Building States: Collected Articles*, İstanbul: Isis, 2000.

——. *Mullas, Sufis and Heretics: The Role of Religion in Kurdish Society (Collected Articles)*, İstanbul: Isis Press, 1999.

——. "Shifting National and Ethnic Identities: The Kurds in Turkey and the European Diaspora", *Journal of Muslim Minority Affairs*. Cilt: 18, No. 1 (Nis 1998), 39-52.

——. *Agha, Shaikh and Khan: Social and Political Structures of Kurdistan*, Londra: Zed Books, 1991. [*Ağa, Şeyh ve Devlet*, çev. Banu Yalkut, İstanbul: İletişim, 2003.]

Bozarslan, Hamit. "Some Remarks on the Kurdish Historiographical Discourse in Turkey (1919-1980)", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism* içinde, Abbas Vali ed., California: Mazda Publishers, 2003, 14-39.

——. "Kurdish Nationalism in Turkey: From Tacit Contract to Rebellion (1919-1925)", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, Abbas Vali, ed., Costa Mesa, Kaliforniya: Mazda Publishers, 2003, 163-190.

——. "'Why the Armed Struggle' Understanding Violence in Kurdistan of Turkey", *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy*, Farhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey, ed. Almanya: Lit Verlag, 2000, 17-30.

——. "Political Crises and the Kurdish Issue in Turkey", *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East*, Robert Olson, ed., Lexington: University of Kentucky Press, 1996, 135-153.

——. "Political aspects of the Kurdish Problem in Turkey", *The Kurds: A contemporary Overview*, Philip G. Kreyenbroek ve Stefan Sperl, ed. Londra ve New York: Routledge, 1992, 95-104.

Bulut, Faik. *Türk Basınında Kürtler*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2005.

Buran, Ali. "DDKO İlk Ulusalcı, Demokratik ve Ayrı Örgütlenmeyi Hedefleyen Kürt Demokratik Gençlik Örgütüydü", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 6 (Kış 2007), 85-103.

Burkay, Kemal. *Sorular Cevaplarla PSK ne diyor? Ne istiyor?*, İsveç: Weşanên Roja Nû, 2003.

——. *Anılar Belgeler: Cilt 1*, Stockholm: Roja Nu Yayınları, 2001.

——. *TKSP Yurt Dışı Konferansı Tezleri* TKSP Yayınları, 1989 (basım yeri belirtilmemiş).

——. *Devrimcilik mi Terörizm mi? PKK Üzerine*, Özgürlük Yolu Yayınları, 1983 (basım yeri belirtilmemiş).

Campbell, David. *National Deconstruction: Violence, Identity and Justice in Bosnia*, Minneapolis ve Londra: Minneapolis University Press, 1998.

Can, Metin, Hasan Kaya, Kemal Kılıç, Cemal Akar, Mehmet Sincar ve Şevket Epözdemir, *Yıkılan Köylerden bir Kesit*, Ankara: İnsan Hakları Derneği Yayınları, 1994.

Calhoun, Craig. *Nationalism*, Buckingham: Open University Press, 1997.

Celîl, Ordîxanê. *Cegerxwîn'in Yaşamı ve Şiir Anlayışı*, İstanbul: Evrensel Basım Yayın, 2004.

Connolly, William E. *Identity\Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*, Ithaca and Londra: Cornell University Press, 1991.

Cox, Robert W. "Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method", *Millenium: Journal of International Studies*, Cilt: 12, No. 2 (1983), 162-175.

Çakır, Ruşen. *Derin Hizbullah: İslami Şiddetin Geleceği*, İstanbul: Metis, 2001.

Çağlayan, Handan. *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar: Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*, İstanbul: İletişim, 2007.

Çamlıbel, Yavuz. *49'lar Davası: Bir Garip Ülkenin İdamlık Kürtleri*, Ankara: Algı Yayın, 2007.

Çalışlar, Oral. *Öcalan ve Burkay'la Kürt Sorunu*, İstanbul: Pencere Yayınları, 1993.

Çelik, Ayşe B. "Transnationalisation of Human Right Norms and Its Impact on the Internally Displaced Kurds", *Human Rights Quarterly*, 27 (2005), 969-997.

Çelik, N. B. "Kemalist Hegemony from its Constitution to its Dissolution", Doktora tezi, University of Essex, 1996.

Çürükkaya, M. Selim. *12 Eylül Karanlığında Diyarbakır Şafağı*, Köln: Ağrı Yayınları, 1990.

DDKO. *Sen Faşist Savcı İyi Dinle! Dünyada Kürt Vardır: DDKO'nun Savunması* Uppsala: Bahoz, 1973.

Demokratik Toplum Partisi. *Program ve Tüzüğü* (Basım yeri ve zamanı belirtilmemiş).

Demokrasi Partisi. "Demokrasi Partisinin Barış Çağrısıdır" (Basım yeri ve zamanı belirtilmemiş).

Demokrasi Partisi. *Program*, Basım yeri ve zamanı belirtilmemiş

Demir, Eyyüp. *Yasal Kürtler*, İstanbul: Tevn Yayınları, 2005.

Dersimî, Nuri. *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Mezopotamya Yayınları, 1999 (Basım yeri belirtilmemiş)

Dicleli, Ali. *Kürt Sorunu Barış Demokrasi Yazılar*, İstanbul: Deng Yayınları, 1995.

Diyarbakır Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askeri Mahkemesi. *DDKO Dava Dosyası (Ankara ve İstanbul Devrimci Doğu Ocakları'na ait Davanın Gerekçeli Kararı*, (Basım yer ve zamanı belirtilmemiş).

Doğan, Mazlum. *Toplu Yazıları*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1982.

Ekinci, Tarık Ziya. *Türkiye'de Demokrasi ve İnsan Hakları Sorunları*, İstanbul: Cem Yayınları, 2004.

——. *Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar*, İstanbul: Cem Yayınları, 2004.

Entessar, Nader. *Kurdish Ethnonationalism*, Londra: Lynne Rienner Publishing, 1992.

Epözdemir, Şakir. *Türkiye Kürdistan Demokrat Partisi: 1968/235 Antalya Davası Savunması*, İstanbul: Peri Yayınları, 2005.

Erbay, Vecdi. *Türkiye Barışını Arıyor: Ya Gerçek Demokrasi Ya Hiç!*, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2007

Erdoğan, Necmi ve Fahriye Üstüner. "Quest for Hegemony: Discourses on Democracy", *The Politics of Permanent Crises: Class, Ideology and State in Turkey*, Neşecan Balkan ve Sungur Savran, ed., New York: Nova Science Publishers, 2002, 195-213.

Ergil, Doğu. *Kürt Raporu: Güvenlik Politikalarından Kimlik Siyasetine*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

——. "The Kurdish Question in Turkey", *Journal of Democracy*, Cilt: 11, No. 3 (Temmuz 2000), 122-135.

Finlayson, Alan. "Ideology, Discourse and Nationalism", *Journal of Political Ideologies*, 3 (1), (1998), 99-119.

Foucault, Michel. *The Archaeology of Knowledge*, Londra ve New York: Routledge, 2002. [*Bilginin Arkeolojisi*, Çev. Veli Urhan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.]

——. "Politics and the study of Discourse", *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Graham Burchell, Colin Gordon ve Peter Miller, ed., Şikago: University of Chicago Press, 1991, 53-72.

——. "Questions of Method", *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Graham Burchell, Colin Gordon ve Peter Miller, ed., Şikago: University of Chicago Press, 1991, 73-86.

——. "Governmentality", *The Foucault Effect: Studies in Governmentality*, Graham Burchell, Colin Gordon ve Peter Miller, ed., Şikago: University of Chicago Press, 1991, 87-104.

——. "Nietzsche, Genealogy and History", *The Foucault Reader*, Paul Rabinow, ed., Harmondsworth: Penguin Books, 1984, 76-100.

Freeden, Michael. "Is Nationalism a Distinct Ideology?", *Political Studies*, Cilt: 46, No. 4 (1998), 748-765.

——. *Ideologies and Political Theory: A Conceptual Approach*, Oxford: Oxford University Press, 1996.

Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*, Oxford: Blackwell, 2006. [*Ulusal ve Ulusçuluk*, çev. Büşra Ersanlı ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul: Hil, 2008.]

——. *Thought and Change*, Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1964.

Glynos, Jason. "The Grip of Ideology: A Lacanian Approach to the Theory of Ideology", *Journal of Political Ideologies*, 6 (2) (2001), 191-214.

Glynos, Jason ve David Howarth. *Logics of Critical Explanations in Social and Political Theory*, Londra ve New York: Routledge, 2007.

Gramsci, Antonio. *Selections from the Prison Notebooks*, ed. ve çev. Quintin Hoare ve Geoffry Nowell Smith, Londra: Lawrence and Wishart, 1971. [*Hapishane Defterleri*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Belge, 2009.]

Guibernau, Montserrat. *Nations without States*, Cambridge: Polity Press, 1999.

——. *Catalan Nationalism: Francoism, Transition and Democracy*, New York ve Londra: Routledge, 2004.

Gunaratnum, Yasmin. *Researching "Race" and Ethnicity: Methods, Knowledge and Power*, Londra: Sage Publications, 2003.

Güneş, Cengiz. "Kurdish Politics in Turkey: Ideology, Identity and Transformations", *Ethnopolitics*, Cilt: 8 No. 2 (Haziran 2009), 255-262.

——. "Kurdish Politics in Turkey: A question of Identity", *International Journal of Kurdish Studies*, Cilt: 21, No. 1&2 (2007), 17-36.

Gunter, Michael. *The Kurds Ascending: The Evolving Solution to the Kurdish Problem in Iraq and Turkey*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2008.

——. "The Kurdish Question and International Law", *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy*, Farhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey, ed., Germany: Lit Verlag, 2000, 31-56.

——. "Kurdish Infighting: The PKK-KDP Conflict", *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990's: It's Impact on Turkey and the Middle East*, Robert Olson, ed., Lexington: The University Press of Kentucky, 1996, 50-62.

——. *The Kurds in Turkey*, Westview Press: Oxford, 1990.

Gürbey, Gülistan. "Peaceful Settlement of Turkey's Kurdish Conflict through Autonomy", *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy*, Farhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey, ed, Germany: Lit Verlag, 2000, 57-91.

——. "The Development of Kurdish Nationalist Movement in Turkey since 1980s", *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East*, Robert Olson, ed., Lexington: University of Kentucky Press, 1996, 9-38.

Gündoğan, Cemil. *Kawa Davası Savunması ve Kürtlerde Siyasi Savunma Geleneği*, İstanbul: Vate Yayınları, 2007.

Gündoğan, A.Z. "The Kurdish Political Mobilization in the 1960s: The Case of 'The Eastern Meetings'", Yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2005.

Güney, Aylin. "The Peoples Democracy Party", *Turkish Studies*, Cilt3: (1) (2002), 122-137.

Hall, Stuart ve Paul du Gay, ed., *Questions of Cultural Identity*, Londra: Sage Publications, 1996.

Halkın Demokrasi Partisi. *Program* (Basım yeri belirtilmemiş.)

——. *Halkın Demokrasi Partisi 4. Olağan Büyük Kongre Faaliyet Raporu*, Ankara: 2000.

Halkın Emek Partisi (HEP). *Program 1990* (Basım yeri belirtilmemiş.)

Halkın Emek Partisi (HEP). *1992 Program* (Basım yeri belirtilmemiş.)

——. *Halkın Emek Partisi Parti Bülteni (Merkez Yayın Organı)* Yıl: 2, No. 5 (Ocak-Şubat 1993).

——. *Halkın Emek Partisi Tüzük* Basım yeri ve zamanı belirtilmemiş.)

Hanioğlu, M. Şükrü. *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton ve Oxford: Princeton University Press, 2008.

——. *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

——. *The Young Turks in Opposition*, New York ve Oxford: Oxford University Press, 1995.

Hassanpour, Amir. "The Making of Kurdish Identity: Pre-20th Century Historical and Literary Discourse", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, Abbas Vali, ed., Costa Mesa, California: Mazda Publishers, 2003, 106-162.

——. "Satellite Footprints as National Borders: MED-TV and the Extraterritoriality of State Sovereignty", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt: 18, No. 1 (Nis 1998), 53-72.

——. "The Creation of Kurdish Media Culture", *Kurdish Culture and Identity*, Philip G. Kreyenbroek ve Christine Allison, ed., Londra ve New Jersey: Zed Books, 1996, 48-84.

Hasretyan, M. A. *Türkiye'de Kürt Sorunu (1918-1940)* Cilt: I, Berlin: Weşanên Înstîtuya Kurdî, 1990.

——. *Türkiye'de Kürt Sorunu (1945-1990)* Cilt: II, Berlin: Weşanên Înstîtuya Kurdî, 1990.

Hevra: Devrimci Türkiye Kürtleri Örgütü. *Türkiye Şartlarına Ters Düşen Bir Tez: Milli Demokratik Devrim*, Zürih: Ronahi Yayınları, 1974.

Hirschler, Konrad. "Defining the Nation: Kurdish Historiography in Turkey in the 1990s", *Middle East Studies*, Cilt: 37, No. 3 (Temmuz 2001), 145-166.

Hobsbawm, Eric. *Nations and Nationalism, since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990. [*Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı, 2010.]

——. "Introduction: Inventing Traditions", *The Invention of Tradition*, Eric Hobsbawm ve Terence Ranger, ed., Cambridge: Cambridge University Press, 1983, 1-14. [*Geleneğin İcadı*, çev. Mehmet Şahin, İstanbul: Agora, 2006.]

Houston, Christopher. *Islam Kurds and the Turkish Nation State*, Oxford ve New York: Berg, 2001.

——. "Islamic Solutions to the Kurdish Problem: Late Rendezvous or Illegitimate Shortcut?", *New Perspectives on Turkey*, 16 (Bahar 1997), 1-22.

Howarth, David. *Discourse*, Buckingham: Open University Press, 2000.

——. "Complexities of Identity/Difference: Black Consciousness ideology in South Africa", *Journal of Political Ideologies*, Cilt: 2, Sayı: 1 (1997), 51-78.

——. "Applying Discourse Theory", *Discourse Theory in European Politics*, David Howarth ve Jacob Torfing, ed., Londra: Palgrave, 2005, 316-349.

Howarth, David ve Aletta Norval. "Subjectivity and Strategy in South African Resistance Politics: Prospects for a New Imaginary", University of Essex, Colchester: Essex Papers in Politics and Government: Sub Series in Ideology and Discourse Analysis (85), Mayıs 1992.

Howarth, David ve Yannis Stavrakakis. "Introducing Discourse Theory and Political Analysis", *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies, and Social Change*, David Howarth, Aletta J. Norval ve

Yannis Stavrakkakis, ed., Manchester: Manchester University Press, 2000, 1-23.

Human Rights Foundation of Turkey (HRFT). *Turkey Human Rights Report 1993*, Ankara: HRFT Publications, 1994. [*Türkiye İnsan Hakları Vakfı 1993 Raporu*, Ankara: TİVH Yayınları, 1994]

——. File of Torture: Deaths in Detention Places or Prisons (12 September 1980 – 12 September 1994), Ankara: HRFT Publications, 1994. [İşkence Dosyası: Gözaltında ve Cezaevlerinde Ölümler (12 Eylül 1980 – 12 Eylül 1994), Ankara: TİVH Yayınları, 1994.]

——. *Torture and Impunity*, Ankara: HRFT Publications, 2004. [*İşkence ve Cezasızlık*, Ankara: TİVH Yayınları, 1994]

Hutchinson, John. *Modern Nationalism*, Londra: Fontana, 2004.

Ibrahim, Farhad. "The 'Foreign Policy' of the PKK: Regional Enemies and Allies", *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy*, Farhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey, ed., Almanya: Lit Verlag, 2000, 103-118.

Ichijo, Atsuka ve Gordana Uzelac. ed., *When is the Nation? : Towards an Understanding of Theories of Nationalism*, Londra: Routledge, 2005.

Izady, Mehrdad R. *The Kurds: A Concise Handbook*, Washington DC: Taylor and Francis, 1992.

Jabri, Vivienne. *Discourses of Violence: Conflict Analysis Reconsidered*, Manchester ve New York: Manchester University Press, 1996.

Jongerden, Joost. "Resettlement and Reconstruction of Identity: The Case of Kurds in Turkey", *Ethnopolitics*, Cilt: 1, No: 1 (Eylül 2001), 80-86.

Kalkan, Duran. *Kürdistan'da Demokratik Siyasetin Rolü Üzerine*), Weşanên Serxwebûn, 2006 (Basım yeri belirtilmemiş).

Karadoğan, Yaşar. "Kürd Demokratik Mücadelesinde Bir Kilometre Taşı: 1967-1969 Doğu Mitingleri ve Kürd Uyanışı", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 5 (Yaz 2006), 255-284.

Karahan, Edip. *Bir Kürt Devrimcisi. Edip Karahan Anısına*, İstanbul: Elma Yayınları, 2005.

Karasu, Mustafa. *Radikal Demokrasi*, Mezopotamya Yayınları: Neuss, 2009.

Kaya, Yaşar. *23 Kürt Aydını*, Köln: Mezopotamya Yayınları, 1998.

Keating, Michael. *Nations against the State: The New Politics of Nationalism in Quebec, Catalonia and Scotland*, 2. Baskı. Baginstoke: Pelgrave, 2001.

——. *Plurinational Democracy: Stateless Nation in a Post-sovereign Era*, Oxford: Oxford University Press, 2001.

Keck Margaret E. ve Kathryn Sikkink. *Activists Beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*, New York ve Londra: Cornell University Press, 1998.

Kieser, Hans-Lukas, ed., *Turkey Beyond Nationalism: Towards Post-Nationalist Identities*, Londra ve New York: I.B.Tauris, 2006.

KİP/DDKD. *KİP/DDKD Davası: Kesinleşmiş Karar*, Ankara: Jina Nû Yayınları, Ankara 2006.

Kirişci, Kemal ve Gareth M Winrow. *The Kurdish Question and Turkey: An Example of Trans-state Ethnic Conflict*, Londra: Frank Cass, 1997. [*Kürt Sorunu*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.]

Klein, Janet. "Kurdish Nationalists and Non-Nationalist Kurdists: Rethinking Minority Nationalism and the Dissolution of the Ottoman Empire, 1908-1909", *Nations and Nationalism*, 13:1, (Ocak 2007), 135-153.

Koğacıoğlu, Dicle. "Progress, Unity, and Democracy: Dissolving Political Parties in Turkey", *Law & Society Review*, Cilt: 38, No. 3 (2004), 433-462.

Kongra Gele Kurdistan (Kongra-Gel). *Program, Tüzük ve Kararları*, Weşanên Serxwebûn, 2004 (Basım yeri belirtilmemiş).

Konuk, A. Kadir. *PKK'nin Tek Taraflı İlan Ettiği Ateşkes ve Yankıları*, Köln: Ağrı Yayınları, 1993.

Kotan, Mümtaz. "Tarihin Karartılması Eylemi Üzerine Somut Bir Örnek: DDKO", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 6 (Kış 2007), 25-84.

Kreyenbroek, Phillip G ve Stefan Sperl, ed. *The Kurds: A contemporary Overview*, Londra ve New York: Routledge, 1992.

Kutlay, Naci. "Devrimci Doğu Kültür Ocakları ve Öncesi" (The Revolutionary Cultural Hearths of the East and Before), *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 5 (Yaz 2006), 158-173.

——. *49'lar Dosyası*, İstanbul: Fırat Yayınları, 1994.

Kürt İnsan Hakları Projesi. *The Status of Internally Displaced Kurds in Turkey and Compensation Rights*, Londra, 2005

Laciner, Sedat ve İhsan Bal. "The Ideological and Historical Roots of the Kurdist Movements in Turkey: Ethnicity, Demography, and Politics", *Nationalism and Ethnic Politics*, 10 (2004), 473-504.

Laclau, Ernesto. *On Populist Reason*, Londra ve New York: Verso, *2005*. [*Popülist Akıl Üzerine*, çev. Nur Betül Çelik, Ankara: Epos, 2007.]

——. "Populism: What's in a Name?", *Populism and the Mirror of Democracy*, Fransisco Panizza, ed., Londra ve New York: Verso, 2005, 32-49.

——. "Glimpsing the Future", *Laclau: A Critical Reader*, Simon Critchley ve Oliver Marchart, ed., Londra: Routledge, 2004, 279-328.

——. "Democracy and the Question of Power", *Constellations*, Cilt: 8, No. 1 (2001), 3-14.

——. *Emancipation(s)*, Londra ve New York: Verso, 1996. [*Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*, çev. Ertuğrul Başer, İstanbul: Birikim, 2003.]

——. "Why do Empty Signifiers matter to Politics?", *Emancipation(s)*, Ernesto Laclau, Londra ve New York: Verso, 1996, 36-46.

——. "Introduction", *The Making of Political Identities*, Ernesto Laclau, ed., Londra: Verso, 1994, 1-8.

——. *The New Reflections on the Revolution of Our Time*, Londra: Verso, 1990.

Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe. "Post-Marxism without Apologies", *New Left Review* 166 (Kasım-Aralık 1987), 79-106.

Laclau, Ernesto ve Chantal Mouffe. *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics*, Londra: Verso, 1985. [*Sosyalist Strateji ve Hegemonya*, Çev. Ahmet Kardam, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2008.]

Lenin, Vladimir Ilyich. *The National Liberation Movement in the East*, Moscow: Progress Publishers, 1952. [*Doğu'da Ulusal Kurtuluş Hareketleri*, çev. Tektaş Ağaoğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1995]

Lipovsky, Igor P. *The Socialist Movement in Turkey 1960-1980*, Leiden, New York ve Köln: E. J. Brill, 1992.

Maraşlı, Recep. *Yasaklı Yazılar*, İstanbul: Komal, 1996.

Marcus, Aliza. *Blood and Belief: The PKK and the Kurdish Fight for Independence*, New York ve Londra: New York University Press, 2007. [*Kan ve İnanç: PKK ve Kürt Hareketi*, çev. Ayten Alkan, İstanbul: İletişim, 2009.]

Mater, Nadire. *Voices from the Front: Turkish Soldiers on the War with the Kurdish Guerrillas*, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005. [*Mehmedin Kitabı*, İstanbul: Metis, 2012.]

McDowall, David. *A Modern History of the Kurds*, 2. Baskı, Londra: I.B.Tauris, 2000.

Minority Rights Group International (MRG) ve Foundation for Society and Legal Studies (TOHAV). *The Problem of Turkey's Displaced Persons: An Action Plan for their Return and Compensation*, Londra, 2006.

Mojab, Shahrzad, ed. *Women of a Non-State Nation: The Kurds*, Costa Mesa, Kaliforniya: Mazda Publishers, 2001.

Mouffe, Chantal. *Democratic Paradox*, Londra ve New York: Verso, 2000. [*Demokratik Paradoks*, çev. A. Cevdet Aşkın, Ankara: Epos Yayınları, 2009]

——. "Decision, Deliberation, and Democratic Ethos", *Philosophy Today* (Bahar 1997), 24-30.

——. "Hegemony and Ideology in Gramsci", *Gramsci and Marxist Theory*, Chantal Mouffe, ed., Londra: Routledge & Kegan Paul, 1979, 168-204.

Muller, Mark. "Nationalism and the Rule of Law in Turkey: The Elimination of Kurdish Representation during the 1990s", *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East*, Robert Olson, ed., Lexington: University of Kentucky Press, 1996, 173-199.

Murat, Hıdır (Kemal Burkay). *Türkiye Şartlarında Kürt Halkının Kurtuluş Mücadelesi*, Zürih: Ronahi Yayınları, 1977.

Natali, Denise. *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iran*, New York: Syracuse University Press, 2005.

Nezan, Kendal. "Kurdistan in Turkey", *People Without a Country: Kurds and Kurdistan*, Gerard Chaliand, ed., çev. Michael Pallis, Londra: Zed Books, 1993, 38-94.

Nimni, Ephraim. *National-Cultural Autonomy and its Contemporary Critics*, Londra: Routledge, 2005.

——. *Marxism and Nationalism: Theoretical Origins of a Political Crisis*, Londra: Pluto Press, 1991.

Norval, Aletta J. *Aversive Democracy: Inheritance and Originality in the Democratic Tradition*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007.

——. "Trajectories of Future Research in Discourse Theory", *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies, and Social Change*, David Howarth, Aletta Norval ve Yannis Stavrakkakis, ed., Manchester: Manchester University Press, 2000, 219-236.

——. "Frontiers in Question", *Filozofski Vestnik*, XVIII (2/1997), 51-76.

——. "Thinking Identities: Against a Theory of Ethnicity", *The Politics of Difference: Ethnic Premises in a World of Power*, Edwin Wilmsen ve Patrick McAlister, ed., Londra ve Şikago: University of Chicago Press, 1996, 59-70.

Nuri, İhsan. *Ağrı Dağı İsyanı*, İstanbul: Med Yayınları, 1996.

Odabaşı, Yılmaz. *Eylül Defterleri*, Ankara: Doruk Yayınları, 1991.

Olson, Robert, ed., *The Kurdish Nationalist Movement in the 1990s: Its Impact on Turkey and the Middle East*, Lexington: University of Kentucky Press, 1996.

——. *The Emergence of Kurdish Nationalism and the Sheikh Said Rebellion, 1880-1925*, Austin: University of Texas Press, 1989.

Oran, Baskın. *Atatürk Milliyetçiliği: Resmi İdeoloji Dışı Bir Araştırma*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1990.

O'Shea, Maria T. *Trapped Between the Map and Reality: Geography and Perceptions of Kurdistan*, Londra ve New York: Routledge, 2004.

Öcalan, Abdullah. *Demokratik Toplum Manifestosu*, Mezopotamya Yayınları: Neuss, 2009.

——. *Prison Writings: The Roots of Civilisation*, Çev. Klaus Happel, Londra ve Ann Arbor: Pluto Press, 2007.

——. *PKK Yeniden İnşa Kongresi: Politik Rapor*, Weşanên Serxwebûn, 2005 (basım yeri belirtilmemiş).

——. *Bir Halkı Savunmak*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 2004.

——. *Özgür İnsan Savunması*, Köln: Mezapotamya Yayınları, 2003.

——. *AİHM Savunmaları (Cilt 1): Sümer Rahip Devletinden Demokratik Cumhuriyete*, Köln: Mezopotamya Yayınları, 2001.

——. *AİHM Savunmaları (Cilt 2): Sümer Rahip Devletinden Demokratik Cumhuriyete*, Köln: Mezopotamya Yayınları, 2001.

——. *Kürt Hümanizmi ve Yeni İnsan*, İstanbul: Mem Yayınları, 2001.

——. *Savunma: Kürt Sorununda Demokratik Çözüm Bildirgesi*, İstanbul: Mem Yayınları, 1999.

——. *Ek Savunma: Kürt Sorununda Çözüm ve Çözümsüzlük İkilemi*, İstanbul: Mem Yayınları, 1999.

——. *İlk Konuşmalar*, Weşanên Serxwebûn, 1999 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *Mektuplar*, Weşanên Serxwebûn, 1998 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *Diriliş Tamamlandı Sıra Kurtuluşta* (Ertuğrul Kürkçü ve Ragıp Duran'la Röportaj), İstanbul: Güneş Ülkesi Yayıncılık, 1995.

——. *PKK 5. Kongresi'ne Sunulan Politik Rapor*, İstanbul: Güneş Ülkesi Yayıncılık, 1995.

——. *Kürdistan'da İşbirlikcilik-İhanet ve Devrimci Direniş*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1993.

——. *PKK Zindan Direniş Konferansı Konuşmaları*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1994.

——. *3. Kongre Konuşmaları*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1993.

——. *Sosyalizm ve Devrim Sorunları*, İstanbul: Melsa Yayınları, 1992.

——. *Kürdistan Devriminin Yolu (Manifesto)*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1992.

——. *PKK IV Ulusal Kongresi'ne Sunulan Politik Rapor*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1992.

——. *Kadın ve Aile Sorunu*, İstanbul: Melsa Yayınları, 1992.

——. *Kürdistan'da Halk Savaşı ve Gerrilla*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1991.

——. *Seçme Yazıları I*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1986.

——. *Seçme Yazıları II*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1986.

——. *Seçme Yazıları III*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1988.

——. *Seçme Yazıları IV*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1989.

Ölmez, Osman. *Türkiye Siyasetinde DEP Depremi*, Ankara: Doruk Yayınları, 1995.

Özcan, Ali Kemal. *Turkey's Kurds: A Theoretical Analysis of the PKK and Abdullah Öcalan*, Londra ve New York: Routledge, 2006.

Özkırımlı, Umut. *Contemporary Debates in Nationalism: A Critical Engagement*, Basingstoke: Pelgrave Macmillan, 2005.

——. *Theories of Nationalism: A Critical Introduction*, Londra: Macmillan Press, 2000.

Partîya Karkerên Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi-PKK). *PKK 10. Kongre Belgeleri: Program ve Tüzüğü*, Weşanên Serxwebûn, 2009 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *Program ve Tüzüğü*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 2005.

——. *21. Yüzyılın Mücadele Çizgisi Olarak Meşru Savunma Stratejisi*, Weşanên Serxwebûn, 2004 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *PKK VI. Ulusal Konferansına Sunulan Politik-Örgütsel Rapor*, Weşanên Serxwebûn, 2001 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *1. Halk Hareketi Konferansı Belgeleri*, Weşanên Serxwebûn, 2001 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *Demokratik Kurtuluş Mücadelesinde Halk Hareketi: Serhildan*, Weşanên Serxwebûn, 2001 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *Dönüşüm Süreci ve Görevlerimiz (PKK 7. Olağanüstü Kongresine MK Raporu)*, Weşanên Serxwebûn 101: 2000 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *Kürdistanda Önderliksel Gelişme ve Uluslararası Komplo*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1999.

——. *5. Kongre Kararları*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1995.

——. *Program ve Tüzüğü*, Weşanên Serxwebûn, 1995 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *Bağımsız Kürdistan Yolunda*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1987.

——. *İdeoloji ve Politika Nedir Nasıl Ortaya Çıkmıştır*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1986.

——. *Kürdistan'da Darağaçları, Kışla Kültürü ve Devrimci İntikam Üzerine*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1985.

——. *Bağımsızlık ve Özgürlük Mücadelesinde PKK 4. Yılını Yaşıyor*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984.

——. *PKK II Kongresi'ne Sunulan PKK-MK Çalışma Raporu*, Köln: Waşenên Serxwebûn, 1984.

——. *Kürdistan Ulusal Kurtuluş Problemi ve Çözüm Yolu: Kürdistan Ulusal Kurtuluş Cephesi Program Taslağı*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984.

——. *Devrimcilerdeki "Kafa Karışıklığı"mı, Yoksa Bir Küçük-burjuva Reformistin İflah Olmazlığı mı?* Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984.

——. *12 Eylül Faşist Rejimi Dördüncü Yılına Girerken Genel Durum, Sorunlar ve Görevlerimiz*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984.

——. *Faşizme ve Ulusal Baskı Sistemine Karşı Ortak Mücadelenin Sorunları*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984.

——. *Devrimci Mücadelede Küçük Burjuvazi ve Küçük Burjuvazinin Kürdistan-daki Rolü Üzerine*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1984.

——. *Örgütlenme Üzerine*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1983.

——. *Kürdistan'da Zorun Rolü (Ulusal Kurtuluş Savaşı –Ulusal Kurtuluş Siyaseti)*, Köln Weşanên Serxwebûn, 1983.

——. *Politik Rapor: Merkez Komitesi Tarafından PKK 1. Konferansına Sunulmuştur*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1982.

——. *Faşizme Karşı Mücadelede Birleşik Cephe Üzerine*, Köln: Weşanên Serxwebûn, 1982.

——. *Kuruluş Bildirisi*, Basım yer ve zamanı belirtilmemiş.

Partiya Sosyalist a Kurdistana Türkiye (PSKT). *Kongra 2* (İkinci Kongre), Weşanên PSKT, 1986 (Basım yeri belirtilmemiş).

PSK (Kurdistan Sosyalist Partisi). *Program*, PSK Yayınları, 1993 (Basım yeri belirtilmemiş)

——. *3. Kongre Belgeleri*, PSK Yayınları, 1992 (Basım yeri belirtilmemiş).

——. *İlkeli, Kararlı, Direngen ve Onurlu Bir Mücadele: PSK 30 Yaşında*, Köln: PSK Yayınları, 2004.

Peach, Norman. "International Law and Kurdish Struggle for Freedom", *The Kurdish Conflict in Turkey: Obstacles and Chances for Peace and Democracy* içinde Farhad Ibrahim ve Gülistan Gürbey, ed, Germany: Lit Verlag, 2000, 159-180.

Perinçek, Doğu. *Abdullah Öcalan ile Görüşme*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1990.

Rabinow, Paul, ed., *The Foucault Reader*, Londra: Penguin Books, 1984.

Rancière, Jacques. *Disagreement. Politics and Philosophy*, çev. Julie Rose, Minneapolis ve Londra: University of Minnesota Press, 1999.

Renner, Karl. "State and Nation", *National Cultural Autonomy and Its Contemporary Critics*, Ephraim Nimni, ed., Londra ve New York: Routledge, 2005, 15-47.

Robins, Kevin. "Interrupting Identities: Turkey/Europe", *Questions of Cultural Identity*, Stuart Hall ve Paul du Gay, ed., Londra: Sage Publications, 1996, 61-86.

Romano, David. *The Kurdish Nationalist Movement: Opportunity, Mobilisation and Identity*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Sakallıoğlu, Ümit Cizre. "Kurdish Nationalism From an Islamist Perspective: The Discourses of the Turkish Islamist Writers", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt: 18, No. 1, (1998), 73-89.

——. "Historicizing the Present and Problematizing the Future of the Kurdish Problem: A critique of the TOBB Report on the Eastern Question", *New Perspectives on Turkey*, 14 (Bahar 1996), 1-22.

Sayarı, Sabri ve Yılmaz Esmer, ed., *Politics, Parties and Elections in Turkey*, Boulder ve Londra: Lynne Reinner Publishers, 2002.

Schaap, Andrew. *Political Reconciliation*, Londra ve New York: Routledge, 2005.

Scalbert-Yücel, Clémence ve Marie Le Ray. "Knowledge, Ideology and Power: Deconstructing Kurdish Studies", *European Journal of Turkish Studies*, Tematik Sayı 5, No: 5 (2007), http://www. ejts.org /document777.html.

Seufert, Gunter. "Between Religion and Ethnicity: A Kurdish Alevi Tribe in Globalising İstanbul", *Space, Culture and Power: New Identities in Globalising Cities*, Ayşe Öncü ve Petra Weyland, ed., Londra: Zed Books, 1997, 157-176.

Sever, Metin ve Cem Dizdar. 2. *Cumhuriyet Tartışmaları*, Ankara: Başak Publications, 1993.

Shaw, Stanford J. ve Ezel Kural Shaw. *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey. Cilt II: Reform, Revolution and Republic: The Rise of Modern Turkey, 1808-1975*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP). *Sosyal Demokrat Halkçı Parti'nin Doğu ve Güneydoğu Sorunlarına Bakışı ve Çözüm Önerileri*, Ankara: SHP, 1990.

Staten, Henry. *Wittgenstein and Derrida*, Oxford: Blackwell, 1985.

Stavrakakis, Yannis. *The Lacanian Left: Psychoanalysis, Theory, Politics*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

——. *Lacan and the Political*, Londra: Routledge, 1999.

Sutherland, Claire. "Nation Building Through Discourse Theory", *Nations and Nationalism*, Cilt: 11, No: 2 (2005), 185-202.

Şafak, Mahsum. *KADEK Kuruluş Kongresi (PKK VIII. Kongre Belgeleri)*, İstanbul: Mem Yayınları, 2002.

Şemmikanlı, Nezir. "Geçmiş Olmadan Gelecek Olamaz", *Bîr: Kovara Lêgerîn û Lêkolîn*, No: 5, (Yaz 2006), 72-98.

Tahiri, Hussein. *The Structure of the Kurdish Society and the Struggle for a Kurdish State*, Costa Mesa, Kaliforniya Mazda Press, 2007.

Taspinar, Omer. *Kurdish Nationalism and Political Islam in Turkey: Kemalist Identity in Transition*, Londra ve New York: Routledge, 2005.

TİİKP. *Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi Dava Dosyası*, Ankara: Töre Devlet Yayınları: Ankara, 1973.

Tevger. *Program: Tevgera Rizgarîya Kurdistan*, Weşanên Tevger, 1988 (basım yeri belirtilmemiş).

Türk, Ahmet. *DEP Savunması*, Ankara: Matsa Basımevi, 1994.

Türkiye Kürdistanı Sosyalist Partisi (TKSP). *Program*, TKSP Yayınları, 1985 (basım yeri belirtilmemiş).

——. *Devrimci Demokratlar Üzerine: UDG Neden Hayata Geçmedi?*, Özgürlük Yolu Yayınları, 1981 (basım yeri belirtilmemiş).

Türkiye İnsan Hakları Vakfı. *Örneklerle Türkiye İnsan Hakları Raporu 1991* Ankara: TİHV Yayınları, 1992.

——. *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1992* Ankara: TİHV Yayınları, 1993.

——. *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1994*, Ankara: TİHV Yayınları, 1995.

——. *Türkiye İnsan Hakları Raporu 1996*, Ankara: TİHV Yayınları, 1998.

Türkiye Sanayi ve İşadamları Derneği (TÜSİAD). *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri*, İstanbul, 1997.

——. *Türk Demokrasisi'nde 130 Yıl (1876-2006)*, İstanbul, 2006.

UDG, *Kürdistan Ulusal Demokratik Güçbirliği (UDG Deklerasyonu)*, Van: Jîna Nû Yayınları, 1980.

Uçarlar, N. "Between Majority Power and Minority Resistance: Kurdish Linguistic Rights in Turkey", Doktora tezi, Lund University, 2009.

Vali, Abbas. "Genealogies of the Kurds: Constructions of Nation and National Identity in Kurdish Historical Writing", *Essays on the Origins of Kurdish Nationalism*, Abbas Vali, ed., Costa Mesa, California: Mazda Publishers, 2003, 58-105.

——. "Kurds and their 'Others': Fragmented Identity and Fragmented Politics", *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*, Cilt: XVIII, No: 2 (1998), 82-95.

Vanly, Ismet Chériff. *Survey of the National Question of Turkish Kurdistan with Historical Background*, Roma: Hevra Organisation of the Revolutionary Kurds of Turkey in Europe, 1971.

Verdery, Katherine. "Wither 'Nation' and 'Nationalism'?", *Mapping the Nation*, Gopal Balakrishnan, ed., Londra: Verso, 1996, 226-234.

——. *National Ideology Under Socialism: Identity and Cultural Politics in Ceauşescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles ve Oxford: University of California Press, 1991.

Watts, Nicole F. "Silence and Voice: Turkish Policies and Kurdish Resistance in the mid-20th century", *The Evolution of Kurdish Nationalism*, Mohammed Ahmed ve Michael Gunter, ed., Costa Mesa, California: Mazda Publishers, 2007, 52-77.

——. "Activists in Office: Pro-Kurdish Contentious Politics in Turkey", *Ethnopolitics* Cilt: 5, No: 2 (Haziran 2006), 125-144.

——. "Institutionalizing Virtual Kurdistan West: Transnational Networks and Ethnic Contention in International Affairs", *Boundaries and Belonging: States and Societies in the Struggle to Shape Identities and Local Practices*, Joel Migdal, ed., Cambridge: Cambridge University Press, 2004, 121-147.

——. "Allies and Enemies: Pro-Kurdish Parties in Turkish Politics, 1990-94", *International Journal of Middle East Studies*, Cilt: 13, No. 4 (Nov. 1999), 631-656.

White, Paul. *Primitive Rebels or Revolutionary Modernizers? The Kurdish National Movement in Turkey*, Londra: Zed Books, 2000.

White, Paul ve Joost Jongerden, ed., *Turkey's Alevi Enigma: A Comprehensive Overview*, Leiden ve Boston: Brill, 2003.

Xemgin, E. *Kürdistan'da İnsan Hakları*, Köln: Agri Verlag, 1989.

Yanik, Lerna K. "'Nevruz' or 'Newroz'? Deconstructing the 'Invention' of a Contested Tradition in Contemporary Turkey", *Middle Eastern Studies*, Cilt: 42, No: 2 (Mart 2006), 285-302.

Yavuz, M. Hakan. "A Preamble to the Kurdish Question: The Politics of Kurdish Identity", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Cilt: 18, No: 1 (1998), 9-18.

——. "Five Stages of the Construction of Kurdish Nationalism in Turkey", *Nationalism & Ethnic Politics*, Cilt: 7, No: 3 (Güz 2001), 1-24.

Yeğen, Mesut. "Turkish Nationalism and the Kurdish Question", *Ethnic and Racial Studies*, Cilt: 30 No: 1 (Ocak 2007), 119-151.

——. "'Jewish Kurds' or the new frontiers of Turkishness", *Patterns of Prejudice*, Cilt: 41, No: 1 (2007), 1-20.

——. Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa: Cumhuriyet ve Kürtler, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

——. "The Turkish State Discourse and the exclusion of Kurdish identity", *Middle Eastern Studies* 32, (Nisan 1996), 216-229.

Yeğen, M. "The Archaeology of Republican Turkish State Discourse", Doktora tezi, University of Essex, 1994.

Yeni Türkiye Partisi (YTP). *Tüzüğü ve Programı 1961*, Ankara: Nebioğlu Yayınevi, 1961.

——. *Tüzüğü ve Programı 1963*, Ankara, 1963) (Yayıncı belirtilmemiş).

——. *1969 Seçim Bildirisi*, (Basım yeri ve tarihi belirtilmemiştir).

Yıldırım, Ali. *Belgelerle FKF, Dev Genç 1: FKF, 1965-1971*, Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1988.

——. Belgelerle FKF, Dev Genç 2: Dev Genç, 1969-1971, Ankara: Yurt Kitap Yayın, 1990.

Yıldırım, Hüseyin. *Kürdistan Halkının Diriliş Mücadelesi: Diyarbakır Zindanı* Köln: Weşanên Serxwebûn, 1985.

Yıldız, Kerim ve Mark Muller. *The European Union and Turkish Accession: Human Rights and the Kurds*, Londra ve Ann Arbor: Pluto Press, 2008.

Yörük, Z. F. "Identity Crisis in Turkey: A Genealogical Inquiry into the Exclusion of the Others (1985-2004)", Doktora tezi, University of Essex, 2006.

Yücel, Müslüm. *Türk Sinemasinda Kürtler*, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

Zana, Mehdi. *Prison No. 5: 11 Years in Turkish Jails*, Watertown, Massachusetts: Blue Crane Books, 1997. [*Diyarbakır 5 No'lu*, İstanbul: Avesta Yayınları, 2004]

Zana, Leyla. *Writings from Prison*, Watertown, Massachusetts: Blue Crane Books, 1999.

Zeydanlıoğlu, Welat. "Torture and Turkification in the Diyarbakır Military Prison", *Rights, Citizenship & Torture: Perspectives on Evil, Law and the State*, John T. Parry ve Welat Zeydanlıoğlu, ed., Oxford: Inter-Disciplinary Press, 2009, 73-92.

——. "The White Turkish Man's Burden': Orientalism, Kemalism and the Kurds in Turkey", *Neo-colonial Mentalities in Contemporary Europe? Language and Discourse in the Construction of Identities*, Guido Rings

ve Anne Ife, ed., Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2008, 155-174.

Zizek, Slavoj. "Eastern Europe's Republics of Gilead", *New Left Review*, 183 (Eylül-Ekim 1990), 50-62.

Zürcher, Eric J. *Turkey: A Modern History*, Londra: I.B.Tauris, 2004. [*Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin S. Gönen, İstanbul: İletişim, 2012.]

*dipnot yayınları

ARAŞTIRMA-İNCELEME	
Ahmet Kardam	Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan/Sürgün Yılları
Ahmet Kardam	Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan/Direniş ve İsyan Yılları
Der. Özkan Agtaş, Bişeng Özdinç	İnsan Hakları ve Hakikat
Yusuf Baran Beyi	Süngü ve Yara /Dersim '38 Katliam ve Sürgün Tanıklıkları
Mesut Yeğen	İngiliz Belgelerinde Kürdistan
Cemalettin Canlı Halil İbrahim Uçak	Hattın Dört Yanında Cemilpaşazadeler
Gürdal Aksoy	Dersim/ Alevilik,Ermenilik, Kürtlük
Yücel Demirer	Tören Simge Siyaset/Türkiye'de Newroz ve Nevruz Kutlamaları
Naci Kutlay	Kürt Kimliğinin Oluşum Süreci
Hüseyin Aygün	Dersim 1938 ve Hacı Hıdır Ataç'ın Anıları
Ahmet Kardam	Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan/Direniş ve İsyan Yılları
Hüseyin Aygün	1938 Resmiyet ve Hakikat / 2. baskı
Yay. Haz.: Bülent Varlık	Umumi Müfetişler Toplantı Tutanakları -1936
Naci Kutlay	İttihat Terakki ve Kürtler
Hüseyin Aygün	Dersim 1938 ve Zorunlu İskân/Telgraflar, Dilekçeler, Mektuplar
Sevilay Kaygalak	Kentin Mültecileri/Neliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç
Naci Kutlay	Kürtlerde Değişim ve Milliyetçilik
Jeffrey Abramson	Minerva'nın Baykuşu/ *Batı Siyasi Düşünce Tarihi*
Giorgio de Santillana	Seçme Metinlerle Rönesans Filozofları
Pınar Ecevitoğlu	Namus, Töre ve İktidar
Adnan Gerger	Firar Hikayeleri
Maria Mies	Ataerki ve Birikim/ Uluslararası İşbölümünde Kadınlar
Barış Ünlü	Osmanlı/ Bir Dünya-İmparatorluğun Soykütüğü
Cengiz Güleç	Ruhun Sırları/ Psikoterapi Hikayeleri
Cengiz Güleç	Protezli Tanrı/Freud'un İnsan ve Uygarlık Kuramının Eleştirel Değerlendirmesi
Der. Özgür Adadağ Cemil Yıldızcan	Küreselleşme ve Demokrasi/ Küreselleşmenin Farklı Yüzleri
Der. Besime Şen Ali Ekber Doğan	Tarih, Sınıflar ve Kent
Der. Ayhan Yalçınkaya...	Hacı Bektaş Veli /Güneşte Zerresinden, Deryada Katresinden
Haz. Elvan AltanErgut	Cumhuriyet'in Mekanları Zamanları İnsanları
Menderes Çınar	Siyasal Bir Oluşum Olarak İslamcılık
Haz: Fuat Ercan Yüksel Akkaya	Kapitalizm ve Türkiye 1/Kapitalizm, Tarih ve Ekonomi

Haz: Fuat Ercan Yüksel Akkaya	Kapitalizm ve Türkiye 2/Emek, Siyasal Yaşam ve Bölgesel Kalkınma
Zekine Türkeri	Bask Meselesi/Bir Tarih, Bir Otonomi, Bir Sorun
Süha Ünsal	İkazcı Mehmet Şükrü/Milli Mücadeleden Cumhuriyete
Arif Geniş	İşçi Sınıfının Kıyısında /Küçük Sanayi İşçileri Üzerine Bir İnceleme
İsmail Şiriner	Türkiye de Büyümenin Ekonomi Politiği
Haz: Oktar Türel	Küreselleşmeye Güney 'den Tepkiler
İlker Belek	Marksizm ve Sınıf Bilinci
Nesim Doru	Doğu'dan Batıya Süryaniler
Alev Özkazanç	Siyaset Sosyolojisi Yazıları/Yeni Sağ ve Sonrası
İlhan Kaya	Müslüman Amerikalılar /Göç, Kimlik, Entegrasyon
Haz. Ferdan Ergut Ayşen Uysal	Tarihsel Sosyoloji/Stratejiler, Sorunsallar ve Paradigmalar ı
Mustafa Kemal Çoşkun	Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler
Sabır Güler	Aleviliğin Siyasal Örgütlenmesi
Ali Murat Özdemir	Sözün Mülkiyeti/Hukukun Ekonomi Politiği
Levent Köker	Demokrasi, Eleştiri ve Türkiye
Levent Köker	İki Farklı Siyaset
Gamze Yücesan Ali Murat Özdemir	Sermayenin Adaleti /Türkiye'de Emek Çalışmaları ve Sosyal Politika
Mete Çetik	Üniversitede Cadı Avı /1948 DTCF Tasfiyesi ve P.N.Boratav'ın Müdafaası
Der. Ramazan Gönlü	Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri
TARİH	
Gerasimos Augustinos	Küçük Asya Rumları/19.Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite
Murray Bookchin	Devrimci Halk Hareketleri Tarihi Cilt 1 Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine
Murray Bookchin	Devrimci Halk Hareketleri Tarihi Cilt 2 Paris Komününden İkinci Enternasyonale
Murray bookchin	Devrimci Halk Hareketleri Tarihi Cilt 3 1905'ten 1917'ye Rus Devrimleri
Murray bookchin	Devrimci Halk Hareketleri Tarihi Cilt 4 Spartakislerden İspanya İç Savaşına
ANTROPLOJİ	
Marc Abélés	Devletin Antropolojisi
Sibel Özbudun	Latin Amerika'da Yerli Hareketleri
Clifford Geertz	Gerçeğin Ardından: Bir Antropoloğun Gözünden İki İslam Ülkesinin Son Kırk Yılı
Christoph Wulf	Tarihsel Kültürel Antropoloji
Sibel Özbudun, Balki Şafak, Serpil Altuntek	Antropoloji/Kuramlar/ kuramcılar Genişletilmiş 3. Baskı

SİYASALI DÜŞÜNMEK	
Mark Neocleous	Güvenlik, Şiddet ve Savaş
Zafer Yılmaz	Yoksulları Ne yapmalı?
Çiğdem Akgül	Militarizmin Cinsiyetçi Sureteri/ Devlet, Ordu ve Toplumsal Cinsiyet
Ahmet Murat Aytaç	Ailenin Serancamı /Modern Aile Fikrinin Oluşumu
Ahmet Murat Aytaç	Kitlelerin Ruhu/Siyasal ve Sosyal Kuramda Kalabalık tahayyülleri
Alev Özkazanç	Neo-Liberal Tezahürler/Vatandaşlık, Suç, Eğitim
KURAM- POLİTİKA	
Peter D.Thomas	Gramsci Çağı/Felsefe, Hegemonya, Marksizm
Der. Anne Showstack Sassoon	Gramsci'ye Farklı Yaklaşımlar
Karl Marx	Basın Özgürlüğü Üzerine
Paul Ransome	Antonio Gramsci/ Yeni Bir Giriş
Göran Therborn	Marksizmden Post-Marksizme
Antonio Gramsci	Gramsci Kitabı /Seçme Yazılar 1916–1935
Eugene Lunn	Marksizm ve Modernizm/Lukács, Brecht, Benjamin ve Adorno Üzerine Tarihsel Bir İnceleme/
Paul Thomas	Yabancı Politik/Marksist Devlet Kuramına Yeniden Bakmak
Giorgio Agamben	Tanık ve Arşiv /Auschwitz'den Artakalanlar
Emma Goldman	Rus Devriminin Çöküş Nedenleri
Göran Therborn	İktidarın İdeolojisi İdeolojinin İktidarı

"Kürt Sorunu" Türkiye'nin güncel siyasi hayatının tartışmasız düğüm noktasını oluşturuyor. Her cenahtan farklı seslerin yarattığı gürültü ortasında meselenin kökenine dair şu soru, kaba cepheleşme yüzünden, gözden kaçırılıyor: Kürt hareketi neden ve nasıl oluştu? Cengiz Güneş'in çalışması, bu hareketin tarihsel gelişimini Kürt kaynaklarına dayanarak, Kürt hareketi ile Türk sosyalist hareketi arasındaki gerilim ve yakınlaşma noktalarını inceleyerek ve sonunda protestodan direnişe dönüşen söylemin ulusal hareket içerisinde nasıl cisimleştiğine odaklanarak sarih şekilde çözümlüyor. Güneş'in, Kürt hareketinin "ulusal kurtuluş" ve "demokratik" diye nitelediği iki temel söyleminin nasıl oluşup şekillendiği ve bugüne ulaştığını tarihsel süreç içerisinde sergilediği elinizdeki çalışma, Türkiye'nin siyasi hayatındaki en yakıcı probleme ilişkin gerçekçi bir tablo sunuyor.

Cengiz Güneş bu kitabında Kürt hareketinin tarihini ve direniş söyleminin oluşumunu akademik açıdan tartışmakla kalmıyor; aynı zamanda bu söylemin kurulmasında müzik, televizyon, kültürel etkinlikler, Newroz kutlamaları gibi olayların ve iletişim kanallarının nasıl önemli bir paya sahip olduğunu da gözler önüne seriyor.

*dipnot yayınları
Selanik Caddesi 82/24 Kızılay - Ankara
Tel: (0 312) 419 29 32 • Faks: (0 312) 419 25 32
dipnotkitap@yahoo.com • www.dipnotkitap.com
ISBN: 978-605-4412-86-0